התיכון הישראלי למדעים ולאמנויות

המרכז הישראלי למצוינות בחינוך

ירושלים

עבודת גמר בהיסטוריה

תעמולה כהצדקה למדיניות אלימה וקיצונית בגרמניה הנאצית ובברית המועצות הסטליניסטית

מנחה: פרופ׳ עופר אשכנזי

מגישה: מיה לב

חורף תש״ף/ 2020

מחזור כ״ט

תודות

למנחה, פרופ׳ עופר אשכנזי.

ליעל, שעזרה, ייעצה והקשיבה בהבנה לתלונותיי החוזרות.

לפרופ׳ גיא מירון ולנעמי הלפרן על הסיור בארכיון יד ושם והסיוע במציאת המקורות.

לפרופ׳ יונתן דקל-חן, פרופ׳ דב קולקה, ד״ר דימיטרי שומסקי, ד״ר סמיון גולדין וד״ר יצחק ברודני על העזרה האקדמית.

לזהר הלר על העזרה בעיצוב ובניתוחים הויזואליים.

לשושנה לב וליונתן ורשקוב על התרגומים מגרמנית, רוסית ופולנית.

לסבא עמנואל על העזרה, הייעוץ ומציאת המקורות.

לזיו ליסון וליובל קוברסקי על שלוש שנים של לימודי היסטוריה ופיתוח חשיבה היסטורית.

לגדי איתי, שלימד אותי לכתוב.

לנטלי קמיל, שהייתה קרן אור בחשכת לימודי חטיבת הביניים.

לעדנה וולנטין, על התמיכה, ההתעניינות (והשחרורים משיעורים ומפעילויות).

לנעמי אלה, שעזרה בהתכוננות להרצאות, ותמיד הייתה הכתובת הראשונה לשיתוף קשיים, בעיות ותלונות.

לאבא, אמא, גלי וניבי, ושותפותי לחדר בשנתיים האחרונות: נעמי, מיאה, זהר, נטע וליאור – על שסבלו חפירות חוזרות (שלא בהכרח עניינו אותן), צעקות ומפלס לחץ גבוה שהוביל לעיתים להתמוטטות עצבים. סליחה.

תוכן עניינים

מבוא 1

פרק ראשון: רקע היסטורי

1.1 תעמולה ותקשורת במאה ה-20

1.1.1 התפתחות התעמולה והשפעותיה 3

1.1.2 תעמולה בגרמניה הנאצית 5

1.1.3 תעמולה בברית המועצות הקומוניסטית 9

1.2 מדיניות אנטישמית בגרמניה בשנים 1933-1945 12

1.3 דה-קולאקיזציה בברית המועצות בשנים 1928-1933 16

פרק שני: רקע תאורטי – דמוניזציה, סטראוטיפים ודימוי ה"אחר"

2.1 הפסיכולוגיה של הדמוניזציה 19

2.2 התפתחות הדימויים האנטישמים 23

2.3 התפתחות הדימויים האנטי-קולאקים 26

2.4 תעמולה אנטישמית ותעמולה אנטי-קולאקית בראי השוואתי 28

פרק שלישי: סבך הדימויים בתעמולה הנאצית 31

3.1 דימויי היהודי בתעמולה הנאצית

3.1.1 יהודי גלוי ויהודי סמוי 33

3.1.2 נחיתות וטפילות מול שליטה ויצירה 41

3.1.3 אונס והשחתת גזע 47

3.1.4 היהודי כאיום כלכלי 54

3.1.5 ניגודים אידיאולוגים: בולשביזם, קפיטליזם, ליברליזם וקנאות דתית 59

3.1.6 דה-הומניזציה ודמוניזציה 67

3.2 הקוהרנטיות שמאחורי הסתירות: לשם מה תעמולה מבוססת ניגודים? 80

פרק רביעי: התעמולה האנטי-קולאקית 86

4.1 דימויי הקולאק בתעמולה הסובייטית 86

4.2 השוואה 97

סיכום 102

ביבליוגרפיה 104

נספחים 115

מבוא

עבודה זו עוסקת בתעמולה המצדיקה מדיניות אלימה וקיצונית. אתמקד במקרי הבוחן של התעמולה האנטישמית בגרמניה הנאצית בין השנים 1933-1945 והתעמולה האנטי-קולאקית בברית המועצות בשנים 1928-1933, ואבחן את השימוש בדימויים ם העולים מהן. אחקור את האופן שבו הדימויים הללו מתחברים לכדי נרטיב מרכזי התומך ביישומה של מדיניות קיצונית כלפי קבוצה נרדפת.

תחילה אבקש לעמוד את מורכבותה של דמות היהודי המופיעה בתעמולה הנאצית ולחדד את האופן שבו דימויי היהודי יוצרים יחדיו נרטיב הטומן בחובו הצדקה עוצמתית למדיניות האנטישמית. מבט שטחי בתעמולה האנטישמית בגרמניה מספיק כדי להבחין בכך שהיהודים בתעמולה הנאצית מוצגים כ״רעים״, ושהתעמולה האנטישמית בגרמניה נטלה חלק כלשהו בהצדקה של רצח העם. אולם קשה יותר להבין כיצד היא עושה זאת, ומהו החלק שהיא מהווה ממערך ההצדקות. לדוגמה, אם ניקח את הדימוי הפופולרי של היהודי כאנס, ברור שמגיע לו עונש מסוים, אולם מיד עולות השאלות: מי צריך לפגוע בו? למה אי אפשר להסתפק בהרחקתו מהחברה? מה בין אנס גרמני לאנס יהודי? למה בראשון צריכה לטפל מערכת המשפט בעוד שבשני צריך להילחם באופן יותר ״קוסמי״?

הרעיון שתעמולה נגד אויב נועדה להכין את הקרקע להשמדתו אינו מובן מאליו – ולכן רציתי לבחון מה בדיוק בתעמולה הנאצית מכשיר את הרצח, ומציג את היהודים בתור איום שבלתי ניתן להתמודד אתו באף דרך אחרת. בהתבסס על ממצאי המחקר, אעלה את הטענה כי דמות היהודי שימשה לבנייה של נרטיב אידיאולוגי, ואציע כי לנרטיב זה היה מקום חשוב בהקניית היכולת של התועמלנים הנאציים לשכנע בצורך לנקוט במדיניות רצחנית, הנחשבת לבלתי מתקבלת על הדעת.

לאחר שאגבש את הנרטיב העולה מן התעמולה הנאצית, אשווה את התעמולה הנאצית לתופעה מקבילה: התעמולה האנטי-קולאקית בברית המועצות הסטליניסטית בין השנים 1928-1933, אשר במהלכן אירעה תכנית החומש הראשונה. השוואה זו נועדה להעמיד את תופעת התעמולה הנאצית בקונטקסט, כמו גם לבחון את הקשר שבין אופן הצגתו של האויב בתעמולה לבין הקריאה (או העדרה) להשתתפות קהל היעד של התעמולה בנידוי אקטיבי של הקבוצה הנרדפת מהחברה.

מהלך המחקר

בפרק הראשון יינתן רקע היסטורי על התפתחות התעמולה והשפעותיה, התגבשותם של מנגנוני התעמולה בגרמניה הנאצית ובברית המועצות הקומוניסטית, וכן סקירה היסטורית קצרה בנושא המדיניות האנטישמית ותהליך הדה-קולאקיזציה.

הפרק השני הוא מבוא תאורטי, שנועד לספק רקע שיסייע להבנת הדימויים של הקולאק ושל היהודי בשלושה תחומים מרכזיים. תת הפרק הראשון עוסק ברכיבים שעל בסיסם נבנית הדמוניזציה, באפקטים הפסיכולוגיים שהיא יוצרת ובתפקידיה החברתיים והפוליטיים. שני תתי הפרקים הבאים עוסקים בהתהוותם של הדימויים השונים של היהודי ושל הקולאק לפני התקופה אותה אבחן במסגרת המחקר. תתי פרקים אלו יספקו רקע מקדים גם על ייחודיותם, שורשיהם ומאפייניהם של הדימויים שאבחן במסגרת העבודה. תת הפרק האחרון יספק רקע למחקר המשווה בין הנאציזם והסטליניזם ויגדיר את מטרותיו.

בפרק השלישי של העבודה אנתח נאומים, כתבות, מאמרים, קריקטורות, כרזות, ספרי ילדים וסרטים מהתעמולה הנאצית בין השנים 1933-1945. את הדימויים העולים ממקורות אלו אחלק לשישה תתי-פרקים המבטאים שש תמות עיקריות. הפער שבין היהודי הגלוי, שמתואר באמצעות סטראוטיפים, לבין הצגתו של היהודי כסמוי וכמסתווה; המתח בין הצגתו של היהודי כנחות מהארי ובין הדימוי שלו כשולט בכל תחום במרחב הגרמני; הדימוי המיני של היהודי והדימוי הקפיטליסטי של היהודי כפי שהם מופיעים בשלוש אמות מידה שונות: איום נקודתי לפרט, איום חברתי או גזעי ואיום בקנה מידה עולמי; ארבעת השיוכים האידיאולוגים של היהודי – בולשביזם, קפיטליזם, ליברליזם וקנאות דתית; וכן הפער בין הצגתו התת-אנושית של היהודי לבין הצגתו כשטני, כל-יכול ורב השפעה. בכל תת פרק אבחן את המורכבות שיוצרים הדימויים הסותרים או המשלימים (במקרה של תתי פרקים 3 ו-4) ואת התועלת התעמולתית והפסיכולוגית שניתן להפיק מכל אחד מהם בנפרד ומהופעתם יחדיו. לאחר מכן אנסה להכליל את שש התמות בנרטיב משותף, ולהסביר באמצעותו את האופן שבו התעמולה הנאצית מצדיקה את המדיניות האנטישמית, את האפקט הפסיכולוגי שהיא יוצרת וכן את האופן שבו היא מצפה להפעיל את קהל היעד. אטען כי דימוייו הסותרים של היהודי בתעמולה פוסלים אפשרויות להתמודדות מתונה יותר עם הבעיה היהודית, וכן הופכים את קהל היעד של התעמולה לפסיבי ולחסר יכולת לפעול בכוחות עצמו כנגד האיום היהודי.

בחלקו הראשון של הפרק הרביעי אבחן את דימויי הקולאקים בתעמולה הסובייטית במהלך תכנית החומש הראשונה של סטלין, באמצעות ניתוח מאמרים, נאומים, כתבות, קריקטורות, כרזות וסרטים. בחלקו השני של הפרק אנסה להחיל על התעמולה האנטי-קולאקית את התבנית שעיצבתי עבור התעמולה הנאצית, ומתוך ההשוואה ביניהן אסיק מה היו ההבדלים בעוצמת ההצדקות למדיניות האלימה, מה היה הקשר שבין תוכן הדימויים שבתעמולה למטרותיה וכיצד כל ממד תעמולתי תאם למדיניות שכל אחד מהמשטרים ניסה ליישם בפועל. במסגרת ההשוואה אטען שעל אף הדמיון בין דימויי הקולאק לדימויי היהודי, אופן הצגתו הממוקד של האיום הקולאקי בתעמולה הסובייטית מצריך מדיניות בסדר גודל פחות קיצוני, וכן מעודד את קהל היעד לפעול וליישם את המדיניות הזו בכוחות עצמו.

פרק ראשון: רקע היסטורי

תעמולה ותקשורת במאה ה-20

התפתחות התעמולה והשפעותיה

תעמולה היא דרך להפיץ אידיאולוגיה באופן מניפולטיבי לקהל מסוים במטרה לגרום לו לשנות את עמדותיו או את התנהגותו, ולהתאים אותן לאינטרסים של התועמלן. במרוצת השנים המילה "תעמולה" הוכתמה בקונוטציה שלילית, והפכה למזוהה עם חוסר כנות, שקריות ומניפולטיביות. התעמולה מהווה מנגנון מסועף המשלב טכניקות ואסטרטגיות שונות ליצירת אשליה. לפי אודונל וג'ואט, ניתן להבחין בשלוש קטגוריות שונות של תעמולה, בהתאם למקור המפיץ אותה ולאמינות המידע המועבר דרכה. "תעמולה לבנה" היא תעמולה שמופצת על ידי מקור מזוהה ומעבירה מידע מדויק יחסית. תעמולה מסוג זה לרוב מונעת מרצון ליצור תשתית של אמינות בין התועמלן והקהל. "תעמולה אפורה" מפיצה מידע שדייקנותו מוטלת בספק (תעמולה מסוג זה כוללת הפצת מידע כוזב על אויב וסילוף סטטיסטיקות). "תעמולה שחורה" מופצת על ידי מקור שקרי ומנסה לתעתע את הקהל ולהוליכו שולל. התעמולה השחורה כוללת טכניקות מגוונות ויצירתיות של רמאות, ביניהן "דיסאינפורמציה", כלומר שימוש במידע שקרי ולא שלם, במסווה של אמתויות מדויקות.[1]

התעמולה היא דרך ייחודית להעברת מסרים בכך שהיא לא מכוונת להבנה הדדית, אלא לקידום האינטרסים של התועמלן או של הארגון אותו הוא משרת, לעיתים על חשבון נמעני התעמולה עצמם. התעמולה נהיית אפקטיבית ביותר ככל שהמנגנון המפיץ אותה שולט על יותר אמצעים להעברת מידע[2] ושואף להחזיק במונופול על מנגנוני המדיה.[3] מעבר על שליטה ובקרה על אמצעי המדיה, כלי נוסף שהתועמלן מבקש לרכוש הוא ניהול יעיל של דעת הקהל. ניהול יעיל של דעת הקהל מצריך תמיכה כללית בגוף המפיץ את התעמולה, קבוצת "נאמנים" המזוהים אתה וקידום סט דעות חזקות שנפוצות בקרב ציבור נרחב. מטרת התעמולה היא להוביל לפעולה ולשינוי או לשימור של דפוס התנהגותי מסוים. כיוון שאין זה פשוט לשנות דפוס התנהגות שהתקבע לאורך זמן (או להצדיק התנהגות שנויה במחלוקת), המבוסס על ערכים או על רגשות חזקים, התועמלן מחויב לחפש אחר המשתנים הגורמים לשינויים התנהגותיים ולחקור את השפעתם המדויקת של כל מילה, צליל או מבע ויזואלי על הצרכן.[4] פסיכולוגים שחקרו את השפעותיה של המדיה במלחמת העולם השנייה קבעו קריטריונים מסוימים בהם התקשורת צריכה לעמוד כדי לזכות במידת ההשפעה המרבית על הקהל. תחת תנאים אלו נכללים גירוי חזק המותאם למאפייני הצרכנים והתאמה והתכוננות למבנה הקוגניטיבי שלהם. לטענתם, ליצירת האפקט המרבי הצרכן צריך לתפוס את הפעולה אליה מכוונת התקשורת כאקט שיסייע לו להגשים את מטרותיו ולקדם את האינטרסים שלו.[5] עוצמת השפעותיה של המדיה נקבעת לפי משתנים מגוונים.[6]

---

[1] O'Donnell, Victoria, and Jowett, Garth S. **Propaganda and Persuasion**. Second Edition. Newbury Park: Sage Publications, 1992. p. 2-4, 8-15.

[2] שליטה זו מקנה לתועמלן את היכולות למנוע פרסום מידע, לשחררו בזמנים מתאימים או לצד מידע נוסף שנועד לשנות את דעת הקהל, לייצר ולסלף מידע ולהציג מידע רק לקהלים מסוימים.

[3] מובן שאין להשיג שליטה מוחלטת על מנגנוני הפצת המידע, על אחת כמה וכמה לאור ההתפתחויות של השנים האחרונות. השליטה היחסית במנגנוני התעמולה מגבירה את האפקטיביות שלה, גם אם היא אינה מוחלטת.

[4] O'Donnell and Jowett, **Propaganda and Persuasion**, p.29-35.

[5] Dorwin Cartwright. "Some Principles of Mass Persuasion: Selected Findings of Research on the Sale of U.S War Bonds." **Human Relations** (1949), p.252-254.

[6] לפירוט על טכניקות התעמולה והגורמים להשפעת המדיה ראו:

ההתפתחות הטכנולוגית שאפיינה את המאה ה-18 תרמה תרומה משמעותית לזינוקה של התעמולה. ההדפסה, ייצור הנייר ושיפור היעילות והמהירות של אמצעי התחבורה סייעו להעברת מסרים עבור קהלים הולכים וגדלים. פרטי מידע מודפסים נהיו זמינים יותר למשתמשים וכך גברה האוריינות בקרב האוכלוסייה ומסרי התעמולה הפכו למתוחכמים יותר בפנייתם אל הקורא. בתקופה זו גם החל השימוש הנרחב בקריקטורות פוליטיות ובאמצעים ויזואליים אחרים בעיתונות. התהוותה שפה של תקשורת ויזואלית, שהפכה לרכיב מרכזי בתעמולה.[7] במאה ה-19 גברה מהירות העברת המסרים לקהל העירוני. השימוש בקיטור ובחשמל והידע הטכני שאפשר הדפסת תמונות פתחו בפני התעמולה את האפשרות להפוך לנשק פוליטי-כלכלי. כל אמצעי תקשורת חדש שהומצא בעקבות התפתחות הטכנולוגית היווה כלי בידי התועמלנים למשיכת תשומת ליבו של הקהל. דבר נוסף שהוביל לשגשוג התעמולה במאות ה-19 וה-20 היה התמסדותם של המשטרים הדמוקרטיים, אשר העניקו חשיבות מכרעת לרצונו של הפרט, ובהכרח הגבירו את הצורך של הגורמים השואפים לשלוט להשפיע עליו. יתר על כן, ההתפתחות הכלכלית והגברת קצב הייצור הובילו לפיתוח טכניקות תעמולה שנועדו לשכנע צרכנים לרכוש מוצרים מסוימים. במאה ה-20 חלה קפיצה משמעותית נוספת, והתקבע מעמדה של התעמולה כחלק מרכזי מחיי החברה, הפוליטיקה והכלכלה. התפתחות המדיה בתקופה זו, לצד האמצעים הטכנולוגיים שאפשרו את הפצתה, הגדילו את קהל היעד של התעמולה ואת האפקטיביות שלה לאין שיעור. פיתוח צורות תקשורת נוספות (רדיו, קולנוע, צילום, הדפסה בכמויות גדולות ואמצעי תחבורה שיקלו על הפצת כרזות ועיתונים) אפשר העברה של מסרים לקהל גדול (לעיתים בקנה מידה בינלאומי) והטרוגני תוך זמן קצר. אמצעי התקשורת הפכו לנגישים גם עבור המעמדות הנמוכים (לדוגמה, העיתונים החודשיים שיועדו למעמדות הגבוהים ועסקו בתהליכים "גדולים" הוחלפו בעיתונות יומית שסקרה אירועים מקומיים ונפוצה גם בקרב מעמד הפועלים). עד למאה ה-20, העיתונות התמסדה כגורם המתווך והמכוון את המסרים המועברים בחברה המודרנית ולבמה יעילה לשכנוע.[8] הקדמה הטכנולוגית, שאפשרה את הפצתה של המדיה, יצרה דרכים מגוונות להפעלת מניפולציות שונות על דעת הקהל ולהכתבת התנהגותם. השפעת המדיה ניכרת בהקשר זה בתחומים רבים, וגוברת לעיתים אף על השפעות סביבתיות, מסורות ארוכות שנים ונורמות חברתיות מקובלות.[9]

במשטרים טוטליטריים שהתאמצו להשיג שליטה מוחלטת באמצעי התקשורת, התעמולה שימשה ככלי לשליטה חברתית.[10] לפי התאוריה הביהביוריסטית של הרולד לאסוול, תעמולה שמועברת ישירות מהמשטר הטוטליטרי לעם מהווה אמצעי יעיל בגיוס תמיכת ההמונים, מסוגלת להשפיע באופן ישיר על מעשיהם של הצרכנים ולספק תמריץ עוצמתי לפעולה אליה יוצרי התעמולה מכוונים. לפי לאסוול, תעמולה מסוג זה נחשבת ל"מוצלחת" כאשר היא מצליחה לשכנע הן את הבורים והדלים שבחברה והן את השכבה הביקורתית והמשכילה לפעול באופן מסוים, תוך יצירת מכנה משותף לקבוצה (אפילו קבוצה בקנה מידה מדיני) באמצעות ניסיון לעורר בקרב חבריה רגשות עזים כגון שנאה, פחד או תקווה.[11]

Wilber Schramm. "The Effects of Mass Media in an Information Era". From **Propaganda and Communication in World History**, Volume III. Edition: Harold L. Lasswell, Daniel Lerner and Hans Speier. Honolulu: The University Press of Hawaii, 1980. p.295-345.
Solomon E. Asch. "Studies in the Principles of Judgment and Attitudes: II Determinants of Judgement by Group and Edo Standards". **Journal of Social Psychology** 12, (1940). p. 433-465.
[7] O'Donnell and Jowett, **Propaganda and Persuasion**, p.55-56.
[8] O'Donnell and Jowett, **Propaganda and Persuasion**, p. 77-82,
[9] Schramm, "The Effects of Mass Media in an Information Era", p.324-335.
[10] דן לאפי. **סוגיות מפתח בתאוריית המדיה**. רעננה: האוניברסיטה הפתוחה, 2011. עמ' 11.
[11] לאפי, **סוגיות מפתח בתאוריית המדיה**, עמ' 20-17.

תעמולה בגרמניה הנאצית

מראשית דרכה, המפלגה הנאצית הכירה בחשיבותה של התקשורת ובפוטנציאל הגלום בה להשגת שליטה על דעת ההמונים, לאחד אותם תחת האידיאולוגיה של המפלגה ובכך לתעל אותם לשירות האינטרסים שלה.[12] היטלר האמין שהתעמולה מסוגלת להפוך את האידיאל למציאות אם תכפה על האנשים את תפיסת העולם העומדת מאחוריה. לדידו, התעמולה היא חיונית לכל מהפכה חברתית משום שבאמצעות שימוש יעל בה ניתן להרגיל אנשים לדרכי חשיבה ולתפיסות עולם חדשות ולערער את אחיזתם בתפיסותיהם הישנות. ארגון שמנסה לתפוס שליטה יכול להשיג תמיכה באמצעות שימוש יעיל בתעמולה, והצלחתו תלויה במידת היעילות של התעמולה שהוא מייצר.[13] תפיסה זו היא ככל הנראה היא מה שהניע את הפעולות המיידיות שנקטו הנאצים בתחום התעמולה. כבר בשנה הראשונה לשלטונם הם פעלו כדי להשיג שליטה בלעדית בתחום התקשורת: באוקטובר 1933 חוקק "חוק העיתונות", שסגר את שערי המקצוע בפני כל עיתונאי חסר אזרחות גרמנית, שאינו ארי או שמצוי בקשר אינטימי עם יהודייה או יהודי. החוק אסר על כל התבטאות שיוצאת כנגד העם הגרמני, עלולה להחלישו או פוגעת בכבודו. תקנה זו הובילה לסילוק של כל מערכות העיתונים והעיתונאים שלא היו נאצים (או שקלו להפוך לכאלו) מהמרחב הציבורי. משרד התעמולה הכתיב את תוכן העיתונים ואת אופן כתיבת החדשות, ולכן היה קשה מאוד להעביר לציבור הגרמני נרטיב שונה מהנרטיב הנאצי. מקס אמן, האחראי הפיננסי על העיתונות הגרמנית, הצהיר שמטרת תכנית העיתונות של 1933 היא להשמיד כל מוסד עיתונאי שעמדתו הפוליטית לא עולה בקנה אחד עם זו של המפלגה.[14] המנגנון היוצר והמפקח על התעמולה היה "משרד הרייך לתעמולה ולהשכלת העם" (RMVP) בראשות התועמלן יוזף גבלס, שתפקידו היה להעביר את המסרים של ראשי המפלגה לחברה הגרמנית. גבלס היה דמות מפתח בגרמניה הנאצית, ובתור שר התעמולה הוא ראה בתרבות מכשיר פוליטי מרכזי במהפכה הנאצית. גבלס התייחס לתועמלן כאמן, אשר נמדד ביכולתו לעצב את ההמונים (כפי שהאמן מעצב חומר גלם) לפי רצונו.[15] משרד התעמולה הנאצי תחת הנחייתו התאמץ להגיע לכל האזורים תחת שליטתו, כולל לשטחים הכבושים.[16]

התעמולה המודפסת שימשה להעברת מידע ולמתן הוראות לציבור כיצד עליו לפעול. משרד התעמולה העביר לעיתונות הוראות מה יש לפרסם בכל נושא, החל ממידע על אויבים פנימיים ומדיניות חוץ וכלה בביקורת על אומנות וקולנוע. הוראות אלו ניתנו למוסדות העיתונות על בסיס יום יומי, והם צוו להשמידן מיד לאחר קריאתן. בכך משרד התעמולה הנאצי הכתיב את הלך רוחה של העיתונות והפך אותה לגוף בעל השקפה אחידה בשירותה הישיר של המפלגה. תהליך הנאציפיקציה של העיתונות הוביל לשגשוג העיתונים הנאציים. למרות אחידות המסרים האידיאולוגיים, המגוון העצום של עיתונים בגרמניה, ביניהם מגזינים, עיתונים יומיים ועיתונים העוסקים באופנה או בצבא, קידם את הפופולריות והצריכה הגוברת של אמצעי תעמולה זה. תהליך המסחור של העיתונות פעל לטובת בתי ההוצאה הגדולים ודחק את העיתונאים העצמאיים לשולי הזירה התקשורתית, ומתוך מגוון הקולות של העיתונות הגרמנית עלתה שכבה ממורכזת השייכת לתנועה פוליטית ולשכבה כלכלית אחת. עם זאת, לידתו המחודשת של מערך העיתונות הנגישה את העיתונים לשכבות אוכלוסייה נוספות, הפכה את אוכלוסיית הקוראים למגוונת יותר ובכך הרחיבה

---

[12] דניאלה אוסצקי-שטרן. **שקיעת האלים**. תל אביב: מורשת, 2012. עמ' 71-68.

[13] George Lachmann Mosse. **Nazi Culture: Intellectual, Cultural, and Social Life in the Third Reich** Translation: Salvador Attanasio. New York: Grosset & Dunlap, 1966.

[14] William L. Shirer. **The Rise and Fall of the Third Reich**. London: Pan Books, 1964. p.304-307.

[15] בעז נוימן. **נאציזם**. תל-אביב: משרד הביטחון - ההוצאה לאור, 2007. עמ' 42.

[16] Jeffrey Herf. **The Jewish Enemy**. Cambridge: Harvard University Press, 2006. p.19-20.

את קהל היעד של התעמולה. הטכניקות שיושמו בנאציפיקציה של העיתונות, הכוללות מסחור מאסיבי, מרכוז פוליטי וניצול חידושים טכנולוגיים, היו נפוצות בדרגות שונות בכל אמצעי התקשורת שגייסה המפלגה הנאצית לשירותה. משרד התעמולה הנאצי נקט פעולות שונות על מנת להפוך את המדיה לנגישה ולזולה לכל קצוות החברה הגרמנית. לנגישות זו יש לייחס את התהוותה והתבססותה של תרבות חדשה – התרבות הנאצית.[17]

נוסף על השליטה במערכת העיתונות, משרד התעמולה הנאצי גייס לרשותו במהרה גם את הרדיו ואת הקולנוע. גבלס תפס את הרדיו כרכיב המרכזי בתעמולה המודרנית משום שדרכו הצליח לזכות בשליטה מוחלטת על הפצת הידיעות, והיה יכול לעוותן לפי ראות עיניו.[18] הרדיו, בניגוד לתעשיית העיתונות ולתעשיית הסרטים, היה בבעלותו העיקרית של הרייך ומפוקח על ידו עוד לפני עליית הנאצים לשלטון. חדשנותו של הרדיו זיכתה אותו בפוטנציאל עצום, וגבלס חזה שהוא צפוי להחליף את העיתונות הכתובה. כשגבלס הצליח להכפיף את הרדיו תחת משרד התעמולה הנאצי הוא יצר אחידות מוחלטת בכל המסרים המועברים דרכו. גבלס יזם את ייצורן של מערכות רדיו זולות בשאיפה להנגיש את אמצעי התעמולה היעיל לכלל העובדים ובכך להרבות את קהל המאזינים. יוזמה זו נחלה הצלחה: בתחילת המלחמה התברר שכ-70% ממשקי הבית החזיקו ברדיו (שיוצר כך שקלט רק את שידורי משרד התעמולה הנאצי). משרד התעמולה התקין מכשירי רדיו מיוחדים בכל מקום שהתאפשר לו: כיכרות, מפעלים, בתי ספר, משרדים ומקומות בילוי. כשסוקר אירוע משמעותי או ננאם נאום חשוב, החיים היו עוצרים למשמע ניגון המכשירים הממוקמים בכל רחבי הרייך, ועוברי האורח נאלצו להאזין, בין אם רצו בכך ובין עם לאו, למסרים הנאציים שהועברו דרכם. הברקה תעמולתית זו, בצירוף ההחלטה לשלב את התעמולה האוראלית בבידור (על ידי השמעת מוזיקה קלה) הכתירה את הרדיו כאמצעי המוביל במאבק ליצירת דעת קהל יחידה ומאוחדת ויצר את קהל המאזינים הגדול ביותר בעולם, שעקף אף את ברית המועצות הקומוניסטית ואת איטליה הפאשיסטית.[19]

הקולנוע הנאצי ניסה להיאבק בדומיננטיות של התרבות ההוליוודיות באמצעות חיפוש אחר מאפיינים אלטרנטיביים שיענו על הדרישה הגוברת לבידור שמכיל סממנים לאומיים. ב-1933 הנאצים החלו לכפות את תהליך הנאציפיקציה של תעשיית הקולנוע, וכבר באותה השנה חברות הסרטים הגדולות פעלו בתיאום עם גורמים ממשלתיים. עם השלמת התהליך (בשנת 1941), תעשיית הקולנוע הגרמנית נהייתה לאימפריית מדיה תחת פיקוחו הצמוד של משרד התעמולה הנאצי. בגרמניה הנאצית התפתחו שני מודלים קולנועיים: תעשייה קטנה ומסובסדת של קולנוע לאומי המחויב לרעיונות הגזע והאומה, ותעשייה גדולה של קולנוע פופולרי שנועדה לקלוע לטעם הבורגני. תעשיית הקולנוע ערבבה מסורות תרבותית, מניעים כלכליים וכן אינטרסים פוליטיים והייתה תחום מפגש בין המרחב הפאשיסטי לתרבות הצריכה המודרנית.[20] גבלס היה משוכנע בכוחה של תעשיית הסרטים להשפיע על תפיסותיהם של הצופים ואף להניעם לפעולה.[21] אף על פי כן, מרבית התכנים של תעשיית הקולנוע לא השתנו בעקבות הנאציפיקציה של אמצעי התקשורת ולא חרגו חריגה משמעותית מהנורמה האוניברסלית. למרות שינויי התוכן הקלים (כמו היעלמות ביקורת חברתית), תעשיית הקולנוע נותרה תעשייה מסחרית שאמנם הכילה מסרים פוליטיים, אך מטרתה

[17] Corey Ross. **Media and the Making of Modern Germany**. Oxford: Oxford University Press, 2008. p. 292-301.

[18] Shirer, **The Rise and Fall of the Third Reich**, p.307-308.

[19] David Welch. **The Third Reich: Politics and Propaganda**. London: Routledge, 1993. p.30-34.

[20] למידע נוסף על מטרות תעשיית הסרטים הפופולריים והשפעותיה ראו:
Sabine Hake**. Poplar Cinema of the Third Reich**. Austin: University of Texas Press, 2001. p. 9-23.

[21] Welch, **The Third Reich: Politics and Propaganda**, p.39-49.

העיקרית הייתה בידור והנאה, ולכן היא ייצרה בעיקר קומדיות, דרמות וסיפורי אהבה, בעוד שסרטים בעלי אופי פוליטי מובהק היו נדירים יחסית. הקולנוע הגרמני הפופולרי פעל בתיאום לקולנוע העולמי: הסרטים הגרמניים לקחו חלק בשוק הסרטים האוניברסלי וסרטים זרים הוצגו בבתי הקולנוע בגרמניה. הסרטים בגרמניה הנאצית נצפו הן על ידי הצופים הפשוטים המחפשים אחר בידור והן על ידי הצופים הביקורתיים. עלויות הייצור הגבוהות דחקו ביוצרי הסרטים להסתפק בסרטים מעטים שכוונו לקהל בינלאומי ומקומי כאחד, ובכך המגוון הקולנועי בגרמניה הצטמצם. אולם ככל שכמות הסרטים וגיוונם הוקטנו, כך גדל קהל היעד של המדיום הקולנועי, הן בשל העלייה בהכנסתו השנתית של מעמד העובדים, והן בשל החידושים הטכנולוגיים (כדוגמת סאונד) שמשכו גם את המעמדות המשכילים והביקורתיים. הסרטים הגרמניים שיצאו תחת המשטר הנאצי זכו בהצלחה מסחרית לצד הכרה אומנותיות והפכו להיות מוקד למפגשים חברתיים ולשיח תרבותי. משרד התעמולה שאף לשמר את מעמדו של הקולנוע כבידור המוני ונגיש למשתמש, אפילו במחיר דילול הביטוי הפוליטי הישיר וספיגת ביקורות מהאליטה התרבותית. מטרתו העיקרית של הקולנוע הוגשמה: הוא עמד ביעדו ליצור תרבות לאומית אקסקלוסיבית שמכלילה תחתיה קהלים רבים ככל האפשר וכן לספק הסחת דעת ובידור נגיש עבור האזרחים.[22]

אמצעי תעמולה יעיל במיוחד, ששילב ממד טקסטואלי, חזותי ופוטוגרפי היה כרזות הקיר הפוליטיות "Parole der Woche Wandzeitungen", שהודפסו מידי שבוע במאות אלפי עותקים. כרזות אלו היו אמצעי התעמולה הוויזואלי הבולט ביותר במרחב הגרמני. הכרזות התאימו במיוחד לחברה הבורגנית הגרמנית, אשר התאפיינה בהליכה מרובה ובשימוש בתחבורה ציבורית על בסיס יום-יומי. הן נתלו בכל רחבי העיר: בתחנות מטרו ובאוטובוסים, במשרדים, בבתי חולים, במפעלים, בבתי ספר, במקומות בילוי ובחנויות. עוברי האורח בערים נחשפו לתעמולה שהוצגה בכרזות גם אם לא היו מעוניינים בצריכת תעמולה נאצית (במובן זה ההכרזות היו אמצעי תעמולה ש"כפה את עצמו" על הציבור העירוני, ולכן נחשבו ליעילות יותר מהעיתונים, שהתושבים יכלו לבחור אם ברצונם לרכוש). כרזות אלו התאפיינו בטכניקות פרסום מודרניות ובשימוש יעיל בגרפיקה ובצבע, אשר משכו את תשומת ליבם של המביטים סביב. משרד התעמולה הקדיש משאבים לא מבוטלים להדפסתן, הפצתן, תחזוקן והחלפתן השבועית של הכרזות הפוליטיות, מתוך מודעות ליעילותן ולהשפעתן על הנוף העירוני בגרמניה ועל דעת הקהל היושב בו.[23]

פרט ליצירת תכני תעמולה ולפיקוח עליהם, היה מתפקידו של משרד התעמולה לציין אירועים וחגים לאומיים ולהפעיל צנזורה על ספרים, מופעי תיאטרון ואומנות.[24] משרד התעמולה הנאצי שאף לשלוט במידה רבה על חייהם התרבותיים של האזרחים ומנע זירה חופשית של תרבות. הוא כבש את המרחב הציבורי באמצעות הפצת כרזות קיר עצומות והיה ממונה גם על ארגון אירועים פומביים ועל "חינוך" תעמולתי בצבא.[25] הנאצים התאמצו לפתח את התרבות היום-יומית ברייך כדי לדמות עלייה בתנאי החיים, ליצור בקרב האזרחים תחושה של נורמליות ולספק הסחת דעת מההקצנה. במסגרת זו, גם האומנות גויסה לשירות המשטר.[26]

---

[22] Ross, **Media and the Making of Modern Germany**, p.311-321. Hake, **Poplar Cinema of the Third Reich**, p. 9-14.

[23] Herf, **The Jewish Enemy**, p.14-15, 28-34.

[24] אוסצקי-שטרן, **שקיעת האלים**, עמ' 72.

[25] אוסצקי-שטרן, **שקיעת האלים**, עמ' 92-84.

[26] על תפיסת האומנות ה"פולקית" ותפקידה בגרמניה הנאצית ראו:
אדולף היטלר. **פרקים מתוך "מאבקי"** בעריכת פרופ' משה צימרמן וד"ר עודד היילברונר. תרגום: דן ירון. ירושלים: אקדמון, תשנ"ה. עמ' 64-69. אריאלי-הורוביץ', **רומנטיקה מפלדה**, עמ' 96-91, 26.

בראש היררכיית אמצעי התעמולה עמדה, לדעתם של היטלר וגבלס, אומנות הנאום. בשל החשיבות הרבה שייחס היטלר למילה המדוברת על פני המילה הכתובה, נואמי המפלגה הנאצית נבחרו בקפידה והוכשרו לתפקידם במסגרת מיוחדת. היטלר השקיע מאמצים רבים בהיערכות לקראת אסיפות, פרסומן וקביעת זמן קיומן ודרכי ניהולן, כדי להגיע בנאומיו ליעילות המרבית.[27] היטלר וגבלס ראו בתעמולה, ובייחוד בתעמולה ה"מדוברת" את האמצעי האולטימטיבי למימוש "פוליטיקת ההמונים". לדעתם על התעמולה להיות תעמולה טוטאלית ולעצב את תודעת העם ואת מערכת הסמלים הוויזואליים בהתאם לצרכיה של המפלגה. היטלר האמין שמטרת התעמולה היא שכנוע ההמון הנבער, ולכן היא לא צריכה להישען על בסיס מדעי או רציונלי. ההמונים הרי ממילא נוטים לחשוב באמצעות דימויים ונמשכים אל הפנטסטי. די במניפולציה רגשית, המלווה בהגזמה ובחזרתיות, כדי לשכנעם. לפי היטלר, התעמולה לא נמדדת בעידונה או ב"אמיתות" מסריה, אלא במידת הצלחתה ליצור את האפקט הפסיכולוגי אותו ביקשה להעביר ובהשפעתה על ההמונים. חרף יכולות ההבנה והזיכרון הדלה של ההמון, על התעמולה להעביר מסרים פשוטים באמצעות סיסמאות חוזרות ולהעדיף הפרדות דיכוטומיות מתיאור תמונת מציאות מורכבת ומלאה בהבחנות. למשנתו של גבלס, לשם מימוש תפקידה של התעמולה יש הכשר להשתמש באמצעים גסים וגרוטסקיים.[28]

לפי החוקר בעז נוימן, עצם השימוש היעיל והפנומנלי בתעמולה ואופן הופעתם החריג של מנהיגי המפלגה בציבור היו גורמים מרכזיים לפריצתה של המפלגה ולעלייה הדרסטית במספר בוחריה.[29] היעילות והיסודיות של מנגנון התעמולה הנאצי הקלו הפצת המסרים הנאצים לכל קצוות החברה הגרמנית.[30] טענה זו מתבססת על העובדה שהתעמולה הופצה בהיקף נרחב והיה כמעט בלתי אפשרי להתחמק מהמסרים התעמולתיים שחלשו על המדיות השונות.[31] לצד זאת, ישנם חוקרים המבקשים לערער על ההנחה שגיוס התמיכה במפלגה הנאצית הושג באמצעות ייעולו ותפקודו של מנגנון התעמולה הנאצי. ריכרד בסל, לדוגמה, טען שהתגשמותה של מטרת התעמולה נובעת בעיקר מגורמים שלא היו תלויים בטכניקות התעמולה של המפלגה (אשר לא היו נבדלות באופן משמעותי, בצורה ובתוכן, מהתעמולה שייצרו מפלגות ימין מתחרות). לדידו, עיקר התמיכה במפלגה נבע מכישלונה של רפובליקת ויימאר בסיפוק צרכי העם ובמחסור באופוזיציה.[32] כיוון שכל מי שניסה לנסח עמדות נגד למסריה של המפלגה גורש או נכלא, לרוב הציבור לא הייתה אפשרות אלא להתבונן במציאות דרך תפיסת העולם של משרד התעמולה הנאצי. לתעמולה אמנם היה תפקיד מכריע בעיצוב דעת הקהל הגרמני, אך היא לא השפיעה באופן אחיד על כל האוכלוסייה (הנאצים נתקלו בקשיים להשפיע במיוחד על האוכלוסייה הקתולית ועל מעמד הפועלים) ולא יושמה באופן "אוטומטי" על כל מי שנחשף אליה.[33] העובדה שלא היה מתאם בין מספר המצביעים ביישובים מסוימים ובין כמות התעמולה שהושקעה בהם מוכיחה טענה זו. יש לציין כי לא כל התמיכה במפלגה הושגה דרך שינון סלוגנים והפנמה רגשית של מסרים תעמולתיים שונים, אלא באמצעות אינטגרציה חברתית חכמה שעוררה שיקולים מטריאליסטים, פרקטיים ורציונליים בעד המפלגה. כך

---

[27] בעז נוימן, **נאציזם**, עמ' 46-37.
[28] בעז נוימן, **נאציזם**, עמ' 46-37.
אריאלי-הורוביץ', **רומנטיקה מפלדה**, עמ' 209-206.
[29] בעז נוימן, **נאציזם**, עמ' 46-37.
[30] Herf, **The Jewish Enemy**, p.19-20.
[31] Shirer, **The Rise and Fall of the Third Reich**, p.308-309.
[32] Kershaw, "Ideology, Propaganda, and the Nazi Party", p. 171.
[33] Gregg Hunt. "Farming Consent: Nazi Anti-Semitic Imagery, 1933-1945". **Perspectives: a journal of historical inquiry**, 38 (2011).

התעמולה הנאצית נשענה הן על התערבות במבנה החברתי של הבורגנות שהונעה (גם) משיקולים רציונליים והן על מניפולציות תעמולתיות ועל שיטות שונות של הסתה.[34]

תעמולה בברית המועצות הקומוניסטית

בראשיתו של שלטון המפלגה הקומוניסטית ב-1917, לנין הכריז שמשימתו העיקרית של הקומוניזם היא לשכנע את ההמונים בנכונותה של האידיאולוגיה ולהניע אותם לפעול על פיה. סטלין חזר על הצורך שבגיוס החברה תחת החזון הקומוניסטי והמנהיג והתנה בכך את שימור הישגי המהפכה ואת המשך קיומו של המשטר הקומוניסטי. מנהיגי המפלגה הקומוניסטית הצביעו על הקשר ההכרחי בין שכנוע ההמונים לשליטה בהם, ולכן הפכו את העיתונות, הספרות, התיאטרון והקולנוע ל"כלים" שנועדו להחדיר בעם את החזון האידיאולוגי של המפלגה. לצרכים אלו נוסדה ב1920 ה-"Glavpolitprosvet", שתפקידה היה לקדם את "החינוך הפוליטי" של ההמונים. ועדת החינוך חברה שנה לאחר מכן למחלקת התעמולה של המפלגה (Agitprop), ויחדיו הן מונו על תחום התעמולה האוראלית והתעמולה המודפסת, שנועדו לגייס את ההמונים לתמיכה בסדר החברתי החדש. מוסדות אלו שאפו להחדיר את האידיאולוגיה הקומוניסטית לחייהם היום-יומיים של התושבים דרך השתלטות הן על בתי הספר ועל מוסדות ההשכלה הגבוהה ועל תכני הלימוד בהם (Glsvpolutprosvet) והן על המנגנון הבירוקרטי, איגודי העובדים וארגונים כלכליים שונים (Agitprop). חטיבות תעמולה מיוחדות נשלחו לכפרים כדי להפיץ את האידיאולוגיה גם בקרב האיכרים, והוקמה רשת של מוסדות חינוך מטעם המפלגה, במטרה להניע את התושבים לפעולה ולגרום להם להזדהות באופן אישי עם ההיסטוריה של המפלגה ועם המהפכה שהנהיגה.[35] המפלגה השתלטה על כל מכונות הדפוס בשטחי שליטתה וכך יכלה לפקח ולהגביל את המסרים המועברים בעיתונות.[36] בהדרגה נולדה המערכת המכונה בפי היסטוריונים "אומת התעמולה". לנין עצמו דאג לסגור בתי הוצאה שהפיצו רעיונות אשר סתרו את הרוח הקומוניסטית; הוא ניכס לעצמו כל ארגון תעמולתי ואומנותי שהיה יכול להיעזר בו כדי לעורר בקרב ההמונים נאמנות למפלגה; המפלגה ייסדה, הדפיסה והפיצה בתדירות גבוהה שני עיתונים יומיים (Pravada ו- Izvestiia) והכפיפה את העיתונאים האחרים למרותה.[37]

הממשלה הסובייטית ייחסה חשיבות רבה לכרזות ולאמצעי שכנוע ויזואליים, הן בשל האחוז הנמוך של יודעי קרוא וכתוב בברית המועצות והן בשל המסורת הרוסית הארוכה של תקשורת באמצעות המדיה הוויזואלית. אף במהלך יישומה של תכנית החומש רוב התושבים התקשו בהבנת טקסטים פשוטים כגון כתבות בעיתונים, ולכן התעמולה הוויזואלית שימשה תחליף למילה הכתובה והייתה לדרך היעילה ביותר לפנות לחלקים נרחבים באוכלוסייה. כתוצאה ממלחמת האזרחים נוצר מחסור חמור בנייר ובדיו ונסגרו רבים מבתי הוצאה לאור, דבר אשר גרם להצטמצמות מספר העיתונים המשווקים לקהל. תעשיית הכרזות הלכה והתרחבה ככל שהוכיחה את עצמה כאמצעי היעיל ביותר להעברת מסרים לקהל רחב גם בהתחשב במשאבים המוגבלים של תעשיית הדפוס. במהלך שנות ה-20 התפשטה העיתונות הבולשביקית והתחיל השימוש ברדיו, שתי תופעות אשר העצימו את חשיבותן של התעמולה הכתובה והתעמולה המדוברת באופן ניכר. הבולשביקים התחילו להבין שהשינוי ההכרתי שביקשו לחולל דורש שימוש באמצעים חריגים, ויצרו גישה אומנותית-פוליטית המתבססת על תגובות אוהדות לתהליך התיעוש ולקולקטיביזציה.

---

[34] Kershaw, "Ideology, Propaganda, and the Nazi Party", p. 172-177.
[35] David Brandenberger. **Propaganda State in Crisis**. New Haven: Yale University Press, 2011. p.10-18.
[36] O'Donnell and Jowett, **Propaganda and Persuasion**, p.157.
[37] Stephen M. Norris. **A War of Images**. DeKalb: Northern Illinois University Press, 2006. p.171-173.

במהלך שנות ה-30 התעמולה הוויזואלית נהייתה אינטנסיבית ושכיחה אף יותר. בית ההוצאה הראשי קיבל הוראות ישירות ממנהיגי המפלגה והפיץ את תוצריו בהיקף נרחב. כל אזרח סובייטי מצא את עצמו מביט באחת מהכרזות לא משנה לאן הסב את פניו: הן היו תלויות בעיר ובכפר, במפעלים ובחוות השיתופיות, במשרדי המפלגה ובמעונות ציבוריים, כולן מעוצבות תוך שימוש מניפולטיבי בסמלים ובצבעים ומנסות לשבות את הצופה באמצעי שכנוע, שידול ואזהרה מפני אויבים. האמנים שעיצבו את הכרזות הללו עברו הכשרה מקצועית בציור ובעיצוב. החל משנת 1931 הוקצתה לייצור תעמולה וויזואלית יחידה מיוחדת, ויוצרי הכרזות נדרשו להוסיף ליצירותיהם סלוגנים שהוכתבו מלמעלה.[38] הכרזות היו אחד מאמצעי התעמולה המשפיעים ביותר בברית המועצות והיו לנשק החדשני של התעמולה הבולשביקית במאבק לשכנוע ההמון הנבער ותיעולו לרצונותיהם. עיקר התעמולה הוויזואלית התמקדה בהאדרה והרואיזציה של גיבורי המלחמה לצד הסתה כנגד אויבי הבולשביזם, תחתם נכללו הן אויבים כללים ואוניברסליים כגון האימפריאליזם והקפיטליזם העולמי והן הגדרתם וקטלוגם של אויבים פנימיים, מתוך החברה הסובייטית עצמה. התעמולה הוויזואלית התמקדה בדימויים יסודיים ופשוטים כדי שייחקקו היטב בזיכרון הצופים. בחלק מהיצירות שולבו טכניקות וויזואליות בחרוזים ובמקצבים אשר הקלו על הפנמת המסרים. הסיסמאות האחידות והחוזרות לא הופיעו בכרזות בלבד - המפלגה גייסה את מירב המאמצים כדי להחדיר אותן בכל אמצעי התעמולה שעמדו לרשותה.[39]

לנין תפס את הקולנוע כאמצעי התעמולה החשוב ביותר, מפני שבאמצעותו התאפשר לפנות להמון הנבער והאנאלפבית באופן שיגשר בין דוברי שפות שונות ובין בעלי תרבויות שונות. והמודרניות והחדשנות המיוחסות לקולנוע קנו קהל צופים נרחב (בעיקר בכפרים, בהם הוא נתפס כמייצג החדשנות והקדמה הטכנולוגית). נוסף על כך, כיוון שהעלויות לייצור סרטים היו גבוהות, יוצרים עצמאיים ללא תמיכה לא יכלו להפיק סרטים בכוחות עצמם. כך הבולשביקים זכו למונופול "אוטומטי" על ענף הקולנוע, שאפשר העברת מסרים תעמולתיים באופן אחיד וישיר, ללא התערבות אופוזיציונית. שטחיה העצומים של ברית המועצות והאוכלוסייה המפוזרת שעברה תהליכים חדים של שינויים חברתיים הצריכו אמצעי תקשורת נייד וגמיש. לשם כך, הקולנוע התעמולתי החל להתפשט בצורת מיצגים ניידים שהוקמו במקומות אסטרטגיים, כמו תחנות רכבת, וכך נחשפו האיכרים לתמונה נעה בפעם הראשונה. באמצעות הקולנוע הבולשביקים יצרו קשר מוחשי בין חזון מפלגתם וקדמה טכנולוגית וכן זכו לפלטפורמה יעילה ומושכת תשומת לב להעברת מסריה של המפלגה.[40] בתקופה זו הושלם סילוקו של הקולנוע הזר מברית המועצות, והתושבים הסובייטים יכלו לצפות אך ורק בסרטים שלא איימו על הערכים שהמפלגה הקומוניסטית קידמה.[41]

התעמולה הסובייטית הייתה חלק מהמאבק המהפכני ליצירת נורמה של תודעה סוציאליסטית בקרב החברה המשתנה. לאחר שהתייצב מעט המצב המהפכני, התעמלנים הסובייטים פעלו כדי לשמר ולחזק התודעה הסוציאליסטית בקרב ההמונים.[42] לפי ההיסטוריון אריך הובסבאום, עיקר תפקידה של התעמולה בברית המועצות הייתה לעצב מחדש את הערכים החברתיים בהתאם לאידיאולוגיה של המשטר. היא ניסתה ליצור "מסורות מומצאות" שנועדו להחדיר נורמות התנהגות באמצעות שימוש

[38] Victoria E. Bonnell. **Iconography of Power**. Berkeley: University of California Press, 1997. p.4-13.
[39] Norris, **A War of Images**, p.171-179.
[40] Richard Taylor. **Film Propaganda: Soviet Russia and Nazi Germany.** Second edition. London: I.B. Tauris Publishers, 1998. p. 28-47.
[41] Taylor, **Film Propaganda: Soviet Russia and Nazi Germany**, p. 50-60.
[42] Taylor, **Film Propaganda: Soviet Russia and Nazi Germany**, p. 28.

במסרים חוזרים.[43] שנים ספורות לאחר עלייתם לשלטון, הבולשביקים כבר תבעו סמלים ייחודים, ייסדו מנהגים חדשים או חידשו מנהגים ישנים והקימו מתקנים שונים להעברת מסריהם (חדרי קריאה בכפרים, רכבות וספינות להעברה יעילה של עיתונים וכולי). זאת ועוד, המשטר הבולשביקי היה מהמשטרים הבולטים בנכונותם להשקיע בחינוך פוליטי יסודי של החברה כולה.[44]

הקומוניסטים החדירו תעמולה לכל אספקט בחיי היום-יום של התושבים: החל מעיתונות ומוסדות חינוכיים וכלה באומנות ובמדע. מסרי התעמולה הוכתבו על ידי הדרגים הגבוהים וחלחלו משם לכל מועדון או ארגון חברתי, כך שלא היה איש חינוך שלא עבר הכשרה פוליטית מתועמלנים מקצועיים. התעמולה הקומוניסטית הרבתה לנבא איומים ומזימות בדויות כדי להצדיק איומים ברוטליים על אויבים פוליטיים (תחת כותרת זו נכללו כל המפקפקים בפעולות המפלגה) ולתבוע סמלים רבי השפעה (המוכר והמוצלח שבהם הוא הפטיש והמגל). התעמולה הקומוניסטית פעלה בקנה מידה בינלאומי של ממש ותרמה לתהליך היווצרותן של מפלגות קומוניסטיות ברחבי אירופה.[45] יש לציין שהדימויים שהציגה התעמולה הקומוניסטית היו שונים לא תאמו את המציאות. יוצרי התעמולה ניסו ליצור באמצעות התקשורת אשליה של חיים טובים, בעוד שהמציאות היום-יומית הייתה רוויה בקשיים.[46]

לפי ההיסטוריון פטר קנז, החברה הסובייטית קיבלה את הסלוגנים של המפלגה לא משום שהאמינה להם, אלא מפאת המחסור באופוזיציה.[47] לא היו בנמצא אינטלקטואלים או אמנים שינסחו אידיאולוגיה אלטרנטיבית (אלו שכן עשו זאת הוגדרו כאויבו המשטר והוענשו). בדומה למקרה של גרמניה הנאצית, התעמולה שיחקה תפקיד מרכזי בעיצוב הזהות החברתית, ולאו דווקא בשינוי העמדה הפרטית. עם זאת יש לציין שחוסר השוויון שהנהיגה המפלגה בין הפועלים לאיכרים הפחית את השפעת התעמולה באזורים הכפריים, אשר לעיתים דחו את האידיאולוגיה ומחו על מדיניות בלתי הוגנת. גם הפועלים לא הפנימו לחלוטין את מסרי התעמולה והתלוננו על העוני, על צביעות המפלגה ועל הבטחותיה הנכזבות בנוגע לעתיד טוב יותר.[48]

---

[43] למידע נוסף על תפקידיהם הפסיכולוגיים, הפוליטיים והחברתיים של "המסורות המומצאות" ראו:
Bonnell, **Iconography of Power**, p.1-3.

[44] Bonnell, **Iconography of Power**, p.1-3.

[45] O'Donnell and Jowett, **Propaganda and Persuasion**, p.175-177.

[46] Toby Clark. **Art and Propaganda**. London: The Orion Publishing Group, 1997. p.73-74.

[47] בדומה לטענתו של ריכרד בסל לגבי התעמולה הנאצית.

[48] Brandenberger, **Propaganda State in Crisis**, p.10-18.

מדיניות אנטישמית בגרמניה בשנים 1933-1945

אף על פי שהיוו פחות מאחוז מכלל האוכלוסייה הגרמנית, היהודים היו חלק בולט בחברה ומשכו תשומת לב רבה. זאת משום שהם התרכזו בערים הגדולות, רבים מהם כיהנו בעמדות מפתח בתחומי הבנקאות והמניות, ונוכחותם הייתה בולטת גם בתחומי העיתונות, התרבות והפרשנות הפוליטית.[1] רוב יהודי גרמניה השתייכו למעמד הביניים העירוני ובהתאם עסקו במקצועות חופשיים (כגון מסחר, רפואה ועריכת דין). האחוז הגדול יחסית שהם היוו מכלל העוסקים במקצועות החופשיים לא היה פרופורציונלי לאחוז הזעום שהיוו מכלל האוכלוסייה.[2] כמו כן, הם זכו לעניין משום מעורבותם הגדולה יחסית בפעילות הפוליטית של השמאל.[3] אולם ההצלחה והטמיעה החברתית-כלכלית שהושגו בעקבות האמנציפציה (1871) לא הביאו לייצוג שווה של היהודים בפוליטיקה, ולא היה מתאם בין פעילותם הכלכלית והחברתית להשפעתם הפוליטית. עיקר הישגיהם של היהודים נבע מתוך רצונם של יחידים להשתלב בחברה הכללית.[4]

לאחר מימושה של הנאציפיקציה (באמצעות חוק ההסמכה, פירוק המפלגות האחרות, איסור על קיום איגודי עובדים וכו') והבחירות של ה-5 במרס, החלה להתפשט ברחבי גרמניה אלימות כנגד יהודים, בעיקר על ידי "פלוגת הסער". אלימות זו הופנתה בתחילה כנגד "יהודי המזרח" וכללה אילוצים לסגירת חנויותיהם, תקיפות ואף מעשי רצח.[5] ב-1 באפריל 1933 המפלגה הנאצית הכריזה על חרם בן יום אחד על בתי עסק יהודיים (אם כי הוא לא זכה לשיתוף פעולה עממי נרחב), שהיה אות שהכשיר את הצעדים האנטי-יהודיים בתחום הכלכלה וכן לווה בהתגברות ניכרת של ההתקפות האנטישמיות. לא אחת התקפות אלו שירתו אינטרסים אישיים של מבצעיהם.[6] בחודשים הבאים התבצעה חקיקה מפלה שנועדה לתת חסות לפעולות שננקטו כנגד היהודים בשטח (כמו החוק לביטול אזרחות, חוק הרופאים, החוק לשיקום המדינה המקצועי והחוק נגד גרימת צפיפות יתרה בבתי הספר הגרמניים ובמוסדות להשכלה גבוהה), במסגרתם ניתן היתר לסילוק ולהפרדה של מתנגדים פוליטיים ושל יהודים, ונאסר על היהודים באופן רשמי לכהן כעובדי מדינה. זו היתה נקודת מפנה במדיניות הנאצית: התעמולה והאלימות הספונטנית גובו (לראשונה מאז האמנציפציה) בחקיקה ששללה את זכויותיהם של היהודים באופן רשמי. בהמשך נאסר על היהודים לעסוק בחקלאות, הוגבלה השתתפותם בחיי התרבות והם הורחקו מהמרקם החברתי של הקהילה הגרמנית על ידי איסור שהייה ושימוש במתקנים ציבוריים, סילוק מאיגודים ספורטיביים, מוסדות רפואיים ומוסדות ללימודים גבוהים ומניעת עיסוק במסחר. כמו כן, נאסר לשנות שם יהודי לשם לא-יהודי.[7] לצד החקיקה האנטישמית, בסיס הקיום היהודי עורער בעקבות שימוש באמצעים אדמיניסטרטיביים (כגון שלילת סעד מנזקקים, הערמת קשיים על חברות יהודיות ופיטור רופאים ועורכי דין) שנקטו מנהיגים נאצים מקומיים ללא בסיס חוקי ואף בניגוד לתקנות ממשלתיות. השילוב בין חקיקה שחלה על הרייך כולו וצעדים אדמיניסטרטיביים אלו יצרו יחד תהליך עקבי של דיכוי כלכלי ובידוד חברתי של יהודי גרמניה.[8]

המדיניות האנטישמית התמתנה (טרם הוגברה מחדש) מטעמים שונים, ביניהם היערכות להחרפה עתידית, רצון לשפר את תדמית גרמניה בעולם ואירוח האולימפיאדה. באביב ובקיץ 1935 חלה החמרה

---

[1] שאול פרינדלנדר. **גרמניה הנאצית ויהודים**. תל אביב: עם עובד, 1997. עמ' 101-97.
[2] Herf, **The Jewish Enemy**, p.35-37.
[3] פרידלנדר, **גרמניה הנאצית והיהודים**. עמ' 133.
[4] פרידלנדר, **גרמניה הנאצית והיהודים**, עמ' 103-97.
[5] פרינדלנדר, **גרמניה הנאצית ויהודים**, עמ' 92-32.
[6] אברהם ברקאי ופול מנדס-פלור. **תולדות יהודי גרמניה בעת החדשה**. כרך ד. תרגום: רעיה נטנברוק-גינצברג, רן הכהן ואירית סיוון. ירושלים: מרכז זלמן שזר, 1998. עמ' 196-194.
[7] פרינדלנדר, **גרמניה הנאצית ויהודים**, עמ' 92-32.
[8] ברקאי ומנדס-פלור, **תולדות יהודי גרמניה בעת החדשה**, עמ' 197-200.

נוספת במדיניות נגד יהודים: ננקטו צעדים לסילוק יהודים מלשכות הרייך ומהצבא, והותקפו אנשים שקיימו נישואי תערובת. במרס 1935 עלתה בחדות השכיחות של מהומות אנטי-יהודיות ושל יוזמות מקומיות שנועדו להרחיק יהודים ממקומות ציבוריים.[9] המשרדים הממשלתיים נענו ל"לחצי הרחוב" ולאלימות הספונטנית הגוברת ויצרו תקנות אנטישמיות. בספטמבר של אותה שנה, ובהמשך לאמצעים החוקתיים שננקטו ב-1935, נחקקו חוקי נירנברג, שהגדירו כל מי שאינו ארי כ"נתין חסר זכויות פוליטיות". במסגרת חוקים אלו נאסרו נישואין וקיום קשרים אינטימיים בין יהודים לבעלי דם גרמני ונאסר על יהודים להניף את הדגל הגרמני. בתקנות הנלוות שפורסמו ב-14 בנובמבר נקבעה הגדרתו המדויקת של היהודי. תקנות אלו הובילו לרדיפה מוגברת של משפחות יהודיות-נוצריות ולתביעות חוזרות בגין "חילול גזע". הנאשמים בתביעות מסוג זה נכלאו במחנות הריכוז.[10]

לאחר הפוגה זמנית בשל האולימפיאדה, כשהתגשמה התוכנית לתעסוקה מלאה והוחלשה החזית האנטי-גרמנית ב-1936, התאפשר למפלגה להקצין את פעילותה הפוליטית, הקצנה שהתבטאה גם בתחום המדיניות האנטי-יהודית והתאפיינה באריזציה של רכוש יהודי, בהפעלת לחצים על היהודים לעזוב את גרמניה (על ידי הטרדה כלכלית ואלימות) ובתעמולה שנועדה להרתיע מפני הסכנה היהודית הכלל-עולמית.[11] בשנת 1938 חל "מפנה" אשר החריף מדיניות האנטישמית: עם האנשלוס, יהודי אוסטריה חוו נידוי, השפלה קשה ופרעות. עובדי המדינה והאקדמיה היהודים באוסטריה פוטרו לאלתר, בצל דיכוי כלכלי של עסקים יהודיים, הדרה חברתית וגירוש. מדיניות זו הובילה להגירה מבוהלת, ולעיתים אי-לגלית, של כשני שלישים מקהילת יהודי אוסטריה.[12]

רציחתו של הדיפלומט ראט על ידי צעיר יהודי בצרפת שימשה עילה לעידוד פוגרום המוני ביהודים. בלילה שבין ה-9 ל-10 בנובמבר 1938 התרחש ליל הבדולח, במסגרתו נותצו חלונות בתי כנסת, מוסדות יהודיים נשרפו, ויהודים רבים הותקפו. היהודים נאלצו לשלם מכספם על הנזק שנגרם לרכוש הציבורי ולחברות הביטוח. בעקבות פוגרום זה חל גל מעצרים בהיקף נרחב של יהודים (בעיקר גברים צעירים ובריאים) אשר נשלחו למחנות הריכוז. יתר על כן, גברו ההגבלות על חייהם של היהודים בתחומים מגוונים (תרבות, תעבורה, פעילות ציבורית וכדומה). לנוכח סירובן של מדינות העולם לפתוח את שעריהן לקבלת פליטים יהודים, מספר הולך וגובר של יהודים גורשו למחנות הריכוז.[13] החל מעליית הנאצים לשלטון ועד לפרוץ מלחמת העולם השנייה, רבים מיהודי גרמניה היגרו או נמלטו (לאחר האיסור על ההגירה) בשל המדיניות האנטישמית. עד 1939, הופחתה האוכלוסייה היהודית ברייך בכ-57%.[14]

הנאום של היטלר ברייכסטאג ב-30 בינואר 1939 היווה נקודת מפתח בהחרפת הניסיונות למציאת פתרון קיצוני ל"בעיה היהודית" והאיומים כנגד היהודים הפכו ליותר ויותר מרכזיים בחזון המאבק לישועת הארים. נישול היהודים מהבסיס הכלכלי הפך אותם לתלויים בסעד הגרמני. יהודים רבים שלא הצליחו להימלט נשלחו לעבודות כפייה או הורחקו מהחברה הגרמנית. בוצעו העברות של יהודים מבתיהם על מנת לייצר אזורים "נקיים מהיהודים", והיהודים המגורשים שוכנו מחדש בבתים בבעלות יהודית.[15]

---

[9] פרינדלנדר, **גרמניה הנאצית והיהודים**, עמ' 141-218.
[10] ברקאי ומנדס-פלור, **תולדות יהודי גרמניה בעת החדשה**, עמ' 200-207.
[11] פרינדלנדר, **גרמניה הנאצית והיהודים**, עמ' 141-218.
[12] ברקאי ומנדס-פלור, **תולדות יהודי גרמניה בעת החדשה**, עמ' 209-212.
[13] פרינדלנדר, **גרמניה הנאצית והיהודים**, עמ' 307-359.
[14] ברקאי ומנדס-פלור, **תולדות יהודי גרמניה בעת החדשה**, עמ' 222-224.
[15] פרינדלנדר, **גרמניה הנאצית והיהודים**, עמ' 307-359.

לפרוץ מלחמת העולם השנייה ולפלישתם של הנאצים לפולין היתה חשיבות מכרעת בהתפתחות המדיניות האלימה כנגד היהודים: היהודים הפולנים הרבים שנוספו לשטחו של הרייך הפכו את הפתרון באמצעות הגירה לבלתי מתקבל על הדעת, והנאצים נאלצו לחפש אחר פתרון מסוג אחר. בין 1939 ל-1941, כהכנה לפינוי היהודים ממרחב המחיה הגרמני החדש, הוסכם לכלוא אותם בגטאות, שם יהיה ניתן לפקח עליהם טוב יותר ולגרשם בקלות אל מחוץ לשטח הגרמני בעתיד.[16] אולם התוכניות השונות לגירוש היהודים עלו על שרטון, והנאצים נאלצו להתמודד עם הגטאות על בסיס ארוך טווח. הנאצים שללו את רכושם של יהודי הגטאות וגייסו אותם לעבודות כפייה. חלקם יושבו בסמוך למוקד עבודתם ב"מחנות העבודה".[17] בגרמניה לא יושמה שיטת הגטאות, אך היהודים בודדו מהאוכלוסייה הגרמנית בדרכים אחרות: הם אולצו לעבור להתגורר ב"בתי יהודים", נקבעו עבורם שעות עוצר ושעות קנייה מוגבלות ונחסמה גישתם לאמצעי התקשורת השונים. נוסף על כך, הוחלה מדיניות של "אריזציה חובה" להחלשתם הכלכלית, נשללו מהם זכויותיהם המשפטיות והם נכלאו במחנות הריכוז בעוון העברות הקלות ביותר.[18] בחורף 1940/41 נאלצו יהודי הרייך למסור את בגדי הצמר והפרווה שלהם לוורמכט, הוקצבה להם כמות מזערית של מזון ונמנעו מהם מוצרי מחייה בסיסיים. בהמשך הם חויבו לשאת טלאי צהוב ואולצו לעבוד בעבודות כפייה שונות ולהשתכן במחנות העבודה.[19]

במסגרת מבצע ברברוסה, על זרועות האיינזצגרופן הוטלה המשימה לבצע טיהורים יסודיים באוכלוסיות שונות, ביניהן יהודים, לאחר נסיגת הצבא מהשטח שזה עתה נכבש. בשטחים הכבושים יושמה מדיניות של מעצרים המוניים, העברות אוכלוסין ורצח בהיקף נרחב, תחת המטרה המוצהרת להדוף את ה"איומים היהודיים" (וכן גם קבוצות "מאיימות" שונות מקרב האוכלוסייה המקומית). כיוון שהיטלר לא נתן הוראות מדויקת כיצד יש לבצע את "המאבק הגזעי הקשוח" בשטחים הכבושים, נוצר מצב של טרור לא מאורגן שאופיו ועוצמתו השתנו ממקום למקום ובהתאם להחלטותיהם של הגורמים המבצעים בשטח. אט אט הפך הטרור הבלתי מאורגן, שהתאפיין בהוצאות להורג המוניות, לחיסול שיטתי של קטגוריות "מסוכנות", לרוב על ידי גירוש. עם כישלון ניצחון הבזק המתוכנן, "תכנית הרעב" והתוכניות הקולוניאליסטיות, העתיד הפוליטי של הנאצים הפך לתלוי באוטופיה היחידה הניתנת למימוש – המלחמה ביהודים. הכוחות שיועדו לקחת חלק בתוכנית "אב המזרח" הנכשלת הופנו להוצאה לפועל של מבצעי הרג יהודים המוניים. בפקודתו של הימלר, האיינזצרופן יצא למבצעים יזומים של הרג באמצעות ירייה (והשלכה לבורות) בקהילות שלמות, כולל נשים וילדים. כמה חודשים מאוחר יותר החלו להיבנות בפולין מתקני המתה בגז. יהודי גרמניה שגורשו למזרח נכלאו בגטאות או מצאו את מותם בירייה מיד עם הגעתם ליעד. בדצמבר 1941 הציג היטלר את נאומו בינואר 1939 כנבואה שמגשימה את עצמה: היהודים הפנו את מעצמות העולם כנגד גרמניה, וכתגובת נגד עליה להגיב בהשמדתם. מכאן ואילך החלה להתגבש השמדה שיטתית של היהודים באזורי הכיבוש הנאצי, ובמהלך שנת 1942 הרגו הנאצים יהודים רבים שהיו נתונים תחת שלטונם, בגז או בירייה.[20] באביב של אותה שנה התגבשה תכנית גירוש היהודים ברכבות משא לבתי חרושת למוות, בהם הומתו היהודים במתקני גז שהוצבו כסרט נע.[21] בסך הכל נספו כשישה מיליון יהודים בארצות שתחת הכיבוש הגרמני.[22]

---

[16] כריסטופר ר' בראונינג. **הדרך אל הפתרון הסופי**. ירושלים: יד ושם, 2004. עמ' 43-13.
[17] בראונינג, **הדרך אל הפתרון הסופי**, עמ' 167-123.
[18] בראונינג, **הדרך אל הפתרון הסופי**, עמ' 190-185.
[19] ברקאי ומנדס-פלור, **תולדות יהודי גרמניה בעת החדשה**, עמ' 312-319.
[20] טימותי סנדייר. **ארצות הדמים**. ירושלים: כתר, 2012. עמ' 220-209, 231-246.
[21] בראונינג, **הדרך אל הפתרון הסופי**, עמ' 361.
[22] סנדייר, **ארצות הדמים**, עמ' 275.

הקשר בין התעמולה האנטישמית לנכונות של הציבור להסכים לצעדים החריפים כנגד היהודים, כפי שיעלה בפרק הבא, אינו מובן מאליו ועדיין נתון לוויכוח בין החוקרים. בראונינג, לדוגמה, מייחס חשיבות מועטה לאידיאולוגיה ולתעמולה המפיצה אותה במערך הגורמים למדיניות האנטישמית[23], ואילו חוקרים אחרים, כדוגמת פרינדלנדר וגולדהגן, תופסים את האידיאולוגיה האנטישמית כרכיב מרכזי שעיצב במידה מה את המדיניות האלימה כנגד היהודים. אולם מכה וכה, לצעדים שהופנו כנגד היהודים קדם מאמץ תעמולתי נרחב שנמשך לאורך שנים. מחקר זה יתמקד במטרות שעמדו מאחוריו ובאופן שבו הוא הצדיק את הרצח, ולא בתפקידה הספציפי של התעמולה מתוך שלל הגורמים שהובילו לרצח היהודים.

דה-קולאקיזציה בברית המועצות בשנים 1928-1933

בשנת 1928, תחת הנחייתו של סטלין, הושקה תכנית החומש הראשונה, שמטרתה הייתה לחולל מודרניזציה של שיטות הייצור והחלוקה של התוצר החקלאי. תכנית זו אילצה את האיכרים למסור את תבואותיהם למדינה תמורת תגמול זעום בלבד. תהליך הקולקטיביזציה, אשר במסגרתו אולצו האיכרים לעזוב את משקיהם הפרטיים ולהתאחד בחוות הקולקטיביות (קולחוזים), נועד לשבור את האיכרות העצמאית ולמנוע מצב בו האיכרים שומרים את תבואתם הרחק מהשוק ו"סוחטים" את המדיניות הסוציאליסטית. האיכרים ה"עשירים", או בכינויים האחר ה"קפיטליסטים הכפריים" נקראו קולאקים, והם הואשמו (בין היתר) בניצול האיכרים העניים ובמניעת הסוציאליזציה של הארץ.[1] הבעיה ה"קולאקית" הייתה עיסוק מרכזי במפלגה ונידונה בהרחבה בפגישות שונות, אך המשטר נתקל בקשיים במציאת פתרון שיחליש את האיכרים העשירים באופן משמעותי ויעקור את שורשי התעשייה החקלאית מידיהם.[2] ההגדרה של ה"קולאק" הייתה מעומעמת, והלכה והתרחבה במרוצת התהליך כדי לאפשר נקיטת אלימות כנגד כל איכר אשר הביע התנגדות כלשהי לקולקטיביזציה.[3] סטלין מיין את הקולאקים לשלוש קטגוריות, ולכל אחת ייעד גורל שונה. הקטגוריה הראשונה כללה את האיכרים העשירים ביותר, ריאקציונרים אנטי-סובייטים, אשר נכלאו או נשלחו ללא דיחוי לגולאגים יחד עם משפחותיהם. בקטגוריה השנייה נכללו קולאקים פחות "מרדניים", אם כי גם הם היו חזקים מבחינה כלכלית ונתפסו כמהווים איום פוטנציאלי על מימוש הסוציאליזם וכאשמים ב"ניצול חסר רחמים של שכניהם". בדומה לקטגוריה הראשונה, גם הם הוגלו לאחר גזל רכושם, אך ליעדים פחות רחוקים ובתנאים פחות קשים. הקטגוריה השלישית כללה את יתר הקולאקים (75% מהמוגדרים כקולאקים), שנחשבו לפחות פעילים מבחינה פוליטית, ולכן גזר דינם היה קל יחסית. המשתייכים לקטגוריה הזו חוו דה-קולאקיזציה חלקית: הם יושבו בסמוך לאזוריהם, אם כי מחוץ לקולוחוזים, והותר להם להחזיק בחלק מרכושם.[4]

באוגוסט 1928 החלו לשלול את רכושם של האיכרים העשירים ביותר (כ-700 משפחות), אשר החזיקו ב-100-400 חיות משק או היו נצר לקבוצות פריווילגיות קדומות. בחודשים הבאים הפקעת הרכוש צברה תאוצה והועברה לאחריותה של המשטרה החשאית. נעשו מאמצים שונים לגיוס תמיכתם של האיכרים העניים והבינוניים באמצעות פגישות הסברה ותעמולה מקומית. ב-1929 החלה להתגבש מדיניות אלימה ונמרצת יותר כנגד קבוצות גדולות יותר של "קולאקים" שלא סיפקו את מכסת התבואה, ובסתיו 1929 המדיניות התפשטה עוד יותר והחלה לפגוע גם באיכרים אשר לא סירבו למסור את תבואתם למדינה.[5] כמה חודשים לפני כן, בקיץ 1929, נאסרה כל נוכחות של קולאקים בקולוחוזים (בטענה שהם פוגעים במבנה הקולחוזים ומפעילים טרור) והוכרזה המלחמה עליהם באופן רשמי. אף על פי כן, לא צוינו הוראות מפורשות כיצד יש לטפל ב"בעיה הקולאקית". הדה-קולאקיזציה התחילה בתור שרשרת של פעולות יזומות וספונטניות, במסגרתן חל מיזוג של אדמותיהם הפרטיות של הקולאקים עם הקולוחוזים. האיכרים המתנגדים למיזוג נחקרו והוגלו לאחר שלילית רכושם. בעקבות הכרזתו של סטלין על המטרה "להשמיד את הקולאקים כמעמד", עדיין בלא הוראות מפורשות, הלוחמה הספונטנית בלבושה הכאוטי

---

[1] Norman Naimark. **Stalin's Genocides**. Princeton: Princeton University Press, 2010. p. 53-56.

[2] Robert William Davies. **The Socialist Offensive, 1929-1930**. Cambridge: Harvard University Press, 1980. p. 137-138.

[3] Moshe Lewin. **Russian Peasants and Soviet Power**. Translation: Irene Nove. Evanston: Northwestern University Press, 1968. p.490-491, 501-505.

[4] Steven T. Katz. "Mass Death under Communist Rule and the Limits of 'Otherness'". From **Demonizing the Other** edited by Robert S. Wistrich. Jerusalem: The Hebrew University Press, 1999. p. 269-270. Lewin, **Russian Peasants and Soviet Power**, p.496.

[5] Davies, **The Socialist Offensive**, p.140-141.

והאכזרי צברה תאוצה.[6] כמעט בכל אזורי ברית המועצות רכושם של הקולאקים הופקע במלואו; הקולאקים גורשו מהקולחוזים, גם אם היו נכונים למסור לקולחוז את כל רכושם; הם נענשו על "מרדנותם" באכזריות תוך איומים שיגורשו למקומות מרוחקים עוד יותר אם יסרבו לשתף פעולה עם תהליך ההפקעה; קולחוזים שלא יכלו לעמוד ביעדי התבואה הואשמו כנתונים תחת "השפעה קולאקית", האשמות שהובילו לגל גירושים יסודיים של איכרים "קולאקים" משטחי הקולחוזים.[7] ההוראות המדויקות כיצד יש לנהוג בקולאקים, שנוסחו כמה שנים אחרי "הכרזת המלחמה" הרשמית, נועדו להעניק תוקף חוקי לפעולות שכבר התרחשו בשטח ולגרום למימוש שיטתי יותר שלהן.[8]

בשלהי 1929 ננקטו צעדים שונים לבידודם הכלכלי של הקולאקים. הם נחשבו לאויבים חסרי תקנה וקיצוניות הצעדים שננקטו כנגדם הלכה והחריפה, בליווי סקירה צורמנית בעיתונות. ב-5 בדצמבר התבצעה ההחלטה לביצוע הצעד המרכזי הראשון לגירוש המוני של קולאקים מכפריהם, לרוב למחוזות סיביריים לא מיושבים.[9] במסגרת המדיניות החדשה הקולאקים שנחשבו למסוכנים ביותר למשטר נעצרו, אחרים הוגלו, ואלו שלא נחשבו לאיום ממשי הועברו לאדמות בעייתיות או טעונות עבודה חקלאית. ההוצאה לפועל של גזר דינם (בעיקר של הקולאקים המשתייכים לקטגוריה הראשונה), נעשתה באלימות ובסיוע כוחות חמושים.[10] בינואר 1930 הוקמה הועדה ברשות מולוטוב ל"שכלול הצעדים הקשורים לקולאקים". הועדה החריפה את הצעדים כנגד הקולאקים ותבעה, בנוסף להחרמת הרכוש, גם הפקעה של אמצעי הייצור והמגורים והגליה לאדמות הקשות ביותר לעיבוד. סטלין הנחה קו חדש של מדיניות, שכללה גירוש ברוטלי של קולאקים לקולוניות הצפוניות, שם הם אולצו לעבוד בעבודות כפייה. הועדה החריפה את הצעדים בנוגע לכל אחת משלושת הקטגוריות של הקולאקים: הקטגוריה הראשונה נידונה לכליאה, והריאקציונרים שבה למוות. משפחותיהם של המשתייכים לקטגוריה זו דינם היה כדין המשתייכים לקטגוריה השנייה. המשתייכים לקטגוריה השנייה הוגלו ללא רכושם, מצוידים בכמות מזון מינימלית, לצפון הרחוק, לסיביר או לקזחסטן. המשתייכים לקטגוריה השלישית נושלו מרוב אמצעי הייצור ושוכנו מחדש מחוץ למחוזותיהם, שם אולצו לעסוק בעבודות כפייה שונות. החקיקה הלאומית בנוגע לקולאקים רק הוסיפה על החקיקה המקומית, שכבר התבטאה במעשים במחוזות שונים ברחבי ברית המועצות.[11]

האיום להשמדת "מעמד הנצלנים האחרון" הפך לאיום ממשי על האיכרות כולה כאשר החלו קבוצות מרקע חברתי שונה לפלוש לכפרים באופן ספונטני, להחרים רכוש פרטי למטרות מכירה או חלוקה מחדש, ולאסור איכרים (לעיתים אף כאלו שתמכו בסוציאליזם) ללא כל סימן לאשמה בהתנגדות למשטר.[12] מדובר בקבוצות מקומיות שלא היו בקשר ישיר עם "המפקדה לענייני קולאקים" ורק לעיתים נדירות קיבלו הוראות ישירות ממפקד מהמשטרה החשאית. הקבוצות הורכבו הן מנציגים פוליטיים והן מהמוני איכרים עניים. מטרתם הייתה לסייע בתהליך הדה-קולאקיזציה והם חומשו מתקציבי המפלגה. פרט לקטגוריה הראשונה, שהייתה נתונה בכל מקום לטיפולה של המשטרה החשאית, האיכרים סווגו באופן שונה בכל מחוז וזכו ליחס אחר. היות שהמפלגה לא סיפקה הבחנה מדויקת בין קולאקים מהקטגוריה השנייה והשלישית, קביעה זו הייתה באחריותם של המפקדים המקומיים ולעיתים אף בשליטת הכוחות הפועלים בשטח. כוחות אלה הורכבו בעיקר מאיכרים עניים, אשר שאפו לנקום במעמד המנצל לשעבר

[6] Lewin, **Russian Peasants and Soviet Power**, p.485-487.
[7] Davies, **The Socialist Offensive,** p.143-146.
[8] Lewin, **Russian Peasants and Soviet Power,** p. 490.
[9] Davies, **The Socialist Offensive,** p. 182-185.
[10] Lewin, **Russian Peasants and Soviet Power**, p.497-500.
[11] Davies, **The Socialist Offensive,** p. 232-237.
[12] Lewin, **Russian Peasants and Soviet Power**, p.502-503.

והונעו מהרצון לצבור רווח אישי מעיקול רכושם. מתוך אינטרסים אישיים, רבים מהם העדיפו להגדיר גם איכרים בינוניים כקולאקים ובכך להרחיב את הקבוצה הנרדפת, וכך נוצר מצב שבו המשטרה החשאית גובתה בהמוני איכרים זועמים שפעלו באופן ספונטני והחליטו על דעת עצמם במי יש לנהוג כ"קולאק". כתוצאה מכך, עשרות אלפי משפחות הוגדרו כ"קולאקיות" בחוסר תיאום עם הגדרת המפלגה. ישיבות איכרים תבעו את גירושם המוחלט של הקולאקים מאזוריהם. בשנים אלו הלכה ונפוצה התופעה של "דה-קולאקיזציה עצמית" - האיכרים העמידים מסרו את רכושם לקרוביהם או לאיכרים עניים כדי להימנע מתקיפה.[13] האיכרים הנרדפים עשו כל שביכולתם כדי להתחמק מגורלם הנורא: חלקם נטשו את רכושם וברחו למסתור, אחרים התגרשו כדי לשמור מעט מרכושם ונרשמו אחוזים גבוהים במיוחד של מקרי התאבדות בקרב הקולאקים ומשפחותיהם. אלו שנותרו הועברו למקום הגלייתם ברכבות משא צפופות, ורבים מהם מתו כתוצאה מרעב, קור ומחלות. בשנים 1929-1933 הוגלו כמה מיליוני משפחות "קולאקיות", המונות כ-10 מיליון איכרים, אשר רבים מהם מצאו את מותם בפרעות בכפר, במהלך מסעם או כתוצאה מעבודות הכפייה והרעב הקשה בגולאגים.[14] יש הטוענים שלולא תהליך הדה-קולאקיזציה, השמדת הקולאקים כמעמד, הקולקטיביזציה לא הייתה יכולה להתממש.[15] לפי טענה זו, שבירת האיכרות העצמאית הייתה חיונית להתפתחותה הכלכלית של ברית המועצות ולהשלמת המהפכה הסוציאליסטית.[16]

[13] Davies, **The Socialist Offensive,** p. 243-251.
[14] Lewin, **Russian Peasants and Soviet Power,** p.505-508.
[15] Lewin, **Russian Peasants and Soviet Power,** p.483.
[16] Katz, "Mass Death under Communist Rule and the Limits of 'Otherness'".

פרק שני: רקע תאורטי – דמוניזציה, סטראוטיפים ודימוי "האחר"

הפסיכולוגיה של הדמוניזציה

דמוניזציה[1] היא תופעה שמציגה קהילה או התנהגות מסוימת כרע בהתגלמותו, ונועדה להצדיק את הדרתו של ה"אחר" מהחברה.[2] היא מתבססת לעיתים על גזענות או על קסנופוביה[3], ולרוב נלוות לתפיסת עולם דיכוטומית שמסווגת את ה"אנחנו" כטוב המוחלט ותולה ב"אחר" את הרע. השימוש בדמוניזציה דרך הצגתה של קבוצה מסוימת כמאיימת על רווחת החברה לעיתים בא להצדיק נקיטת פעולות קיצוניות כנגדה, כגון נידוי, שלילת רכוש, גירוש ואף השמדה.[4] הדמוניזציה מופנית, על פי רוב, כנגד קבוצות מיעוטים אשר מבדילות את עצמן מבחינה תרבותית, דתית או חברתית, מהוות איום פוליטי (ממשי או מדומה) או יוצרות תחרות כלכלית.[5] הדמוניזציה יכולה להיות מופנית לא רק כלפי אחר "אמיתי", אלא גם כלפי איום מדומה שלא מהווה סכנה ממשית לחברה, או כלפי גורם עוין אך שולי שמוקצן באמצעות הדמוניזציה לאיום בקנה מידה גדול הרבה יותר.[6]

"השקפת העולם הדמונית"[7] היא התפיסה שהסבל בעולם נגרם כתוצאה מפעולתם של כוחות רעים רבי עוצמה, המאיימים על הקיום של החברה, כאשר רק ההתקוממות כנגדם תוכל לגאול את האנושות ולהצילה ממעגל הסבל האינסופי. השקפת עולם זו באה לידי ביטוי במערך האמונות הדתיות (כגון תפיסת אלוהים והשטן בנצרות) אך לובשת גם כסות "חילונית" בתפיסות עולם מסוימות, ביניהן החשיבה דיכוטומית של הנאצים כלפי היהודים והתפיסה הקומוניסטית שמסבירה את מהלך ההיסטוריה כהתנגשות תמידית בין מנצלים למנוצלים.[8] השקפת העולם הדמונית מקטלגת הכל כ"טוב" או כ"רע" ומשרטטת תמונה דיכוטומית של העולם, במסגרתה כל גורם אנושי מוגדר או כ"חבר" או כ"אויב", וישנה הפרדה ברורה בין "אנחנו" ו"הם". השקפה זו כוללת מספר הנחות יסוד. ההנחה הראשונה היא שכל הסבל מגיע ממקור רע, ושאין בעולם סבל "אקראי" או סבל כתוצאה מטעות; ההנחה השנייה היא שהאויב הוא בהכרח כוח רשע במסווה. הכוח הרשע לרוב מיוחס לקבוצה יריבה שנתפסת כזרה. החברה מאמינה שקבוצה זרה זו רוקמת באופן תמידי תוכניות זימה להרס האנשים אשר אינם משתייכים אליה. ההנחה השלישית היא שהמצב הבסיסי של האנושות הוא מצב של חוסר אונים שהושחת בעקבות כוחות רעים כלשהם, ושניתן לתלות בהם את פגמיה. הנחה זו מתירה לקבוצה המבצעת את הדמוניזציה להאמין בצדיקותה המוחלטת, תוך הטחת פגמיה בכוח רע במהותו החיצוני לה. ההנחה הרביעית קשורה במקורות הנסתרים של הרע, ולפיה כל דבר רע שנראה לעין הוא רק סימפטום שטחי או תוצר של מהות רעה עמוקה ונסתרת.[9]

---

[1] מלועזית: Demon – שד.

[2] Robert Wistrich. "The Devil, the Jews and Hatred of the 'Other'". From **Demonizing the Other** edited by Robert S. Wistrich. Jerusalem: The Hebrew University Press, 1999. p.1-15.

[3] Wistrich, "The Devil, the Jews and Hatred of the 'Other'".

[4] Harumi Befu. "Demonizing the 'other'". From **Demonizing the Other** edited by Robert S. Wistrich. Jerusalem: The Hebrew University Press, 1999. p. 17-30.

[5] Befu, "Demonizing the Other". p.29-30.

[6] Ziva Amishai-Maisels."The Demonization of the 'Other' in the Visual Arts". **From Demonizing the Other** edited by Robert S. Wistrich. Jerusalem: The Hebrew University Press, 1999. p. 44-72.

[7] באנגלית: The demonic view

[8] Nahi Alon and Haim Omer. **The Psychology of Demonization**. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates, 2006. p. 13-15.

[9] Alon and Omer, **The Psychology of Demonization**, p. 15-26.

התפיסה הדמונית נשענת על סטראוטיפים מושרשים בנוגע למהותו של הרע ולקבוצות הנכללות תחתיו. על כן, להבנת התפיסה הדמונית יש לעמוד על טיבם של הסטראוטיפים עליהם היא נשענת, על המניעים להיווצרותם ועל הסיבות להיותם חלק מרכזי מהתפיסה החברתית. אמונה סטראוטיפית היא אמונה הגוררת אפקט שלילי כלשהו ומתבססת על השתייכות לקבוצה חברתית מסוימת שתופסת את עצמה כבלתי משתנית. הסטראוטיפים אינם נובעים מרצון להכיר את העולם ולהגדירו מבחינה אמפירית, אלא מתוך שאיפה להתאים את המציאות למסקנה ידועה מראש, המתבססת על רצון או על אינטרס להאמין בתוכנו של הסטראוטיפ. סטראוטיפים יכולים הן להניע פעולה לפי דעה קדומה, המופנית כלפי האדם המשתייך לקבוצה שעליה חלים הסטראוטיפים, והן להופיע בעקבות פעולות שכבר מתרחשות כנגד הקבוצה, כהצדקה לדיכוי קיים.[10]

ישנן מגוון הצדקות פסיכולוגיות שהחברה המנדה מגבשת על מנת לתת לגיטימציה לפעולותיה המפלות כלפי קבוצה אחרת. הצדקה אפשרית היא הבדלה מוסרית של הקבוצה מהחברה. תיאור החברה במונחים של סדר ומוסר, לדוגמה, ושל הקבוצה הנרדפת כחסרת אותה יכולת מוסרית וכמאופיינת בחוסר סדר, יכול להוות מקור לגיטימציה לרדיפתה, ולהצגת רדיפה זו כצעד להבטחת שלומה וביטחונה של החברה. הגדרתו של האחר כ"בלתי מוסרי" אף מספקת עילה ממשית להתנכלות לו. כאשר אדם מופשט ממוסריותו ומתואר כמזיק לקבוצה אחרת, הדרתו מהקבוצה לא רק נתפסת כלגיטימית, אלא אף כהליך רצוי.[11] מעבר לצורך הפסיכולוגי בהצגת הקורבנות כאשמים במצבם, תהליך "נידוי מוסרי" זה משרת את האשליה שדברים רעים קורים רק לאנשים שהתנהגו באופן שגוי (אמונה בשכר ועונש שהאנושות מייחלת לבסס עוד מקדמת דנא). לפי החוקרים שול וצוקיר, בקוגניציה האנושית טבועה היטב הנטייה לחפש אחר סדר ועקביות בעולם. על ידי סיפוק הסבר סיבתי למקור הרע בעולם, בני האדם משיגים שליטה מסוימת על האירועים השרירותיים המתרחשים בו. לעיתים האמונות הסטראוטיפיות באות להצדיק רגשות שליליים חזקים כלפי קבוצה מסוימת, לרוב פחד או אשמה. דווקא הישענותה של הדמוניזציה והאמונה הסטראוטיפית על מבנים פסיכולוגיים עמוקים, שמשקפים את השאיפה האנושית ליציבות, לעקביות, למשמעות ולסיבתיות, היא זו שגורמת לסטראוטיפים להיות חסינים בפני שינוי, לא משנה עד כמה מופרכים הם עלולים להראות למתבונן עליהם מבחוץ.[12]

האמונה הסטראוטיפית לרוב נשענת על מאפיינים אישיותיים, ובנויה כך שיהיה כמעט בלתי אפשרי להפריכה: אם אדם יתנהג באופן שסותר את הסטראוטיפ אותו הוא נושא, הוא לא יפריך אותו אלא יואשם בהונאה, ובכך יתווספו למטען השלילי המיוחס אליו גם חוסר כנות וערמומיות. משום כך, כאשר אדם מקבל את ההנחות הסטראוטיפיות, כל חוויה נתפסת כאילו היא תומכת בהן.[13] במישור הפסיכולוגי-חברתי, האמונה הסטראוטיפית עצמה משפיעה על תפיסת המציאות לא פחות (אם לא יותר) משתפיסת המציאות משפיעה על גיבוש האמונה הסטראוטיפית. ההשפעה העקיפה של הסטראוטיפים היא שהאינדיבידואל אינו מודע למה שהוא עושה כשהוא מעבד את המידע על האדם שהסטראוטיפ מיוחס אליו. השפעה המובלעת הזו היא איננה ברת-שליטה, ואף אלו המתנגדים לסטראוטיפים, ואלו הנתפסים באמצעותם, עשויים לחוותה. בשל היותם מסווים היטב, מגובים במערכת הקוגניטיבית ונתמכים בתפיסת

---

[10] Yaacov Schul, and Henri Zukier,. "Why Do Stereotypes Stick?". From **Demonizing the Other** edited by Robert S. Wistrich. Jerusalem: The Hebrew University Press, 1999. p. 31-43.
Phillip Cole. **The Myth of Evil: Demonizing the Enemy**. Westport: Praeger Publishers, 2006. p.77, 89-94.

[12] Schul and Zukier, "Why Do Stereotypes Stick?". p. 31-43.

[13] Schul and Zukier, "Why Do Stereotypes Stick?", p. 31-43.

המציאות היום-יומית, בלתי ניתן לעקור את הסטראוטיפים מבלי לשנות תחילה את התנאים החברתיים שגרמו להיווצרותם.[14]

אולם אף על פי שמקובל לתפוס את האחר באמצעות סטראוטיפים, נורמן כהן טוען בספרו על ציד המכשפות שה"אחר" המאיים ביותר הוא מוסווה ולא משתייך להגדרה סטראוטיפית ספציפית. לדבריו, המושא לדמוניזציה צריך לחיות בקרב החברה שכביכול מאוימת על ידו ולהיות מזוהה עם כוחות חיצוניים וזרים לה.[15] חוסר האונים של הקבוצה המאוימת מתעצם כאשר ה"אחר" הוא בעל חזות חיצונית זהה לחברי הקבוצה, אך בעל מהות שונה לחלוטין. האויב, כאשר הוא שוכן בקרב קורבנותיו ובלתי ניתן לזהותו על פי מראהו, נתפס כמסוכן ביותר.[16] פיליפ קול מוסיף כי אויב חסר צורה ומעורפל, כמעט בלתי ניתן להגדרה ולזיהוי, הוא האויב שגורר את התגובות הקיצוניות ביותר. ה"אויב המדומה" האולטימטיבי אם כן איננו צבא ששואף להכחיד את החברה מבחוץ – הוא מאיים על זהותה באופן מתמיד מפנים, תוך הרס משאביה ויכולתה להבחין בו ולהתגונן מפניו.[17]

הגדרתו של ה"רע", בין אם היא מתבססת על סטראוטיפים ובין אם מתייחסת לרוע כמופשט וכחסר מאפיינים, משחקת תפקיד חברתי חשוב וכן אמצעי להמעטה בערך של קבוצה לשם דיכויה. הלכידות הלאומית, שמתבססת על מאפיינים משותפים כגון תרבות, עבר ושיוך אתני, מאוימת כאשר קבוצה מסוימת מסרבת, או לא מסוגלת, להתאים את עצמה לחברה הכללית. סירוב או אי התאמה מרבים להיתפס כאיום על זהות הקבוצה ולעיתים אף על קיומה הממשי. מצב זה מהווה קרקע פורייה להתפתחות אימה בלתי נשלטת מ"השונה".[18] הקבוצה המדכאת איננה מרוויחה רק מעצם הדיכוי, אלא גם מהמשמעות החברתית של הדררת האחר לבניית הזהות של החברה. הזהות הקבוצתית אינה מתפתחת באופן עצמאי, אלא מתוך אינטגרציה עם הגורמים שסביבה. כשגורם כלשהו נדמה לאיים על הקבוצה, נוספים לה מאפיינים משותפים, גורל דומה וצורך לבטא לכידות ואחידות במטרה להיאבק בו. דרך הגדרת הקבוצה את עצמה כאופוזיציה של הגורם החיצוני, היא מגבשת את אופייה ואת זהותה הפנימית. משום כך, החברה יוצרת את ה"אחר" דווקא בזמנים בהם היא זקוקה לגיבוש של זהותה שלה, ולכן היא תלויה בו. מעבר לכך, הגדרתו של ה"רע" מאפשרת לחברה לנקות את עצמה מאשמה בכישלונות חברתיים, פוליטיים וכלכליים. על ידי סיווג קבוצה מסוימת מתוכה כרע ההכרחי, החברה מגדירה אותה כאחראית לבדה באופן ישיר כל עוולות העולם.[19] דמוניזציה מסוג זה אמנם יכולה להוות בסיס לבניית הזהות החיובית של הקבוצה, אך זאת על גבי הפניית הסדר החברתי כנגד הקבוצה המסווגת, לעיתים באופן תלוש לחלוטין מן המציאות, כאיום מסוכן.[20] נוסף על כך, הדמוניזציה יכולה לשמש ככלי למיסיונריות תרבותית. באמצעות השימוש בדמוניזציה, התאפשר לקבוצות שונות לאורך ההיסטוריה להציג את המשא התרבותי שלהן כתנאי לאנושיות על ידי יצירת הדימוי של כל מי שלא מחזיק בו (אמיתי או מדומה) כשטני או כתת-אנושי.[21]

---

[14] Schul and Zukier, "Why Do Stereotypes Stick?", p. 35-38.
[15] Norman Chon. **Europe's Inner Demons**. New York: University of Chicago Press, 1975.
[16] Saul Friedlander. "'Europe's Inner Demons': the 'Other as Threat in Early Twentieth-Century European Culture". From **Demonizing the Other** edited by Robert S. Wistrich. Jerusalem: The Hebrew University Press, 1999. p. 210-222.
[17] Cole, **The Myth of Evil: Demonizing the Enemy**. p. 89-94.
[18] Cole, **The Myth of Evil: Demonizing the Enemy**, p. 89-94.
[19] Befu, "Demonizing the 'other". p. 17-30.
[20] Wistrich, "The Devil, the Jews and Hatred of the 'Other'", p.8.
[21] Amishai-Maisels."The Demonization of the 'Other' in the Visual Arts", p.44-60.

נוסף על הערך החברתי שניתן להפיק ממנה, להגדרת קבוצה מסוימת כ״רע הכרחי״ יש גם ערך פוליטי רב-משמעות, כיוון שהפחד הוא אלמנט מרכזי בגיבוש הזהות של החברות הפוליטיות. חברה פוליטית מוגדת טוב יותר לא באמצעות אינטראקציה חיובית בין חבריה, אלא כאשר היא נתונה תחת איום (חיצוני או פנימי), ולכן אחת מאבני הבניין המשמעותיות לבניית אידיאולוגיה פוליטית כוללנית היא הגדרתם של אלו אשר אינם חולקים אותה.[22] משום שחשיפת הכוחות הנסתרים דורשת ידע אזוטרי, שהוא נחלתו של חוג מצומצם של אנשים בלבד, החברה תלויה בחוג זה לשם המעקב אחר העלילות הנסתרות של הקבוצה השלילית ולהגשמת גאולתה מהן.[23] לפי הנחה זו, רק אנשים מסוימים ניחנו ביכולת הנדירה להבחין במציאות הנסתרת מבעד למה שמתגלה על פני השטח.[24] אלו החותרים לכוח פוליטי יידעו לנצל את הפחדים של האינדיבידואלים, לגבש את מודל ה״אויב״ שיענה עליהם ולהפכו לגורם משותף המעורר פחד בחברה כולה. בניית מודל ה״רע״, המתבסס על פחדים אישיים שהוקצנו ופותחו לממדים לאומיים, הוא זה אשר יידחף את החברה לשתף פעולה עם יוצר הדימוי וכן יגבש אותה כקבוצה מלוכדת. המחפשים אחר כוח יציגו את עצמם כמגני מסורות עתיקות מפני ״פולשים״ כאשר למעשה הם שואפים ליצור סדר חברתי חדש הסובב סביבם. אותו פולש, ״האויב המדומה״, לובש את צורתם של הפחדים העמוקים ביותר ושל חוסר הביטחון בנוגע לזהות הפנימית, ומנותב לצורכי מאבק על כוח פוליטי וסיפוק לגיטימציה פוליטית.[25]

הנחה מרכזית נוספת המאפיינת את החשיבה ה״דמונית״ היא שריפוי החברה כרוך בהכחדתו המוחלטת של הרוע הנסתר. כיוון שכל דבר רע מקורו ב״דמון״ כלשהו, כל פשרה או פתרון חלקי מהווה קשירת קשר עמו. שיפור חלקי עלול להיות חמור אף מחוסר עשייה מוחלט, כיוון שהוא יניח ל״דמון״ לפעול, אמנם במסגרת מצומצמת יותר, אך בלא הפרעות. ריפוי מוחלט, אם כן, יוכל להיות מושג אך ורק באמצעות הכחדת שורשי הרע מהחברה באופן שלא יוכלו לשוב ולעורר חולי.[26] לאחר שהמיתוס אודות האויב המדומה טופח, ועוצב כך שיהלום את זהות הקבוצה עליה הוא כביכול מאיים (ובכך מילא את התפקיד הפוליטי-חברתי שלשמו הומצא), מפלציותו אינה שוכחת. אויב שמוסווה היטב במעמקי החברה ושואף להחריבה – בלתי ניתן להתעלם מקיומו. לא פשרה ולא קיום הדדי יפתרו את הבעיה, אלא רק הרחקתו המוחלטת מהחברה המאוימת. [27]

---

[22] Cole, **The Myth of Evil: Demonizing the Enemy**, p. 89-94

[23] תפיסה זו היא שאפשרה למנהיגים טוטליטריים להציג את עצמם כישות היחידה שתוכל להיאבק בכוחות הרעים שזוממים להרוס את החברה.

[24] Alon and Omer, **The Psychology of Demonization**, p. 15-26.

[25] Schul and Zukier. ״Why Do Stereotypes Stick?״. p. 31-43.

[26] Alon and Omer, **The Psychology of Demonization**, p. 15-26.

[27] Cole, **The Myth of Evil: Demonizing the Enemy**, p. 89-94

התפתחות הדימויים האנטישמיים

האנטישמיות הנאצית היתה קיצונית באמונתה שהיהודים, מעצם היותם יהודים מבחינה גזעית, הם התגלמות הרוע על פני אדמות, ושיש להשמידם באופן שיטתי ואבסולוטי למען הטוב הכללי של האנושות.[1] אמנם הנאצים פרצו את גבולותיה של האנטישמיות שהייתה קיימת עוד מקדמת דנא, אך הם ללא ספק הושפעו והשתמשו בגילויי האנטי-יהודיות הנוצריים שהיו נפוצים עוד מימי הביניים, גילויים שהכתימו את היהדות ב"אות קלון שלא יימחה".[2] האבטיפוס של היהודי הנבדל והשנוא התגבש לאורך דורות, ואיננו נחלתם של הנאצים בלבד.[3] האנטישמיות הנאצית אימצה אמונות ודימויים שיצרה האנטישמיות הנוצרית[4], והשתמשה בהם לצרכיה. כבר בימי הביניים החלו להתגבש דימויי השטן כסמלים של היהדות, כמו גם דימוייו כיצור תאוותן ומלוכלך[5] העלול להשחית את הנשמות הנוצריות, ואף מתכנן מלחמת חורמה כנגד הנצרות כולה. אמונה זו המשיכה להכות גלים גם בתפיסות האנטישמיות של המאה ה-20.[6] אף על פי שלא היה בכוונתה של האנטישמיות להשמיד את היהודים (שכן היא הייתה זקוקה להם כדי להוכיח את "ניצחונה"), הכנסייה היא זו שבידלה אותם מהחברה על פי "צו אלוהי" ויצרה את הדימוי הדמוני שלהם כמשחיתי העולם נטולי צלם-אנוש.[7]

עם תהליך החילון במאות ה-17-18, השנאה הדתית כלפי היהודים פחתה, ותפסה את מקומה שנאה "חילונית" שהופנתה בעיקרה כלפי האמונות והמסורות של העם היהודי. לפי תפיסה זו, היהודים היו כיסוד חשוך, בלתי-מוסרי וחסר תרבות.[8] בסוף המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20 התגבשה בימין השמרני בגרמניה אנטישמיות מסוג חדש, שדווקא זיהתה ביהודים לא קנאות דתית פרימיטיבית אלא את כוחות השינוי החברתי, הפוליטי והכלכלי שהשמרנים התנגדו לו. הקשר בין השמרנות לאנטישמיות שורשיו במאה ה-19, עם האמנציפציה והמשבר הכלכלי בשנות ה-70. בתקופה זו, היהודי הפך לסמל הליברליזם והקפיטליזם בשל זהותו כבנקאי עשיר, ולסמל פרולטרי בשל זהותו כקצבן עני. התרבות הגרמנית בשנות ה-90 של המאה ה-19 התאפיינה במנטליות אנטי-מודרנית חזקה, אשר דחתה את רעיונות הקדמה והשינוי בדמות הליברליזם והדמוקרטיה, הקפיטליזם והסוציאליזם, ונטעה במקומם לאומיות קיצונית, כמיהה לכוח ולמלחמה ודחף אימפריאלי. רעיונות אלו, כך טוענת שולמית ולקוב במאמרה, היו תמיד שזורים באנטישמיות. לפיה, האנטישמיות הייתה מזוהה עם הגישה השמרנית, והייתה נפוצה בקרב כל החוגים אשר תמכו בסמכותנות, לאומיות מיליטנטית ואנטי-סוציאליזם. בסוף המאה ה-19, הייתה האנטישמיות ל"קוד תרבותי" שהגדיר את השתייכותו של אדם למחנה תרבותי מסוים. האנטישמיות היתה סמל למאבק שבין שתי תרבויות וכיוונים פוליטיים שונים שהתגבשו בגרמניה האימפריאלית, פער שהלך והתעצם בתקופת רפובליקת ויימאר. הסממן התרבותי שאנטישמיות זו נשאה נותר זכר בתודעת הציבור הגרמני גם לאחר מלחמת העולם הראשונה. התבססותה של אנטישמיות זו בחוג הימין השמרני בגרמניה סייעה לגיוס התמיכה במדינות האנטישמית שהתוו הנאצים במהלך שנות ה-30.[9]

---

[1] Wistrich, "The Devil, the Jews and Hatred of the 'Other'". p.3.
[2] פרינדלנדר, **גרמניה הנאצית ויהודים**, עמ' 104.
[3] צבי בכרך. **אנטישמיות מודרנית**. תל אביב: מודן, 1979. עמ' 9.
[4] לדוגמה: היהודים כרוצחי ישו, כופרים ב"דת הנכונה", עלילות הדם (היהודים כמבצעי רצח פולחני), עם שואף לחיסולה של הנצרות ושליח כוחות הרשע או צאצאי השטן.
[5] כעונש על דחייתו את ה"דת הנכונה".
[6] Wistrich, "The Devil, the Jews and Hatred of the 'Other'". p.4-5.
[7] בכרך, **אנטישמיות מודרנית**, עמ' 14-16.
[8] בכרך, **אנטישמיות מודרנית**, עמ' 20.
[9] Shulamit Volkov. "Antisemitism as a Cultural Code". From **European Political History 1870–1913** edited by Thomas Mergel. Routledge: London, 2017. p. 243-264.

הנאצים הקצינו את התפיסות האנטישמיות הקודמות, והפכו את היהודים מסמל של כל מה שאינו עולה בקנה אחד עם ה"תרבות הגרמנית" החדשה שהגדירו לישויות בלתי אנושיות, טפילים על כתפי האומה המהווים סכנה לקיומה של גרמניה ול"טוהר הדם" הגרמני. הנאצים ניסו לבסס את טענותיהם בהסתמך על אמצעים "מדעיים" והשתמשו במונחים הלקוחים מעולם הביולוגיה.[10] בגרמניה פותחה בשיטתיות אידיאולוגיה אנטישמית שהושפעה ממסורות ומדימויים אנטישמים קודמים, ובמרכזה עמדה האנטישמיות הגזענית, שביקשה למצוא מאפיינים ביולוגיים לנחיתותם של היהודים. לפי החוקר שאול פרידלנדר, שילובה עם העיקרון המיסטי של קדושת הדם הגרמני הולידה את "האנטישמיות הגואלת". סוג זה של אנטישמיות היה הכלאה בין תורת הגזע החוששת מניוון גזעי, הנגרם מחדירתם של היהודים לחברה, לפוליטיקה ולדם הגרמני, לבין האמונה הדתית בגאולה. זן חדש זה של אנטישמיות שם במרכז את המאבק הקיומי בין הארים והיהודים, ומתנה את גאולתה והישרדותה של גרמניה בשחרורה מהשפעתם ההרסנית.[11] לטענתו של פרינדלנדר, תפיסת המאבק הגזעי שיוכל להיות מוכרע רק על ידי ניצחון על הקנוניה היהודית עמדה בבסיס תוכניתו של היטלר להשמדתם של היהודים. היטלר הפך את היהודי להתגלמות מופשטת של רוע הניצב כנגד הגזע הארי, וראה בהיסטוריה מאבק בין טוב ורע, שיכול להסתיים רק בגאולה או בכליה.[12] אמונה זו סיפקה רציונליזציה לנקיטת מדיניות ההשמדה, על ידי סיווגה כהליך בלתי-נמנע של הגנה עצמית. בשל כך יש הטוענים שלולא התפתחותה של "האנטישמיות הגואלת", ההשמדה ההמונית של היהודים לא הייתה יכולה להתקיים.[13]

עם זאת, יש לציין כי לצד אלו התופסים את השואה כתוצאה ישירה של האנטישמיות הדמונולוגית והגזענית בגרמניה[14] (אינטציונליזם) או תופסים את האנטישמיות כמניע-על או כ"דחף" שהניע את המשטר[15], המשתייכים לזרם הפונקציונליסטי טוענים שהאידיאולוגיה והפצתה לא היו הגורם המרכזי לרצח העם. לדידם, המבנים החברתיים שנוצרו בעקבות המהפכה התעשייתית, השפעת מלחמת העולם והמבנה הייחודי וחסר הסדר של המפלגה הנאצית הם הגורמים שעצבו המדיניות האלימה כלפי היהודים.[16] אין להתעלם מהטענה שבצד הסטראוטיפים האנטישמים, אופיו של הרצח היה בירוקרטי ואדמיניסטרטיבי, חלוקת העבודה של תהליך ההשמדה קידמה אטימות רגשית, מבנה של המפלגה הנאצית עודד תחרות וקיצוניות ויוזמות פרטיות עיצבו לא אחת את המדיניות הרשמית. גורמים אלו, בצירוף הברוטליות המאפיינת באופן כללי מלחמות (ובייחוד מלחמות גזע), התוו גם הם את אופי הרצח ואת היקפו. חוקרים שונים ייחסו חשיבות שונה לתפקידה של האנטישמיות הנאצית בביצוע הרצח.[17] בהתחשב בגורמים הרבים הנוספים לה, מובן שאין לתלות את השואה באידיאולוגיה האנטישמית בלבד.[18]

האנטישמיות הנאצית אמנם נגעה לכל תחומי החיים של האזרחים, אך היא לא הייתה תיאוריה שיטתית או חפה מסתירות: היהודים הוצגו בתעמולה כישות פוליטית אחת האשמה בבעיית האבטלה הגרמנית, דרך סיווגם הן כמהפכנים קומוניסטים והן כנצלנים קפיטליסטים. הוטלה עליהם האשמה בתבוסה במלחמת העולם, במהפכה הבולשביקית ובאינפלציה של הכלכלה הגרמנית לאחר המלחמה.[19] הם הוצגו

---

[10] Wistrich, "The Devil, the Jews and Hatred of the 'Other'". p.10.
[11] פרידלנדר, **גרמניה הנאצית והיהודים**, עמ' 109-108.
[12] פרידלנדר, **גרמניה הנאצית והיהודים**, עמ' 123.
[13] Wistrich, "The Devil, the Jews and Hatred of the 'Other'". p.10.
[14] דניאל יונה גולדהגן. **תליינים מרצון בשירות היטלר**. תרגום: איה ברויר. תל אביב: ידיעות אחרונות, 1998. עמ' 418.
[15] יהודה באואר. **הרהורים על השואה**. ירושלים: יד ושם, 2008. עמ'10-101 .
[16] באואר.,**הרהורים על השואה**, עמ' 113-112.
[17] בראונינג טוען בספרו "אנשים רגילים" שהאידיאולוגיה לא הייתה אחד מהגורמים המשמעותיים ברצח – אלא שימשה לכלי להצדקת רצח שהותווה על ידי גורמים אחרים.
[18] כריסטופר רוברט בראונינג. **אנשים רגילים**. תל אביב: ספרי עליית הגג, 2004. עמ' 231-198.
[19] Herf, **The Jewish Enemy**, p.37-39.

כקנאי דת חשוכים[20] לצד כגורם ל"קללת המודרניות"[21] ולניוון אומנותי.[22] עם פרוץ המלחמה הלכה והתחזקה התפיסה של היהודים ככוח המניע את ההיסטוריה. באמצעות התעמולה האנטישמית התגבש הנרטיב לפיו הקנוניה היהודית שולטת במתרחש במלחמה ומפעילה את בעלות הברית כנגד גרמניה. היהודים היו אחראים בדרך זו או אחרת לכל צעד שפעל לרעתה של גרמניה, הן בשל החלק המרכזי שנטלו בהנהגה הבולשביקית, השפעתם הנרחבת באנגליה ובארצות הברית או שליטתם הבלעדית בכלכלה העולמית. תפיסה זו איחדה את "שתי החזיתות" והפכה את השמדתם של יהודים לכורח בשל החלק הפעיל שלכאורה נטלו במתקפת החוץ על גרמניה.[23] הדמוניזציה של היהודים בתעמולה, שמיזגה בין סטראוטיפים מושרשים, תורת גזע והאשמות במלחמה, שיחקה תפקיד מרכזי בהכנת הקרקע להוצאה לפועל של "הפתרון הסופי".[24] המדיניות האנטישמית נשענה על הוקעת היהודים בתודעת הקהל, הן מבחינה אידיאולוגית והן מבחינה רגשית.[25]

---

[20] Herf, **The Jewish Enemy**, p.52.
[21] פרינדלדר, **גרמניה הנאצית והיהודים**, עמ' 7.
[22] אריאלי-הורוביץ', **שקיעת האלים**, עמ' 221-220.
[23] Herf, **The Jewish Enemy**, p.60-90.
[24] Hunt, "Farming Consent: Nazi Anti-Semitic Imagery, 1933-1945".
[25] ברקאי ומנדס-פלור, **תולדות יהודי גרמניה בעת החדשה**, עמ' 216.

התפתחות הדימויים האנטי-קולאקים

רוב האיכרים ברוסיה האימפריאלית האמינו ששלטון הצאר הוא שיבטיח להם פרנסה וחירות, ומשום כך לא תמכו בהדחת האוטוקרט. הם האמינו שבמסגרת הממלכתית הצאר יאפשר לנציגיהם לנהל עמו משא ומתן מבלי לערב את בעלי האדמות, והתעלמו מהקריאות הסוציאליסטיות לחרם על הבחירות.[1] האיכרים ברוסיה האימפריאלית החזיקו בשיטות עבודה מסורתיות ובאורח חיים מסורתי, שהמאפיין הבולט שלו היה ההתארגנות ב"קומונות" ודבקות בסט המוגדר של התנהגויות ואמונות. הגישה המסורתית, שהייתה מיסודות הקיום של האיכרים, הדריכה הן את מחשבתם והן את פעולתם. היא היתה עמידה בפני תהפוכות פוליטיות וחברתיות, ו"נכנעה" לתפיסות המודרניות, בלית ברירה, רק בעקבות כוחניותה של תכנית החומש הראשונה של סטלין.[2]

הדמוניזציה של הקולאקים היוותה המשך למסורת של דמוניזציה של אויבים פוליטיים או ביטחוניים ששורשיה ברוסיה האימפריאלית. הקולאקים היו אמנם קבוצה "מומצאת" שהובחנה כדי להשיג את מטרות המשטר, אך הדימויים בהם המשטר השתמש כדי לתארם לא נוצרו יש מאין. המסורת ההיסטורית הארוכה לתאר אויבים פוליטיים (תחילה איומים חיצוניים והחל ממלחמת האזרחים גם אויבים פנימיים) כרודפי ממונות נהנתנים ותאבי בצע, פראיים חסרי תרבות, בעלי מאפיינים מיתיים וחייתים וחסרי מוסר – באה לידי ביטוי באופן מובהק בתעמולה שהופצה כנגד הקולאקים.[3] בניגוד לאנטישמיות, שהתפתחה כנגד קבוצה זהה במרוצת השנים, וסיפקה מאגר נרחב של דימויים כלפי היהודים כקבוצה מובחנת, הדימויים שאומצו כנגד הקולאקים התבססו על דימויים שהופנו במשך עשרות שנים כנגד קבוצות עוינות אחרות (הרי הקולאקים לא היו קיימים כקבוצה מובחנת, ובטח שלא כקבוצה מאיימת, לפני המהפכה הסוציאליסטית, והיהודים נתפסו כקבוצה נבדלת ומאיימת במשך זמן רב). אף על פי שהם לא באמת היוו איום ממשי על המשטר, הם הוצגו בתעמולה כאויב המושבע של הקולקטיביזציה ושל הקומוניזם. התעמולה השתמשה בדימויים של הקולאקים כקפיטליסטים נצלנים המתעשרים על גבי האיכרים העניים כדי להתסיס את אוכלוסיית האיכרים ולגרום להם לקחת חלק במפגני האלימות כנגד הקולאקים. יתר על כן, ההתאחדות הכללית סביב ה"אויב המדומה" סייעה למשטר לשכנע את שאר האיכרים לעבור בצייתנות לקולחוזים ולהימנע מהבעת התנגדות לקולקטיביזציה, מחשש שיחוו גורל דומה.[4] הסלוגנים המסיתים שהתעמולה השתמשה בהם הפכו אט-אט למציאות בשטח: האיכרים החלו ליישם מדיניות ספונטנית של השפלה, ניצול והשמדה כנגד הקולאקים.[5] בתחילת שנות ה-30, כשהמלחמה של הקומוניסטים בקולאקים החלה לגבות קורבנות רבים, התועמלנים הסובייטים נאלצו לפעול במרץ על מנת להצדיק את האלימות הברוטלית שהופנתה כנגדם, את שלילת רכושם, את הגליתם המאסיבית לאזורים מרוחקים ואת ההתעללות הקשה שחוו בגולאגים.[6] לצד ביטויים שונים של דה-הומניזציה ואנימליזציה[7], התעמולה השתמשה גם בטיעונים המאשימים את הקולאקים במחסור במזון וניסתה

---

[1] Leonid Heretz. **Russia on the Eve of Modernity**. Cambridge: Cambridge University Press, 2008. p. 178-180.

[2] Heretz, **Russia on the Eve of Modernity** . p.1-3.

[3] למידע על הדימויי האויב השונים בהיסטוריה של רוסיה האימפריאלית וברית המועצות, ראו:
Stephen M. Norris. **A War of Images**. DeKalb: Northern Illinois University Press, 2006. p.6-7, 60-63, 107-115, 141-152, 170-177.

[4] Lewin, **Russian Peasants and Soviet Power**, p.493-494. Naimark, **Stalin's Genocides**, p.56.

[5] Naimark, **Stalin's Genocides**, p. 56-57.

[6] Naimark, **Stalin's Genocides**, p. 58-60.

[7] Naimark, **Stalin's Genocides**, p. 59, 62.

להצדיק בכך את שלילת חירויותיהם ואף את הוצאתם להורג. הצגתם כמדכאים הצדיקה כביכול את שלילת רכושם לשם קידום האינטרסים של הסוציאליזם.[8]

[8] Lewin, **Russian Peasants and Soviet Power,** p. 494.

תעמולה אנטישמית ותעמולה אנטי-קולאקית בראי השוואתי

נקודת המוצא של היסטוריה השוואתית היא הרושם או הידיעה שבשתי חברות, או אינטראקציות היסטוריות, יש די מאפיינים משותפים כדי לנתח אותן במסגרת אותו סט של שאלות וכלים מחקריים. כיוון שאין חפיפה מושלמת בין מאורעות היסטוריים, טענת נגד נפוצה כנגד מחקר היסטורי השוואתי היא שההשוואה חוטאת לייחודיות ולחד-פעמיות של החברות או של המאורעות השונים. ההיסטוריונים איאן קרשו ומשה לווין מציעים שהשוואה מטבעה לא צריכה להיות הדדית או אקסקלוסיבית. דווקא ההשוואה היא שמאפשרת את הבנת הייחודיות הנעוצה בתופעות הנחקרות. לדידם, ההשוואה לא בהכרח שואפת למצוא קווי דמיון וזהות בין הפרטים המושווים, ואל לה להירתע מהעיסוק בפערים הגדולים שבין התופעות המושוות. תכלית ההשוואה אינה רק לשרטט את הקרקע המשותפת לתופעות הנחקרות – אלא גם את הייחודיות המאפיינת כל אחת מהן. ייחודיות זו נחשפת במלוא עוצמתה דווקא מהפרספקטיבה ההשוואתית. בשל כך השוואה בין חברות שונות לא רק יוצרת תמונת-על כללית יותר, אלא גם מסייעת להבנה של כל חברה בנפרד.[1] זו היא בדיוק המוטיבציה לביצוע המחקר המשווה בין דימויי יהודים בתעמולה הנאצית ודימויי הקולאקים בתעמולה הסובייטית. ההשוואה בין שתי התופעות נועדה לשפוך אור על כל תופעה בנפרד, לענות בצורה עשירה יותר על שאלת המחקר, ולא להכליל תחת אותה תזה שני מקרים שונים.

חשוב להבהיר כי מחקר זה לא יעסוק בהשוואת הטרור הגדול של סטלין לשואה. אף על פי ששני המשטרים הפעילו טרור שהוביל למותם של מיליונים, מדובר בשתי תופעות שונות לחלוטין. השואה הייתה תופעה חריגה וקיצונית, אפילו בקנה המידה של הטרור הגדול בברית המועצות. במסגרתה אומצה מדיניות מחושבת של השמדה פיזית וטוטאלית של קבוצה אתנית בשלמותה. הסטליניזם אמנם השמיד המוני בני אדם, אבל אף קבוצה אתנית לא הובדלה ויועדה להשמדה פיזית טוטאלית בברית המועצות. תהא המדיניות הסטליניסטית אכזרית וברוטלית אשר תהא, היא לא השתוותה לשואה בשום צורה ודרך פרט למספר הקורבנות שגבתה.[2] בבחינה של שתי התופעות זו לצד זו איני מתכוונת להצביע על הדמיון ביניהן, אלא רק על הדמיון באמצעי התעמולה שננקטו כדי להצדיק פעולות קיצוניות מסוג שונה. בעבודה זו אתמקד באופן שבו התעמולה בשני המשטרים הובילה למתן לגיטימציה ליישום דפוסי מדיניות אלימה (ולא בדפוסים עצמם). מנגנון התעמולה הנאצי ומנגנון התעמולה הסובייטי כן חולקים את ה"קרקע המשותפת" הדרושה לשם ההשוואה[3], כמו גם הדימויים בהם נעשה שימוש כדי לתאר את היהודים ואת הקולאקים. גם כאן יש להדגיש שאין בכוונתי להשוות בין אופיין השונה של הקבוצות אשר כנגדן הופנתה התעמולה. עיקר המחקר יתרכז בממד התעמולתי, וישווה בין הדימויים העולים מכל תעמולה ובין והנרטיבים הכוללים שדימויים אלו מרכיבים יחדיו. השאלה כיצד דימויים אלו הצדיקו את המדיניות האלימה והקיצונית תיבחן עבור כל מקרה באופן נפרד.

הדמוניזציה של היהודים בתעמולה הנאצית והדמוניזציה של הקולאקים בתעמולה הסובייטית היו תופעות ייחודית. ייחודיות זו נעוצה בכך שהאופי הפוליטי של שתי המפלגות חייב הדרת זרים שלא לקחו חלק באידיאולוגיה המוחלטת המאפיינת את המשטר הטוטליטרי. יתר על כן, הכלכלה הנאצית והכלכלה

---

[1] Ian Kershaw and Moshe Lewin. "The Regimes and Their Dictators: Perspectives of Comparison". From **Stalinism and Nazism** edited by Ian Kershaw and Moshe Lewin. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. p. 1-3.

[2] Kershaw and Lewin, "The Regimes and Their Dictators: Perspectives of Comparison", p.8.

[3] שניהם היו מנגנונים ריכוזיים המפוקחים בדקדקנות תחת המשטר, השתמשו באמצעים חדשניים ומגוונים למשיכת תשומת הלב של הקהל, השקיעו רבות בתעמולה מתוך אמונה בפונקציה שלה ככלי לשליטה חברתית וכולי.

הסובייטית נשענו בתקופות מסוימות על דיכוי אותן קבוצות חברתיות וגזל משאביהן.[4] למרות שתופעת הדמוניזציה של "האויב" לא הייתה נחלתם של היטלר וסטלין בלבד[5], הן היו תופעות חריגות מפאת האבסולוטיות שלהן וכיוון שנועדו להניע או להצדיק שינוי של המציאות. ניקח לדוגמה את הדמוניזציה של הצבא הגרמני בבריטניה במלחמת העולם השנייה. אף על פי שחלק מהדימויים חוזרים גם בתעמולה הבריטית וגם בתעמולה הנאצית והסובייטית, ההבדל מרכזי ביניהן נעוץ בכך שהתועמלנים הבריטים הפיצו תעמולה שנועדה להעלות את המוטיבציה של הקהל לקחת חלק או לתמוך במלחמה שכבר התקיימה (אם כי תוך הפרזה באכזריות של האויב ובמסוכנותו), והנאצים והקומוניסטים הפנו את התעמולה כנגד קבוצות שלא היוו איום ממשי עליהם, ותלו בהן האשמות שווא של ניצול כלכלי, השחתה גזעית וכן איום בטחוני. פעולות אלו נועדו להביא ליישומה של מדיניות חדשה כלפי קבוצה מסוימת, ולא כדי להצדיק מערכת לחימה קיימת (עד שזו התממשה), וננקטו כחלק מאמצעי לחיזוק המשטר ולמימוש של האידיאולוגיה השלטת ולא רק כפועל יוצא של מלחמה. התעמולה אנטישמית והתעמולה האנטי-קולאקית חרגו חריגה משמעותית משימוש "שגרתי" במדיה כחלק מהמערכה כנגד אויבי חוץ במלחמה.

על אף הניגוד בין תפיסות העולם שהכתיבו את התעמולה, התעמולה האנטישמית והתעמולה האנטי-קולאקית מכילות כמה וכמה נקודות דמיון. הבולשביקים תפסו את ההיסטוריה כמלחמת מעמדות, ולכן הציגו את ההחלטה להשמיד את מעמד הקולאקים כנובעת מכורח היסטורי[6], באופן דומה לניסיון של הנאצים להציג את המלחמה ביהודים כמאבק בלתי נמנע שלוקח חלק במלחמת גזעים נצחית.[7] גם היטלר וגם סטלין ניסו להציג את פעולותיהם כנגד היהודים או הקולאקים כ"התפרצת זעם" עממית כנגד המעמד המנצל, ולא כתוכנית שהוכתבה מלמעלה.[8] לצורך העניין לא משנה אם האויב נבדל מבחינה גזעית או מבחינה מעמדית: התעמולה הסובייטית והתעמולה הנאצית הציגו את ה"אויב המדומה" כגורם מסוכן ונצלן העומד בראש הסדר הקיים. כדי לגרום למפלתו ולהבטחת הישרדותם של המדוכאים על ידו יש רק בררה אחת: להביסו במאבק.[9] המפלגה הנאצית והמפלגה הקומוניסטית השתמשו ביהודים ובקולאקים כ"שעירים לעזאזל" בהם אפשר לתלות את כישלונות המשטר (למשל, הנאצים האשימו את היהודים בשפל הכלכלי, באבטלה ובמלחמה[10] והקומוניסטים האשימו את הקולאקים בעוני ובבעיות במהלך יישומה של תכנית החומש[11]). אופן פעולה זה זיכה את שני המשטרים ברווח כפול: הם התנקו מהאשמה באסונות שהם גרמו להם (מלחמת העולם השנייה, הרעב בברית המועצות) וניצלו את המוות ההמוני שנגרם כתוצאה מאסונות אלו כהוכחה לחיוניותה של המדיניות האלימה כנגד האויב המואשם בהן. מאוחר יותר הם גינוי את אותו האויב בחוסר התגשמותה של האוטופיה האידיאולוגית, והציגו את השמדתו כחלופה לניצחון.[12]

תליית האשמה במלחמה ביהודים, או האשמת הקולאקים ברעב ובכישלון הקולקטיביזציה, הפכו את המלחמה בהם לאקט של הגנה עצמית, החיוני לצורך הישרדות האומה (ובכך לגיטימי מבחינה מוסרית).[13] הסטליניזם והנאציזם עמלו על מנת להפיץ, באמצעות שליטתם בתעמולה, אוטופיה של עולם "מתוקן",

---

[4] סנדייר, **ארצות הדמים**, עמ' 413.
[5] תופעת ה"דמוניזציה של האויב" אינה ייחודית בפניה עצמה, שכן גם הבריטים במלחמת העולם הראשונה הרבו לתאר את הגרמנים כרוצחי ילדים, אנסים וכו'.
[6] סנדייר, **ארצות הדמים**, עמ' 46.
[7] פרינדלנדר, **גרמניה הנאצית והיהודים**, עמ' 109-108.
[8] סנדייר, **ארצות הדמים**, עמ' 85.
[9] Lewin, **Russian Peasants and Soviet Power**, p.489. פרידלנדר, **גרמניה הנאצית והיהודים**, עמ' 123.
[10] Herf, **The Jewish Enemy**, p.37-39.
[11] Lewin, **Russian Peasants and Soviet Power**, p.489, 494.
[12] סניידר, **ארצות הדמים**, עמ' 411.
[13] סניידר, **ארצות הדמים**, עמ' 240-238, 46.

עולם החף מהשפעתם ההרסנית של היהודים או של הגורמים הקפיטליסטים בחברה.[14] צירוף טקטיקות התעמולה הדומות והצרכים הדומים של המשטרים הוליד דימויים דומים של הקולאק ושל היהודי, דימויים שהופצו במנגנוני התעמולה במדיות מגוונות והכינו את הקרקע ליישום המדיניות הקיצונית שהופנתה כנגדם. מתוך התבוננות בכרזות, בקריקטורות, בנאומים ובמאמרים (אותם אנתח במסגרת העבודה), ניתן להבחין בקווי דמיון מובהקים מבחינה ויזואלית ומילולית בין דימויי היהודים בתעמולה הנאצית לבין דימויי הקולאקים בתעמולה הסובייטית.

עם זאת, יש לציין שהיו פערים משמעותיים בין שני המשטרים, אופן פעולתם, המדיניות שהפנו כלפי הקבוצה הנרדפת ומשום כך גם בין המאפיינים של התעמולה שייצרו. היטלר ראה במאבק ביהודים מאבק למען הטוב, חזון אסתטי של ממש ולא רק פוליטי-כלכלי, לעומת סטלין שמדיניותו היתה פחות שיטתית ונועדה ברובה להגן על המנהיג ועל המשטר; ההצדקות של סטלין לכיבוש או למדיניות אלימה התמקדו בביטחון או בקידום הסוציאליזם, בעוד שהיטלר ראה בהתפשטות טריטוריאלית ובשימוש באלימות תנאי מקדים למימוש החזון הנאצי.[15] נוסף על כך, כפי שהוזכר קודם לכן, הקבוצות שכנגדן הופנתה התעמולה היו בעלות אופי שונה: היהודים היו קבוצה אתנית בעלת סממנים דתיים ולאומיים משותפים, ואילו הקולאקים היו קבוצה המשתייכת למעמד חברתי מסוים (שהגדרתו המדויקת השתנתה בדחיפות בהתאם לצרכי המשטר). הפער האידיאולוגי אף הוא היה לגורם משפיע על תוכן התעמולה: בעוד שהתאוריה המרקסיסטית עליה התבסס הסטליניזם היא תאוריה רציונלית ודידקטית, תפיסת העולם הנאצית מכילה פערים וסתירות במגוון התחומים בהם היא עוסקת. כפי שנראה בהמשך, בעוד שהתעמולה הנאצית רוויה בסתירות ובניגודים, התעמולה הסובייטית עוקבת אחר דימויים ממוקדים שאינם סותרים זה את זה, אולי מתוך מחויבות לתאוריה שמתיימרת להיות רציונלית ואינה יכולה להכיל סתירות. הבדלים אלו, בצירוף השורשים ההיסטוריים השונים של דימויי היהודי ושל דימויי הקולאק והמטרות השונות של כל תעמולה, הובילו להיווצרותם של נרטיבים שונים במסריהן של התעמולה הנאצית ושל התעמולה הסובייטית, אשר אבקש לעמוד על טיבם במסגרת המחקר.

[14] סנדייר, **ארצות הדמים**, עמ' 410.
[15] סנדייר, **ארצות הדמים**, עמ' 413-412.

פרק שלישי: סבך הדימויים בתעמולה הנאצית

בפרק זה אנתח מאמרים, נאומים, כרזות, קריקטורות, ספרי ילדים וסרטים שפורסמו החל מעליית הנאצים לשלטון בשנת 1933 ועד לסיום מלחמת העולם השנייה בשנת 1945. למותר לציין שהמדיניות הנאצית כלפי היהודים לא הייתה אחידה בטווח השנים הנחקר, ובשל כך תהיה זו יומרה לטעון שמטרות התעמולה היו זהות במהלך כל התקופה. אני מתייחסת לתעמולה כמצדיקת מדיניות ולא כמכתיבת מדיניות. לא ניתן לטעון שהתעמולה כיוונה להשמדה עוד לפני שהתוותה התוכנית להשמדת היהודים, החל מ-1941. אולם כן אטען שאוסף הדימויים הסותרים חייב מציאת פתרון כוללני כלשהו, שקרם עור וגידים בהתאם להתפתחות ההדרגתית של הפתרון הסופי, והיווה הצדקה להשמדה כשזו החלה להתגבש. כשהרצח ההמוני החל, התעמולה המקדימה הכינה את הקרקע (גם אם לא מתוך כוונה תחילה של התועמלנים בשנות ה-30) ליחס הפסיבי של קהל היעד של התעמולה כלפי ההשמדה.

כפי שאראה בפירוט בהמשך הפרק, הדימויים השונים (והסותרים) הופיעו לכל אורכה של התקופה המדוברת, אולם היו כאלו שדעכו וכאלו שהתחזקו, באופן שתאם את השינויים שחלו במדיניות האנטישמית. לדוגמה, בשנים הראשונות לאחר עליית הנאציזם לשלטון, רווחו בעיקר תיאורים סטראוטיפים ופרטיקולריים של היהודי, בייחוד הדימוי של היהודי כאיום כלכלי והדימוי של היהודי כאנס. החל מ-1938, כשהיהודים הפכו ליותר ויותר נדירים בנוף הגרמני, עולה מניתוח המקורות שהפן הפרטיקולרי נחלש והפן החברתי של האיום הכלכלי והמיני התחזק (אם כי נותר בצדו גם הפן האישי). עם הפלישה מזרחה, הזהות היהודית-בולשביקית הפכה למוטיב חוזר בתעמולה, לעיתים על חשבון הדימוי הקפיטליסטי והדימוי הליברלי של היהודי. בפרוץ המלחמה, ובייחוד בשנותיה האחרונות, הדימוי של "הקנוניה היהודית הבינלאומית" היה ליבת התעמולה האנטישמית, והתיאורים של היהודי כאיום פרטיקולרי לאינדיבידואל שכחו כמעט לגמרי. בתקופה זו, גברו הביטויים השונים של דמוניזציה ודה-הומניזציה, דימויים שהכשירו את הרצח, כפי שייטען בהמשך, באופן בוטה וישיר יותר.

ראוי להוסיף שיש נקודת ציון משמעותית נוספת בתקופה הנחקרת. מיליוני גרמנים, שלא באו במגע עם יהודי מימי חייהם, היו פגיעים יותר לתעמולה המפריזה בכוחם של היהודים, כמו גם מושפעים בקלות רבה יותר מהדמוניזציה ומהדה-הומניזציה שהופיעו בה. עם נידוי היהודים מהחברה הגרמנית, שהושלם עד 1939, היהודים כמעט ולא היו קיימים בנוף הגרמני הנורמטיבי, דבר שגרם לייצוגם בתעמולה להיות המקור העיקרי המספק מידע על יהודים לציבור הגרמני. היות שהגרמנים כבר לא באו במגע יום-יומי עם יהודים, התאפשרה הצגתם באופן פחות מציאותי ויום-יומי (כמו דימויים סטראוטיפים או פרטיקולריים) ויותר כוללני, לא-אנושי וקוסמי.[1]

רוב המקורות שאנתח בפרק זה פורסמו בגרמניה עבור קהל יעד גרמני, אולם מקצתם (בייחוד הכרזות שפורסמו במהלך המלחמה) הופצו לא בגרמניה אלא בארצות תחת הכיבוש הנאצי (פולין, צרפת, בלגיה, אוקראינה וכולי). אף על פי שקהל היעד של המקורות הללו לא היה קהל היעד הגרמני, מופיעים בכרזות שפורסמו בארצות הכיבוש דימויים דומים לדימויים שהופיעו בכרזות שנועדו לגרמנים. למרות היחס השונה כלפי תושבי ארצות המזרח, היה צורך לשכנע גם אותם בלגיטימיות של המדיניות האנטישמית (שבשלבי הכיבוש נהייתה קיצונית יותר), בייחוד בהתחשב בעובדה שלעיתים, בשל הקרבה הפיזית, תושבי ארצות מזרח אירופה היו מודעים לה יותר מאשר שהגרמנים היו מודעים לה באותה התקופה. במהלך

[1] ברקאי ומנדס-פלור, **תולדות יהודי גרמניה בעת החדשה**, עמ' 220-221.

טווח השנים שאני עוסקת בו חלה החרפה במדיניות האנטישמית. לדוגמה, מטרת התעמולה בשנת 1934 הייתה להפריד את היהודים מהחברה הגרמנית באמצעות עידוד הגירה ונידוי כלכלי-תרבותי, ואילו התעמולה האנטישמית שהופצה בבלגיה ובפולין בשנות המלחמה יוצרה בשלבי ההתפתחות של הפתרון הסופי, עבור קהל יעד שונה ולשם הצדקה של מדיניות קיצונית הרבה יותר. לאורך השנים שבחנתי במסגרת המחקר המדיניות האנטישמית הקצינה וקהל היעד של התעמולה הלך והתרחב, אבל ההיגיון בו אדון בפרק הזה – תעמולה מבוססת סתירות שיוצרת אויב מאיים ואמורפי – נותר דומה. אני משערת שהתעמולה הפנים-גרמנית והתעמולה שהופצה על ידי גרמניה בארצות הכיבוש חולקות מכנה משותף שמאפשר את הכללתן תחת אותה קטגוריה. אף על פי כן, לשם אימות השערה זו נדרש מחקר נוסף.

הבהרה נוספת שיש לערוך לפני תחילת הניתוח נוגעת למושג "האידיאולוגיה הנאצית". בתוך גרמניה הנאצית היו הרבה גישות שונות, במיוחד בהקשר של תפיסות גזע. כפי שאטען בחלקו השני של הפרק, אחת מסגולותיה של התעמולה הנאצית טמונה ביכולתה לגשר ואף לנצל את הסתירות בין אידיאולוגיות שונות מבלי להיצמד לפרדיגמה מסוימת. ובכל זאת, בחרתי להתמקד בעבודה בעיקר בתפיסתו של גבלס את האידיאולוגיה הנאצית, כראש משרד התעמולה וכמכתיב המרכזי (אם כי לא היחידי) של המסרים התעמולתיים. במהלך הפרק מובאים קטעים מהספר "מאבקי", שנכתב על ידי היטלר במהלך תקופת ריצוי מאסרו בטירת לנסברג באשמת ניסיון הפיכה נגד הרפובליקה. אף על פי שפרסומו של הספר קודם לתקופה בה אני עוסקת (הכרך הראשון פורסם ב-1925 והכרך השני פורסם שנה לאחר מכן), והטרים את עליית הנאצים לשלטון ואת תחילת פעילותו של משרד התעמולה הנאצי, בחרתי להתייחס אליו כיוון שגבלס היה קרוב להיטלר וניסה לקלוע לטעמו ולפעול ברוחו. כמו כן, ההתייחסות למשנתו של היטלר מחזקת את הטענה שאדון בה בסוף הפרק: שהתפיסה האנטישמית רווית הסתירות היא מבוססת ומעוגנת באידיאולוגיה של מכתיבי המסרים התעמולתיים.

מהמקורות שניתחתי מהתעמולה הנאצית חילצתי דימויים שונים של היהודי, ואותם חילקתי לקבוצות של דימויים סותרים (תתי פרקים 1, 2, 5 ו-6) או משלימים (תתי פרקים 3 ו-4). בכל תת פרק אבחן קבוצת דימויים או צמד דימויים, אעלה מקורות שונים בהם הם מופיעים ואנסה להסביר את תפקידם הנקודתי בהצגת דמותו של היהודי, ואת הסתירה או המורכבות שהם מוסיפים לה. בחלקו השני של הפרק אגבש את כל המסקנות מתתי-הפרקים יחדיו. אעמוד על התפקיד של הניגודים ושל הסתירות בתעמולה הנאצית, כאשר כל התמות שעסקתי בהן בחלקו הראשון של הפרק יישזרו זו בזו וירכיבו יחדיו נרטיב משותף.

דימויי היהודי בתעמולה הנאצית

יהודי גלוי ויהודי סמוי

התפיסה של היהודי באמצעות סטראוטיפים מובחנים רווחת בתעמולה האנטישמית. סטראוטיפים אלו באו לידי ביטוי בראש ובראשונה במראה החיצוני של היהודי. בשל כך, הדימויים הויזואליים של היהודי בתעמולה הם בעלי מאפיינים חוזרים: כיעור, אף גדול ושפתיים עבות, שיער שחור מקורזל, מבנה גוף נמוך ורחב, חוסר צוואר וזיפים גסים. מאפיינם אלו מרכיבים יחדיו חזות מעוררת רתיעה ולעיתים גם גועל, וכך באה לידי ביטוי הנחיתות של היהודי לעומת הארי. רוב רובם של הייצוגים האנושיים של היהודי בתעמולה הנאצית עונים לקריטריונים שהסטראוטיפים המסורתיים מציבים. דוגמה מפורשת לכך מצויה בחוברת קריקטורות שיצאה לאור בשנת 1934, ושמה הוא "היהודים מציגים את עצמם".[2] מדובר במעין "מגדיר" של יהודים, שפורס בפני הקורא "טיפוסים" יהודיים שונים שאפשר להיתקל בהם, וביניהם "הקבצן", "השוחט", "הבנקאי" ו"הרוכל". בחוברת זו באה לידי ביטוי תפיסה סטראוטיפית אופיינית. כל דמות יהודית המופיעה בה ניחנת בסממנים משותפים: אף גדול, שפה תחתונה עבה במרחק קטן יחסית מהאף, אוזניים גדולות ומשוכות אחורנית, חוסר טיפוח כללי, שיער שחור מקורזל, מפרצים. גם המקצועות שבהם עוסקים היהודים הם אופייניים, ומותאמים לדימוי היהודי כפי שעוצב במשך דורות: ישנו הסטראוטיפ של היהודי הרוכל הרמאי, הבנקאי הקפיטליסט-בורגני הנצלן, השוחט המתעלל וחסר המוסר, ונווד חסר בית שמהווה טפיל על האומה. מחוברת זו עולה המסר הברור שאפשר בקלות לדעת מי הוא היהודי על פי סממניו החיצוניים ומשלח ידו, ולפיכך הסכנה היא ברורה ומזוהה.

"היהודים מציגים את עצמם" (פיליפ רופרכט, 1934).

מאמר "מדעי" שיצא בשנת 1938, מנסה להגדיר ארבעה סוגים של יהודים.[3] על פי המאמר, לכל גזע יש מאפיינים חיצוניים מובהקים וייחודיים, ולכן בקיאות במאפיינים של סוגי היהודים השונים מאפשרת זיהוי פשוט שלהם. המאמר יורד לפרטים הקטנים ביותר בדמותם של סוגי היהודים השונים: החל מהגוון המדויק של צבע העור וכלה במבנה עצמות הלחיים ובסגנון התספורת. מאמר אחר סוקר את האנטישמיות

[2] "היהודים מציגים את עצמם". (פיליפ רופרכט, 1934). ארכיון תצלומים יד ושם פריטים 83027, 82554, 81792, 82304, 83056. נספח א.1.

[3] Peter-Heinz Seraphin. "Jewry in the Eastern European Space". **Das Judentum im osteuropaischen Raum** (1938). From **The Third Reich Sourcebook** edited by Anson Rabinbach and Sander L. Gilman. Berkeley: University of California Press, 2013. p. 223-226.

הבינלאומית[4] ומציין שבכל ארץ – החל במדינות ערב, דרך ברית המועצות וכלה במדינות אירופה – היהודים נוהגים באותו האופן ממש.[5] זו הסיבה העיקרית, לפי המאמר, שהיהודים מתוארים כמעט בכל מקום כסוחטי כסף, כספסרי מלחמות, כאנסים וכנוכלים. הסטראוטיפים האישיותיים של היהודים, נובעים מדפוס ההתנהגות הזהה של היהודים בכל ארץ בה הם נמצאים. הסטראוטיפ היהודי מוכל על כל היהודים באשר הם, יהיו פולנים, גרמנים או פלסטינים. דפוסי ההתנהגות ומאפיינים מינוריים אמנם משתנים בין מקום למקום, אולם שום הבדל גאוגרפי או לשוני לא מחפה על המהות היהודית המשותפת.[6]

מובן שרוב התפיסות הסטראוטיפיות של היהודי אינן מוצגות בפני עצמן, אלא כתוספת לקובלנה מרכזית יותר כלפי היהודים. על כן הדימוי הסטראוטיפי כלול ברבים מהמקורות הויזואליים שאדון בהם בפרק. אולם כדי להדגיש את שכיחותה, אביא לדוגמה ביטוי ייחודי של התפיסה הסטראוטיפית. הקטע הבא לקוח משיר מחוברת ספרות גרמנית ל"קוראים צעירים" מ-1941:

"בגרירת רגליים שטוחות עקבים,

אנקול אף רופס הנתלה כחותם –

יהודה ובניו, הכינו את ארוחתכם האחרונה!"[7]

גם כאן יש הצבעה על מאפייניו החיצוניים, החריגים והלא-אסתטיים של היהודים. ניתן ללמוד שמנסים להנחיל לילדי הרייך את הלך המחשבה הסטראוטיפי כבר מגיל צעיר, כך שיתרגלו לראות ביהודי "אחר". תשומת הלב שמוקדשת למראה של היהודי בספרי הלימוד מוסיפה על הרתיעה הטבעית של הילד ממה שלא מוכר לו, ויוצרת הזרה ברורה בין הארי לבין היהודי.

בספר ילדים שיצא בשנת 1936, היהודים מתוארים כבעלי גווים כפופים, שפתיים נפולות ואפים אדומים וגדולים.[8] לאחר מכן גם נעשה הקישור, הרווח בתעמולה, בין אסתטיקה לרוע: היהודים מתוארים כמי שנראים כמו פגיונות, כיוון שהם מנצנצים משנאה. דוגמה זו משקפת את תפקידו של הסטראוטיפ החיצוני בתפיסתו של המוסרית של היהודי: המראה החיצוני המשותף לגזע הוא לא רק עדות לנחיתות, אלא גם לרוע פנימי. גם בספר הילדים "פטריית הרעל" יש ביטוי לתפיסה הסטראוטיפית של היהודי: מעבר לכך שכל הדמויות היהודיות המופיעות באיוריו הן בעלות אף גדול, גב כפוף, שפתיים עבות ושאר המאפיינים ה"רגילים", ישנם סיפורים המתמקדים באופן ישיר בתפיסה סטראוטיפית.[9] באחד הסיפורים, אחד התלמידים מתבקש להסביר לכיתתו כיצד ניתן לזהות את היהודי. התלמיד מצייר את מאפייניו החיצוניים של היהודי על הלוח, וגם מזכיר שצורת המצח הייחודית של היהודים היא צורת המצח הרווחת בקרב פושעים (קשר נוסף בין אסתטיקה לרוע). תלמיד אחר מוסיף שאפשר להבחין ביהודים באמצעות חוש הריח. בסיפור אחר, אישה שיהודי חיכה לה בתחנת הרכבת, הבחינה מייד בזהותו אף על פי שניסה להראות

---

[4] סקירה זו נועדה, בין היתר, להצדקת האנטישמיות הנאצית על ידי הצגתה כחלק ממגמה כללית של שנאת יהודים מוצדקת, ולא כתופעה קיצונית וחריגה.

[5] D. J. Schuster. "The 'Dear' Jews". Neues Volk (February 1938). From **The Persecution and Murder of the European Jews by Nazi Germany 1933-1945** volume 2 edited by Wolf Gruner. Berlin: Walter de Gruyter, 2019. Document 13. p. 106-108.

[6] Fritz Hippler (director). **Der Ewige Jude**. Deutsche Film Gesellschaft, 1940. Minute 12:00-13:20.

[7] Paul Habermann, Arthur Laudien and Rudolf Tobler. "Heritage and Mission". From **Deusches Lesebuch fur Jungen**, Fifth-Grade Edition. Bielefeld: Velhagen & Klasing, 1941. From **The Third Reich Sourcebook** edited by Anson Rabinbach and Sander L. Gilman. Berkeley: University of California Press, 2013. p.248. תורגם על ידי כותבת העבודה.

[8] Elvira Bauer. **Trust No Fox on his Green Heath and No Jew on his Oath.** Nuremberg: Stürmer Verlag, 1936. Source: German Propaganda Archive.

[9] Ernst Hiemer. **Der Giftpilz.** Nuremberg: Julius Streicher, 1938.

חברותי ובלתי מזיק. אולם באותה אסופת סיפורים ממש ניתן למצוא תפיסה שונה בתכלית של היהודי. בסיפור הראשון המופיע בה, אם מסבירה לילדה על היהודי באמצעות שימוש במטאפורה, לפיה היהודים והארים הם פטריות ביער. ישנן פטריות אכילות, וישנן כאלו רעילות, אשר נראות רגילות אבל יכולות להרוג אדם. כשם שפטריות מסוימות מהוות רעל לאדם, כך היהודים מהווים רעל לעם הגרמני. לפי מטאפורה זו, קשה להבחין בדמותו של היהודי כיוון שהוא מסתווה. בצירוף לסיפור אחר באותה אסופה, מופיע השיר:

"פעם הם באו מן המזרח
מלוכלכים, מלאי כינים, חסרי פרוטה;
אולם תוך כמה שנים
הם הפכו לאמידים

היום הם לבושים היטב;
אינם רוצים עוד להיות יהודים
אז שמרו את עיניכם פקוחות וזכרו:
פעם יהודי, תמיד יהודי!"[10]

לפי שיר זה כבר לא כל כך קל להבחין ביהודים על פי סמניהם החיצונים, משום שהם מתלבשים ומתנהגים כגרמנים. אולם מהותם הרעה נשארה זהה – זו אותה גברת בשינוי אדרת. תפיסה זו ניזונה מההפרדה שהנאצים ייחסו בין יהודי המזרח ליהודי המערב. ביהודי המזרח היה קל להבחין: הם היו לבושים בביגוד מסורתי, ולא ביקשו להתערות בחברה הגרמנית. אולם יהודים שחיו במערב שנים רבות, ביקשו לאמץ בעצמם את הזהות של העם אשר הם חיים בקרבו. יהודים כאלה נחשבו להרבה יותר קשים לזיהוי, והמחבר מבקש להסיר את ההבחנה השטחית בינם לבין יהודי המזרח. הסיסמא "יהודי תמיד נשאר יהודי", שמשמעה הוא שאין באפשרותו של היהודי לעשות דבר בשביל להיפטר מיהדותו, חוזרת ומהדהדת לאורכו של הספר. חוסר היכולת של היהודי "להיפטר" מזהותו הוא רכיב חשוב בתפיסה של היהודי הסמוי, שכן לפי תפיסה זו כל שינוי, חיצוני או פנימי, שהיהודי יעשה, לא ישנה את מהותו אלא רק יקשה על עמים אחרים לזהותו. כך לדוגמה, הטבלתם של היהודים בכנסייה הקתולית לא באמת הופכת אותם לנוצרים, אלא מחללת את הכנסייה דרך הכנסת גורמים תת-אנושיים, והופכת את היהודים לאיום שיותר קשה להתמודד אתו.[11] כיוון שהיהדות חקוקה ביהודי, "חמש טיפות מים מעל ראשו לא יגרמו לשינוי בליבו".[12] שכן היהודי אינו אויב דתי: לא השפה, הדת או התרבות הן הקובעות, אלא "הדם" הזורם בעורקיו.[13] טקטיקה נוספת שנוקט היהודי לשם הסוואתו בחברה היא החלפת שם: היהודים מחליפים את שמותיהם היהודיים בשמות גרמנים שמסייעים לטשטש את זהותם.[14] יהודי שמנסה להתערבב בחברה, דרך התחקות ארוכת שנים אחרי מסורותיה, התנצרות או החלפת שם, הוא יהודי שבלתי ניתן להבחין בזהותו מיד. כאן נחשף פער מרכזי בנרטיב האנטישמי: מצד אחד, כמו שניתן להסיק מכל ייצוג ויזואלי,

[10] Hiemer, **Der Giftpilz**. תורגם על ידי כותבת העבודה.
[11] H. K. Letter to Der Stürmer. **Der Stürmer** (January 1936). From **The Persecution and Murder of the European Jews by Nazi Germany 1933-1945** volume 1 edited by Wolf Gruner. Berlin: Walter de Gruyter, 2019. Document 222. p. 580-582.
[12] Hiemer, **Der Giftpilz**.
Bauer, **Trust No Fox on his Green Heath and No Jew on his Oath.**
[13] SS Main Office. "The Jew". **Rassenpolitik**, Berlin: Der Reichs-fuhrer SS\SS-Hauptamt, 1943. From **The Third Reich Sourcebook** edited by Anson Rabinbach and Sander L. Gilman. Berkeley: University of California Press, 2013. p. 759-760.
[14] Bauer, **Trust No Fox on his Green Heath and No Jew on his Oath**

היהודים הם בעלי מאפיינים קבועים, כלומר נחיתותם באה לידי ביטוי במראם החיצוני. מצד שני הם איום חסר צורה וגמיש, שלובש פנים רבות במטרה להטעות את הציבור.

העיסוק של התועמלנים הנאצים ב"יהודי המחופש" יוצא כנגד התפיסות הליברליות שאימצו חלק מהיהודים על מנת להתערות בחברה הבורגנית-גרמנית לאחר האמנציפציה ב-1871. לפי תפיסות אלה, הערכים וההתנהגות של האדם מרכיבות את זהותו, שאינה מתבססת אך ורק על גזע ותורשה. אימוץ המאפיינים של החיצוניים של החברה הבורגנית (כמו טעם תרבותי, מראה ואופן דיבור), הוא חשוב לשם ההשתלבות בה. כך לדוגמה, הפוליטיקאי היהודי וולטר רתנאו מגנה במאמרו מ-1897 את ההיבדלות היהודית בתוך החברה הגרמנית, ומכנה את היהודים בלעג "לא איבר חי מן העם אלא אורגניזם זר בגופו". רתנאו קורא ליהודים להידמות לגרמנים מבחינה פיזית, אינטלקטואלית וערכית, ולאמץ את ערכיהם לא מתוך חיקוי, אלא מתוקף היותם "גרמנים מטבעם ומחינוכם".[15] מאמר זה שב וצוטט על ידי הוגים אנטישמים, בכוונה להצביע על המזימה היהודית להתערות במרמה בחברה.

הפחד מ"היהודי המתבולל", שהוא האידיאל של רתנאו, או "היהודי המחופש" כפי שיכונה על ידי האנטישמים, הופיע כבר בספרות הגרמנית של המאה ה-19, כמו בסיפור "היהודי המנותח" שפורסם על ידי אוסקר פאניזה ב-1893.[16] הסיפור נפתח בתיאור דמותו של "חתיכת הבשר הנוראה שנקראה איציק פאיטל שטרן". שטרן, כך תואר על ידי המספר, היה סטודנט עשיר ונהנתן לרפואה, בעל החזות היהודית הסטראוטיפית ה"קלאסית". שטרן תואר כדמות מסורבלת, וולגרית, אגרסיבית (ואף "מפלצתית" בעת ויכוח סוער), המתהלכת כבעלת מום ומדברת בהתלהמות ובגרמנית עילגת, שמשאת ליבו הייתה להיפטר מזהותו היהודית ולהיות גרמני מן המניין. המספר מתאר כיצד, כבעין ניסוי אנתרופולוגי, הוא צפה בהשתאות באופן שבו "המפלצת" סבלה על מנת להתחקות ולאמץ לעצמה את ההתנהגות, המחוות ואופן הדיבור של החברה הגרמנית. המחבר מלווה את איציק במהלך התהליך שהוא עובר לשינוי היסודי בחזותו היהודית, לאחר שהצהיר על מטרתו להפוך ל"גבר נאה כמו הגויים", ולוותר כליל על כל מאפייניו היהודיים. לשם כך הוא עבר ניתוח ליישור רגליו, שעלה הון תועפות וריתק אותו למיטה לשבועות ארוכים ואפופי כאבים, שכר מורה פרטי שעבד אתו על הגיית השפה הגרמנית, ולמד מנהגים נוצריים. המספר אף משער כי הוא נטל תרופות על מנת לשנות את צבע עורו הצהבהב. הוא המיר את שערו המתולתל והשחור לשיער זהוב סטנדרטי באמצעות תהליך מכאיב. מכשתהליך שינוי החזות הושלם בהצלחה, ואיציק נהיה "אדם חדש לחלוטין", הוא החליף את שמו לשם גרמני. הוא לא זוהה עוד בעיר מגוריו כיהודי, דבר שאפשר לו לעלות במדרג החברתי. המחבר מציין שתווי פניו ה"מתוקנות" של איציק רק "מנעו מהמפלצת להפוך לגלויה לעין". איציק הרחיק עד כדי כך בניסיונו לרכוש לעצמו זהות גרמנית-נוצרית עד שלקח על עצמו את התהליך היקר והמסוכן של העברת דם, במהלכו הועברו אליו שמונה ליטרים של דם מנשים גרמניות. אף על פי ששרד את ההליך המסוכן – הוא לא זכה בעקבותיו ב"נפש הגרמנית" לה ייחל, ופנה לשירה ולחיקוי מדוקדק של הגינונים וההליכות בחברה הבורגנית הגרמנית, כך ההצליח להונות רבים. בעת מעמד חתונתו לנערה גרמנית פרוטסטנטית בשם אות"יליה, שדווקא היה אמור להוות הוכחה להיותו גרמני מן המניין, זהותו היהודית התפרצה מבעד לתחפושת: מבטאו העילג חזר, כמו גם מחוותיו המגושמות ופרטים ממראהו החיצוני ה"ישן" והיהודי. הוא שב וחזר, בשפתו העילגת, על הטענה שהוא נוצרי כמותם, ואין

[15] Walther Rathenau, "Hear, O Israel!" (1897). Translation: Thomas Dunlap. From: German History in Documents and Images.

[16] Oskar Panizza. **The Operated Jew**. Translation: Jack Zipes. **New German Critique**, No. 21, Special Issue 3: Germans and Jews (Autumn 1980). p. 63-79. Published by Duke University Press.

טיפת דם יהודי הזורמת בעורקיו. הסיפור נחתם בכך שרגליו המנותחות של איציק לא יכלו עוד לשאתו, והוא סיים שכוב על הריצפה, הרוס ורועד.

סיפור זה מבטא את השאיפה העצומה שייחסו ליהודים להיטמע בחברה ולהיפטר מהמראה הסטראוטיפי שמבדיל אותם ממנה, מטרה שלשמה איציק היה מוכן לאבד את הונו ולסבול עינויים פיזיים ונפשיים. איציק אכן הצליח להטעות את הציבור, ומרבית האנשים סביבו לא זיההו מבעד לשינויים מרחיקי הלכת בגופו ובהתנהגותו. אולם שינויים מרחיקי לכת אלו לא העניקו לא את "הנפש הגרמנית" לה ייחל, כלומר מהותו היהודית נותרה כשהייתה, וגברה על שינוייו החיצוניים דווקא ברגע בו היה אמור להפוך לנוצרי מן המניין. עבודתם הקשה של אנשי המקצוע והכסף שהושקע במאמץ לאיבוד הסממנים היהודיים עלו על שרטון. החזות היהודית, כך עולה, אינה משהו שיכול להיעלם, בעד שום הון, שום רצון עז ושום מאמץ. סיפור זה מתכתב עם דימוי "היהודי הסמוי" העולה מהתעמולה הנאצית, לפיו שום אימוץ של מראה, טעם או התנהגות לא יוכל לחפות על מה שעובר בתורשה. הסיסמא החוזרת בספר "פטריית הרעל", "יהודי תמיד נשאר יהודי", נועדה להתעמת עם התפיסה שהמהות היהודית יכולה להשתנות בעקבות שינויים חיצוניים, שינוי שם או התנצרות.

המאמר "האויב הגלוי לעין" מאת ריינהרד היינדריך הממחיש את דרכי פעולתם של היהודים הסמויים בתוככי החברה הגרמנית, עורך אף הוא הפרדה בין שני סוגי יהודים: היהודים הציוניים, שמפגינים את חריגותם כלפי חוץ, והיהודים המוטמעים בתרבות הגרמנית (היהודים ה"מחופשים") אשר מתיימרים לקחת בה חלק.[17] לדבריו, דווקא היהודים המוטמעים מהווים את הסיכון הגדול ביותר. משום שהם לוקחים חלק בחברה, הם מסוגלים למוטטה מפנים. לטענתו, הפטריוטיות המופרזת שמפגינים היהודים המוטמעים מהווה בסך הכל כיסוי לרצון לחלל את החוקים האריים. הם מפגינים ערכים לאומיים ומתגייסים ככל הגרמנים, אך כל זאת רק בשביל "להרעיל" את הצבא מפנים, באופן שהוביל גם לתבוסה במלחמת העולם הראשונה. היינדריך ממשיך ומבקר את פועלם של היהודים בתחום הארגונים הליברלים: "הארגונים האלה דורשים כניעה עיוורת בשירותו של אדון **סודי ובלתי ידוע**".[18] טענתו היא שהיהודים משתמשים באגונים שנראים תמימים ובעלי כוונות טובות כדי לקדם את שאיפתם לשליטה עולמית. עולה מהמאמר המסר שהיהודים מסתתרים במקומות הבלתי צפויים ושהגרמנים, האירופאים ושאר הלא-יהודים בעולם, משרתים בלית-ברירה ובחוסר מודעות את האינטרסים היהודיים.

גבלס מסביר באחד ממאמריו את הצורך שבסימון היהודים בטלאי הצהוב. לפיו, חיוב היהודים לשאת טלאי צהוב מכריח אותם להזדהות כיהודים, ומאפשר ללא-יהודים להבחין בחריגותם מיד.[19] ממאמר זה ניתן ללמוד את תפיסתו של גבלס את היהודים כסמויים, כמי שלולא היו מסומנים, לא היה אפשר להבחין בהם, ולכן היו מהווים סכנה גדולה יותר לציבור הגרמני. גבלס מעיד שבאמצעות סימון היהודים בטלאי, נחשפו לציבור הגרמני יהודים רבים שקודם לכן הסוו את יהדותם כל כך טוב שהיה נדמה שהם גרמנים מן השורה. היהודים שבלתי ניתנים לזיהוי על פי מראם, כך הוא מתריע, הם המסוכנים ביותר, משום שהם

[17] Reinhard Heydrich. "The Visible Enemy". **Das Schwarze Korps** (15 May 1935). From **The Third Reich Sourcebook** edited by Anson Rabinbach and Sander L. Gilman. Berkeley: University of California Press, 2013. p. 197-199.

[18] Heydrich, "The Visible Enemy". תורגם על ידי כותבת העבודה. ההדגשה לא במקור.

[19] Joseph Goebbels. "The Jews are Guilty!" (16 November 1941). Das Eiserne Hertz: Reden und Aufsatze aus den Jahren 1941/42. From **The Third Reich Sourcebook** edited by Anson Rabinbach and Sander L. Gilman. Berkeley: University of California Press, 2013. p. 737-740.

מחכים לשעת הכושר לנצל את קשריהם עם ארצות האויב מתוך מקומם במעבי החברה הגרמנית. הימלר מתאר בנאומו לחייליו בפוזן תפיסה דומה, לפיה אין די במלחמה כדי להיפטר מיהודים, כיוון שהם עדיין מפוזרים בכל עיר ועיר ופועלים כמחבלים סודיים, דמגוגים סמויים או מסיטים מתוחכמים.[20]

הסרט "היהודי הנצחי"[21] נפתח בהצגת הפער שבין היהודים ה"מתורבתים" בגרמניה והיהודים שחיים בגטאות בפולין. לפי הסרט, היהודים בגרמניה מרכיבים תמונה "לא שלמה" של הגזע היהודי משום שקשה להבחין ביהדותם על פי מראם החיצוני. היהודים שניתן להבחין בהם הם היהודים ה"אמיתיים", לפני שעטו את החזות המתעתעת של אירופאים מתורבתים.[22] בהמשך הסרט חלה השוואה ברורה יותר בין יהודי המזרח ליהודים המוטמעים במערב. תחילה מוצג יהודי מהמזרח: בעל אף גדול, זקן שחור פרוע, כיפה גדולה ושחורה מכסה את מרבית קרקפתו המקריחה. הקריין מעיד שקרקפתו, שערו, זקנו ולבושו המסורתי הופכים את היהודי מהמזרח לקל לזיהוי. אולם כשהוא נטמע בחברה ונפטר ממאפיינים בולטים אלו, רק חדי עין יוכלו להבחין בזהותו. על רקע תצלום של יהודי ללא הסממנים היהודיים, הקריין מסביר כי היהודים תמיד משתדלים להסתיר את מקורם הגזעי כאשר הם נמצאים בחברת לא-יהודים. לאחר מכן מוצגת השוואה בין שורת יהודים בבגדיהם המסורתיים, מלוכלכים, עם זקנים וכיפות, ולאחר מכן יהודים "אירופאים" מגולחים בחליפות. יהודי גרמניה, כך נאמר, הם האשפים בהסתרת יהדותם, ולכן הם המוטמעים הטובים ביותר בחברה. הקריין טוען שגרמנים רבים מולכים שולל על ידי מזימת ההיטמעות היהודית, ובטוחים שהיהודים הם כמותם, אולם זהו שקר שמונע התמודדות עם הסכנה שהיהודים באשר הם מהווים לאומה, לא משנה עד כמה הם דומים לגרמנים למראית עין. טענות אלו מובאות על רקע צילומים ממסיבות ומחיי התרבות הגרמניים, שהיהודים כביכול מסתננים אליהם מבלי למשוך תשומת לב יתרה.[23]

ל"יהודי הסמוי" יש פן נוסף. מעבר ליהודים שמסתווים ללא-יהודים, ישנם יהודים שאמנם חזותם היהודית היא גלויה, אך הם מעמידים פני "יהודים טובים", כלומר נעטפים במעטה של מסכנות על מנת לעורר רחמים ולהסתיר את טבעם השטני. גבלס מסביר את הסכנה הטמונה במסכנותם המזויפת של היהודים: "הם יכולים להופיע באלפי צורות, אולם הם תמיד זהים. אם מישהו תופס אותם, הם מעמידים פני פגועים וחפים מפשע, מתגוננים באמצעות ניסיון לעורר חמלה ומתחננים לרחמים. אך אם מישהו ייתן להם רק אצבע של חמלה, הם יגדעו את היד כולה".[24] מובן שחזותם התמימה של היהודים, לפי גבלס, מהווה בסך הכל מעטה שקרים למטרות התגוננות: היהודים מעמידים פני חסרי ישע, ומציגים לראווה נשים רעבות ועוללים חולים על מנת לעורר רחמים. אולם החזות המסכנה הזאת איננה אלא אחיזת עיניים, שהרי: "הבחורים היהודים האלה, שעלולים להיראות בלתי מזיקים, יהפכו פתאום לזאבים מאיימים".[25] גבלס מתייחס לטקטיקת ה"מסכנות" כנשק המשמש את היהודים בשעת מלחמה. הם מסתווים לתמימים במהלכה, אולם אם ינצחו , הם יגלו את טבעם האמיתי כחיות חסרות-רחמים ושוחרות טרף.

---

[20] Heinrich Himmler. Speech delivered in Posen on 4 October 1943. From **The Third Reich Sourcebook** edited by Anson Rabinbach and Sander L. Gilman. Berkeley: University of California Press, 2013. p. 785-791.

[21] סרט זה היה מסוגת "סרטי התרבות", שתפקידם לחנך את הצופים מתוך המפגש עם תרבויות, נופים, או אפילו מפעלים ממשלתיים בשגרה לציבור הרחב אין גישה אליהם.

[22] Hippler, **Der Ewige Jude**, minute 00:00-1:00.

[23] Hippler, **Der Ewige Jude**, minute 18:30-21:00.

[24] Joseph Goebbels. "The War and the Jews." **Der Steile Aufstieg** (9 May 1943). Edited by Randall Bytwerk, 1998. Source: German Propaganda Archive, Calvin College. תורגם על ידי כותבת העבודה.

[25] Goebbels, "The Jews are Guilty!". תורגם על ידי כותבת העבודה.

דוגמה מובהקת לסכנה שביהודי הסמוי, שמתכתבת במידה רבה עם עלילת "היהודי המנותח" מצויה בסרט התעמולה העלילתי "היהודי זיס". כששליח הדוכס החדש מגיע לגטו פרנקפורט, היכן שמתגורר הסוחר היהודי זיס, ורוצה לרכוש תכשיטים יקרים, זיס מציע לו להלוות לו אותם, אולם בתמורה הוא דורש שיותר לו להיכנס לשטוטגרט, שעד כה חל איסור על יהודים להיכנס אליה. השליח מסתייג ואומר שגם אם תיוותר לו הכניסה, תושבי העיר יבחינו בזהותו היהודית מייד בשל הלבוש המסורתי, פאותיו וזקנו. אולם זיס לא נרתע ולוקח על עצמו את המשימה לשינוי מראהו. בסצנה הבאה הוא כבר מופיע בדרכו לשטוטגרט. במקום הגלימה היהודית והכיפה, הוא עוטה חליפה אופיינית לבני האצולה, כאשר שערו מסודר בתסרוקת המסורתית. במקום זקן העבות, הוא הותיר שפם קטנטן, ומפאותיו לא נותר זכר. כשמתהפכת כרכרתו והוא מבקש נסיעה מהנערה הגרמנייה דורות'ה, היא אינה מבחינה בזהותו היהודית כלל.[26] בהגיעם לשטוטגרט, ארוסה של דורות'ה אמנם מצליח להבחין בזהותו של היהודי מבעד לתחפושת, ומכאן עולה המסר שמי רגיש מספיק וחכם מספיק, ידע לזהות את היהודי גם מבעד למסכות. אך מרבית הדמויות בסרט ככל הנראה אינן ניחנות בתכונות אלו, והיהודי מצליח, בעזרת תחבולות ומרמה, להתקרב לצמרת השליטה ולצבור כוח פוליטי רב, ואף לפתוח את שערי שטוטגרט בפני היהודים.[27] אף על פי שהוא לובש בגדי פאר, ומתחיל לעטות את הפאה הלבנה המקובלת בקרב אנשי החצר – גם בעלי בריתו וגם שונאיו מכנים אותו "יהודי", ועוזריו, כמו גם היהודים המורשים להיכנס לשטוטגרט, מופיעים בחזותם המקורית, מלוכלכים ומזוקנים. לאחר הסרת האיסור על יהודים, יהודי הגטו נכנסים בשיירה ארוכה בלבוש מסורתי ובפאות בשערי העיר, למרותם של התושבים הגרמנים.[28] מכאן שהתחפושת של זיס לא הייתה אלא אחיזת עיניים, הונאה שנועדה לאפשר ליהודים לפרוץ את גבולות הגטו ולחדור לתוככי החברה הגרמנית בפניהם האמיתיות.[29] פעילותו החתרנית של היהודי בארמון והשתלבותו בתוככי הפוליטיקה יצרו קרע בין הדוכס (שהפך למופעל על ידו) לבין יועציו, וכמעט הובילו למצב של מרד ומלחמת אזרחים. כששלטונו עמד בסכנה, הדוכס התחיל לפקפק בטוהר כוונותיו והבין שהוא פועל רק לפי האינטרסים של עצמו.[30] במהלך הסרט, ככל שזהותו התככנית של זיס נחשפת, הוא משיל עוד פרט מהתחפושת. בשיחה עם הדוכס בה הוא זוכה לגנאי "חזיר יהודי" הוא כבר ללא הפאה המסורתית, וכשהוא אונס את דורות'ה, שם נחשף טבעו היהודי כאנס וכמחלל טוהר הגזע[31], אף תסרוקתו אבדה והוא נשאר עם שערו המקורי.[32] לאחר שהדוכס מת והיהודי נושל מהגנתו והובל למשפט, הוא מופיע בחזותו היהודית בשלמותה, אמנם בבגדי פאר, אך עם זקן, שפם ושיער שחורים כבתחילה. לאחר שמזימתו נחשפה והוא נותר בלי הגנה, הוא מורשע ומוצא להורג, והאיסור על נוכחות יהודית באזור חוזר באחת לתוקפו.[33] סרט זה מציג את ה"היהודי הגלוי" ו"היהודי הסמוי" כשני דימויים שזורים זה בזה. היהודי זיס נע בסרט בין זהותו כיהודי ובין תפקידו כחצרן גרמני מן המניין. מצד אחד הוא סופג ביקורת מהתרבות היהודית-שמרנית על היטמעותו בחברה הגרמנית, ומצד שני הוא עדיין לא נחשב לחלק מהתרבות האריה.[34]

הדואליות בין הייצוג הסטראוטיפי של היהודים לבין דימוי היהודים כמסתווים מופיע ישירות במשנתו של היטלר ב"מאבקי": לצד תיאורם במאפיינים סטראוטיפים ("הילד היהודי שחור השער", "ממזרים

[26] Veit Harlan (director). **Jud Süß.** Terra Film, 1940. Minute 8:00-12:07.
[27] ראו תת פרקים "היהודי כאיום כלכלי" ו"אונס והשחתת גזע".
[28] Harlan, **Jud Süß,** minute 35:00-36:10.-
[29] Harlan, **Jud Süß,** minute 10:00-11:00.
[30] Harlan, **Jud Süß,** minute 56:00-01:02:30
[31] ראו תת פרק "אונס והשחתת גזע".
[32] Harlan, **Jud Süß,** minute 1:16:30.
[33] Harlan, **Jud Süß,** minute 1:22:00- 1:33:50.
[34] Linda Schulte-Sasse. **Entertaining the Third Reich: Illusions of Wholeness in Nazi Cinema**. Durham: Duke University Press, 1996. p.82.

יהודים מסלידים עקומי רגליים"[35]), הוא מציין שהיהודים מרבים להשתמש בטכניקות שונות על מנת להסוות את זהותם ולהטעות את הגרמנים.[36]

דימוי היהודי הסמוי הוא מנוגד לדימוי היהודי הנבדל והקל-לזיהוי. היהודים הסמויים מתחזים תחת סיסמאות של פטריוטיזם, ערכים לאומיים או ארגונים חברתיים. בלתי ניתן להבדיל אותם מהחברה, ואף לא לזהותם בשל אורח החיים שנטלו. במובנים רבים ה"אויב הנסתר" מפחיד הרבה יותר מהאויב הגלוי לעין. הפחד מאויבים פנימיים המשתייכים לכאורה לחברה, כפי שעולה מהציטוטים ממאמרו של היינדריך, עלול להיות הרסני ועמוק יותר אפילו מן הפחד מאויבים חיצוניים (כגון אויבי חוץ במלחמה). "היהודים המוטמעים"[37], ולא הציונים או "יהודי המזרח", הם אלו שמאיימים על האומה הגרמנית באופן מתמיד מפנים.[38] מעבר לאפקט הפחד, תיאור היהודי כסמוי מאפשר לתועמלנים להאשים את היהודים באירועים שליליים שונים שלא בהכרח קשורים אליהם. היכולת המיוחסת להם לפעול במסווה, מאחורי הקלעים, מאפשרת לתועמלנים להטיח ביהודים את האשמה בכל פגיעה בגרמניה, וכך להעצים את השנאה כלפיהם.

אם הדימוי של היהודי הסמוי אכן מותיר אפקט פסיכולוגי עמוק יותר, נשאלת השאלה מדוע צריך להשתמש ביהודי הגלוי, שכביכול מחליש את הנרטיב שאי אפשר להבחין בפועלו של היהודי? ראשית, התעמולה הנאצית רוויה ונשענת על כרזות ועל דימויים ויזואליים למיניהם. קשה למצוא דימויים ויזואליים ליהודי שהוא חסר צורה. לעומת זאת, קיים מאגר סטראוטיפים עצום ועתיק של יהודים, מאגר שממנו אפשר לדלות מגוון רחב של דימויים ויזואליים. דימויים אלו משחקים תפקיד חשוב בגיבוש תפיסה ברורה יותר של "מיהו היהודי", שמתבססת על מאפיינים מסוימים המזוהים עם רוע. נוסף על כך, האיום של היהודי חסר הצורה סובל לפעמים מאמורפיות יתר, כלומר המסר ש"צריך לפחד מכל דבר" (כי אי אפשר לדעת היכן היהודי מסתתר) שקול ל"לא צריך לפחד מכלום". נחוץ לתת חזות ואופי מסוים לדמות היהודי, משהו בסיסי שאפשר לקשור במציאות ושיהיה קל לקהל להתחבר אליו. זאת ועוד, תורת הגזע, ובפרט נחיתותם הגזעית של היהודים, היא אלמנט חשוב במשנתו של היטלר.[39] אי אפשר לוותר על החלק המרכזי שלוקח אלמנט הנחיתות הגזעית של היהודים בנרטיב הנאצי, נחיתות שניתנת להבחנה בקלות המרבית דרך מאפיינים חיצוניים.[40] המסר של "אנחנו יותר טובים מהם" הוא חיוני במערך ההצדקות של הנאצים לתהליך הנידוי של היהודים מהחברה.[41] יתר על כן, התפיסות הגזעניות, ובפרט התפיסה הנאצית, אינן מכירות בשינוי של בני גזע מסוים.[42] ללא הדימוי של "היהודי הגלוי", שמספק "חשיפה" של צורתו "המקורית" של היהודי, ניתן להגיע למסקנה ששינוי הצורה של היהודים באמת משנה את מהותם. שהרי, אם היהודים נראים ומתנהגים כגרמנים, עוסקים באותם מקצועות ומדברים בשפתם, מה הוא ההבדל המשמעותי ביניהם? כדי שלא להסתכן בנישול היהודי מחריגותו, צריך לחזור ולהזכיר מי הוא היהודי "באמת". לפי אברהם ברקאי, את היהודים שחיו בגרמניה ונראים כגרמנים בורגנים מן השורה היה קשה יותר לתפוס כזרים, כ"בולשביקים" או כ"אוליגרכיית הכספים היהודית הבינלאומית". לעומת זאת, את יהודי המזרח, שחזותם החריגה והמשונה הייתה גלויה לעיני כל, היה קל יותר לתפוס כאויב מיתולוגי,

---

[35] היטלר, **פרקים מתוך "מאבקי"**, עמ' 293.
[36] היטלר, **פרקים מתוך "מאבקי"**, עמ' 77-79.
[37] Heydrich, "The Visible Enemy".
[38] Cole, **The Myth of Evil: Demonizing the Enemy**, p.89-94. ראו פרק "הפסיכולוגיה של הדמוניזציה".
[39] היטלר, **פרקים מתוך "מאבקי"**, עמ' 98-100.
[40] היטלר, **פרקים מתוך "מאבקי"**, עמ' 293.
[41] ראו תתי פרקים "נחיתות וטפילות מול שליטה ויצירה" ו"דה הומניזציה ודמוניזציה".
[42] היטלר, **פרקים מתוך "מאבקי"**, עמ' 84-85.

ולהשליך עליהם תפיסות רוע שונות מתוקף זרותם. אפיון היהודים ה"גלויים" סייע לזיהוי של יהודי גרמניה כ"יהודים בתחפושת" וסלל את הדרך לדה-הומניזציה של היהודים באשר הם.[43]

לא ברור על פי התעמולה אם הופעת שני הדימויים המנוגדים של היהודים מתבססת על ההבדל בין היהודים שהיגרו לגרמניה ממזרח ובין היהודים שחיו בגרמניה במשך שנים, התערו במהלכן בחברה הגרמנית והתרחקו מהמסורת היהודית. מצד אחד, יש מקורות שתומכים בטענה הזו, ועורכים הבחנה ברורה בין היהודים המלוכלכים והמוזנחים מן המזרח ובין היהודים שחיים זה מכבר בתוככי החברה ומסתווים בה.[44] אולם ההבחנה הזו היא אינה אקסקלוסיבית בתעמולה: במקומות מסוימים ההבחנה היא בין היהודים הציונים ואלו אשר אינם ציונים (מתוך הציבור הגרמני)[45], ובפעמים אחרות היהודים הגרמנים ה"מעורים" אף הם מתוארים במונחים סטראוטיפים[46] ודימוי "היהודי הסמוי" אינו מתייחס רק ליהודי גרמניה, אלא גם ליהודים החיים בשאר המדיניות המערביות, אשר מפעילים אותן באמצעות סבך של ארגונים סמויים ומניפולציות.[47] לכל אחד מהדימויים יש יתרונות משלו, אולם שילוב הדימויים המנוגדים בתעמולה, ולעיתים באותם מקורות ממש, אינו שווה לסכום של שני הדימויים כאשר כל אחד מופיע בנפרד. היהודים הם קבוצה מובחנת אבל מעורבבת, לפעמים מאפייניהם מסגירים אותם ולפעמים הם מסתווים היטב. למעשה, כל מערך התעמולה והניגודים המופיעים בו, כפי שאנסה לטעון בפרק זה, חותרים למסקנה שאי אפשר לדעת מהיכן האיום היהודי אמור להופיע, ושבלתי ניתן להגדירו בצורה חד-משמעית. האפקט שנוצר על ידי הדימוי של "היהודי הסמוי" בא לידי ביטוי בנרטיב הכללי של התעמולה, הלוא היא גיבוב של סתירות, מתחים וניגודים. כפי שאטען בהמשך, הסתירות הללו לא מעידות על חולשתה, אלא מהוות את מקור עוצמתה ואת מוקד השפעתה.

נחיתות וטפילות מול שליטה ויצירה

מתח נוסף בין שני דימויים סותרים של היהודי מצוי בהצגתם של היהודים בתעמולה כנחותים מבחינה גזעית, אינטלקטואלית, תרבותית ואסתטית מהארים, ובכל זאת כמי שנמצאים בעמדות המפתח בעיתונות, בכלכלה, בתרבות, בפוליטיקה ובאקדמיה. ממקורות מסוימים עולה שהיהודים הם השולטים בגרמניה, בעוד שבמקורות אחרים הם מתוארים כטפילים על האומה שלא מעשירים אותה בדבר.

לתפיסתו הגזענית של היטלר, וגם כפי שהופיע לאחר מכן בתעמולה, רק האנשים המשתייכים לגזע העליון הם אלו שיוצרים את התרבות ומעצבים את אירועי המציאות.[48] גורלו של הגזע הנחות, לפי כלל טבע, נקבע על ידי הגזע העליון, והיהודים הם הנמצאים בתחתית המדרג הגזעי, ומשום כך הם אין להם תרבות משל עצמם.[49] בספר הילדים "Trau keinem Fuchs auf grüner Heid und keinem Jud auf seinem Eid",

---

[43] ברקאי ומנדס-פלור, **תולדות יהודי גרמניה בעת החדשה**, עמ' 216.

[44] Hiemer, **Der Giftpilz**. .Hippler, **Der Ewige Jude.**

[45] Heydrich, "The Visible Enemy".

[46] Seraphin, "Jewry in the Eastern European Space".

Bauer, **Trust No Fox on his Green Heath and No Jew on his Oath.**

Hiemer, **Der Giftpilz.**

[47] Himmler, Speech delivered in Posen on 4 October 1943.

Goebbels, "The War and the Jews."

[48] Reichsfuhrer SS Central Office for Racial Policy. "Racial Policy". **Rassenpolitik** (Berlin, 1942). From **The Third Reich Sourcebook** edited by Anson Rabinbach and Sander L. Gilman. Berkeley: University of California Press, 2013. p. 169-171. היטלר, **פרקים מתוך "מאבקי"**, עמ' 67-64.

[49] היטלר, **פרקים מתוך "מאבקי"**, עמ' 76-72.

Rein. R Dusseldorf. "Suggestions for Teaching Racial Studies". Deutsches Philologen-Blatt (1 November 1933). From **The Persecution and Murder of the European Jews by Nazi Germany 1933-1945** volume 1 edited by Wolf Gruner. Berlin: Walter de Gruyter, 2019. Document 87. p.287-290.

נערכת השוואה ויזואלית מפורשת בין דמותו של הארי לדמותו של היהודי. בחציו השמאלי של העמוד מופיעה תמונה של הגרמני הארי: גבוה ושרירי, זהוב שיער, בעל פרופורציות גוף מדויקות, תווי פניו עדינים ומשוטטים, מכנסי עבודה לרגליו ועט חפירה בידו. היהודי שמימינו מוצג כהיפוכו המוחלט: בעל מבנה גוף שמן מאוד, בחליפה מהודרת, גב כפוף, חסר צוואר, במקום תווי פנים נאים ועדינים אף עצום, שפתיים עבות ולחיים שמנות. במקום שיער בלונדיני לראשו ופנים חלקות – מפרצים ושיער עבות שחור, זקן וזיפים. סיגר נעוץ בפיו, עיניו פוזלות מעלה, לכיוון הארי הגבוהה ממנו בכשלושה ראשים.[50] הכתובת מזמינה את הילדים להשוות בין שתי הדמויות. קל להבחין, כך היא טוענת, מי הוא מי: הגרמני הוא צעיר וגאה, מסוגל לעבוד ולהילחם, ואילו היהודי הוא הדמות המכוערת, ה"פרחח הגדול ביותר בארץ".[51] כאן בא לידי ביטוי בבירור הקשר שבין אסתטיקה לעליונות. דרך הדימוי הוויזואלי של הארי כיפה ושל היהודי כמכוער, מובעת גם העליונות המוסרית של הארי, כעובד אדמה חרוץ וכלוחם למען מדינתו, לעומת הנכלוליות של איש העסקים היהודי, שכיעורו תואם לכשליו המוסריים. השוואה ויזואלית בעלת אופי דומה מצויה בכרזה "הוא האשם במלחמה" שהופצה בשנת 1943.[52] דמות היהודי בכרזה מעוררת גועל פיזי. מעבר לכיעורו, ידיו מוחזקות בתנוחה מוזרה: היד האחד תחובה בחליפתו, כאילו כדי להסתיר משהו, והשנייה משחירה. האצבעות השחורות והעלובות עומדות בניגוד לאצבע הלבנה והאיתנה המופנית כלפי היהודי, ויש בכך משום השוואה בין ה"יד היהודית" החולה, המגעילה, הקטנה והמזיקה, על רקע של משיכות מכחול גסות בשחור ובאדום, לבין "היד האריתי" החזקה, הלבנה, הטהורה והבריאה, על רקע לבן, שגודלה כגודלו של דמות היהודי בשלמותה. השוואה נוספת בין דמותו של הארי ודמותו של היהודי מצויה בסרט "היהודי הנצחי": בעוד שהיהודים מוצגים כמכוערים, שמנים ובעלי תווי פנים מרתיעים, הארים מוצגים כחסונים וכנאים. הפער הערכי בין הארי ליהודי מודגש על ידי הקריין: בעוד שהארים מאמינים שהאינדיבידואל נועד לשרת מטרה גדולה יותר, היהודים הם אגואיסטים ודואגים קודם כל לאינטרסים של עצמם. בעוד שהארים עובדים קשה ולוקחים חלק בעבודה יצרנית שהיהודים מוכנים לבצע רק מתוך כורח, היהודים עוסקים במסחר אשר אינו מביא שום תועלת.[53]

"הוא האשם במלחמה" (הנס שוויצר, 1943).

[50] Bauer, **Trust No Fox on his Green Heath and No Jew on his Oath.**
[51] Bauer, **Trust No Fox on his Green Heath and No Jew on his Oath.** אין מספרי עמודים במקור.
[52] "הוא האשם במלחמה" (הנס שוויצר, 1943).
State of Deception: The Power of Nazi Propaganda edited by Edward Phillips. Washington DC: United States Holocaust Memorial Museum, 2011. p. 135.
נספח א.2.
[53] Hippler, **Der Ewige Jude,** minute 1:00-10:00

הנחיתות של היהודים אינה מתמצת רק במישור האסתטי והמוסרי, אלא מופיעה גם בתחום התרבותי ובתחום האינטלקטואלי. בכנס של ארגון עורכי הדין הנציונל-סוציאליסטים עבור מרצים באוניברסיטה, אחד הנואמים העלה את הטענה שדעותיהם של סופרים ושל אינטלקטואלים יהודים לא משתוות לרמתן של הדעות שמביעים אינטלקטואלים וסופרים אשר אינם יהודים.[54] היהודי, שעיסוקו הטבעי הוא מסחר והוא פועל על פי אינסטינקט טפילי, לא תורם במאומה ל"רוח הגרמנית". ה"מקוריות" שלו מצויה ביכולתו לזהות במהרה את מקוריותם של תאורטיקנים ושל סופרים אחרים. הנואם מעלה בפירוש את הבעיה בה עוסק הפרק: כיצד ייתכן שגרמנים רבים וטובים נשבו בדעות ובתאוריות המזויפות של היהודים, על אף עליונותם האינטלקטואלית? הוא לא מספק תשובה ישירה, אלא אומר שהבעיה תיבחן במסגרת ה"חימוש לקראת תקופה של מאבק חדש".[55]

נחיתותם האינטלקטואלית והתרבותית של היהודים היא מוטיב חוזר בנאומיו של היטלר. לדידו, נחיתות אינטלקטואלית זו לא תאפשר ליהודים לשלוט לאורך זמן ממושך ללא דיכוי הגזע העליון, הנעלה עליהם בתבונתו.[56] מבחינה תרבותית היהודים נתפסו גם כן כגורם נחות בשל היותם נעדרי כל חוש יופי וכגורמים לניוון אומנותי[57], כפי שמדגיש היטלר בספרו "מאבקי": "העובדה שתשע עשיריות מכל הזבל הספרותי, הקיטש האומנותי ואוילות תאטרונית נזקפים לחובתו של עם המונה פחות מאחוז אחד של האוכלוסייה אינה ניתנת להכחשה".[58] בסרט "היהודי הנצחי" מובע הפער שבין האסתטיקה הארית לאסתטיקה היהודית: הקלאסיקות הגדולות (כגון לידת ונוס ולידת האדם של מיכאלנג'לו) מיוחסות לאסתטיקה ולסטנדרטיים האומנותיים האריים, בעוד שהאומנות היהודית מזוהה עם יצירות מודרניות גרוטסקיות ו"לא-טבעיות", המבטאות "סטייה" ו"פתולוגיה". נטען שיצירות אלה הוגדרו על ידי מבקרי אומנות יהודיים כ"אומנות ראויה". כשמוצגות היצירות האריות מתנגנת מוזיקה רגועה והרמונית, ואילו האומנות היהודית-מודרנית מוצגת לקולה של מוזיקה צורמנית[59], היוצרת תחושה של חוסר נעימות ומדגישה את הנחיתות היהודית.

דימוי הנחיתות של היהודי הוא בל-ניתק מדימוי טפילותו של היהודי. בשל היותו חסר יכולת ליצור תרבות ואומנות בכוחות עצמו, ואינו חכם דיו בשביל להצליח פוליטית-כלכלית ולנסח תאוריות אינטלקטואליות, הוא "נטפל" ליצירתיות ולעבודה הקשה של העם אשר הוא חי בקרבו.[60] היהודים נתפסו כחסרי כל חוש יצרני ויכולת לעבוד, ולכן "הם יבזבזו את הונם כאשר הם ינותקו מהמקור הבלתי נדלה שהוא הדם ממנו ניזון הטפיל".[61] חסרי יכולת להתקיים בזכות עצמם, כאשר הם מנותקים מ"אספקת הדם", הלוא היא התרבות המארחת, היהודים יהיו חסרי כל. לפי תפיסה זו, די בהרחקת היהודים כליל מהחברה, או נידויים מחיי הכלכלה והתרבות כדי להרסם כליל. דוגמה נוספת לחוסר היצרנות של היהודי מתבטאת בתפיסת הארי כעובד אדמה מול היהודי הבטלן. בספר הילדים "פטריית הרעל", אחד הסיפורים עוסק ביהודי

---

[54] Carl Schmitt. "German Jurisprudence and the Struggle against the Jewish Spirit". Speech delivered at the conclusion of National-Socialist Jurist's Organization conference on 4 October 1936. From **The Third Reich Sourcebook** edited by Anson Rabinbach and Sander L. Gilman. Berkeley: University of California Press, 2013. p. 216-218.

[55] Schmitt, "German Jurisprudence and the Struggle against the Jewish Spirit".

[56] Adolf Hitler. Speech at the ninth NSDAP rally in Nuremberg on 13 September 1937. From **The Persecution and Murder of the European Jews by Nazi Germany 1933-1945** volume 1 edited by Wolf Gruner. Berlin: Walter de Gruyter, 2019. Document 295. p. 734-743.

[57] אריאלי-הורוביץ', **רומנטיקה מפלדה**, עמ' 220. Hippler, **Der Ewige Jude,** minute 37:00.

[58] היטלר, **פרקים מתוך "מאבקי"**, עמ' 290.

[59] Hippler, **Der Ewige Jude,** minute 37:00-38:10.

[60] Hippler, **Der Ewige Jude,** minute 11:30

[61] "What Now, Jews?". **Das Schwarze Korps** (24 November 1938). From **The Third Reich Sourcebook** edited by Anson Rabinbach and Sander L. Gilman. Berkeley: University of California Press, 2013. p. 236-238. תורגם על ידי כותבת העבודה.

שמגיע לחווה וגוזל מהאיכרים הארים את יבולם.[62] היהודי, שאינו ניחן בחריצות וביגע כפיים, "נטפל" לעבודה הגרמנית למחייתו. באופן דומה, נטען שהיהודי נטפל לשפה של העם המארח ומשנה את ניב דיבורו בהתאם למקום בו הוא נמצא (למרות שמבטאו הגזעי עדיין מבדיל אותו מדוברי השפה הטבעיים).[63]

אחת מהדרכים לקשר בין דימוי היהודי לנחות מן הגרמני ובין הדימוי שלו כשולט בו, נובעת מהייצוג הטפילי של היהודי. כשהטפיל היהודי הנחות ניזון, ה"אומה המארחת" נפצעת. לפי היטלר, "אינסטינקט הטפילות" של היהודי מונע מחוסר יצרנותו וכולל החלשה גזעית ותרבותית של האומה המארחת.[64] באמצעות החלשה מודעת זו, היהודי נוטל מהאומה המאחרת את כוחה, את תרבותה, את האינסטינקטים שלה ואת היתרון הגזעי שהיה לה על פניו. כפי שקרה בברית המועצות, משתהליך זה הושלם – ליהודי קל לתפוס שליטה בלעדית.[65]

ריינהרד היינדריך מתאר את השליטה היהודית כתהליך שראשיתו עוד בימי הביניים, ואת היהודי כמי שמאז ומעולם שאף להכפיף תחתיו את הנורדים. כל גזע שאפשר כניסה של יהודים למרחב המחייה שלו, והתיר קיום יחסים עם יהודים, מצא את עצמו "מורעל" בידיהם. מעבר להרעלת הגוף ולחילול הגזע, המודעות הגזעית של העמים "המארחים" שכחה, הם נפלו בפח "הליברליזם" שטמנה להם היהדות ונפנו לשרת את האינטרסים שלה. במקרה של גרמניה, היהודי עמל במשך מאות שנים על חדירה לבית המשפט ולפוליטיקה הגרמנית, כך שבמהלך ה"מלחמה הגדולה" אצילותה כל כך נחלשה עד שזו הובילה לתבוסתה.[66]

לצד התפיסה של הטפילות כמסייעת ליהודי לעלות לגדולה, קיימת תפיסה שטוענת שיש שליטה ארוכת שנים של היהודי בחברה, שאיננה תלויה ב"אינסטינקט טפילי" או בהשחתה של האומה המארחת, אלא ביכולות מסוימות ששייכות ליהודי בפני עצמו. לפי תפיסה זו, היהודי אינו כלי נחות וריק ממאפיינים, שבאמצעות הרס האומה הוא משתלט עליה, אלא יצור בעל תכונות עצמאיות (גם אם נתעבות) שמסייעות לו לרכוש שליטה. באותו מאמר שבו הוזכרה הגישה הטפילית, היינדריך טוען שהיהודי לא מונע מ"אינסטינקט טפילי" הישרדותי שמחליש את הגזע ומתוך כך צובר שליטה, אלא מחזון מודע לשלוט בגרמנים ולפגוע בהם, רצון שנובע מתאוות כוח ומעוגן בתוכנית עתיקה ובלתי משתנת שיהודים מוכנים לנקוט בכל אמצעי לשם הגשמתה.[67]

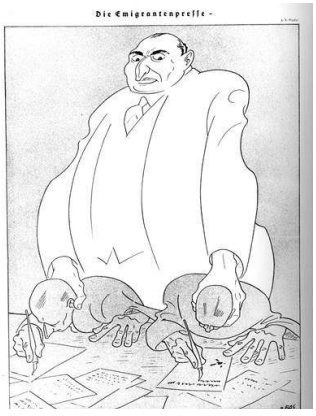
הגשמת תוכנית זו מתוארת בצורה נרחבת בתעמולה, דרך הצגתם של היהודים כשולטים בכלכלה, בעיתונות, בפוליטיקה ובתרבות הגרמנית.[68] בנאומו של חבר מפלגה, נטען שהיהודים שעבדו את גרמניה מבחינה פוליטית וכלכלית, שהם נושאים באשמה בשורה של רציחות פוליטיות, בניוון האומנות והתרבות וכן בזיהום המוסר והקונבנציות החברתיות.[69] למעשה, הם השולטים ומכתבי הטון העיקריים בכל תחום בחיי היום-יום ובחיים הפוליטיים ברייך. במאמר שפורסם בשנת 1933 מופיעה רשימה ארוכה של הוגי

---

[62] Hiemer. **Der Giftpilz.**
[63] SS Main Office, "The Jew".
[64] היטלר, **פרקים מתוך "מאבקי"**, עמ' 76-77.
[65] SS Main Office, "The Jew".
[66] Heydrich, "The Visible Enemy".
[67] Heydrich, "The Visible Enemy".
[68] Alfred Schellenberg. Review of the book **The Jews in Germany. Zeitschrift des Vereins fur Geschichte Schlesiens** (December 1936). From **The Persecution and Murder of the European Jews by Nazi Germany 1933-1945** volume 1 edited by Wolf Gruner. Berlin: Walter de Gruyter, 2019. Document 259. p. 658-659.
[69] Report concerning an antisemitic speech at a meeting of the Women's Office of the German Labour Front. **Werdauer Zeitung** (23 May 1935). From **The Persecution and Murder of the European Jews by Nazi Germany 1933-1945** volume 1 edited by Wolf Gruner. Berlin: Walter de Gruyter, 2019. Document 166. p. 463-464.

דעות, עיתונאים ואנשי תרבות יהודים, כביכול כדי להוכיח את הדומיננטיות היהודית בחיי התרבות בגרמניה.[70] בסרט "היהודי הנצחי" גם כן נחשפת שורה ארוכה של בעלי כוח יהודיים ברפובליקת ויימאר, ביניהם ראש ממשלת פרוסיה ושר הכלכלה.[71] בהמשך מתואר הנתח המרכזי שתפסו היהודים עד 1933 ממשרות השיפוט, הרפואה ועריכת הדין (לעומת היחס במפעלים, שהיה יחס של יהודי אחד או שני יהודים לאלפי גרמנים). נוסף על כך, מצוין שהשכר הממוצע ליהודי בגרמניה הוא 10,000 פרנק , בעוד שהשכר של הגרמני הלא-יהודי הממוצע הוא 810 פרנק בלבד.[72]

שליטת היהודים בעיתונות מובעת בקריקטורה שפורסמה בשנת 1935, בה נראית דמות של יהודי גדול בחליפה, שמן ובעל מאפיינים סטראוטיפים, אוחז (ואף דוחף כלפי מטה) את צווארי‍הם של שני אנשים אחרים, העוסקים במלאכת הכתיבה.[73] עולה מתמונה זו הרעיון שהיהודים כופים את דעותיהם במערכת העיתונות, ושהם מכתיבי הטון העיקריים בתקשורת. העיתונות היא רק דוגמה אחת לטרור שהפעילו היהודים בכל בחיי התרבות. אגודת הסטודנטים, לדוגמה, הוציאה כרזה שיוצאת כנגד הדומיננטיות היהודית בתחום הספרות הגרמנית. כרזה זו הגדירה את הסופר היהודי כ"יריב המסוכן ביותר", דרשה לאסור על היהודים לכתוב בשפה הגרמנית ולהשמיד את ה"רוח הלא-גרמנית" בספריות הציבוריות, ולבסוף הצהירה על המטרה "להביס את האינטלקטואליות היהודית".[74] מעבר לשליטתם בספרות ובעיתונות, היהודים נתפסו גם כשולטים בתחום הבידור וכבעלים של מספר לא מבוטל של ברים ומקומות בילוי. מאמר מסוים אף מאשים אותם במכירת אלכוהול זול ושידול איכרים לשתייה, מתוך שאיפה להרחיב את תופעות האלכוהוליזם בכפרים.[75] לצד תיאור והמחשה של נחיתותה של התרבות היהודית, בסרט "היהודי הנצחי" נטען גם שהיהודים הם מכתיבי הטון בתרבות: סוחרי האומנות היהודים הפיצו את היצירות הנחותות כמעט לכל גלריה בגרמניה וחללו הפיסול, הציור, האדריכלות, המוזיקה והספרות, דרכם גם יצאו כנגד המוסר הגרמני באמצעות קידום תכנים פורנוגרפיים והומו-סקסואליים. תעשיית הקולנוע ותעשיית התיאטרון, על פי התעמולה, גם כן נשלטו בידי יהודים, וטומאו בידיהם באמצעות הומור רדוד, גרוטסקיות ומופקרות מינית.[76]

"העיתונות היהודית" (גרמניה, 1935).

[70] Engelbert Huber. "The Anti-Semitism of the NSDAP". **Das ist Nationalsozialismus** (1933). From **The Third Reich Sourcebook** edited by Anson Rabinbach and Sander L. Gilman. Berkeley: University of California Press, 2013. p. 192-194.
[71] Hippler, **Der Ewige Jude,** minute 31: 25-32: 20.
[72] Hippler, **Der Ewige Jude,** minute 34: 20-35: 50.
[73] "העיתונות היהודית" (גרמניה, 1935). ארכיון תצלומים יד ושם פריט 101089. ראה נספח א.3.
[74] German Students Association. "Down with the Un-German Spirit!" **Die Bucherverbrennung** (10 May 1933). From **The Third Reich Sourcebook** edited by Anson Rabinbach and Sander L. Gilman. Berkeley: University of California Press, 2013. p. 449-450.
[75] Schuster, "The 'Dear' Jews.
[76] Hippler, **Der Ewige Jude,** minute 38: 00-46: 00.

בדומה למאמרו של היינדריך, שעושה סינתזה בין התפיסה של היהודים כשולטים באמצעות טפילות והחלשת הגזע ובין התפיסה שרואה בהם קבוצה מניפולטיבית ותאוות שליטה[77], בנאום שהיטלר נשא ב-30 בינואר 1939 מופיעים הדימוי של היהודי כטפיל והדימוי שלו כשליט זה לצד זה בלי כל ניסיון לגשר על המתח ביניהם. מיד לאחר הטענה שהיהודים מאיישים את רוב המשרות המובילות בגרמניה וכן את מעמד המשכילים, היטלר מתאר את היהודים כטפילים שניזונים מעמלן של אומות אחרות או כ"אלמנטים זרים אשר לא שולטים בדבר פרט לזיהומים פוליטיים ומחלות פיזיות".[78] בנאום שנשא שנתיים קודם לכן היטלר כן מנסה ליישב את הסתירה בין נחיתות היהודי לבין שליטתו: "... הגזע הזה אינו עליון מבחינה אינטלקטואלית או מוסרית, נהפוך הוא – משתי הבחינות הוא נחות! חוסר מצפון לעולם לא יוכל להשתוות ליכולת טבעית מבריקה ומקורית".[79] לפי היטלר, הישגיהם המרשימים של היהודים אינם תוצר של כישורים יוצאי דופן, אלא של חוסר מוסר. הם הגיעו לעמדות מפתח בדרכי מרמה, מתוך חולשה מוסרית, ולא בשל עליונות כלשהי על הגזע הארי. גבלס מחזק את דבריו וטוען כי היהודים נהנים מהצלחה כלכלית לא משום שהם ניחנים באינטליגנציה גבוהה יותר, אלא משום שהם מצייתים לקוד מוסרי שונה.[80] לפי תפיסה זו, השליטה היהודית לא הייתה מתאפשרת לולא אנשים "בינוניים" היו משתפים עמה פעולה מתוך אינטרסים אישיים, ודוחקים הצידה את האנשים המוכשרים. ככל שהיהודים צוברים כוח, שליטתם בתקשורת מאפשרת להם להשפיע על דעת הציבור כך שלא יהיה מודע להשתלטות היהודית. מהלך זה מונע את התפתחותן של אליטות תרבותיות ואינטלקטואליות העשויות להחליף את היהודים בעתיד.

אולם הטיעון לפיו היהודים צוברים שליטה בשל נחיתותם המוסרית אינו לגמרי מיישב את הסתירה בין שני הדימויים הללו. יש רווח תעמולתי בהצגתם של היהודים גם כלא-מוסריים, אך בשביל לרמות את הגרמנים ולהוליכם שולל באמצעות סבך של ארגונים ותיאוריות[81], היהודי צריך לדעת "לחשוב" כמותם, שלא לומר להעפיל עליהם בתחכומו ובשיטותיו המניפולטיביות. הגרמנים עצמם מתוארים לעיתים כ"נפשות טהורות אך בורות" שמולכות שולל על ידי ערמומיותו של היהודי.[82] אף היטלר טען ב"מאבקי" ש"מיליוני טיפשים גרמנים" הלכו שולל על ידי שליטתם המתוחכמת של היהודים בעיתונות.[83] הטענה שהיהודים משתלטים על גרמניה באמצעות החלשת הגזע אמנם מציגה את היהודים כנחותים מבחינה גזעית[84], אולם עדיין מתארת אותם כאשר ידם על העליונה. הם בכל זאת מצליחים, ולעיתים מתואר שהם עושים זאת באופן מכוון[85], להערים על הארים ולנצל את נחיתותם הגזעית בשביל לגבור עליהם. נחיתות זו היא כלי נשקם, בעזרתה הם משעבדים את האומה המארחת, צוברים השפעה כלכלית ותרבותית ומכתיבים את פני המציאות הפוליטית.

נדמה כי הטענה שהיהודים נחותים מהגרמנים מכל בחינה אפשרית אינה עולה בקנה אחד עם ההאשמות החוזרות בשעבוד הגרמנים ובאסונות שונים שפקדו את גרמניה. היהודים הם מצד אחד גזע נחות שלא יכול להשפיע על המציאות, ומצד שני מחוללי אסונות לאומיים, שליטי ארגונים וזרמים עוינים ומסכסכי

---

77 Heydrich, "The Visible Enemy".

78 Adolf Hitler. Speech to the Reichstag on 30 January 1939. Edited by Carmelo Lisciotto. Website: H.E.A.R.T, 2011.

79 Hitler, Speech at the ninth NSDAP rally in Nuremberg on 13 September 1937. תורגם על ידי כותבת העבודה.

80 Goebbels, "The War and the Jews."

81 Report concerning an antisemitic speech at a meeting of the Women's Office of the German Labour Front (23 May 1935).

82 Bauer, **Trust No Fox on his Green Heath and No Jew on his Oath.** Hiemer, **Der Giftpilz**.

83 היטלר, **פרקים מתוך "מאבקי"**, עמ' 294.

84 SS Main Office, "The Jew".

85 Report concerning an antisemitic speech at a meeting of the Women's Office of the German Labour Front (23 May 1935).

מדינות מומחים. בפרק בנושא "דה-הומניזציה" ודמוניזציה" אעסוק בהקצנה של המתח הזה. היהודים יהיו בו לא רק עם נחות, אלא עם תת-אנושי ואף חייתי. ומן הצד השני – הם לא רק שולטים מבחינה כלכלית, פוליטית ותרבותית בגרמניה, אלא מאיישים עמדות מפתח בעולם כולו, ורוקמים תכנית זימה לחורבנה המוחלט של הציביליזציה המערבית.[86]

אונס והשחתת גזע

בשני תתי הפרקים הבאים אעסוק בדימויים הממוקמים על הציר בין "פגיעה בפרט" ו"פגיעה בחברה". הדימויים הללו אמנם אינם סותרים, אבל הם יוצאים יחדיו נרטיב מעניין ומורכב יותר. דימויים אלה, של היהודי כאנס וכמשחית גזע ושל היהודי כאיום כלכלי, פוגעים (פיזית ורגשית) באינדיבידואל, וגם מזיקים לחברה הגרמנית כולה ואף לאנושות. הדימוי של היהודי כאנס משפיע במישור האישי במובן זה שהאונס פוגע באשה או בילדה הארית, שהיא סמל הטוהר, החן והתמימות. במישור החברתי הדימוי המיני מקבל נופח נוסף: מעבר לפגיעה האישית בגופה ובנשמתה של נערה תמימה, היהודי מחבל בטוהר של הגזע הארי בכללותו. היחסים הכפויים גורמים לעירוב גזעי שעלול להוביל להכחדתו של הגזע הארי. הפן החברתי של אותו הדימוי הופך את היהודי מיצור תאוותן ונפשע למי שחותר תחת הסדר החברתי ממש.

במישור האישי של הדימוי המיני של היהודי, לרוב מתוארת הפגיעה ברגשות ובכבוד האציליים של האריים, והמקורות מתמקדים במקרי אונס פרטיקולריים. כך לדוגמה, במאמר שפורסם בשנת 1935 מצוין שהופעת גברים יהודים בקרבת נשים אריות, או יהודים שמעיזים לשלוח זרועות במרחבים ציבוריים, גורמים למצב בו "הרגשות הפנימיים של האינדיבידואל הגרמני מחוללים בגסות"[87], ולכן יש הכשר לעצרם. רטוריקה הפונה לפגיעה פרטיקולרית ברגש ובגוף של האינדיבידואל הגרמני ניתן למצוא גם במאמר מ-1938, שבו מצוין שהמדיניות האנטישמיות מוצדקת משום שהיא מונעת מהיהודים "להתעלל בנשותינו ובבנותינו".[88] בכתבה שפורסמה ביולי 1935, מוצגת שורה של עבירות מין שבוצעו על ידי יהודים: מנהל יהודי שאנס תלמידות, רופא יהודי שאנס לקוחות תוך שימוש בהיפנוזה ונער יהודי בין 15 שביצע את זממו בילדה ארית בת 9 בלבד.[89] תיאורים אלו שזורים בביטויים המדגישים את חוסר הישע של הנערות והנשים האריות ("נועצה בו ונתנה בו אמון") או מנסים לעורר זעזוע ("חילל באופן זוועתי נערות גרמניות"). הכותב מציין שהמקרים השערורייתיים הללו הם רבים מספור, ועל רובם הציבור אינו יודע. לצד ההתמקדות במקרי אונס פרטיקולריים, שנועדה לגרום לקוראים לחוש אמפתיה עם הקורבנות, יש בהצגת מקרי האונס הללו פנייה ישירה וכוונה לעורר פאניקה בקוראים: מעשי האונס הברוטליים בנשים האריות מתרחשים מתחת לאפם, ויכולים לקרות בכל מקום ובכל זמן. כל יהודי נהפך לאנס בפוטנציה. כתבה זו, שפורסמה כחודשיים לפני חוקי נירנברג, מכינה את הקרקע ומספקת הכשר מוסרי (על ידי טיעון של הגנה עצמית[90]) להפרדה חוקית של הציבור הארי מעברייני המין היהודים.

בסרט "היהודי הזיס", הדימוי המיני של היהודי הוא מוטיב חוזר אשר מופיע כבר בסצנה הראשונה, המתרחשת ברחוב בגטו, בה היהודי יצחק מדבר עם יהודי מבוגר המציץ מחלון ביתו. היהודי המציץ מן

---

[86] ראו תת-פרק "דה-הומניזציה ודמוניזציה".

[87] Wolfgang Zarnack. "What Everyone Must Know: When May I Arrest Someone?". Das Schwarze Korps (7 August 1935). From **The Persecution and Murder of the European Jews by Nazi Germany 1933-1945** volume 1 edited by Wolf Gruner. Berlin: Walter de Gruyter, 2019. Document 185. p. 493-494.

[88] "What Now, Jews?". **Das Schwarze Korps** (24 November 1938

[89] NSK. "Positive Racial Protection Now!". **Meeraner Zeitung** (12 July 1935). From **The Persecution and Murder of the European Jews by Nazi Germany 1933-1945** volume 1 edited by Wolf Gruner. Berlin: Walter de Gruyter, 2019. Document 174. p. 474-476.

[90] קראו בהרחבה על מוטיב "ההגנה העצמית" בתעמולה אנטישמית בפרק "דה-הומניזציה ודמוניזציה".

החלון הוא זקן, בעל זקן שיבה פרוע, אף מאורך וכיפה גדולה, ולידו נשענת על עדן החלון נערה צעירה ויפה, בעלת תווי פנים עדינים, לבושה למחצה ועטופה בשמיכה. בסוף השיחה הקצרה מורה לה היהודי הזקן ללכת להתלבש, וזו היא ההתייחסות המילולית היחידה אליה במשך כל הסצנה.[91] הסצנה הקצרה הזו ללא ספק מדגישה את הדימוי המיני של היהודי, המובלט דרך פערי הגיל והפערים האסתטיים בין השניים, כמו גם מעלה תחושה של ניצול (כנראה היהודי "קנה" את הנערה היפה בכסף). עם התקדמות העלילה, היהודי זיס עצמו מעז לפלרטט, בעודו מחופש לגרמני, עם הנערה הגרמנייה המאורסת והיפה דורות'ה, שהתנדבה מתוך טוב ליבה להסיעו לשטוטגרט, בעודה מגחכת בחוסר נוחות.[92] בהמשך היהודי זיס מספסר באחת מרקדניות הבלט שהשתתפו במופע שארגן לכבוד הדוכס, כדי לספק את תאוותיו ולזכות בהערכתו.[93] כשהוא צובר כוח נוסף, זיס מארגן נשף מסכות ובמהלכו מנצל את מעמדו בחצר בשביל לשדל נערות גרמניות להתלוות אל הדוכס, ומוביל אותן, יחד עם דורות'ה, לחדר נפרד. כשזיס נוגע בה בניגוד לרצונה, דורות'ה בורחת לאביה, בעוד שהדוכס מטריד בגסות נערה צעירה אחרת. הדימוי המיני בסרט אינו נוגע רק לזיס. עם התרת כניסת היהודים לשטוטגרט, מגיעה לפני דוכס משלחת שמתלוננת שהיהודים מתנהגים באופן מחפיר ל"נשותינו ובנותינו".[94] במקביל לשמות שעושים היהודים בנשים הגרמניות, זיס מסתכסך עם אביה של דורות'ה, ומוביל למעצרו בעוון חתירה נגד השלטון.[95] זמן לא רב לאחר מכן נעצר אף בעלה של דורות'ה[96] בידי זיס ונענש בעינויים.[97] הנערה המפוחדת, בחוסר ברירה, באה להתחנן לזיס לגורלם של יקריה, ולמען שחרורם מתירה לזיס לבצע בה את זממו. כשזיס משחרר את בעלה של דורות'ה מתא העינויים, הוא מוצא את אהובתו לאחר שזו התאבדה.[98] לפני האונס זיס מציין את הפתגם היהודי "עין תחת עין שן תחת שן", וכך נוסף ממד הנקמה למעשה האונס. מעבר לתאווה היהודית ה"פשוטה" המובעת בסרט, שמודגשת החל מהסצנה של הנערה בגטו פרנקפורט וכלה בהטרדת הנערות האריות במהלך הנשף, האונס של דורות'ה מקבל ממד נוסף, שהוא הנקמה באביה על שסירב לשתף פעולה עם תכנית המרמה של זיס ועל חתרנותו של בעלה. נוסף על כך, ההיכרות האישית של הצופה עם דמותה של דורות'ה התמימה וטובת הלב וההתמקדות באהבתה לארוסה ובכאבו לאחר התאבדותה, מעשירה את הממד האישי של הפשע וטוענת אותו באמפתיה וברחמים כלפי זוג האוהבים שנפל קורבן לפשע איום כל כך.

הדימוי המיני של היהודים אף לא נחסך מילדי גרמניה, ו"היהודי האנס" מופיע באופן מרומז גם בספרי הילדים האנטישמיים. בסיפור אחד, נערה אריה עוזבת את כפר מגוריה והולכת לעבוד בביתו של היהודי. על אף עליונותה עליו, הוא מנצל אותה ושולט בה בעזרת כספו.[99] סיפור אחר מתאר את חטיפתה של נערה לבית יהודי באנגליה, שם היא הורעבה, נוצלה, וקיבלה "יחס של כלב", עד ששוחררה מעבדותה על ידי אישה גרמנייה טובת לב. לסיכום המעשייה מופיע הפזמון:

"אישה גרמנייה, מבוגרת או צעירה,

היהודי קורא לך פשוט: גויה.

הוא שונא אותך, משחית אותך,

---

[91] Harlan, **Jud Süß,** minute 7:00-8:00.
[92] Harlan, **Jud Süß,** minute 14:00-14:30.
[93] Harlan, **Jud Süß,** minute 18:00-18:40.
[94] Harlan, **Jud Süß,** minute 39:00.
[95] Harlan, **Jud Süß,** minute 46:00-53:00.
[96] משנודע לו על כוונותיו של זיס להינשא לדורות'ה, מיהר האב להשיא אותי לארוסה כדי למנוע ממנה לפול שי בידי זיס.
[97] Harlan, **Jud Süß,** minute 1:12:00.
[98] Harlan, **Jud Süß,** minute 1:16:00-1:20:50.
[99] Bauer, **Trust No Fox on his Green Heath and No Jew on his Oath.**

מתייחס אלייך גרוע מלבקר.

אם נערה רוצה לשמור על עצמה טהורה,

עליה להרחיק עצמה מהיהודים!

אם היא רוצה להצליח במאבק החיים,

אל לה לסחור עם יהודים!"[100]

הפזמון הזה מזהיר מפני כל אינטראקציה בין נערה ארית ליהודי, אשר שואף להשחיתה. באותו ספר מופיעה מעשייה העוסקת בנערה ארית חולה אשר אמה דוחקת בה ללכת לבקר אצל רופא יהודי.[101] בעודה ממתינה לתורה בחדר ההמתנה, היא שומעת נערה אחרת צועקת ובוכה, מתחננת מהרופא היהודי שיניח לה. כשהגיע תורה לאחר שעת המתנה ארוכה, הרופא זימן אותה פנימה ב"פניו השטניות ועיניו הפליליות". משקרבו אצבעותיו השמנות לאחזה, הנערה האמיצה הכתה בו בפניו ונסה על נפשה. נוסף על דימוי היהודי כעבריין מין, העולה משני הסיפורים הללו, מופיע בספר סיפור נוסף בו היהודי מתואר כפדופיל אשר מנסה לפתות שני ילדים בעזרת ממתקים ולאלץ אותם ללכת עמו למקום לא ידוע. לבסוף אחד הילדים מבחין בזהותו היהודית, והפדופיל נשלח לבית הסוהר. רעיון דומה מופיע גם בסרט "היהודי הנצחי", שמציג קטע מסרטו של פריץ לאנג "M". סרט זה עוסק באדם שמפתה ילדות ללכת אתו ורוצח אותן. שחקן הדמות הראשית, פיטר לורה, היה יהודי, וכך הוצג נאומו של הרוצח, המדבר על תאוותו הבלתי נשלטת לבצע את זממו בילדים, כמצביע על אופיים האמיתי של היהודים כמרצחי ילדים.[102]

בכל סיפורי הילדים שהזכרתי לעיל הללו יש תבנית קבועה לאיורים, המדגישים את הפער האסתטי בין דמות היהודי לבין הדמויות האריות.[103] האישה האירית תמיד מוצגת כעדינה ושבריריות, זהובת-שיער ובעלת תווי פנים עדינים. היהודי ניצב כנגדה כדמות גרוטסקית, מכוערת ובעלת האפיונים היהודיים הקלאסיים (אף, שפתיים, מבנה גוף וכולי). הצבתם האישה האירית והגבר היהודי זה לצד זה מדגישה את הנחיתות הגזעית והאסתטית של היהודי. מעבר לגועל מהמעשים האיומים שהמפלצת היהודית עלולה לעולל לנערה היפה והעדינה, חילול גופה ונפשה של האישה האירית מעלה את החשש מסכנה לאומית גזעית ולא רק פרטיקולרית. הגסות של הדימוי הוויזואלי ממחישה שעם ההתערבבות, ולדיה של הנערה האירית לא יהיו טהורים כמותה, אלא נגועים בכיעור היהודי.[104]

דוגמה לתוצר מרבייה של אירים והיהודים מתוארת בתצלום המופיע בעיתון תעמולה תחת הכותרת "תוצאה של עירוב בין גזעים".[105] במרכז התצלום מופיע פרופיל של יהודי, בו נראות פניו המעוותות, כאילו הוא בעל מום, וכן סטראוטיפים יהודיים "קלאסיים" (אף, שפה תחתונה גדולה, גבות עבות, אוזניים גדולות). הפרופורציות כביכול מנוגדות לפרופורציות האריות האידיאליות. בן התערובת מוצג כגרוע אפילו מהיהודי עצמו. מדובר בדימוי דימוי תת-אנושי ומעורר גועל: הגבר לא נראה מאיים ומפחיד, אלא מגעיל, כמעט חסר צלם אנוש. הבעתו ועיוותיו הם מעוררי רחמים. נדמה שהתצלום קורא לרחמים על הדור העתידי, שבהינתן מצב של עירוב בין גזעים ייראה כמותו. כרזה שעיצב פיליפ רופרכט מתריעה מפני סכנה זו ממש. בכרזה מצוירים פניו מעוררי הרתיעה של היהודי (אף גדול, כפלי סנטר, אף גדול, עיניים

---

[100] Hiemer, **Der Giftpilz.** תורגם על ידי כותבת העבודה.

[101] הילדה גיבורת הסיפור שמעה בתנועת הנוער על הסכנה הכרוכה בכל מגע עם יהודים ומסרבת ללכת לרופא יהודי. משהתברר שצדקה, אמה מודה בטעותה. בסיפור זה ישנו ניסיון לחנך את הקוראים הצעירים לאמץ השקפת עולם אנטישמית גם אם זו סותרת את החינוך מבית.

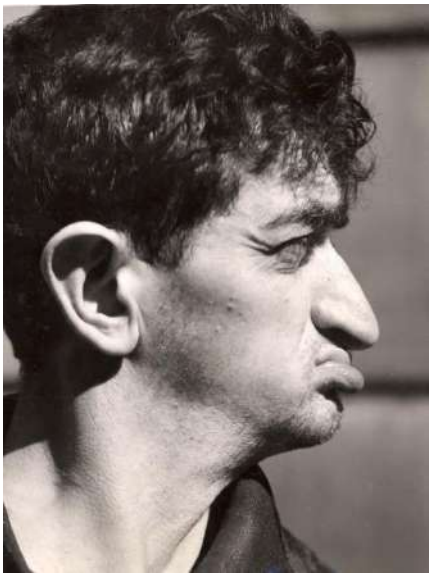
[102] Hippler, **Der Ewige Jude**, minute 41:00- 42:30

[103] Hiemer, **Der Giftpilz.** Bauer, **Trust No Fox on his Green Heath and No Jew on his Oath.**

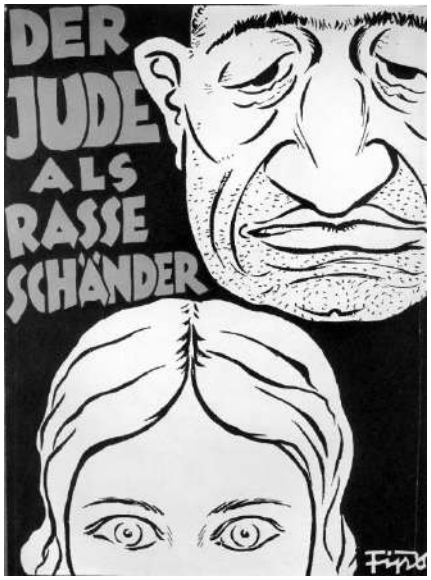
[104] הנחיתות האסתטית, כפי שהצעתי בפרק הקודם, היא רק כלי לביטוי נחיתות במגוון רבדים אחרים (נחיתות אינטלקטואלית, מוסרית, תרבותית וכן הלאה).

[105] "תוצאה של עירוב בין גזעים" (וינה, 1938). ארכיון תצלומים יד ושם פריט 83720. נספח א.4.

מצומצמות ושקועות), מעל פניה החלקות והעדינות של הנערה הארית.[106] הכיתוב שבין שתי הדמויות, "היהודי כמחלל טוהר הגזע", מוסיף לממד האישי המובע באמצעות דיוקנאות הפנים את הסכנה הנשקפת לגזע הארי כולו. דימוי היהודי כמשחית גזע יוצא מהדימוי שלו כטפיל שמנסה להפוך את היוצרות ולשלוט על החזקים ממנו. כפי שהראיתי בתת הפרק הקודם, לא אחת נטען שההתערבות הגזעית עם הארים מהווה כלי נשק מרכזי של היהודי להחלשת הגזע, החלשה שהיא חיונית לשם עלייתו של היהודי הנחות לגדולה.[107] לתפיסתו של היטלר, וכפי שעולה ממקורות רבים בתעמולה, ניכר שהיהודים מתוחכמים יותר מעברייני מין נורמטיביים: הם גם, כמובן, יצורים תאוותניים ונפשעים, אך נוסף על כך מעשי הזימה שלהם מכוונים להכחדת הגזע הארי. באמצעות אונס הנשים האריות, הגזע הארי ידרדר – וכך היהודים יוכלו ביתר קלות לגבור עליו.[108]

"תוצאה של עירוב בין גזעים" (וינה, 1938).

"היהודי כמחלל טוהר הגזע" (פיליפ רופרכט, גרמניה).

היהודים מתוארים כמי ששואבים את ההצדקה לאונס נשים אריות מתוך הדוקטרינה הדתית שלהם. בסקירה של מקרי אונס בידי יהודיים מצוין שהתלמוד אוסר על פגיעה מינית בילדות יהודיות, אבל מתיר ואף מעודד אונס של ילדות ונשים אריות, וכן ש"הדת היהודית אונסת".[109] טענה זו הופכת את היהודים מיצורים תאוותניים אינדיבידואלים ל"גזע של אנסים". לא מדובר במקרים נקודתיים של פשיעה, אלא בתופעה רחבת היקף, במזימת-על מאורגנת. בשער הראשי של העיתון "דר שטרימר" מאוגוסט 1935, הופיעה קריקטורה המתארת שובל של נערות אריות שנפלו במלכודת הזהב היהודית.[110] היהודי הוא בעל מאפיינים פיזיים מסורתיים וגודלו הוא כסכום גודלן של כל הנערות שנפלו במלכודתו, פרט לנערה הבודדה היושבת על סלע קרוב לצופה, פלג גופה העליון חשוף ומורכן כלפי מטה, וראשה כפוף בצער. הפרופורציה

---

[106] "היהודי כמחלל טוהר הגזע" (פיליפ רופרכט, גרמניה). ארכיון תצלומים יד ושם פריט 82773. נספח א.5.

[107] Report concerning an antisemitic speech at a meeting of the Women's Office of the German Labour Front (23 May 1935). SS Main Office, "The Jew".

[108] היטלר, **פרקים מתוך "מאבקי"**, עמ' 295.

[109] Report concerning an antisemitic speech at a meeting of the Women's Office of the German Labour Front (23 May 1935). NSK. "Positive Racial Protection Now!"

[110] "בושה עצומה", **דר שטירמר** (אוגוסט 1935). German Propaganda Archive. נספח א.6.

בתמונה מצביעה על יחסי הכוחות. בשביל היהודי הגדול והמאיים הבנות האריות הן טרף קל. מתחת לקריקטורה הזו מופיעה הכתובת:

"נבערות, מסונוורות מזהב,
הן עומדות מבוישות בשבי היהודי.
נפשותיהן מורעלות, דמן מזוהם,
אסון דוגר בתוך רחמן."[111]

היהודי מפתה את הנשים האריות העדינות והבורות באמצעות זהב ופוגע בהן מינית. פגיעה זו מהווה פשע גם כנגד הנערות, וגם כנגד הגזע הארי. כמות הנערות התמימות, השרויות בבערות, מעידה על כך שלא מדובר בפשע חד פעמי או אפילו באנס סדרתי, אלא בתופעה רחבת-היקף, שלה השלכה עתידית מסוכנת.

"בושה עצומה", **דר שטרימר** (אוגוסט 1935).

כפי שעולה מן התמונה המתארת "תוצאה של עירוב בין גזעים", מקרי האונס של נשים "אריות" על ידי יהודים מהווים סכנה לא רק לגזע הארי אלא אף לאנושות כולה.[112] למשנתו של היטלר, כפי שהיא מוצגת ב"מאבקי", עמים וגזעים יכולים לשמור על תרבותם ועל יצרנותם כל עוד הם מקפידים על שמירת טוהר הגזע.[113] אם לא יקפידו על כך – כל הציביליזציה שהקימו תחרב. על כן, ההתגוננות של היטלר, כמייצג הגזע המכונן עבור הציביליזציה, מפני כוחות "הכאוס והריקבון הגזעי" היא מהלך מכריע לא רק עבור העם הגרמני, אלא עתיד לחרוץ את גורלה של התרבות והעמים האירופאים כולם.[114] הגזע הלבן כולו מוצג כזקוק לנאציזם ולמאבק הגזעי הבלתי-נמנע תחת חסותו. את זאת מדגיש היטלר כבר בספרו של "מאבקי", בו מופיעה תפיסת הדימוי המיני של היהודי על שלושת רבדיה השונים:

"...הילד היהודי שחור השער אורב שעות ארוכות, כשפניו משוחות בשמחה פנאטית, לנערה התמימה שאת דמה הוא מחלל ובכך הוא גוזל אותה מעמה. בכל אמצעי מנסה הוא להשחית את היסודות הגזעיים של העם שאותו הוא מבקש להכניע. ממש כשם שהוא מהרס נשים ונערות כך אין הוא נרתע מלנתץ את מחיצות הדם לאחרים ואפילו

[111] "בושה עצומה", **דר שטרימר** (אוגוסט 1935). תורגם על ידי כותבת העבודה. נספח א.6.
[112] "תוצאה של עירוב בין גזעים" (וינה, 1938). נספח א.4.
[113] היטלר, **פרקים מתוך "מאבקי"**, עמ' 61.
[114] Reichsfuhrer SS Central Office for Racial Policy, "Racial Policy".

בקנה מידה גדול. היהודים הם הם שהביאו ומביאים את הכושי אל הריין, תמיד מתוך מחשבת הזדון והמטרה להרוס באמצעות המימזור הנובע בהכרח את הגזע הלבן השנוא עליהם... שהרי עם נקי-גזע המודע לטוהר דמו לא יוכנע לעולם על ידי היהודי... כך מנסה הוא במתוכנן להוריד את רמת הגזע באמצעות הרעלה מתמדת של היחיד״.[115]

בקטע זה יש התייחסות לדימוי המיני הפרטיקולרי, באמצעות התיאור הפיזיולוגי של היהודי ושל תמימותה של הנערה. ההשחתה הגזעית, שהיא היא דרכו של היהודי לדרדר את הגזע, אינה ייחודית למקרה הגרמני בלבד, אלא מתוארת כטקטיקה שנוקט היהודי להרס הגזע הלבן והעמים אשר הוא ״מבקש להכניעם״. המעשה הפרטיקולרי, כפי שהיטלר מציין בסיום, הוא רק עדות למזימת על בקנה מידה גדול הרבה יותר.

לפי החוקר קלאוס ת׳אלוואליט, ליבתה של האנטישמיות הגרמנית היא צירוף של מושג היהדות ל״תאווה המדבקת״ לחיים טובים יותר (המגונה בשל שלילת התאוריות הפשיסטיות את ההנאה), תאווה שמתבטאת בשאיפתו התמידית של היהודי לקיום יחסי מין עם נשים מגזע שונה. לטענתו, דרכן של התאוריות הפשיסטיות להתמודד עם החשקים האנושיים הייתה לקדדם באמצעות מאפיינים שליליים, ביניהם חולי, עבריינות, נשיות והכוח הזדוני שבהם – היהדות. לפי הגיון זה, האישה היהודייה אמורה להוות את האיום הגדול ביותר, משום שהיא מאגדת תחתיה גם את האלמנט היהודי וגם את האלמנט הנשי להם מיוחסים התאווה והחשק.[116] אולם התמונה העולה מהמקורות שבחנתי אינה תואמת לכך. מהמקורות שבחנתי חזר ועלה הדימוי של היהודי כאנס וכמשחית גזע, אולם הדימוי של האישה היהודייה הופיע באופן שולי בלבד, ובמינון קטן לאין שיעור. החוקר סנדר גילמן מנסה להסביר את המקום המיוחד של הגבר היהודי בדמיון האנטישמי בהסתמך על ההבדל הגופני, בעל האופי המיני, שנושאים הגברים היהודיים בשל ברית המילה. לדבריו, הגבר היהודי הוא הייצוג האולטימטיבי של ״האחר הגברי״ כנפרד מבחינה מינית, בשל היותו נבדל מהגברים האחרים מבחינה אנטומית.[117] אולם לפי דעתי הסבר זה אינו מספק. כפי שהודגם בפרק ״יהודי גלוי ויהודי סמוי״, חלק בלתי נפרד מהאיום היהודי – ומהפן המיני שלו בפרט - הוא יכולתו של היהודי להתחבא ולהתערות בחברה מבלי שיבחינו בו. האיום של האישה היהודייה היה יכול להשתלב בנרטיב של האויב החמקמק והקשה להבחנה. השוני ב״נראות״ של האויב היהודי, כפי שמבטאת ברית המילה, אינה עומדת לבד, אלא נלוות לתפיסה של היהודי כאויב חמקמק ומסתורי.

את האובססיה של התעמולה הנאצית דווקא כלפי הגבר היהודי כמחלל האישה האריה ניתן להסביר באמצעות המקום החשוב שהיה לאישה האריה בדמיון הנאצי. מעבר לקשר הישיר של סמל האישה להמשכיות הלאומית, תפקידה של האישה ללדת צאצאים טהורים מבחינה גזעית היה משמעותי בהתחשב בירידה של שיעור הילודה בגרמניה. כאישה וכאם, האישה האריה לקחה חלק משמעותי בשאיפה להרחיב את האוכלוסייה הגרמנית על מנת להרבות את עוצמתו של הגזע, להעמיד צבא חזק יותר וליישב את האזורים העתידים להתווסף למרחב המחייה הגרמני.[118] הנשים האריות היו ״אימהות הגזע״ האחראיות לנצחיותו של העם הגרמני, או הגורם להתנוונותו. הן סימלו בתעמולה את הקשר שבין העם הגרמני לאדמתו ואת ״מעיין החיים״ של הגזע, ובראש ובראשונה הודגש תפקידן האימהי.[119] משום כך, חילול האישה האריה מהווה סכנה של ממש להגשמת האידיאליה הנאצית המסומלת על ידי האישה, בעוד

---

[115] היטלר, **פרקים מתוך ״מאבקי״**, עמ׳ 293.

[116] Klaus Theweleit. **Male Phantasies**. Volume 2. Translation: Erica Carter and Chris Turner. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1989. p. 7-14.

[117] Sander Gilman. **The Jew's Body**. New York: Routledge, 1991. p. 119.

[118] George L. Mosse. **The Image of Man**. Oxford: Oxford University Press, 1996. p. 174-180.

[119] מורן גיטלמן. ״הגזעת האישה בגרמניה הנאצית״. **טבור**, גיליון מס׳ 8 (2017). עמ׳ 50-68.

שקיום יחסים של גבר ארי עם אישה יהודייה עלולים להיחשב לדוחים ולפוגעים בטוהר הגזע, אולם חסרים את האלמנט הסימבולי של האישה כחורצת את גורלו של העם הגרמני.

אם אכן מקור הדימוי של "היהודי האנס" הוא החשש מניוון הגזע הארי, ההתמקדות דווקא בגבר היהודי כמחלל טוהר הגזע יכולה לנבוע מהתפיסה שמיניותו של הגבר היא הדומיננטית יותר. לפי החוקרת מורן גיטלמן, התפיסה הנאצית הניחה כי "בכל הנוגע ליחסי מין הן [הנשים] פסיביות לחלוטין, ובעוד שמיניותו של הגבר נתפסה כמוחצנת וישירה, נתפסה המיניות הנשית כמופנמת ורגשית".[120] אמונה זו, לפי גיטלמן, הובילה לכך שגם במקרים בהם גבר ארי קיים מגע מיני עם אישה יהודייה, האשמה הוטלה על הגבר. אם האחריות על קיום מעשה מיני מלכתחילה מוטלת על הגבר, הדמוניזציה של האישה היהודייה כמסוכנת מבחינה מינית וגזעית הופכת ללא-רלוונטיות לגיבוש דמות האויב היהודי בנרטיב הנאצי.

בכל אופן, עולה כי גם אם הייתה תעמולה שעסקה באישה היהודייה, היה לה תפקיד פחות חשוב מתפקידו של הגבר היהודי בתעמולה. האובססיה של התועמלנים הנאצים דווקא כלפי דימוי הגבר היהודי מעידה הן על חשיבות הסמל התרבותי של האישה האירית הטהורה, והן על תפיסתם של הנאצים את השוני בין המיניות הגברית והמיניות הנשית. בעבודה זו בחרתי להתמקד דווקא בגבר היהודי משום שבדימוי רווח זה בולטת התופעה שמעניינת אותי: דימוי שמעורר בו-זמנית אימה וגועל, הפועל הן במישור האישי והן במישור החברתי ובמישור העולמי.

דימוי המשלב בין פגיעה בפרט לפגיעה בחברה, כמו הדימוי המיני של היהודי, מזכה את התועמלנים ברווח כפול. מצד אחד, היהודים הם איום מוחשי אשר רלוונטי לחיי היום יום וזורע בקהל הגברי של התעמולה פחד תמידי מהתעללות ומאונס הנשים הקרובות לו. הרבה יותר קל לפרט להתחבר לדימוי הזה מאשר לדימוי המופשט של הדרדרות גזעית והרעלה תרבותית. אולם הנרטיב הגזעי-לאומי הופך את היהודים לאיום בקנה מידה גדול הרבה יותר: הם מהווים סכנה לקיומה של החברה ולא רק פוגעים באופן אישי באינדיבידואלים. נוצר מכך איום קיומי שמכניס את החברה למצב תמידי של "התגוננות מפני אסון" ועל כן מאפשר נקיטת אמצעים קיצוניים בקנה מידה לאומי. כל זאת בצד האיום הנוגע לחיים האישיים של הפרט, שיוצר קרבה רגשית ותחושה של עוול אישי.

השאלה המתבקשת העולה מכך היא כיצד יש לטפל באיום שפועל גם נגד האינדיבידואל ורגשותיו וגם מהווה סכנה כללית לאומה ולגזע. בנאומו ברייכסטאג, היטלר טען ש"פשעים מיניים כלפי ילדים הם אסורים בחוק, ולא משנה מי מבצע אותם". עברייני המין היהודים לכאורה לא זוכים לשום יחס מיוחד – כשם שנאסרו חברי מפלגה ואנשי כנסייה המואשמים בעבירות הללו, כך יאסרו גם הם.[121] גם באחד הסיפורים מ"פטריית הרעל" הכנסת העבריין לכלא אכן מהווה עונש מספיק.[122] אולם שני מקרים אלה מתייחסים לאונס ילדים, שהוא מעשה נתעב לכל הדעות, אך אינו כולל את הסכנה הגזעית שמביא עמו אונס של נשים. בנוגע למקרי אונס של נשים אריות בידי יהודים, הפתרון של כליאת העבריינים אמנם כולל גמול אישי לאנס כקבוע בחוק, אך אינו מטפל במישור החברתי של הבעיה. אונס שבוצע על ידי יהודי שונה מאונס שבוצע על ידי גרמני משום שמשמעותו החברתית היא השחתה של הגזע הארי ולמעשה חתירה כנגד התרבות המערבית. מעבר לכך, היהודי האנס אינו עומד לבדו כעבריין הסוטה מהנורמה, אלא מהווה חלק מ"גזע של אנסים". האונס הוא חלק מתרבותם של היהודים ומצווה בדתם ככלי להחלשת העם המארח ולהשגת שליטה. גם אם יוחלט לטפל באיום החברתי (ההידרדרות גזעית), דרך עידוד הרבייה בגזע הארי,

[120] גיטלמן, "הגזעת האישה בגרמניה הנאצית".
[121] Hitler, Speech to the Reichstag on 30 January 1939.
[122] Hiemer, **Der Giftpilz.**

הבעיה לא תעלם, שהרי עונש שנועד לשמור על הגזע לא בהכרח יניח את הדעת מהפגיעה האישית באישה האריה, שדורשת גמול הולם על העוול שנעשה לה. ושוב - אם יאסרו את היהודי הספציפי שגרם לעוול, הנזק הגזעי עדיין נעשה, כלומר עונש פרטיקולרי (כמו לאנס גרמני) לא פותר את הסכנה הגזעית, שהיא ייחודית לאונס שבוצע על ידי יהודי. הדימוי המשלב בין מישור הפרט ומישור החברה, אם כן, לא רק מכוון להשגת שני אפקטים רגשיים שונים ומשלימים, אלא גם יוצר מורכבות אשר פוסלת אפשרויות התמודדות עם האיום היהודי.

היהודי כאיום כלכלי

בשנת 1937 עלה על במות התיאטרון בגרמניה המחזה הקומי "היהודי המרקד". בתקציר המחזה נכתב כי המחזה עוסק ב"רמאות ובסחטנות של היהודי המתמקח, האופיינית ונפוצה בכל כפר ועיירה בגרמניה".[123] תיאור זה הוא דוגמה לדימוי של היהודי כאיום כלכלי עבור הפרט. בחוברת הקריקטורות "היהודים מציגים את עצמם", אחת הקריקטורות מוקדשת לסטראוטיפ "היהודי הרוכל". יהודי זה לבוש בלויים, על צווארו תלויה תיבה עם חפצים שעל מחירם הוא מתמקח עם עוברי האורח. דימוי קפיטליסטי פרטיקולרי נוסף שמופיע באותה החוברת הוא הדימוי של היהודי הבנקאי. הוא אמנם שמן ולבוש בקפידה, בניגוד ליהודי הרוכל הרזה והמרופט, אך שתי הדמויות הללו נושאות את אותו החטא: ניצול והונאה של לקוחות תמימים.[124] הסטראוטיפ העתיק של היהודי הרוכל הרמאי או הסוחר תאב הבצע, בא לידי ביטוי גם בסיפורי ילדים. ב"פטריית הרעל" מופיע סיפור בשם "כיצד הסוחרים היהודים מרמים", בו הסוחר היהודי מנסה להונות איכרה ולמכור לה בד צמר ש"יגרום לה להראות כמו מלכה". משזו שמה לב לדברי המרמה, הוא מקלל ומתנחם בעובדה שאיכרים אחרים ניתן להטעות ביתר קלות.[125] סיפור אחר, בשם "יהודי הבקר", עוסק בתאוות הבצע של היהודי ובחמדנותו. היהודי כהן, אשר ככל היהודים שם בראש מעייניו עריכת עסקאות משתלמות, הרוויח הון עתק מעסקאות ממפוקפקות ותאוותו לזהב עכרה את נפשו.[126] כשאיכר הציע למכור לו חיות משק כדי שיוכל לשלם חוב מחייב, כהן לא ראה בעיה בלשלם לו במרמה רק חצי מן הסכום שהגיע לו. סיפור אחר מתאר יהודי בעל חנות (ששמו גם כן כהן), אשר מכר את סחורתו היקרה באמצעות שקרים.[127] ארנקו תפח על חשבון הונאתם של לקוחותיו הפתיים, אולם מצוין שאם יבוא עני למפתן ביתו ויתחנן לקבל ממנו פיסת לחם, הוא יסרב באדישות. סיפור לאחר מכן מתאר קצב יהודי, אשר מוכר ללקוחותיו הגויים בשר שהיה על הרצפה או שנגנב על ידי בעלי חיים, בעוד שללקוחותיו היהודים הוא מוכר בשר ראוי.

בסרט "היהודי הנצחי", על בסיס התצפית על יהודי הגטאות, נטען כי היהודים אינם נוהגים לעסוק בעבודה מועילה (אלא אם כן הם מוכרחים). לעומת זאת, בתחום המסחר הם מצטיינים: מוצגים בסרט בזה אחר זה תצלומים של יהודי הגטאות המציגים לראווה את סחורותיהם, מתמקחים, מתעסקים במטבעות ומוכרים סחורות שונות. הם עושים זאת בלהיטות רבה, חלקם מחויכים. התצלומים הבולטים בקטע זה הם של יהודים מתגודדים כפופים עם מטבעות מרשרשים, מסחר בעופות הכלואים במיכל צפוף ונמשכים בצווארים באגרסיביות, ואישה שמנה הפוצחת בצווחות, ככל הנראה בעיצומה של התמקחות סוערת במיוחד. על רקע זה, הקריין מבקש להבהיר שהמסחר אינו מקצוע שנכפה על היהודים כיוון

[123] Franz Wulf publishing house. Advertisement for the play **The Dancing Jew**, 20 February 1937. From **The Persecution and Murder of the European Jews by Nazi Germany 1933-1945** volume 1 edited by Wolf Gruner. Berlin: Walter de Gruyter, 2019. Document 267. p. 674-675.

[124] "היהודים מציגים את עצמם" (פיליפ רופרכט, 1934). נספח א.1.

[125] Hiemer, **Der Giftpilz.**

[126] Bauer, **Trust No Fox on his Green Heath and No Jew on his Oath.**

[127] Bauer, **Trust No Fox on his Green Heath and No Jew on his Oath.**

שמקצועות אחרים היו סגורים בפניהם, אלא מקצוע שהם קיבלו על עצמם ב"להיטות", מתוך התאמתו לנטיותיהם הטבעיות. לאחר מכן מוצגות תמונות של ילדים סוחרים, והקריין מדגיש שהם גאים "להתנהג כמו מבוגרים", על פי האידיאל היהודי, ושאין זה סימן לעוני.[128]

תחת הקטגוריה של "היהודי הרמאי" נכללת גם דמותו של היהודי כעורך דין, שככל הנראה מתבססת על הדומיננטיות שהנאצים ייחסו ליהודים בתחום המשפט[129], כמו גם על התפיסה שהיהודים הם הגורם לשחיתות ולחוסר הצדק במערכת המשפט הגרמנית.[130] סיפור ילדים הנכלל תחת קטגוריה זו מתאר עורך דין יהודי אשר דרש תמורת שירותו מחיר מופקע של מזון ושל כסף, ובמהלך הייצוג המשפטי גזל מהאיכר הטיפש ששכר את שירותו את מרכולתו ואת כספו (אף על פי שמילא את תפקידו כעורך דין נאמנה).[131] בסיפור אחר, עורך הדין היהודי הבטיח אותן הבטחות גם לאישה המתלוננת וגם לאישה הנתבעת, במטרה להכפיל את רווחיו.[132] כשהנשים הגרמניות הבינו שרומו הן התפייסו והתאחדו יחדיו כנגד האויב המשותף. לאחר הסיפור נטען כי היהודי עוסק בעריכת דין לא מתוך שליחות או תחושת צדק, אלא מהסיבה הפשוטה שזו במה יעילה לרמאות ולניצול. לקוחותיו, כנים, טובים ופגועים ככל שיהיו, לא מצליחים לעורר כל אמפתיה בליבו.

הסיפורים האלה מדגישים את טיפשותם של הגרמנים הנופלים בקלות בפח שטמן להם היהודי. הם יוצרים דימוי של יהודי רמאי, עשיר (על פי רוב) אך קמצן, אשר חושב קודם כל על רווחיו האישיים ומכוון את פעולותיו בראש ובראשונה מתוך תאוות ממונות. היהודי הרוכל מרמה את הארים ולא את היהודים ומסרב לתת ולו חלק זעום מהמרב שיש לו לאנשים חסרי כל. דמות שכזו נועדה לעורר תחושת עוול וקיפוח אישי. לאחר הטלטלות שגרמניה חוותה טרם עליית הנאצים לשלטון בתחום הכלכלי, דימוי מסוג זה הוא נפיץ במיוחד. התעמולה יוצאת בקריאה אל הקהל, שבתקופה שהרוב הגרמני חי בצמצום וסבל מעוני, היו אנשים שנהנו ממותרות והמשיכו להתעשר על גבה של האומה הגרמנית. תיאור מקרים פרטיקולריים של ניצול וגנבה מציגים את תופעת ה"ניצול היהודי" כתופעה יום-יומית שיכולה לקרות לכל אחד. עוד מודגש בתעמולה ההבדל בין רמאים יהודים לרמאים לא יהודים. ראשית, היהודים מכוונים את פשעיהם כלפי הגרמנים ולא כלפי יהודים. שנית, הרמאות ותאוות ההון מתוארת כייחודית ליהודים, שכן רק יהודים הם מספיק חסרי מוסר בשביל לרמות באופן כל כך שיטתי ופוגעני.[133]

הדימוי של היהודי כאיום כלכלי הוא דימוי שאינו פועל רק על הפרט, בדמות הסוחרים, המוכרים והמשפטנים האנוכיים והנצלנים. לטענתו של היינדריך, בעלי ההון היהודים, בעלי הנטיות הנצלניות כשל הסוחרים, השתמשו בכספם כדי לפלס את דרכם להחלפת האליטה הגרמנית (דרך נישואין ממניעים כספיים ומלכים ונסיכים ששכרו את שירותם כיועצים פיננסיים).[134] בדרך זו, כך עולה מן התעמולה, היהודים צברו "כוחם העצום" בכלכלה הגרמנית.[135] בכותרת מאמר המכריז על יום החרם נגד עסקים יהודים (1.4.1933), נכתב כי היות שהיהודים הכריזו מלחמה על 65 מיליון גרמנים, כעת הם יפגעו ב"נקודה הרגישה ביותר שלהם", שזו כמובן – כלכלתם המשגשגת.[136] המאמר מאשים את היהודים בספסרות,

---

128 Hippler, **Der Ewige Jude,** minute 4: 30-8: 30.

129 Heydrich, "The Visible Enemy".

130 Schellenberg, Review of the book **The Jews in Germany**.

131 Bauer, **Trust No Fox on his Green Heath and No Jew on his Oath.**

132 Hiemer, **Der Giftpilz.**

133 Bauer, **Trust No Fox on his Green Heath and No Jew on his Oath.** תורגם על ידי כותבת העבודה.

134 Heydrich, "The Visible Enemy".

135 Schellenberg, Review of the book **The Jews in Germany**.

136 Joseph Goebbels. "Boycott Committees Against Jewry in the Entire Reich!". **Volkischer Beobachter** (30 March 1933). From **The Persecution and Murder of the European Jews by Nazi Germany 1933-1945** volume 1 edited by Wolf Gruner. Berlin: Walter de Gruyter, 2019. Document 17. p. 117-121.

בניצול ובמצבה הרע של הכלכלה הגרמנית, ודורש בעונש. בעוד שלציבור גרמני נרחב אין ממה לחיות ומה לאכול, ומאות אלפי אנשים שעבדו במקצועות הצווארון הלבן מוצאים את עצמם זרוקים ברחובות, האליטה היהודית חיה בעושר, ולמעשה אשמה בעניים של הגרמנים. הפעולה אליה מכוון המאמר – השתתפות בחרם – לא תפגע בחפים מפשע, כיוון שהיהודים כולם אשמים בעוני של העם הגרמני. גם מאמר שפורסם ב-1938, המתיימר לסכם את תוצאות האריזציה, מעלה את היקף עוצמתם הכלכלית של היהודים בגרמניה. אף על פי שהוחלה אריזציה על רוב העסקים היהודיים בגרמניה, הנכסים היהודיים נכון ליום כתיבת המאמר מוערכים לשווי של שמונה ביליון רייכסמארק.[137] העברה של נכסים יהודיים לידיים גרמניות, כך נטען במאמר, היא צורך דחוף. בסרט "היהודי הנצחי" מופיעה תפיסה דומה: נוסף על הפערים העצומים בהכנסה הממוצעת בין יהודים ללא-יהודים, מצוין שהיהודים הלכו והתעשרו בדרכי מרמה, על חשבון הגרמנים, שהפכו למובטלים ונגררו לעוני. לאחר מכן, לשם ההמחשה של השליטה היהודית בכלכלה, נפרשת רשימה ארוכה של מיליונרים יהודים בגרמניה.[138]

תאוות ההון היהודית מתחברת לדימוי של היהודי כאנס וכמשחית גזע. במאמר מ-1933, צוין שהקפיטליזם היהודי גרם לפשיטת רגל של עסקים גרמניים רבים, ולכן אילץ את הנשים האריות להינשא ליהודים מתוך מחסור וקושי כלכלי.[139] לפיכך הפרקטיקה הכלכלית שמסייעת ליהודים להתעשר על חשבון הארים מסייעת להם גם בפיתוי הנשים האריות. השליטה הכלכלית, לפי גישה זו, היא למעשה דרך "לדכא את התחרות" עם הגברים הארים הנעלים מטבעם, שרכושם נגזל מהם על ידי היהודים. תפיסה דומה מתבטאת בקריקטורה "בושה עצומה" שעסקתי בה בפרק הקודם.[140] בקריקטורה זו היהודי ניצב מעל שיירת הנערות האריות כאשר הוא אוחז בשק מטבעות. בכתובת שמתחת לאיור נכתב: "נבערות, **מסונוורות מזהב**, הן עומדות מבוישות בשבי היהודי".[141] שק הכסף שהיהודי אוחז בידו הוא האמצעי להשחתת הנשים האריות. בעזרת המטבעות הוא מפתה אותן ללכת בעקבותיו.

מאמר נוסף שפורסם ב-1933 מדגיש קשר טבעי ובל-ניתק בין היהדות לקפיטליזם. במסגרתו נטען שהשיטה הקפיטליסטית היא תולדה של המוחות היהודיים, והיהודים נחשבים ל"גזע קפיטליסטי". מעבר להיותם מחזיקים בנכסים יקרי-ערך, כן טוען המאמר, הרי שהמוטיבציה לצבור מיליונים מעוגנת ברוח היהודית ומצווה בתלמוד, המקדש אגואיזם ו"חמדנות אכזרית".[142] לפי תפיסה זו, הקפיטליזם הוא תכונה בלתי נפרדת מהיהודים ממש כשם שמאפייניהם הפיזיים מגדירים אותם. מאמר נוסף, שיצא עשור לאחר מכן, חוזר על הקשר ה"טבעי" בין יהדות לתאוות הון. לדידו, היהודים מעידים על עצמם שאנוכיות היא אחד ממאפייניו ההכרחיים של הגזע, שהתרבות היהודית משמעה התמקחות ש"אלוהי היהודים הוא כסף".[143] הכותב מעגן את דבריו בציטוט (שהוצא מהקשרו) של הפילוסוף היהודי שפינוזה: "אנחנו שולטים בכל דבר שצריך בשביל טובתנו האישית". שני המאמרים הללו יוצרים זהות בין היהדות והקפיטליזם. היהודים לא רק הגו את התורה הקפיטליסטית – הם פועלים באופן אנוכי על פי גזע, וניצול כלכלי מעוגן ומצווה במסורת הדתית שלהם (הטענה שהדת עצמה משמעה צבירת הון היא עוד הקצנה של תפיסה זו). עולה מכך שהיהדות והקפיטליזם הן שתי תופעות בלתי נפרדות שיש למצוא להן פתרון אחד. הטענה

---

137 "Two Thirds of Currently Jewish Business are Disappearing". **Berliner Lokal-Anzeiger** (16 November 1938). From **The Persecution and Murder of the European Jews by Nazi Germany 1933-1945** volume 2 edited by Wolf Gruner. Berlin: Walter de Gruyter, 2019. Document 160. p. 467.

138 Hippler, **Der Ewige Jude**, minute 35:40-36:30.

139 Report concerning an antisemitic speech at a meeting of the Women's Office of the German Labour Front (23 May 1935).

140 "בושה עצומה", **דר שטרימר** (אוגוסט 1935). נספח א.6.

141 "בושה עצומה", **דר שטרימר** (אוגוסט 1935). נספח א.6. ההדגשה לא במקור.

142 Huber, "The Anti-Semitism of the NSDAP".

143 SS Main Office, "The Jew".

ש"האלוהים של היהודי הוא כסף" אף היא מתארת את היהודי כמי שמקדש כסף, ושהרווח החומרי הוא כמוהו לו כמצווה דתית. טענה זו מוצגת כהיפוך האידיאל הנוצרי המקדש צניעות ונאווה, ומפריד את הדת היהודית ממנה מבחינה מהותית. אחד הסיפורים מהאוסף "פטריית הרעל" חוזר על הטענה לפיה אלוהי היהודים הוא כסף, ואף מוסיף שהיהודי זומם את הפשעים החמורים ביותר על מנת להרבות את הונו.[144] סיפור זה מתאר שיחה בין ילד גרמני לאימו. הילד מביע את משאלתו להיות עשיר, רק כדי שיוכל לשמח אנשים ולעזור לעניים. הוא שואל את אימו כיצד היהודים התעשרו אם הם אינם עובדים ורק סוחרים, שכן נלמד בבית ספרו שיש אלפי מיליונרים יהודים בעולם. אימו חושפת בפניו את האמת: היהודים חסרי הרחמים מתעשרים באמצעות מרמה, והלא-יהודים המרומים נשארים רעבים בגללם. בהמשך הסיפור הטיעון יוצא מההקשר הכלכלי: היהודי הופך להיות אויב "שטני" שמאיים "לאכול את עמי העולם", כך שהם ידממו, ינוצלו וישועבדו על מוות. השיר הנלווה לסיפור נחתם בציון מטרת-העל של העושר היהודי: "באמצעות כסף הוא מקווה למשול בנו, ולעגן את שליטתו בעולם".[145] כפי שעולה משורות אלה, היהודים לא יסתפקו בהשתלטות ובהרס של הכלכלה הגרמנית. היהודים מתוארים בתעמולה גם כמייצגי הקפיטליזם העולמי, דרכו הם מתכוונים לבסס את שליטתם הכלכלית-פוליטית לא רק בגרמניה, אלא בעולם כולו. כך מתאר מאמר מ-1933 את השליטה הכלכלית של היהודית בעולם: "הסכמים כלכליים בינלאומיים בין מדינות הנצו תחת ההנהגה היהודית **כצמחים מטפסים המאיימים לחנוק** את הכלכלות הלאומיות. תהליך זה נתמך על ידי תופעה מקבילה שהתפתחה בו-זמנית בתוך הכלכלות הלאומיות עצמן, הלוא היא צמיחת המונופולים התעשייתיים והמסחריים. מונופולים אלו נשלטו על ידי יהודים אשר יצרו קרטלים או **חרחרו מלחמת תחרות**, תוך התעלמות מהצרכים הלאומיים ואף בניגוד ישיר אליהם."[146] לפי קטע זה, הקפיטליזציה של הכלכלות הלאומיות הונעה ונשלטה על ידי יהודים. המשמעות הרת האסון של תהליך זה מודגשת בקטע באמצעות השפה הדרמטית והמיליטריסטית. התחרות הכלכלית שמוכתבת על ידי יהודים מתוארת באמצעות סמנטיקה של מצב חירום פיזי.

היטלר הסביר בספרו "מאבקי" את התפתחותו של הדימוי הפרטיקולרי של הסוחר תאב הבצע עד לכדי דימוי של היהודי כעושק כלכלה לאומית שעושרו מספק לו כוח פוליטי: לפיו, היהודי מתחיל בתור סוחר ו"מנצל את זריזותו המסחרית בת אלפי השנים" כדי להעביר את תחום המסחר כולו לשליטתו הבלעדית. לאחר ש"הגדיש את הסאה" בנצלנותו חסרת הרחמים ואילץ את "העם המארח" להתגונן מפני השפעתו ההרסנית, הוא "חושף את תכונותיו האמיתיות", מתחקה אחר נסיכים וממשלות, מטשטש את זהותו כיהודי ומנצל את מעמדו בחצר לטובת קידום האינטרסים שלו.[147]

הסברו של היטלר מ-1925 מודגם לעילא בסרט "היהודי זיס" שנוצר תחת הנחייתו של גבלס ב-1940. בתחילת הסרט, היהודי זיס מוצג כסוחר בפריטים יקרי ערך.[148] בהמשך מופיעות סצנות התמקחות של יהודים, בהם הם מצליחים להונות את הגרמנים וכך לקבל את מבוקשם, כמו גם סצנה המתמקדת בהנאתו של היהודי ממשחק קלפים שתכליתו להרוויח כסף.[149] חמדנותו של הדוכס החדש מאפשרת לזיס לקנות את מקומו בחצר (דבר המודגש באמצעות סצנת שפיכת המטבעות על שולחן הדוכס), בתכשיטים ובארגון

---

[144] Hiemer, **Der Giftpilz.**

[145] Hiemer, **Der Giftpilz.** תורגם על ידי כותבת העבודה.

[146] Arno Schickednaz. "A Concluding Word on the Jewish Question". **Nationalsozialistische Monatshefte** (January 1933). From **The Persecution and Murder of the European Jews by Nazi Germany 1933-1945** volume 1 edited by Wolf Gruner. Berlin: Walter de Gruyter, 2019. Document 2. p. 83-85.
תורגם על ידי כותבת העבודה. ההדגשה לא במקור.

[147] היטלר, **פרקים מתוך "מאבקי"**, עמ' 80-84.

[148] Harlan, **Jud Süß,** minute 7:00-10:00.

[149] Harlan, **Jud Süß,** minute 24:00, 22:00, 32:00.

מופע הבלט שיועציו סרבו לו.[150] הוא מנצל את מעמדו בחצר בשביל לצבור השפעה פוליטית דרך שחיתות ושוחד, עד שלבסוף מצליח להשיג את מטרתו, זוכה במשרת שר הכלכלה ומשדל את הדוכס להסיר את הצו נגד יהודים.[151] תאורו הסטראוטיפי של היהודי זיס כסוחר מתמקח ורמאי, תופח לקנה מידה של איום חברתי. תככנותו של זיס מזכה אותו בהשפעה פוליטית, שמציבה בסכנה את התושבים הגרמנים. אף על פי שהכסף הוא חיוני לזיס, הסרט מבליט דווקא את המשמעות המופשטת שלו, ומתייחס לכסף כאמצעי להשגת כוח פוליטי או סיפוק מיני. הכסף משמש גם כאמצעי ל"קניית אנשים" (כפי שזיס מפתה את שליח הדוכס באמצעות תכשיטיו, מוסר לדוכס טבעת לקנות בעזרתה את הבלרינה, ומציע לדורות"ה את טבעתו לפני שהוא מבצע בה את זממו). הסצנה בה זיס מטיח את המטבעות של שולחנו של הדוכס, בכוונה לממן את מופע הבלט, מומר בתצלום של הרקדניות המסתובבות, כך ששתי התמונות מתמזגות והרקדניות נדמות בעצמן למטבעות. מעבר זה יוצר קשר בין הרקדניות לבין הכסף, קשר שממומש ברגע שהדוכס "קונה" את אחת הבלרינות בטבעת שהעניק לו זיס.[152] קטע זה מתחבר לדימוי החוזר של היהודי בתעמולה כמי שמשתמש בהונו על מנת לפתות נשים אריות ולחלל אותן.

"98% מכלכלת ארצות הברית בידי יהודים" (גרמניה, 1941).

הסרט "היהודי הנצחי" אף הוא אינו מסתפק בדימוי הנקודתי של היהודי כסוחר, אלא מתאר את דרך השתלטותם של היהודים על הבנקאות העולמית, על רקע מפת העולם הכבולה בקווים דמויי קורי-עכביש המציינים את החיבור בין מחוזות השליטה של היהודים בכלכלות ברחבי העולם. הקריין מציין שאף על פי שהיהודים מהווים כאחוז מכלל האוכלוסייה, השיטה הקפיטליסטית שהם מפעילים מאפשרת להם לשלוט בדעת הקהל ובפוליטיקה בעולם כולו.[153] דוגמה נוספת להדגשת כוחו הכלכלי העולמי של היהודי נמצאת במאמר המונה רשימה של משפחות עושר יהודיות, אשר בתחילת המאה ה-19 שלטו בסכומי עתק שאפשרו להם "למשול בחלק מרכזי מהעולם ה מערבי".[154] בכרזה שפורסמה בשנת 1941 מצויר איש עסקים יהודי, הנפרס על פני כשליש מן התמונה, וצלו מתנוסס על רקע אדום.[155] הוא מוקף על לקו צוואר ונו בחבילות דולרים ובמטבעות זהב, ואיש הלבוש בצבעי דגל ארצות הברית מרוקן שק של מטבעות היישר אל חיקו. מעל ראשיהם מתנוססת הכתובת: "98% מכלכלת ארצות הברית בידי יהודים". הפרופורציות

[150] Harlan, **Jud Süß**, minute 16:00-17:30
[151] Harlan, **Jud Süß**, minute 19:00-34:00
[152] Schulte-Sasse, **Entertaining the Third Reich: Illusions of Wholeness in Nazi Cinema**., p.71-74.
[153] Hippler, **Der Ewige Jude**, minute 26:00-28:00
[154] Huber, "The Anti-Semitism of the NSDAP".
[155] "98% מכלכלת ארצות הברית בידי יהודים" (גרמניה, 1941). ארכיון תצלומים יד ושם פריט 4032760. נספח א.7.

בציור, והנפח המשמעותי שהיהודי תופס בו, מחזקות את המסר שהיהודי הוא השולט הבלתי מעורער בכלכלה האמריקאית. מעבר לכך, הנתון המספרי ה"מדויק" לכאורה, כמו הנתון המספרי במאמר שהוזכר קודם לכן, מוסיפים למידע זה מהימנות. היהודי המופיע בכרזה זו הוא מייצגה של האליטה הכלכל העולמית, ומשום כך מהווה סכנה ממשית לא רק לגרמניה, אלא לעולם כולו.

בתחילת תת-הפרק הוזכר הדימוי הנפוץ של היהודי הרוכל הרמאי, זה שמנצל כלכלית את לקוחותיו התמימים, הבוגרני השמן ותאב הבצע שש לגנוב משכניו. הדימוי הנקודתי הזה, שמעורר תחושת עוול אישי, מוקצן לממדים לאומיים כאשר היהודי מוצג כסוכן הקפיטליזם. בצירוף ההאשמות של היהודים במשבר הכלכלי בגרמניה, באינפלציה ובאבטלה – הרוכל הרמאי מהשוק נהיה איום בקנה מידה גדול הרבה יותר. בדומה לדימוי המיני שהוצג בפרק הקודם, הדימוי של היהודי כאיום כלכלי מפעיל הן תחושות של הזדהות עם קורבנות הפשע היהודי, תחושת עוול אישי ופחד מניצול ומגנבה, והן מעלה חששות גדולים יותר מקנוניה יהודית-קפיטליסטית האחראית למשברים בקנה מידה לאומי ואף עולמי. גם כאן יש צורך למצוא פתרון שיעבוד בשלושה רבדים שונים: גמול אישי הולם לסוחר שרימה, פתרון חברתי לשליטה היהודית הפנימית בכלכלה הגרמנית וכן פתרון רחב היקף אף יותר, הנוגע ליהודים המייצגים את הקפיטליזם העולמי ומפעילים לחץ כלכלי על גרמניה מבחוץ.

ניגודים אידיאולוגיים: בולשביזם, קפיטליזם, ליברליזם וקנאות דתית

עד כה בחנתי שני ניגודים מרכזיים: המתח שבין היהודי הגלוי היהודי הסמוי, והמתח שבין הייצוג של היהודי כנחות מן הגרמני לבין הייצוג של היהודי כשולט בגרמני. בתת-פרק זה אעסוק במתח בין שלושה שיוכים אידיאולוגים של היהודי: היהודי כליברל או כקפיטליסט, היהודי כקומוניסט והיהודי כקנאי דת. שלושת הזהויות הללו מגדירות את היהודי כבעל שלוש תפיסות עולם שסותרות זו אל זו, כאשר כל אחת מהן, כפי שיודגם בהמשך, מנוגדת לערכים הגרמניים ומהווה איום בדרכה שלה. בתת-פרק זה אסקור את האידיאולוגיות השונות המגדירות את הזהות היהודית ואבחן את האופן שבו הן שזורות זו בזו ואת הניסיונות השונים למזג ביניהן.

בתעמולה הנאצית נוצרה זהות חזקה בין היהודים לבין הבולשביקים, ולעיתים חל מיזוג כל כך משמעותי ביניהם עד שה"יהדות" וה"בולשביזם" מופיעים כשני מושגים חופפים ובלתי ניתנים להפרדה. כך לדוגמה, המאמר "בולשביזם ובתי כנסת" מעלה "הוכחה" לקשר הבל-ניתק בין היהודים וההנהגה הבולשביקית. החל מפרוץ המהפכה הבולשביקית, כך טוען המאמר, המפלגה הנהיגה מדיניות אלימה כלפי הנצרות, שכללה שריפת כנסיות ורצח כמרים, בעוד שבתי הכנסת והרבנים נותרו ללא פגע.[156] בכתבה אחרת נטען שהיהודים עצמם הם אלה ששורפים כנסיות ורוצחים כמרים בברית המועצות.[157] שטרייכר, מחבר המאמר "יהודים ובתי כנסת", מסיק מכך שהתופעה שמציגה את עצמה בפני העולם כ"בולשביזם" איננה אלא כלי בידי היהודים לעגן את שליטתם בעולם ולהיאבק בנצרות. לפיו, גם מלחמת האזרחים בספרד מהווה ניסיון יהודי לבסס שליטה בולשביקית במקום נוסף, בשאיפה ליצור מסגרת לשליטה בולשביקית עולמית.[158] היטלר טען בנאום שנשא ב-1937 שיותר מ98% אחוזים מהמשרות המובילות בברית המועצות מוחזקות בידי יהודים.[159] ב-1938 התפרסמה בעיתון תעמולה מודעה המשווה בין יהודים

---

156 Julius Streicher. "Bolshevism and Synagogue". **Der Stürmer** (1941). **From The Third Reich Sourcebook** edited by Anson Rabinbach and Sander L. Gilman. Berkeley: University of California Press, 2013. p. 724-725.

157 H. K, Letter to Der Stürmer.

158 Streicher, "Bolshevism and Synagogue".

159 Hitler, Speech at the ninth NSDAP rally in Nuremberg on 13 September 1937.

וקומוניסטיים.[160] בתצלום השמאלי מופיעים שני יהודים אורתודוקסים בלבוש מסורתי, כשגבם מופנה למצלמה, מביטים דרך חלון. מימינם יש תצלום נוסף – של קומוניסטים – מנהלים שיחה באמצע הרחוב. דמויותיהם של הקומוניסטים ושל היהודים הן מקבילות, וגודלן פחות או יותר זהה. מימין לתצלומים ניסחת הכתובת: "הגטו: מקום הדגירה של הבולשביזם". התמונה הזו עורכת הקבלה ויזואלית כוללנית בין היהודים לבין הבולשביקים ומטשטשת את ההבחנה בין שתי הזהויות. עולה מהשוואת התצלומים שהיהודים, כשהם חיים ביחד בגטו, מנהלים בתוכו מסגרת בולשביקית, המקבילה לפועלם של הבולשביקים בחוץ. רק היהודים, כך נטען במאמר אחר, רואים בבולשביזם את צורת המשטר האפשרית היחידה (ומכאן שכל משטר בולשביקי מובל על ידי יהודים, באופן ישיר או עקיף).[161] הסרט "היהודי הנצחי" מאשים את היהודים בפעילות הקומוניסטית בגרמניה, ומציג את שמותיהם ואת תמונותיהם של שורה של פעילים יהודים קומוניסטיים כדי לבסס האשמה זו.[162]

"הגטו: מקום הדגירה של הבולשביזם" (גרמניה, 1938).

"האיינזצקומנדו של וואפן ס"ס הורג את הדרקון היהודי-בולשוויקי" (בריסל).

בכרזה שפורסמה בבריסל, מתואר ה"דרקון היהודי-בולשביקי" – דרקון אדום ששרשרת מגן דויד לצווארו, נאנק על הרצפה כאשר זרועות האייזנצקומדו של הוואפן ס"ס הנעוצות בגופו.[163] כרזה זו נועדה לגייס חיל עזר לצבא הגרמני מהאוכלוסייה המקומית במערב אירופה, חיל שיועד להילחם בצבא האדום ולא לרצוח יהודים במזרח. אולם אף על פי שהיא לא פנתה לאזרחי גרמניה, ולא נועדה להכשיר את ההשמדה בעיניהם של הרוצחים, הכרזה משתמשת בזהות היהודי-בולשביקית באופן מניפולטיבי. באמצעות הצירוף של הביטויים "יהודי" ו"בולשביקי" נוצרת אי-הבחנה בין המאבק ביהודים וההתנגדות לבולשביזם. דווקא ההקשר החיצוני של הכרזה המסוימת הזו מצביע על ההטבעה העמוקה של הזהות היהודית-בולשביקית בתעמולה האנטישמית: גם בגיוס חיצוני לגרמניה, שכלל לא היה קשור להרג היהודים, הבולשביזם והיהדות מתוארים כאויב אחד. חיל העזר שכרזה זו נועדה לגייס יפגוש בצבא האדום, שעל פי הנרטיב האנטישמי אין כל הבדל בינו לבין היהודים הנהרגים על ידי האייזנצגרופן בבורות הירי שבשטחי ברית המועצות. כיוון שיהדות ובולשביזם הם היינו הך, נוצרת חזית מאוחדת: מלחמת החוץ בבולשביקים ורדיפתם בגרמניה הן חלק בלתי נפרד מהמאבק ביהודים, והמערכה האנטישמית מייצגת את המאבק במגמה הקומוניסטית בגרמניה ובעולם. הדימוי של היהודים כבולשביקים מאפשר

---

[160] "הגטו: מקום הדגירה של הבולשביזם" (גרמניה, 1938). ארכיון תצלומים יד ושם פריט 78219. תרגום: שושנה לב. נספח א.8.

[161] Schuster, "The 'Dear' Jews".

[162] Hippler, **Der Ewige Jude,** minute 32:20-34:15.

[163] "האיינזצקומנדו של וואפן ס"ס הורג את הדרקון היהודי-בולשוויקי" (בריסל). ארכיון תצלומים יד ושם פריט 26067. גרסה צבעונית: German Propaganda Archive. נספח א.9.

לתועמלנים הנאצים להמחיש את מסוכנותם של היהודים, משום שהוא מתקשר הן לפחד מהפיכה קומוניסטית מבית והן למלחמה שהיטלר מארגן כנגד ברית המועצות, מלחמה שהופכת את היהדות לאיום בטחוני ממשי.

הזהות שנוצרה בתעמולה הנאצית בין היהודים והבולשביזם לא עולה בקנה אחד עם הדימוי שנידון בתת הפרק הקודם: היהודי כנציג הקפיטליזם. הדימוי של היהודי כקפיטליסט והדימוי של היהודי כקומוניסט הם דימויים כוללניים, ולכן יוצא שהיהודים מזוהים בו-זמנית עם שתי תפיסות חברתיות-כלכליות מנוגדות. הסתירה הזו מתעצמת כאשר הדימוי של היהודי כקפיטליסט והדימוי של היהודי כקומוניסט לא מופיעים בנפרד, אלא באותו מקור וכחלק מאותו נרטיב. במאמר של משרד ה-SS, היהודים מתוארים בו-זמנית כהוגי המרקסיזם וכאבות הקפיטליזם.[164] קרל מרקס – הוגה המרקסיזם – מצוטט כדי להעיד על האגואיזם ועל הנטיות הקפיטליסטיות של היהודים. הדימוי הבולשביקי של היהודי חודר אפילו למאמר הקורא לחרם כלכלי על עסקים יהודים ומתמקד בהשפעתם הקפיטליסטית.[165] במאמר זה מופיע תיאור של היהודים כספסרים נצלנים והאשמה שלהם באבטלה, ולצד זאת עולה גם הקישור שלהם לבולשביזם, מוטחת בהם האחריות להרג ההמוני במלחמת האזרחים וישנו שימוש חוזר בצירוף "יהודי-מרקסיסטי". במאמר נוסף, היהודים מתוארים בה-בעת כמי ש"חונקים את הכלכליות הלאומית" ויוצרים מלחמות של תחרות כלכלית, וגם כמקדמי המרקסיזם השואף לחולל מלחמת מעמדות ולהדיח את שלטון הקפיטליזם.[166] במקור אחר ניתן למצוא האשמה של הקפיטליזם היהודי בפשיטות רגל של עסקים בגרמניה, לצד האשמת של הבולשביזם היהודי בשביית הפועל הגרמני בתאוריה המרקסיסטית.[167]

לצד המאמרים והנאומים המציבים את הדימוי הקפיטליסטי של היהודי והזהות היהודית-בולשביקית יחדיו ללא סיפוק הסבר נוסף, ישנם מקורות אשר מתייחסים אליהם כתופעות משתלבות המתמזגות לכדי נרטיב מרכזי אחד. בנאום שהיטלר נשא בספטמבר 1937, הוא טוען שרוסיה נתונה תחת "דיקטטורה ברוטלית של גזע זר".[168] המיעוט היהודי ברוסיה, כך הוא טוען, "גנב" את ההנהגה וכפה עליה את השיטה הבולשביקית. המטרה האולטימטיבית של היהודים היא מהפכה בולשביקית שמתיימרת להתחולל על ידי הפרולטריון ולמענו – ובפועל מהווה את הכפפתו הפרולטריון למרותו של גזע זר. הוא ממשיך וטוען שכל המפלגות הקומוניסטיות בגרמניה הורכבו מיהודים, ושהיהודים הם שיצרו את בעיית האבטלה בגרמניה מתוך תקווה שיוכלו להשתמש בשבעת מיליוני המובטלים כדי לחולל מהפכה בולשביקית-גרמנית. תהליך זה הוא חלק משאיפתם של היהודים לחולל מהפכה בולשביקית עולמית שתגזור על תושבי העולם כולו "דיקטטורה מהסוג הברוטלי ביותר". בדומה למאמרו של שטרייכר, היטלר מוצא עדות לניסיון היהודי לעשות בולשיביזציה לאירופה במלחמת האזרחים בספרד, ומתריע כי לא יניח ל"יהודים הבולשביקים הפושעים לשלוט ממוסקבה על גרמניה". אף על פי שהדגש בנאומו הוא הקשר היהודי-בולשביקי, הוא מציג את היהודים לא רק כמקור הבלעדי לבולשביזם אלא גם כמייצגי הקפיטליזם. הוא טוען שהיהודים מבססים השפעה כלכלית באמצעות מסחר, והשפעה זו מזכה אותם בהדרגתיות גם בכוח פוליטי. אולם הכוח הפוליטי מנותב לצורכי קידום המשטרים הדמוקרטיים והחלשת החברה והכלכלה באמצעותם. דמוקרטיה חלשה, כך טוען היטלר, היא כר פורה לעלייתן של מפלגות קומוניסטיות.

---

164 SS Main Office, "The Jew".
165 Goebbels, "Boycott Committees Against Jewry in the Entire Reich!".
166 Schickednaz, "A Concluding Word on the Jewish Question".
167 Report concerning an antisemitic speech at a meeting of the Women's Office of the German Labour Front.
168 Hitler, Speech at the ninth NSDAP rally in Nuremberg on 13 September 1937.

בנאומו של היטלר מ-1937, הדימוי הקפיטליסטי של היהודי משרת את הדימוי של היהודי כבולשביק: ההשפעה הכלכלית המושגת באמצעות שיטות קפיטליסטיות תכליתה השגת השפעה פוליטית, שתכליתה היא מהפכה קומוניסטית. את הטענה הזו הוא מעלה כבר בספרו "מאבקי", כאשר הוא מצהיר כי "בהמונים המאורגנים של התנועה המרקסיסטית הוא [היהודי] מצא את הנשק המאפשר לו לוותר על הדמוקרטיה...".[169] טיעון דומה ניתן למצוא במאמר של היינדריך מ-1935. במאמר זה מצוין שהיהודים הקפיטליסטיים ניצלו את כוחם הכלכלי כדי להחליש את האליטה הגרמנית, באופן שיאפשר בעתיד את נפילתה הסופית במהפכה יהודית-בולשביקית.[170] מאמר שפורסם ב-1933 מציג יחסי כוחות הפוכים בין הקפיטליזם היהודי והזהות היהודית-בולשביקית: במסגרתו נטען כי היהודים הם בראש ובראשונה הוגי הקפיטליזם.[171] הגזע היהודי הוא "גזע קפיטליסטי" חסר מצפון, והקפיטליסטיים הלא-יהודים מהווים גורמים משניים הכפופים לו. לאחר מכן נעשה הקישור של הקפיטליזם עם הזהות הבולשביקית של היהודי:

"...היהודי קרל מרקס רקח שיקוי משכר שהרעיל את הפועלים הצייתנים ודחק אותם למצב של קהות חושים, עד שהם נפלו לבסוף לידי היהודים והקפיטליזם היהודי.... במקום לחתור למימוש הסוציאליזם שמוטט על ידי המונופול הכלכלי של היהודים, הקפיטליזם, הם הדרדרו להיות זקיפי הקפיטליזם היהודי."[172]

בניגוד להיטלר, שהציג בנאומו חמש שנים לאחר מכן את הקפיטליזם ככלי שרת של הקומוניזם, כאן התפיסה הקומוניסטית איננה אלא דרך להוליך שולל את העובדים ולהכפיף אותם למנגנון היהודי-קפיטליסטי. בשני המקורות מוסכם ששילוב זה הוא מקור עוצמתם של היהודים, אולם לא ברור מה היא האידיאולוגיה המרכזית בה הם מצדדים ומה היא הגישה ההופכית שרק נועדה לשרת אותה.

המקורות המנסים ליישב את הסתירה בין הקפיטליזם והמרקסיזם מציגים אחד מהם ככלי למימוש האידיאולוגיה הקוטבית. לשם כך אין זה בעייתי מבחינת היהודי להחזיק בו-זמנית בשתי האידיאולוגיות הניצבות בשני הקצוות הקיצוניים של הספקטרום החברתי-כלכלי. אולם מקורות משלבים אחרים[173] אינם מתייחסים למתח הזה כלל, והמקורות המתמקדים בדימוי אחד כן מגדירים את הקפיטליזם או את הבולשביזם כחלק אינטגרלי ובלתי נפרד מהמהות היהודית, ולא רק ככלי להשגת כוח. שלושת הניסיונות שהצגתי ליישוב הסתירה הזו מבטלים או את הקפיטליזם או את הקומוניזם כמגדיר של היהדות, והופכים אותו לכלי בשירותה של האידיאולוגיה האחרת. אולם גם כאן אין קונצנזוס בנוגע להיררכיה שבין הקפיטליזם והבולשביזם והיחסים שבין האידיאולוגיה השולטת לאידיאולוגיה הכפופה לה. בשל כך, השאלה איזו מהאידיאולוגיות הסותרות היא המגדירה את היהודי נותרת בלתי פתורה. אולם כן ניתן ליישב את הסתירה באמצעות הצגת הבולשביזם והקפיטליזם כשתי פנים של אותה תופעה: שניהם מייצגים אידיאולוגיות, שהן אמנם סותרות ביניהן, אך מהוות ניגוד לתפיסה המקדשת את הגזע ואת הלאום ולכן יוצרות התנגשות רעיונית עם הנאציזם ואיום פרקטי על האידיאליה שהוא מנסה לממש. טענה זו נתמכת על ידי קיומן של שתי אידיאולוגיות נוספות המזוהות עם היהודי, אשר אף הן מנוגדות זו לזו וכן לתפיסת העולם הנאצית.

מעבר לקשר שבין היהדות לקפיטליזם, פעמים רבות היהודים מוצגים בתעמולה גם כנציגי הליברליזם ותנועת "הבונים החופשיים". היהודים מזוהים בתעמולה עם פרוץ המהפכה הצרפתית, הריסת ההיררכיה

---

[169] היטלר, **פרקים מתוך "מאבקי"**, עמ' 97.
[170] Heydrich, "The Visible Enemy".
[171] Huber, "The Anti-Semitism of the NSDAP".
[172] Huber, "The Anti-Semitism of the NSDAP". תורגם על ידי כותבת העבודה.
[173] Goebbels, "The Jews are Guilty!"

המעמדית והטרור היעקוביני וכן עם הפצת רעיונות השוויון, החירות והאינדיבידואליזם, מתוך תקווה שרעיונות אלה יסייעו להם בקיבוע עליונותם הכלכלית.[174] בשל נטיותיהם הליברליות, קיימת זיקה ברורה בין היהודים לדמוקרטיות המערביות, וחלקן מתוארות אפילו כנשלטות על ידי יהודים.[175] היטלר אף היטיב לתאר את הדמוקרטיה כ"מכשיר" בידי הגזע היהודי, ותיאר את היהודים כמנהיגי הסוציאל-דמוקרטיה.[176] עוד נטען, כבר מהצגת משנתו של היטלר ב"מאבקי", שהארגונים של "הבונים החופשיים" הוקמו על ידי יהודים למען אינטרסים יהודיים.[177] האגואיזם וקידום הרווח האישי עומדים בבסיס התפיסה היהודית, והבמה הליברלית שהעניקה להם תנועת ה"בונים החופשיים" סיפקה לגיטימציה לתכונות אלה. זאת ועוד, בתביעתם לחירות ולשוויון, היהודים שברו את ההפרדה בינם לבין הנוצרים וזכו באמנציפציה, בעקבותיה יכלו להתערבב עם העם המארח (במקום לחיות בגטו בקהילה נפרדת).[178] ערבוב זה אפשר ליהודים ליישם ביתר קלות את ההשחתה הגזעית שתכליתה להחליש את הגזע הארי, והגישה הליברלית סיפקה לו כלי תאורטי באמצעותו יוכל ל"ללכוד את האינטליגנציה הגרמנית".[179]

נוסף על הפער בין הקפיטליזם והקומוניזם, הדימוי של היהודי כליברל מתנגש עם הדימוי של היהודי כקנאי דת, דימוי שמהווה זכר לאנטישמיות הנוצרית הימי-ביניימית.[180] במסגרת דימוי זה, היהודים מתוארים כרוצחי ישו[181] וכמי ששונאים את הנוצרים ומקללים אותם בתפילותיהם.[182] הדימוי הדתי של היהודי כולל גם את הצגתם של היהודים כמי שעוקבים אחר חוקים נוקשים וחסרי היגיון. לדוגמה, בסרט "היהודי זיס", כאשר זיס מבקש להוריד את זקנו ואת פאותיו כדי להסתיר את זהותו היהודית, עוזרו נחרד, קורא לו "משוגע" וטוען שמעשה שכזה יכעיס את הרב.[183] בהמשך הסרט מתגלה שהרב מחזיק בעמדה שחלה חובה להתפלל לפני ביצוע מעשה (אחרת הוא נידון לכישלון) וכן הוא מבקר בנוקשות את זיס על כך שהתלבש ב"בגדי הגויים".[184] סצנות אלה מדגישות את הפרימיטיביות של הדת היהודית: הלבוש המגוחך, כמו גם הזקנים והפאות שנחיצותם אינה מובנת למתבוננים מבחוץ, נראים ליהודים כבעלי חשיבות מכרעת. תאורו של הרב הזקן והקנאי כמקור סמכות עבור היהודים מציג את המסורת היהודית באופן מגוחך גם כן.

מסורת התפילה היהודית אף היא מתוארת בתעמולה במונחים מעוררי סלידה וגועל.[185] בסרט "היהודי הנצחי", אחת מהסצנות מתמקדת באירוע התפילה של היהודים בביתם המטונף ומלא השרצים. היהודים, בזקניהם הפרועים ובמגבעותיהם המסורתיות, רוכנים הלוך ושוב, והקריין מסביר שזאת על פי "מסורת התפילה היהודית".[186] תיאור דומה של היהודי באותו הסרט הוא תצלום של יהודים מתפללים בכותל על "נפילת ירושלים", תוך התמקדות בשתי פנים מזוקנות ובשפתיים הלוחשות תפילה.[187] בפעם נוספת מוצג משתה הפורים של היהודים בוורשה באור מגוחך, כחגיגת שכרות וגרגרנות. אולם בעיה מרכזית יותר עם

---

174 Schickednaz, "A Concluding Word on the Jewish Question". Heydrich, "The Visible Enemy".

175 "What Now, Jews?". **Das Schwarze Korps** (24 November 1938).

176 היטלר, **פרקים מתוך "מאבקי"**, עמ' 291.

177 היטלר, **פרקים מתוך "מאבקי"**, עמ' 86-87.

178 Heydrich, "The Visible Enemy".

179 Report concerning an antisemitic speech at a meeting of the Women's Office of the German Labour Front.

180 ברקאי ומנדס-פלור, **תולדות יהודי גרמניה בעת החדשה**, עמ' 219-220.

181 H. K. Letter to Der Stürmer.

182 Streicher, "Bolshevism and Synagogue".

183 Harlan, **Jud Süß,** minute 10:00-10:47.

184 Harlan, **Jud Süß,** minute 1:04:50

185 H. K. Letter to Der Stürmer.

186 Hippler, **Der Ewige Jude,** minute 3:55-4:17.

187 Hippler, **Der Ewige Jude,** minute 13:10. .

הפן הדתי של היהודי היא החינוך הערכי של הילדים היהודים: על גבי תצלום של עשרות ילדים יהודים לבושים שחורים עם כיפות, ישובים בשורות ונעים בתפילה, נאמר כי כל יהודי, עוד מנערותו, לומד את חוקי התלמוד העתיקים בבית הספר. לאחר מכן מצולמים יהודים מבוגרים יותר עם פאות, ישובים סביב שולחן, "לומדים ספרי חוק יהודי נוספים". אולם הרבנים, שמוצגים כמלוכלכים ולא מטופחים, אינם תאולוגים, אלא מחנכים לפוליטיקה ומדריכים בסודיות את ה"גזע הטפילי". התלמוד אותו לומדים היהודים באדיקות מחנך לשנאה, הונאה, שקר וצבירת מותרות. לכל אורכו של התאור של החינוך היהודי מצולמים תלמידים יהודים בעלי זקנים ופאות, לבוש מסורתי, מתנודדים קדימה ואחורה בקצב, ממלמלים תפילה. לאחר מכן יש שוט צילומים בבית כנסת, בו היהודים עטופים בציציות ומצוטטים קטעים שכביכול לקוחים מהכתבים היהודיים, הקוראים ליהודים להיפטר מאויביהם הלא-יהודים ולזכות בעקבות זאת בשליטה עולמית. זו – כך טוען הקריין – אינה דת, אלא קנוניה של גזע "מורעל וחולה" כנגד כל הלא-יהודים והחוקים המוסריים שהם מחזיקים בהם.

ההכפשה של היהדות בסרט זה מגיעה לשיאה עם תיאור תהליך השחיטה היהודית, המשודר לשם המטרה לחשוף "מהי באמת היהדות". לפי הקריין, היהודים מגדירים את אופן שחיטתם כדרך "האנושית ביותר לשחוט", אולם ה"שחיטה הכשרה" היא שיטה אכזרית במיוחד, במסגרתה השוחטים מניחים לחיות לדמם עד מוות בעודן בהכרה. הצילומים בקטע זה מתארים יהודים כובלים את רגליה של פרה נאנקת, מטיחים אותה בקרקע באגרסיביות, ומשספים את גרונה כך שפרץ דם חזק בוקע ממנו. הפרה מזיזה את ראשה ונעה, מתבוססת בדמה, כאשר השוחט דוחף את ידיו אל תוך גופה החי. היהודים מביטים בגסיסתה ובייסוריה מחויכים ושבעי רצון. הסצנה הזו חוזרת במקרה שחיטה נוסף, בו הפרה נאבקת זמן ממושך לאחר שיסוף גרונה, בעוד שהקריין מספר על חוסר הכבוד של היהודי לחיות ועל התנגדות המפלגה ומאבקה בשחיטה הכשרה. הגרמנים אוהבי החיות, כך הוא טוען, לא יכולים לקבל פגיעה אכזרית שכזו בחיות חסרות אונים והגנה. לצד זאת ממשיכים להיות מצולמים עגלים, כבשים ופרות, מובלים באלימות לשולחן השחיטה ונאבקים חסרי אונים בשוחטים היהודים בעודם גוססים.[188] דימוי זה מצביע על האכזריות היהודית כנתמכת וכנובעת מהדת. מעבר לזעזוע הנגרם מהתהליך האכזרי, הסצנה הארוכה שמוקדשת לשחיטה היהודית בסרט פונה לגרמנים הרבים שמלכתחילה, ללא קשר לאנטישמיות, התנגדו לשחיטה אכזרית מסוג זה. החל מהמאה ה-19 ננקטו ניסיונות של ארגונים לזכויות בעלי חיים לאסור על שחיטה כשרה, והנאצים חוקקו חוק ארצי האוסר עליה כבר בשנה הראשונה לעלייתם לשלטון. כיוון שמעשה זה עורר התנגדות לא רק בקרב החוגים האנטישמים, הצגתו המזעזעת פונה לקהל רחב יותר של מתנגדים להתעללות בבעלי חיים, וקושרת את העוול שנעשה להם באכזריות היהודית.

כפי שהודגם בסרט "היהודי הנצחי", התעמולה מעלה פעמים רבות את הטענה כי המסורת היהודית כופרת בעיקרי הנצרות באופן פוגעני ומצווה על פעולות אלימות כנגד הנוצרים. בתעמולה מסוג זה עולים ציטוטים בדויים מהתלמוד המתיימרים לבסס את טענה זו, כמו "חובה על כל יהודי לשרוף ולהשמיד את הכנסיות הנוצריות. יש לחלל את הקדושים ולהרוג את הכמרים"[189] או "ישו הוא בן של זונה....הוא נולד בעקבות יחסי מין אסורים".[190] הציטוטים המזויפים מן התלמוד גורמים לדת היהודית להיתפס כמנוגדת להיגיון הנוצרי, ומתארים את היהודים כאויבי הנצרות הטבעיים, תוך שילוב בפגיעה ביסודות האמונה הנוצריים. נוסף על כך, הציטוטים המדריכים את היהודים להתנכל לנוצרים יוצרים תחושת חירום, והפשעים המצווים בתלמוד מציגים את היהודים כולם כפושעים מעצם יהדותם. כך לדוגמה, היהודים לומדים

[188] Hippler, **Der Ewige Jude,** minute 47:00-1:02:00

[189] Streicher, "Bolshevism and Synagogue". תורגם על ידי כותבת העבודה.

[190] H. K. Letter to Der Stürmer. תורגם על ידי כותבת העבודה.

לרמות ולהונות כלכלית מהדת. לפי "הספר של משה", מותר ליהודים להונות לא יהודים, ואלוהים מברך את עסקאותיהם – ומכאן שהיהודים תופסים את העסקים כדבר קדוש.[191] דוגמה נוספת לקבלתם של היהודים צווים בלתי מוסריים מן הדת מצויה במאמר המתאר מקרי אונס שבוצעו על ידי יהודים, בו מצוין שהאונס של ילדים לא-יהודים מותר בתלמוד, ושהאנסים היהודים עוקבים אחר הוראותיו.[192]

הדימוי של היהודים כקנאי דת מופיע גם בספרי הילדים שנבחנו בעבודה. בסיפור אחד, לועגים לעצלנותו של היהודי בשבת, שלא מדליק את האור ומכריח את הגויים לבצע עבורו משימות פשוטות.[193] בספר הילדים "פטריית הרעל" אחד הסיפורים עוסק בשאלה "מה זה התלמוד?". סיפור זה חושף את הסיבה שלשמה היהודים מכנים לא-יהודים "גויים": "בתלמוד נכתב: רק יהודים הם בני-אנוש. עמים לא-יהודים אינם נקראים בני-אנוש, אלא חיות. כיוון שאנחנו, היהודים, תופסים את העמים האחרים כחיות, אנחנו קוראים להם רק 'גויים'".[194] היחס המזלזל של הדת היהודית כלפי הנוצרים כביכול מצדיק "תגובת נגד" מצד הנוצרים, ומעניק להם הכשר מוסרי לנדות מהחברה גורמים אשר יוצאים כנגדה במופגן. הסיפור שממנו לקוח ציטוט זה מגולל את מעלליו של סולי, ילד יהודי אלים ושנוא בבית ספרו, ואת בחינת הבקיאות בתלמוד שעורך לו רבו. סולי מפגין את בקיאותו בחומר הנלמד, זוכר שעליו להתעלם מן החוקים אשר מלמדים בבית הספר, ולעקוב באדיקות אחר ההוראות בתלמוד. לפי הוראות אלה, העבודה והחקלאות הן מזיקות ואינן ראויות ליהודים; יש לשלול את ערכי הנאמנות וההגינות; מותר לשקר, לרמות ולגנוב מהגויים (אבל לא מיהודים אחרים, שכן עשרת המצוות תקפות רק כלפיהם). לבסוף מוזכרת גם הוראה לנהוג באלימות כנגד הגויים, כביכול מהספר של סירא: "הבעיתו את כל האומות, הו יהודים! הרימו את ידיכם והכו את הגויים! שסו את הגויים זה בזה ושפכו זעם החוצה! הרסו את הנסיכים אויבי היהודים."[195]

לכל אורך הבחינה מודגש הפער שבין הערכים הגרמניים, שמקדשים את עמל הכפיים, את הנאמנות והכנות ואת עבודת האדמה, לערכים היהודיים כפי שהם מצווים בתלמוד. כל ערך שחשוב לגרמנים, זוכה לגנאי מצד היהודים. לבסוף הרב מדבר בזכות חשיבותו של התלמוד: התלמוד נעלה על התנ"ך, הממאן למלא את מצוותיו נידון למוות, והגאולה מותנת בו. המסר העולה מהסיפור, בדומה למה שמתואר ב"יהודי הנצחי" הוא שהיהודים לומדים מילדות לשמור בקנאות על צווי התלמוד, צווים שמתנגדים באופן דיכוטומי לערכים הגרמניים ומכוונים לפגיעה בכל מי שאינו יהודי. באותו הספר מופיע סיפור אודות אם איכרה הנתקלת בצלב במהלך טיול עם ילדיה, ומנצלת את ההזדמנות בשביל לחנך אותם על רשעותם של היהודים. היא מספרת שישו היה אויבם הגדול ביותר של היהודים, טען שהם נוהגים לרצוח וכינה אותם "בני השטן". ישו נרצח על ידי היהודים באכזריות על שום הכרתו בחטאם הנורא. היא מורה לילדיה לחשוב על הפשע האיום שביצעו היהודים בכל פעם שהם נתקלים בצלב. הזיהוי של היהודים עם צליבת ישו לצד הדיכוטומיה הדתית והערכית בין היהודים לנוצרים יוצרים אפקט חזק של ריחוק ושל מאבק כוללני. כיוון שכל היהודים לוקחים חלק ביהדות, כולם מחויבים לפעול על פיו צוויו הבלתי מוסריים של התלמוד, ולכן כולם הם אויבי הנצרות ופועלים באכזריות ובקנאות על פי ערכים המנוגדים לה.

הדימוי הדתי של היהודי מופיע בתעמולה בשלושה רבדים. הרובד הראשון הוא הגחכה של הדת היהודית ושל חוסר הפשר של המצוות היהודיות, כפי שעולה מהצגת הלבוש המסורתי, מתצלומי מסורת התפילה

---

[191] Hippler, **Der Ewige Jude,** minute 8:30-9:00.
[192] "Positive Racial Protection Now!", NSK. ראו תת-פרק "אונס והשחתת גזע".
[193] Bauer, **Trust No Fox on his Green Heath and No Jew on his Oath.**
[194] Hiemer, **Der Giftpilz.** תורגם על ידי כותבת העבודה.
[195] Hiemer, **Der Giftpilz.** תורגם על ידי כותבת העבודה..

ומסיפור הילדים הלועג לשמירת השבת ורואה בה סימן לעצלנות. הרובד הזה מכיל רכיב תת-אנושי בהצגתם של היהודים כמלוכלכים, כפרימיטיביים וכטיפשים בקנאותם העיוורת וחסרת ההיגיון. דימוי זה מביע נחיתות כלפי הארים, שדתם היא "מתקדמת יותר". הרובד השני של הדימוי הדתי מתאר את היהדות כאויבת הנצרות בפן הדתי גרידא, כפי שמתבטא בציטוטים מהתלמוד שכביכול כופרים בעיקרי האמונה הנוצריים ובתיאורים של היהודים כרוצחי ישו. רובד זה מייצר פגיעה אישית במאמינים הנוצריים. אולם הרובד השלישי, והשכיח ביותר, מתייחס לדת היהודית בעיקר כמקור לחוסר מוסר ומתבטא, בין היתר, בסצנת השחיטה המזעזעת מ"יהודי הנצחי" ובהצדקה הדתית ששואבים היהודים לביצוע פשעי הונאה ואונס. רובד זה מתנתק פעמים רבות מההקשר הדתי הקונקרטי ומשתמש בדת היהודית רק ככלי לתיאור היהודים כבעלי ערכים מנוגדים לערכים הגרמניים וכביטוי נוסף של שאיפתם לשליטה יהודית עולמית.[196] האיום המגוחך והבלתי מזיק של יהודי עם פאות ששר פסוק מתהילים בקולו הצורמני, מומר בקנוניה דתית שמצווה לרדות בכל מי שאינו יהודי. היטלר, בספרו "מאבקי", מתעלם מכל היבט דתי של היהודי, שכן לפיו "אין דת משה אלא תורת שימור הגזע היהודי"[197], משמע ש"הדת היהודית" איננה אלא תכסיס שנועד לזכות את היהודים בסובלנות מצד מהארים, בעוד שפועל האמונה הדתית היא מסווה שהיהודי משתמש בו כדי "להקים מדינה בתוך מדינה" ולשמור בכך על לכידותו של הגזע.[198] כל שלושת הרבדים הללו מחייבים תפיסה של היהודים כגלויים: המראה והלבוש המסורתי, כמו גם ההתנהגות המוכתבת על פי המסורת, הם גלויים לעיני כל וקלים להבחנה.

ישנם מקורות המשלבים יחדיו את הדימוי של היהודי כקנאי דת וכליברל. במאמר "היהודי" נטען שהיהודים הם מנהיגי העולם הליברלי מאז המהפכה הצרפתית והמובילים המרכזיים של ארגוני "הבונים החופשיים".[199] לצד זאת, מצוין שהיהודים מקפידים באדיקות על שמירת חוקי שימור הדם היהודי המופיעים בתנ"ך ובתלמוד. במאמר אחר, היהודים מואשמים הן בהפצת האידאולוגיה הליברלית בקרב האינטלקטואלים הגרמנים והן בהליכה נוקבת אחר החוק התלמודי המורה לעגן שליטה באמצעות אונס והשחתת נשים.[200] מובן שהדימוי של היהודים כקנאי דת גם לא עולה בקנה אחד עם הזהות היהודית-בולשביקית, משום שהקומוניזם במהותו הוא אנטי-דתי. מעבר לכך, הצגתם של היהודים כקנאי דת השומרים בקנאות על טוהר גזעם מנוגד מבחינה נוספת לאידיאולוגיות האחרות המיוחסות להם. הקפיטליזם, הליברליזם והקומוניזם לא אחת מוצגים ככליו האוניברסליים של היהודי "לשבות את העולם", ולדרדר את האנושות למערכת ערכים חלופית אשר אינה מקדשת את טוהר הגזע ומובילה להידרדרות גזעית ולניוון. אולם הדימוי של היהודים כקנאי דת דווקא כן מציג את היהודים כמי שמבקשים להסתגר ולשמור על טהרתם, והאיום שהם מהווים אינו נגרם מהיטמעות שגורמת להחלשת הגזעים הנעלים, אלא מהסתגרות ומשמירה על טהרתם הגזעית. תפיסה זו יותר דומה לתפיסה המוצגת ב"מאבקי", לפיה לאורך ההיסטוריה רק שני גזעים, הארי והיהודי, הצליחו לשמור על הטוהר שלהם, ולכן המאבק הגזעי מתרחש ביניהם.[201] זאת בניגוד לתפיסה המצביעה על ההתערבבות של היהודים בחברה כמקור להחלשת הגזע.[202]

---

[196] דימוי זה מכיל בו זמנית אלמנט של נחיתות (שהרי המסורת היהודי היא מגוחכת) והן אלמנט מעורר אימה הנוצר מהאכזריות היהודית. ראו תת פרק "דה-הומניזציה ודמוניזציה".

[197] היטלר, **פרקים מתוך "מאבקי"**, עמ' 291.

[198] היטלר, **פרקים מתוך "מאבקי"**, עמ' 78-79.

[199] SS Main Office, "The Jew".

[200] Report concerning an antisemitic speech at a meeting of the Women's Office of the German Labour Front.

[201] היטלר, **פרקים מתוך "מאבקי"**, עמ' 298.

[202] Report concerning an antisemitic speech at a meeting of the Women's Office of the German Labour Front (23 May 1935).

הצגתם של היהודים כליברלים וכקפיטליסטים, כבולשביקים וכקנאי דת בו זמנית, מייצרת סתירה מהותית בתעמולה. הקפיטליזם והקומוניזם הן שתי שיטות חברתיות-כלכליות מנוגדות במהותן, והליברליזם והקנאות הדתית הן תאוריות השוללות זו את זו משום שהליברליזם מתנגד לדת, ואילו הדת השמרנית אינה רואה בעין יפה את הערעור הליברלי על המסורת. כל דימוי שכזה הוא בעל ערך תעמולתי בפני עצמו. האיום הקפיטליסטי, כפי שנידון בתת הפרק הקודם, מתבסס על דימוי עתיק של היהודי כרוכל נצלן, ומתקשר למשבר הכלכלי בגרמניה ולאיומים מהמעצמות הקפיטליסטיות מבחוץ; האיום הליברלי, באופן דומה, מתיישב על הסלידה מהשינויים של המהפכה ומרעיון השוויון, כמו גם על הקונפליקט עם הדמוקרטיות המערביות; הזהות היהודית-בולשביקית קשורה בתחרות עם המפלגה הקומוניסטית מבית ומאוחר יותר גם ליחסים המתוחים ולמלחמה בברית המועצות; הדימוי של היהודים כקנאי דת ומרצחי ישו הוא דימוי עתיק יומין, שנשען במידה לא מבוטלת על עלילות הדם ועל האנטישמיות הנוצרית, ומיטיב לתאר את היהודים כברברים, כאכזריים וכחסרי מוסר. אף על פי שלכל דימוי יש ערך בהרתעה ובהקצנה של דמות היהודי, כשהם מופיעים זה לצד זה עולה תמיהה מסוימת. היהודים בתעמולה הנאצית מחזיקים בהשקפות עולם יסודיות סותרות בעת ובעונה אחת. תחת הכותרת הכללית של "האיום היהודי" נמצאות ארבע תאוריות שהאידיאולוגיה הנאצית יוצאת כנגדן.[203] במקום אויבים רבים, נוצר אויב יהודי מאיים ומרכזי אחד, המייצג כל אחת מהן.

דה-הומניזציה ודמוניזציה

בספטמבר 1944 התפרסמה הקריקטורה "כנימה" בירחון האנטישמי "דר שטרימר".[204] קריקטורה זו מהווה דוגמה למופת להכלאה הרווחת בתעמולה הנאצית, בין דימוי היהודי המאיים להשתלט על העולם ובין הדימוי הדה-הומני שלו. הייתה זו שעה קשה לצבא גרמניה, אשר נהדף שוב ושוב על ידי הצבא האדום, נחל תבוסות בקרבות ואיבד שטחים רבים מכיבושיו. בצילם של מאורעות אלו, עלתה בעיתונות תמונה טפיל היהודי מעורר רתיעה, חובק בגופו השמן ובשש גפיו את כדור הארץ. הטפיל היהודי משתרע על כמעט מחצית מן התמונה, מאויר עם כפלים המעוטרים בפלומת שיער, עיניים גדולות תחת גבות עבותות, אף ענק וחיוך מבחיל, סביבו קמטים. השימוש הבוטה באנימליזציה מעורר גועל ורתיעה, ומדמה את היהודי ליצור טפילי ותת-אנושי. אולם הדימוי התת-אנושי משתלב בדימוי מסוג אחר: הטפיל היהודי, בעינו האחת פטיש ומגל כסמל לבולשביזם הרצחני, ובעינו השנייה סימן הדולר כסמל לקפיטליזם החזירי, עומד להשתלט על העולם. האמצעים העומדים לרשות הטפיל, הקומוניזם והקפיטליזם, משתקפים בעיניו במחווה של רצון. האיום מעורר פחד – תחושות של עליונות על היצור המגעיל מתערבבות בחוסר האונים אל מול גודלו, טפיל עלוב שמשתרע על פני שליש מהגלובוס. היותו של היהודי תת-אנושי מוסיפה בושה לתערובת הגועל והפחד – האיום נובע מיישות נחותה, ותבוסתו של העליון מפני הנחות עלולה להיות מבישה אף יותר. הטפילים והכנימות נמצאים בכל מקום, ומפחידים בעיקר מפני שקשה להיפטר מהם. אולם הטפיל שבתמונה חולש על כדור הארץ לרוחבו, מלמעלה. האיום הוא מוחשי ויום יומי, ולצד זאת רחב וכוללני. הדימוי הוויזואלי הזה מתמצת את הסתירה המהותית ביותר שאעסוק בה: כיצד היהודי יכול להידמות לטפיל תת-אנושי, ולצד זאת לישות כל יכולה אשר מסוגלת לתמרן את מדינות העולם ולחרחר מלחמה כנגד גרמניה?

---

[203] היטלר יוצא בספרו "מאבקי" נגד שקריותם של הדמוקרטיה והליברליזם, הזהות הדתית שמהווה מסווה למזימה לשימור הגזע היהודי, בוגדנותה של "יהדות והפיננסים" וכמובן השימוש של היהודי בבולשביזם לשם השגת שלטון עולמי (עמ' 298-290).

[204] "כנימה", **דר שטרימר** (ספטמבר 1944). German Propaganda Archive. נספח א.10.

"כנימה", **דר שטרימר** (ספטמבר 1944).

התועמלנים הנאצים הרבו לשזור דה-הומניזציה ואנימליזציה ביצירותיהם, לעיתים כתארים נלווים לשמו של היהודי ולאו דווקא כחלק מהטענה המרכזית. הרעיון שהיהודים הם תתי-אדם מחלחל דרך דימויים אחרים, ומצורף כתיאור שולי יחסית. לדעתי דווקא בשוליות הזאת יש כוח, כיוון שהיא הופכת את תת-אנושיותם של היהודים למובנת מאליה. שיטה זו עושה נורמליזציה לדה-הומניזציה. כך לדוגמה, במסמך שנועד לתאר את האיום הכרוך בהטבלת יהודים בכנסיות, היהודים מתוארים כמי שלוחשים תפילות "כמו קופים".[205] בסיפור ילדים מ-1936, המחברת מתריעה בפני הילדים להישמר מ"היהודי השועל", אחרת סופם יהא רע ומר.[206] במאמר אחר, הסחטנים והרמאים היהודים מתוארים כלהקת זאבים השוחרת לטרף: "...סחטנים יהודים ונוכלים כלכליים יהודיים **עטים כלהקת זאבים** על העם הגרמני העשוק והמיואש, **ומאביסים את עצמם בגרגרנות** בערכים ובחפצי הערך שנבזזו ונשדדו מהעם הגרמני".[207] מעבר לאנימליזציה, היהודים מתוארים כמי שנוהגים, כמו זאבים, באופן אימפולסיבי. זללנותם וגרגרנותם החייתית שהיא שמבדילה אותם מן הגרמנים, בני התרבות שחפציהם יקרי הערך נשדדו מהם. אחד מהביטויים הידועים ביותר של אנימליזציה ויזואלית מופיע בסרט "היהודי הנצחי". ההגירה של היהודים ברחבי העולם מושוות להגירה של "חיה חסרת מנוחה דומה" - העכברוש. אחרי שהודגמו מסלולי ההתפשטות הדומים של היהודים והעכברושים ברחבי העולם על ידי סימונים על מפת כדור הארץ, מופיעה סצנה המתמקדת בהמוני עכברושים: מפלסים את דרכם זה מעל זה, מכלים תבואה, עולים מהביוב, רצים בהמוניהם, ומיד לאחר מכן – צילומים המתמקדים ביהודים הנדחקים בצפיפות בגטו. הופעת התצלומים האלה בזה אחר זה יוצרת הקבלה ויזואלית בין העכברושים ליהודים, הנתמכת בקריאתו של הקריין: "העכברושים מפיצים מגפות ומחלות, הורסים לבני האדם את מזונם, ערמומיים ואכזריים. באים בקבוצות גדולות. העכברושים הם סמל להתגנבות ולחשאיות בקרב החיות – בדיוק כמו היהודים בקרב האנושות."[208] נוסף על ההקבלה הוויזואלית, נוצרת זהות מהותית בין היהודי והעכברוש, משום ששניהם ממלאים את אותו תפקיד בתוך המסגרות החברתיות אליהן הם משתייכים. הקבלה זו מתבססת על הפחד מהעכברוש שהתקבע בתרבות האירופית עוד מימי המגפה השחורה. היא מציגה את היהודי הן כדוחה והן כמסוכן, כמי שנמצא בתחתית המדרג האנושי ומאיים למוטטו מלמטה. בדומה לכך, בדצמבר 1944

[205] H. K. Letter to Der Stürmer.
[206] Bauer, **Trust No Fox on his Green Heath and No Jew on his Oath**.
[207] Huber, "The Anti-Semitism of the NSDAP". תורגם על ידי כותבת העבודה. ההדגשה לא במקור.
[208] Hippler, **Der Ewige Jude,** minute 16:00-17:40.

התפרסמה כרזה בה היהודים מיוצגים באמצעות עכברושים שחורים וזהים, במרוצתם לאותו הכיוון, תחת הכותרת "היהודים בורחים מהבולשביזם".[209] בסרט "היהודי זיס", היהודים המהגרים לשטוטגרד בעקבות הסרת האיסור מתוארים כ"חילזונות שפולשים לאדמה".[210]

"היהודים בורחים מהבולשביזם" (דצמבר 1944).

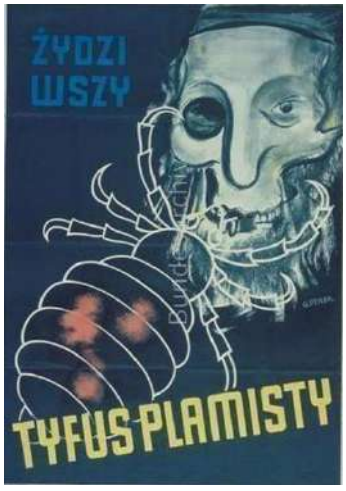
תיאורם של היהודים כמוזנחים וכדוחים מבחינה פיזית מופיע כבר במשנתו של היטלר ב"מאבקי": "כבר חיצוניותם העידה עליהם שאינם מאוהבי המים... ריחם העלה בי מאוחר יותר גועל...". בהמשך הוא מתאר את היהודים כ"שקצים" וכ"רמשים", או, בהקשר לניצול הכלכלי של היהודים את הגרמנים, כעכביש ש"החל לאטו למצוץ את דמו של העם".[211] בספר הילדים "פטריית הרעל" ישנו ניסיון ברור להציג את דמותו של היהודי כמעוררת רתיעה וגועל: בכתב בולט, מתחת לתמונה המתארת שלושה יהודים נוודים בעלי חזות ויזואלית אופיינית[212], ניסחת הכתובת: "פשוט תסתכלו על האנשים האלה! הזקנים שורצי הכינים! האוזניים המטונפות והבולטות!".[213] הכנימות והשרצים על גופם של היהודים מדמים אותם לבהמות. הם אינם מתעניינים בטיפוח, הם מזוהמים, ומעוררי רתיעה בחוסר ההיגיינה שלהם. לאחר תיאור נוסף של מאפייניהם הפיזיולוגיים הדוחים, מפטיר המחבר: "ואלה אמורים להיות אנשים!".[214] הדחייה מהמראה ומההתנהגות של היהודים היא כל כך חזקה עד שאנושיותם ניטלת מהם. הדימוי של היהודים כנושאי זיהומים, כחיידקים וכוויורוסים הוא דימוי רווח בתעמולה הנאצית.[215] ההקצנה של הדימוי הזה מתייחסת ליהודים עצמם כמגפה (ולא רק כמי שמפיצים מגפה). כך ניתן למצוא בתעמולה תיאורים של היהודים כמי תוקפים אורגניזם ומרעילים אותו.[216] לפיכך היהודים הם לא רק ישויות מעוררות גועל – הדחייה הפיזית מקושרת לסכנה בריאותית של ממש. היטלר תאר ב"מאבקי" את היהודים כ"מרעילים את העמים".[217] בהמלצה שהתפרסמה לספר "היהודים בגרמניה", מצוין כי החקיקה האנטישמית "מרפאת" את הגרמנים. במילה "להבריא" משתמשים כדי לתאר התגברות על מחלה, ומכאן שהיהודים הם הגורם לחולי של הגרמנים. בהמשך מצוין שהחוקים האנטישמיים נועדו לספק לגרמנים

---

[209] "היהודים בורחים מהבולשביזם" (דצמבר 1944). Das Bundesarchiv. תרגום: יונתן ורשקוב. נספח א.11.
[210] Harlan, **Jud Süß**, minute 36:10.
[211] היטלר, **פרקים מתוך "מאבקי"**, עמ' 292-290.
[212] באיור שלושה יהודים חרדים במעילים ובמגבעות, בעלי זקנים ארוכים ופראיים, גווים כפופים, פאות ואפים ארוכים וקעורים כלפי מטה, מקובצים יחדיו ברחוב, בידיהם מעטפות ולרגליהם שקים המעידים על היותם נוודים.
[213] Hiemer, **Der Giftpilz**. תורגם על ידי כותבת העבודה.
[214] Hiemer, **Der Giftpilz.** תורגם על ידי כותבת העבודה.
[215] Hitler, Speech to the Reichstag on 30 January 1939.
[216] Philippe Burrin. "Nazi Antisemitism: Animalization and Demonization". From **Demonizing the other** edited by Robert S. Wistrich. Jerusalem: The Hebrew University Press, 1999. p. 223-235.
[217] היטלר, פרקים מתוך "מאבקי", עמ' 291.

״עתיד בריא יותר״. כאן שוב היהודים הם מעין מחלה שחיוני להתגבר עליה.[218] בסרט ״היהודי הנצחי״, יהודי הגטו מוצגים כ״מגפה״ שמסכנת את בריאותו של הגזע הארי.[219] הדימוי של היהודים כמחלה ושל העם הגרמני כגוף בריא, מציג את העם כישות אורגנית, כחלק מהטבע, ישות שיכולה לחלות ואף למות בעקבות מגע עם מחלות וטפילים. דימוי זה הופך את המאבק באותם טפילים המאיימים על קיומו של הגוף לא רק לחיוני אלא גם ל״טבעי״.

דוגמה נוספת לתפיסה של היהודי כמחלה מופיעה בכרזה שפורסמה בפולין ב-1941. הכרזה מתארת את פניו החולות של היהודי, עינו השמאלית חסרה וכן גם חלק משניו. פניו מצומקות עד כדי כך שנגלים פרטי גולגולתו, וזקנו מדובלל. פיו כמו נושק לעכביש, שרגליו הקדמיות נוגעות בפרצופו, וגודלו כגודל ראשו של היהודי. על הרקע הכחול מתנוססת הכתובת (בפולנית במקור): ״כל היהודים הם טפילים נושאי טיפוס״.[220] ב-1943 הימלר נשא נאום בפרובינציית פוזן פני חייליו. הוא קידש את מלאכת השמדת היהודים, ותיארה כחובה מוסרית כלפי העם, אולם אסר מכל וכל על החיילים לקחת את רכושם. גם אחרי שמשמידים חיידק, כך הצדיק הימלר את האיסור, ניתן למות מהזיהום שהוא השאיר אחריו.[221] הסרט ״היהודי הנצחי״ משתמש בסמנטיקה שיוצרת הקבלה בין הדימוי של היהודים כטפילים, במובן המילולי, לבין הדימוי שלהם כטפילים על האומה: ברגע שהגוף של האומה נפצע, כך מספר הקריין, הגזע היהודי הטפילי מבטיח את הישרדותו באמצעות אכילת האורגניזם הנקרב.[222] דימוי זה משלב את הסכנה היהודית לאומה עם אנימליזציה וגועל. היהודים משתלטים על האומה מתוך תכונותיהם הנחותות כטפילים ולא מתוך עליונות.[223]

״כל היהודים הם טפילים נושאי טיפוס״ (1941).

לצד הדימויים ש״מקטינים״ את היהודים או מתארים אותם כחיות וכישויות תת-אנושיות שנחיתותם מובנת מאליה, מצויים דימויים רבים המפריזים בכוחם של היהודים, ואף מדמים אותם לעל-אנושיים ולכל יכולים באמצעות טכניקות שונות של דמוניזציה, כפי שגבלס הגדיר את היהודים באחד ממאמריו כ״איום המסוכן ביותר שאי פעם איים על החיים, החופש והכבוד של האנושות״.[224] ביטוי מסוים לעל-

[218] Schellenberg, Review of the book **The Jews in Germany**.
[219] Hippler, **Der Ewige Jude**. Minute 2:20-2:40.
[220] ״כל היהודים הם טפילים נושאי טיפוס״ (1941). Das Bundesarchiv תרגום: יונתן ורשקוב. נספח א.12.
[221] Himmler, Speech delivered in Posen on 4 October 1943
[222] Hippler, **Der Ewige Jude,** minute 11:30-12:30.
[223] ראה תת-פרק ״נחיתות וטפילות מול שליטה ויצירה״.
[224] Goebbels, ״The War and the Jews.״

אנושיותו של היהודי ניתן למצוא בייצוגיו השטניים. את הדימוי של היהודי השטני, שנמצא עדיין מחוץ לאנושות אך "מעליה", שאבו הנאצים מהמסורת הנוצרית.[225] בין אם משתמשים בדימוי השטני כמשל בלבד לרוע האולטימטיבי ובין אם קיימת טענה (שבסיסה בהשקפה אנטישמית-נוצרית) שהיהודים הם הייצוג השטני עלי-אדמות, הזהות שנוצרה בין השטן ליהודי מופיעה בכתביו המוקדמים של היטלר[226], מהדהדת בתעמולה ומלבישה את היהודי בחזות מאיימת במיוחד. בספר הילדים "פטריית הרעל", לאחר הסיפור הראשון, מוצהר כי מטרת אוסף הסיפורים היא להסיר את מעטה השקרים של היהודי ולחשוף את מה שהוא באמת: "השטן בדמות אנוש". בסיום הסיפור השני, העוסק במראה הסטראוטיפי של היהודי, מוצג השיר:

"מפני היהודי
השטן הזדוני מדבר אלינו
השטן שידוע בכל מדינה
כמגפה מרושעת."[227]

לצד האיום של השטן האוניברסלי החודר לכל מרחב אנושי, מופיע איום המגפה, הקשור לדימוי של היהודי כמחלה מתפשטת (כמו דימויי העכברושים והכנימות). בספר ילדים אחר, סיפור שלם מוקדש לבריאת הגזעים על ידי אלוהים. מסופר שהגזע היהודי, שעוצב מטבעו כרמאי, עצלן ושקרן, הופץ בגרמניה ישירות על ידי השטן. היהודים מונעים לבצע פשעים, כך נטען, מתוקף "דמם השטני".[228]

השילוב של הדימוי תת-אנושי והדימוי העל-אנושי בתעמולה האנטישמית הוא תמוה בפני עצמו, והכשל הלוגי מתעצם כאשר הדימוי העל-אנושי והדימוי התת-אנושי מופיעים זה לצד זה, באותו מקור ממש. כך לדוגמה, במאמר "היהודים אשמים!", האשמתם של היהודים במלחמת העולם, בכל מוות של חייל במלחמה ובהפעלת בעלות הברית, לא מפריעה לגבלס לתארם בו-זמנית כ"פטריות רעל" או כ"פרעושים".[229] דימוי ויזואלי נוסף שעולה ממנו הכלאה בין אנימליזציה לדימוי השטני מצויה בכרזה נאצית שפורסמה באוקראינה, תחת הכותרת "השטן פשט את מסכתו".[230] על הכרזה מתפרסת דמות של שטן אדום: בעל קרניים מחודדות, עיניים מצומצמות ואדומות, סימן של מגן דוד חקוק על מצחו, כאשר הוא מסיר מפניו מסכה בדמותו של סטלין. אולם הייצוג השטני מעורב באלמנטים חייתים: לשטן פלומת שיער עבותה על חזהו, אוזניים פרוותיות ומשוכות אחורנית, גבות עבות, אף שקוע, ניבים עצומים הנעוצים בפה מובלט. ידיו מגושמות ושעירות, ומפרקי אצבעותיו בולטים. פרט לצבע האדום העז ולקרניים – הרי שכל מאפייניו של הדמון היהודי הם כמאפייני הגורילה. אולם הנחיתות של היצור החייתי ו"הפרימיטיבי" מובלעת באימה המתעוררת בעקבות הייצוג השטני שלו. קשה לקבוע אילו מן הדמויות, השטן או הגורילה, היא הדומיננטית בכרזה, והיהודי הוא הן יצור נחות ומעורר גועל והן עליון ומעורר אימה. הספק-שטן-ספק-קוף המתחזה לסטלין יוצר זהות בין היהודים והבולשביקים, והיהודי אף מוצג כמפעיל של המנהיג הבלתי מעורער של הבולשביזם. עולה מכך שסטלין שבוי בתוכנית הזימה היהודית. נוסף על ההכלאה בין הדימוי העל-אנושי של הקנוניה הבינלאומית, הדימוי השטני והדימוי של היהודי כחיה, מדובר בדימוי המחשיב את היהודי לישות סמויה: כפי שהוא עוטה כעת מסכה של סטלין, ייתכן והיהודי עומד מאחורי דמויות מפתח חשובות נוספות במערכה כנגד גרמניה. באופן דומה, בכרזה אחרת, שכותרתה "היהודים

---

225 Burrin, "Nazi Antisemitism: Animalization and Demonization".
226 היטלר, **פרקים מתוך "מאבקי"**, עמ' 298.
227 Hiemer, **Der Giftpilz.** תורגם על ידי כותבת העבודה.
228 Bauer, **Trust No Fox on his Green Heath and No Jew on his Oath.**
229 Goebbels, "The Jews are Guilty!"
230 "השטן פשט את מסכתו" (אוקראינה). German Propaganda Archive. נספח א.13.

מסווים את עצמם", היהודי מתואר כעכברוש העוטה גלימה של אדומה של "קומינטרן", וטיפות דם מטפטפות מפיו.[231] מתחתיו מתנוססת הכתובת: "בלי גלימה אפשר להתערב טוב יותר". היהודי הקומוניסט, כאשר הוא פושט גלימתו, נדמה לעכברוש מעורר גועל אך בלתי מזיק. היהודים מתוארים כמי שמסווים את עצמם, ומואשמים בכתובת משמאלו של העכברוש בתכנון תוכניות זימה להרס העולם. עולה מכרזה זו שחזותם התת-אנושית של היהודים היא אמצעי הסוואה ותו לא, ונועדה לעזור להם להתערבב טוב יותר בחברה. דרכה מתאפשר להם לממש את מהותם העל-אנושית – ולהשתלט על העולם.

"השטן פשט את מסכתו" (אוקראינה).

"היהודים מסווים את עצמם" (1943).

הזהות שנוצרה בין היהודים והבולשביקים, שנידונה בתת-הפרק הקודם ומתבטאת גם בשתי הכרזות שבחנתי לעיל, לוקחת חלק במוטיב "הקנוניה היהודית הבינלאומית", שמופיע כבר בפרשנותו המוקדמת של היטלר ב"מאבקי".[232] תאוריה זו יוצאת מהדימוי של היהודי החזק והעל-אנושי ונשענת על ההנחה שכל פעולה המתנגדת למדיניות הגרמנית ננקטה, הובלה או נותבה על ידי יהודים. לפי אמונה זו, ליהודים יש זרועות בכל רחבי העולם שעומלות כדי להוציא את צוויהם לפועל, בהתאם לאינטרסים האישיים שלהם. הקנוניה פועלת בכל תחום של ידה משגת, והיא צוברת השפעה פוליטית, תרבותית, עיתונאית וכלכלית. להגדרתו של גבלס: "כל היהודים, מטבעם ומעצם השתייכותם לגזע היהודי, מהווים חלק מקנוניה בינלאומית נגד גרמניה הנאציונל-סוציאליסטית. הם מגייסים את מיטב כוחותיהם על מנת להוביל לתבוסתה ולהשמדתה."[233] תיאור מדויק של הפעולות שנוקטים היהודים כדי לגרום להחלשתה ולהבסתה של גרמניה ניתן למצוא במקורות שונים ומגוונים. כך לדוגמה, ציין חבר מפלגה בשם פאול פלבנר שאמצעים שננקטו בקהיר ובברן כנגד התעמולה האנטישמית הם עדות ממשית לפועלה של הקנוניה היהודית הבינלאומית.[234] לפי התפיסה הפשטנית של הירחון "דר שטרימר", כל מלחמה היא למעשה מלחמה של יהודים בלא-יהודים (לא משנה איזו כסות מטריאליסטית או אידיאולוגית היא עוטה), ולפיכך האשמה במלחמת האזרחים בספרד ובמהפכה הקומוניסטית מוטלת על היהודים בלבד.[235] לפי גבלס, האליטה האינטלקטואלית היהודית עברה לארצות אחרות, משם היא מנהלת קמפיין הכפשה

---

[231] "היהודים מסווים את עצמם" (1943).Das Bundesarchiv. תרגום: שושנה לב. נספח א.14.
[232] היטלר, **פרקים מתוך "מאבקי"**, עמ' 295-299.
[233] "!The Jews are Guilty", Goebbels. תורגם על ידי כותבת העבודה.
[234] Report concerning an antisemitic speech at a meeting of the Women's Office of the German Labour Front.
[235] Streicher, "Bolshevism and Synagogue".

"בוגדני וחסר מצפון" כנגד גרמניה.[236] כבר ב-1933 נטען שהיהודים מפיצים שקרים על התעללות ורעב במטרה להסיט את המדינות בהן הם חיים כנגד גרמניה, מדיניות שהיא בסך הכל רוצה לחיות לצידן בשכנות טובה.[237] בנאום שנשא בספטמבר 1937, חוזר היטלר על הטענה לפיה הכוחות המהפכניים בספרד גם הם ממומנים על ידי ברית המועצות, כלומר על ידי היהודים. היטלר מתריע שמה שקורה בספרד היום יקרה מחר במקום אחר: השליטה היהודית עתידה להתפשט. הוא מציין שהעולם הדמוקרטי מקבל את המרות היהודית בלי להביע כל התנגדות, דבר אשר משאיר את גרמניה "לבדד" במערכה, ולכאורה מאלץ אותה לאמץ טקטיקה לוחמנית במיוחד. עליה להתגונן מפני פלישה דו-ראשית של האויב היהודי: באמצעות הדמוקרטיות וכן באמצעות הבולשביזם.[238] בקריקטורה שפורסמה באותה השנה, חוזר הקשר שבין היהדות לדמוקרטיות המערביות, והיהודים מוצגים כאחראים על חימושן. הקריקטורה מציגה את הסטראוטיפ של היהודי הבנקאי השמן בבגדיו ההדורים, כאשר הוא חובק תותח.[239] בפינתו השמאלית של האיור מנופף בידיו גבר, מנסה למשוך את תשומת ליבו של הבנקאי. הגבר, לפי ההקשר, הוא אזרח של דמוקרטיה מערבית, הכפוף לרצונותיו של היהודי היושב על התותח ושולט בו.

"חימושן של הדמוקרטיות המערבית" (גרמניה, 1937).

אפילו טרם פרוץ מלחמת העולם השנייה, במקורות מסוימים ניתן לראות תפיסת עולם דיכוטומית, לפיה הקנוניה היהודית היא על-זמנית והגרמנים מנהלים עמה מאבק נצחי:

"מאז ומעולם היהודי הוא האויב הקטלני של כל האומות והעמים אשר התאחדו תחת ההנהגה הנורדית וקשרי הגזע. מטרתו הייתה ועודנה שליטה עולמית בידי אליטה יהודית גלויה או נסתרת. לשם מימוש המטרה הזו, היהודים משתמשים בכל אמצעי וארגון הנחוץ להם, לא משנה עד כמה מגוחך וטיפשי הוא עלול להיראות ממבט ראשון."[240]

מחבר המאמר מזכיר את מלחמת הגזעים הנצחית שמנהלים היהודים עם הנאצים, שלמעשה נדמית למאבק של גרמניה כנגד מי שמנסים לכפות עליה רודנות של אליטה מצומצמת. היהודים נחושים בדעתם להשתמש בכל אמצעי שידם משגת, כולל ארגונים שונים (כגון הסוכנות הציונית והג'וינט ה"יהודי-אמריקאי")[241]. לצד התדמית המאיימת הזו, חלק ממעשיהם של היהודים מתוארים כ"מגוחכים",

236 Goebbels, "Boycott Committees Against Jewry in the Entire Reich!".
237 Goebbels, "Boycott Committees Against Jewry in the Entire Reich!".
238 Hitler, Speech at the ninth NSDAP rally in Nuremberg on 13 September 1937.
239 "חימושן של הדמוקרטיות המערבית" (גרמניה, 1937). ארכיון תצלומים יד ושם פריט 101086. נספח א.15.
240 Heydrich, "The Visible Enemy". תורגם על ידי כותבת העבודה.
241 Karl Baumbock."Jews Practice World Politics". Propaganda-Verlag Paul Hochmuth (1942). From **The Third Reich Sourcebook** edited by Anson Rabinbach and Sander L. Gilman. Berkeley: University of California Press, 2013. p. 742-744.

תיאורים שמעלים פער בין איום ממשי של דיכוי והשתלטות על העולם לבין הצגה של היהודים כמטרד שולי. פער דומה מופיע בסרט "היהודי הנצחי", בו עולה ציטוט המיוחס לואגנר: "היהודי הוא השד האחראי להשחתה של המין האנושי". אולם תמונות היהודים ברקע, שכביכול אמורות להוכיח זאת, מתמקדות ביהודים בבגדים מהוהים, חלקם רזים וחולים. היהודים הללו הם אמנם מכוערים, אך מעוררי גועל בתווי פניהם יותר מאשר מאיימים[242], וקשה להאמין כי ישויות מגעילות אך חסרות-אונים אלה אכן נושאות בעוונו של פשע גדול כל כך.

דוגמה נוספת לשילוב בין דימוי הקנוניה המאיימת לדימוי מעורר גועל מצויה בעיתון תעמולה אנטישמי בו פורסמו תמונות של יהודי אוסטריה לאחר כיבושה. תחת הכותרת: "כל הכנופייה היהודית מוינה", מופיע תצלום של שישה יהודים מתגודדים במעגל ברחוב.[243] ארבעה מהמצולמים הם בעלי חזות יהודית-דתית מובהקת: זקן עבות לבן מעטר את פניהם, כיפות רחבות מכסות את קרקפותיהם. הם יהודים שמובחנים באמצעות סממניהם הדתיים. לעומת זאת, השניים האחרים אינם בעלי מאפיינים דתיים, אך נחיתותם הגזעית באה לידי ביטוי במראם מעורר הגועל ובחוסר הפרופורציה בפניהם. ששת היהודים עומדים כאילו באמצע תכנון או מזימה של "הכנופייה" אליה הם משתייכים, במעין התגודדות של שיתוף פעולה. המילה "כנופייה" מיוחסת לעולם הפשע, ולכן מגדירה את היהודים כארגון שמתכנן פשעים. התצלום מעורר רגשות של גועל ופחד בו זמנית. הגועל מתעורר בשל תת-אנושיותם של היהודים, בלאי הבגדים, חוסר הטיפוח והאסתטיקה, הדחייה הכללית של השונה מבחינה דתית לצד הדחייה הפיזית מתווי הפנים המעוותים של שני היהודים האחרים. הפחד נובע מהחזות המאיימת שלהם כקבוצה, מהמזימה שהם רוקמים, מהרושם שהם יוצרים כקבוצה מאוגדת. תככנותם של היהודים שבתמונה מתיימרת להפר את שלוותם של תושבי גרמניה, שזה עתה שטחם התאחד עם שטחה של אוסטריה.

"כל הכנופייה היהודית מוינה" (1938).

הקנוניה היהודית הבינלאומית הפכה לדימוי פופולרי אף יותר עם פרוץ מלחמת העולם השנייה. בנאום שנשא כשבעה חודשים לפני פרוץ המלחמה, הכריז היטלר כי "אם **בעלי ההון** היהודיים הבינלאומיים בתוך אירופה ומחוצה לה יצליחו לדרדר את האומות פעם נוספת למלחמת עולם, התוצאה לא תהיה

[242] Hippler, **Der Ewige Jude,** minute 2:36-2:54.

[243] "כל הכנופייה היהודית מוינה" (1938). ארכיון תצלומים יד ושם פריט 30416. נספח א.16.

ה**בולשיביזציה** של כדור הארץ וניצחון היהדות, אלא ההשמדה של הגזע היהודי באירופה!״.[244] היטלר מתריע על פעילותם האנטי-גרמנית של היהודים ברחבי האומות עוד לפני תחילת המלחמה. הקנוניה היהודית, שכבר חרחרה מלחמת עולם בעבר, מפנה את מדינות העולם זו כנגד זו לשם קידום האינטרסים שלה. שכשתגיע המלחמה, חזונו של היטלר יהדהד בתעמולה שוב ושוב כנבואה שמגשימה את עצמה.[245] המלחמה האמיתית, כך נדמה, אינה מלחמה של מדינה כנגד מדינה, אלא מלחמה בין מדינות אשר הורעלו על ידי היהודים, שהרי היהודים לא מפסיקים ללבות שנאה באמצעות שליטתם בעיתונות, בתרבות ובתעמולה, ברחבי אירופה ומחוצה לה.[246] בנבואה זו יש רמז גם לניגוד בין היהודים כסוכני הקפיטליזם העולמי לבין הדימוי של היהודים כמבשרי הבולשביזם: בעלי ההון היהודים מאיימים לחולל בולשיביזציה של כדור הארץ, כלומר השתלטותם של היהודים ככוח קפיטליסטי במהותו עלולה להוביל להפצת הבולשביזם. שלוש שנים מאוחר יותר, לאחר נבואתו של היטלר ״התגשמה״, נטען שהיהדות הבינלאומית ״הובילה ברצועה״ (ממש לשון של כפייה ואדנות על מדינות האויב), מלחמת עולם חדשה שמטרתה היא להביס את הנציונל-סוציאליזם ולבסס שליטה יהודית בעולם. מסתמן שהדרך היחידה למנוע איום שכזה היא באמצעות הרחקתם הכוללת של היהודים מהמדינות האנוסות תחת השפעתם.[247]

במאמר שכתב גבלס, שנתפס כמודל להפצת האנטישמיות בימי המלחמה, נטען שהיהודים לא מנהלים מאבק אלים רק כנגד הנציונל-סוציאליזם, אלא נלחמים מלחמת חורמה בציביליזציה המערבית כולה.[248] טענה זו הופכת את פועלם של הנאצים לשליחות בשם המערב, כאשר הקונפליקט המרכזי הוא לא בין גרמניה לארצות הברית ובריטניה (שמשתייכות כולן לאותה ציביליזציה), אלא בין כולן יחדיו כנגד היהודים. היהודים מתוארים כבעלי טקטיקות מתוחכמות, אינטליגנציה וערמומיות שמאפשרות להם לתקוף את הסדר התרבותי והמוסרי. גבלס ממשיך וטוען שהיהודים הם נקמנים וכפויי טובה: מי שייגן עליהם - סופו יהא ״תחת חרבם״.

אשמתם של היהודים במלחמת העולם השנייה היא מוטיב חוזר בתעמולה, שבא לידי ביטוי גם בייצוגים ויזואליים. בכרזה שדנתי בה בתת הפרק בנושא נחיתות ושליטה, דמותו של היהודי מעוררת גועל פיזי. היהודי מסתכל באיבה על היד האריתית העליונה המכוונת כלפיו, איך אינו נאבק בה, אלא נרתע ומתכווץ. היד האריתית מצביעה לכיוונו של היהודי בתנועת האשמה, שתואמת לכותרתה של הכרזה –״הוא האשם במלחמה.״ [249] קיים ניגוד מסוים בין הכניעה של דמותו של היהודי, המתבטאת בהיותו קטן משמעותית מן היד של הארי וגופו המכווץ, ובין ההאשמה החזקה שתולים בו – האחריות למלחמה. מצד אחד חזותו וגודלו מביעים בבירור את נחיתותו, ומצד שני, היהודי הנחות הצליח לחולל מלחמת עולם עצומה שגבתה קורבנות רבים ועתידה לחרוץ את גורלה של גרמניה. בכרזה אחרת, שפורסמה בפולין תחת הכותרת ״אין אנושיות״, מתואר יהודי סטראוטיפי לבוש שחורים על רקע אדום. מגן דוד לבן מצויר על כרסו, הוא בעל ראש שמן וחסר צוואר, מבט מאיים, אף גדול ופאות, ידו השמאלית מכווצת בזעם וידו הימנית מניפה שוט, מתכוננת לפגוע בטור ארוך של אנשים שהולכים על פנה כדור הארץ.[250] גודלו של היהודי המאיים

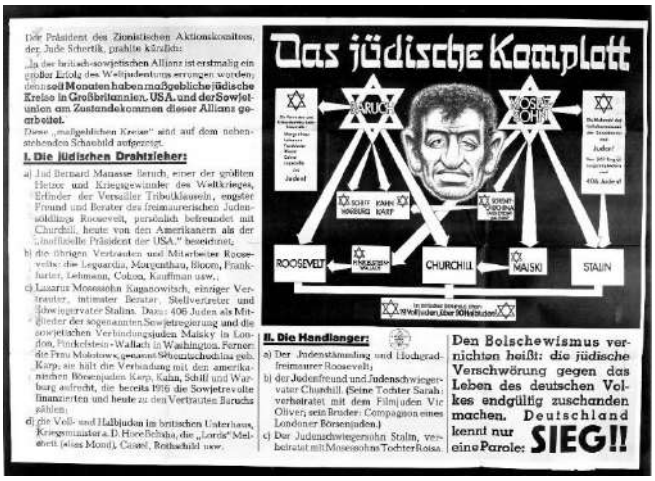
---

[244] Hitler, Speech to the Reichstag on 30 January 1939. תורגם על ידי כותבת העבודה. ההדגשה לא במקור.
[245] Goebbels, ״The Jews are Guilty!״
Baumbock,״Jews Practice World Politics״.
Goebbels, ״The War and the Jews״.
SS Main Office, ״The Jew״.
[246] Hitler, Speech to the Reichstag on 30 January 1939.
[247] Baumbock,״Jews Practice World Politics״.
[248] Goebbels, ״The War and the Jews.״
[249] ״הוא האשם במלחמה״ (הנס שוויצר, 1943). נספח א.2.
[250] ״אין אנושיות״ (1940\1944) .Das Bundesarchiv. תרגום: יונתן ורשקוב. נספח א. 17.

מתפרש על כשלושה רבעים מגודלה של הכרזה, בעוד שכדור הארץ מבצבץ מתחתיו והאנשים עליהם הוא מכוון את השוט כל כך קטנים עד שהם מתמזגים לגוש אחד. הפרופורציות בכרזה זו הפוכות מן הפרופורציות שברכזה הקודמת: היהודי לא מתגמד בצילה של היד האריתית המאשימה, אלא תושבי העולם הם אלה שנשארים פעוטים וחסרי חשיבות לעומת היהודי האכזר הרודה בהם. כרזה זו תואמת את רוח הקריאות בתעמולה המציגות תמיד את מערך המלחמה כאילו שידם של היהודים על העליונה, ורואות בכך הצדקה להקצנת המדיניות האנטישמית.[251]

"אין אנושיות" (1940\1944).

"הקנוניה היהודית" (גרמניה, 1941).

נואמי המפלגה והעיתונאים הנאצים התאמצו למצוא קשרים בין יהודים לשלטונות של בעלות הברית. חיפוש וסילוף הקשרים הללו נועד להסביר את העוינות שרחשו הדמוקרטיות כלפי גרמניה, והחריפו ככל שעלו הניסיונות להסביר באמצעותה את מלחמת העולם. קישור מפורש של היהודים לאישי מפתח ספציפיים מצוי בעיתון קיר מפלגתי שהופץ ברחבי גרמניה בשנת 1941.[252] בעיתון הקיר מופיע תרשים המתאר את מערך ההשפעה היהודית בבעלות הברית, ונלווה לו הסבר מילולי. תחת הכותרת "הקנוניה היהודית הבינלאומית" מצויר ראש סטראוטיפי של יהודי. משמאלו ממוסגר שמו של היהודי ברוך, אשר עליו נכתב כי הוא "נחשב לאחד המסכסכים הגדולים והמנצחים של מלחמת העולם, הוא ממציא של הסכם ורסאי והחבר הכי טוב ויועצו של הבונה החופשי רוזוולט. הוא מיודד אישית עם צ'רצ'יל. היום נחשב לנשיא הלא-רשמי של ארצות הברית." מימינו, היהודי מוזסון הוא "היועץ האינטימי ביותר, ממלא המקום וחמו של סטלין". חצים לבנים ועבים מדגישים את הקשרים שבין הגורמים השונים בקנוניה: החל ממשתפי הפעולה של רוזוולט והחברים היהודים בפרלמנט האנגלי וכלה בפירוט ספציפי על אשתו מולוטוב, שמימנה לכאורה את המהפכה הסובייטית וקשרה קשר עם יהודי הבורסה האמריקאים. ציון שמות ומספרים מדויקים (כגון: 406 מ-503 חברי הועד המרכזי של בריה"מ הם יהודים), הוא ניסיון לגרום למידע המופיע בכרזה להיתפס כמדויק וכמהימן. הן המספרים והן השמות הספציפיים כביכול "מוכיחים" את הקשר היהודי ומעגנים אותו במציאות. הסרט "היהודי הנצחי", באופן דומה, מציג שורה ארוכה של שמותיהם

[251] Goebbels, "The War and the Jews."

[252] "הקנוניה היהודית" (גרמניה, 1941). ארכיון תצלומים יד ושם פריט 25075. תרגום: שושנה לב. נספח א.18.

ותמונותיהם של בעלי השפעה כלכלית, תרבותית או פוליטית בארצות הברית, באנגליה ובצרפת (ביניהם אפילו מושל ניו-יורק, יועצו של הנשיא האמריקאי וראשי הממשלה הקודמים של בריטניה וצרפת).[253]

לצד פירוט מפורש של הקשרים של היהודים בבעלות הברית, רווח בתעמולה גם תיאורם כחסרי זהות אך בעלי השפעה.[254] כך הצליחו התועמלנים הנאציים להציג כל תופעה שלילית כמופעלת על ידי יהודים, גם אם לא נמצא אף יהודי המקושר אליה באופן ישיר. אחת הדוגמאות לכך היא כרזה שפורסמה בבלגיה הכבושה תחת הכותרת "הקנוניה היהודית נגד אירופה".[255] בתחתית הכרזה נמצא כדור הארץ, כאשר אירופה הצבועה בכחול ניצבת במרכז, ובריתם המועצות ובריטניה הצבועות באדום מאגפות אותה מימינה ומשמאלה. מנהיגיהן, סטלין בבגדי פועלים וצ'רצ'יל בחליפה ומקטורן של דגל בריטניה, לוחצים את ידיהם לאות הסכם. בדיוק מעל ידיהם השלובות מוצג פרצופו של היהודי: מוצלל ואפל, בעל זקן שחור, שפתיים עבות, אף גדול וכיפה המכסה את ראשו המקריח. הרקע סביב כדור הארץ הוא בצבע צהוב בהיר, והוא הולך ומתכהה ככל שעולים מעלה, כך שסביב למצחו של היהודי הרקע כבר שחור לגמרי. גם בכרזה זו היהודי מואשם בהפעלת סטלין וצ'רצ'יל לקשירת קשר כנגד אירופה, אך הקשר שלו עמם אינו ארצי. היהודי הוא לא חמו של צ'רצ'יל או חותנו של סטלין, אלא מכוון אותם כמעין כוח-על מלמעלה. הרקע הבהיר שסביב כדור הארץ, בניגוד לאופלה של דמותו של היהודי, מדגיש את הנרטיב לפיו כל מה שקורה בזירה הפוליטית-כלכלית הוא רק "הקצף שעל פני המים". מבעד להסכמים, לבריתות ולתפניות כלכליות שמתרחשות תחת השמיים הבהירים, ונראות פשוט "חלק מהעולם" – מסתתרת המזימה היהודית הקוסמית והאפלה לזרוע הרס וחורבן.

"הקנוניה היהודית נגד אירופה" (בלגיה).

"מאחורי כוחות האויב: היהודי" (ברונו האניש, 1942).

בכרזה שפורסמה ב-1942 דמותו הסטראוטיפית של היהודי מציצה מבעד לדגלי ארצות הברית, בריטניה ובריתם המועצות כמו מבעד למסך תיאטרון.[256] בניגוד לייצוג המפורש של הקשרים הספציפיים של היהודים עם בעלות הברית, כאן הפרטים ו"ההוכחות" מפנים את מקומם למסתוריות ואניגמטיות.

---

[253] Hippler, **Der Ewige Jude**, minute 28:20-30:10.

[254] Report concerning an antisemitic speech at a meeting of the Women's Office of the German Labour Front, 1935.

[255] "הקנוניה היהודית נגד אירופה" (בלגיה). ארכיון תצלומים יד ושם פריט 99020. נספח א. 19.

[256] "מאחורי כוחות האויב: היהודי" (ברונו האניש, 1942).
State of Deception: The Power of Nazi Propaganda edited by Edward Phillips. Washington DC: United States Holocaust Memorial Museum, 2011. p. 102. נספח א.20.

היהודי הוא "הבמאי של המלחמה": הוא עומד מאחורי הקלעים ומפעיל משם את השחקנים, הלוא הם "כוחות האויב" האנטי-גרמניים. כמו עובד במה, חזותו מטושטשת, בגדיו שחורים, ואילו החזית, דגלי מדינות האויב, היא צבעונית וססגונית. דמותו של היהודי היא גדולה ותופסת את רוב הכרזה, אולם רק רבע ממנה גלוי לעיני הצופה, והיתר מכוסה בווילון העשוי מדגלי המעצמות. ייצוג זה תואם את תפיסת הקנוניה הבינלאומית, לפיה רק חלק קטן מפעולותיהם של היהודים גלוי לעין, והם מסתתרים בבעלות הברית ומפעילים אותן הרחק מעיניהם של הגרמנים. הידיעות על פועלם של היהודים, כפי שהיטלר טען בנאומו שלוש שנים קודם לכן, מהוות חלק זעום בלבד ממערך ההשפעה הסמויה שלהם.[257] שתי הכרזות האחרונות שבחנתי כוללות את הדימוי של היהודי הסמוי: הוא פועל במסווה, מבלי שיבחינו בו, מאחורי הכוחות הזרים. הדימוי של היהודי הגלוי מופיע אף הוא בתאוריית ה"קנוניה היהודית הבינלאומית", דרך הניסיון להצביע על הקשרים הגלויים שבין היהודים למנהיגי בעלות הברית.

פעמים רבות הנאצים הציגו את המדיניות האנטישמית כאקט הכרחי של הגנה עצמית. באחד מנאומיו, גבלס השתמש בביטוי היהודי "עין תחת עין" כדי לתאר את המדיניות האנטישמית, שננקטה רק כתגובה לפועלם של היהודים כנגד גרמניה.[258] בדומה לכך, בכתבה המכריזה על יום החרם, החרמת העסקים היהודיים הוגדרה כ"אמצעי הגנה שנכפה עלינו".[259] סמוך לחקיקת חוקי נירנברג, נטען בעיתונות כי הנאצים הוכרחו, מתוך להגן על עצמם, לחוקק חוקים שנועדו לפתור את הבעיה היהודית בגרמניה ולשים קץ לחוליו של העם הגרמני.[260] במאמר על אנטישמיות בינלאומית נטען שהיהודים, כעם טפילי, **מאלצים** את האומה המארחת לחוקק חוקים המפרידים אותם משאר האוכלוסייה בשל תכונותיהם הנפשעות.[261] אפילו בפרוץ המלחמה גרמניה כביכול לא נטלה תפקיד יוזם ואקטיבי. לפי היטלר, מעולם לא היה בכוונתה ליצור קונפליקט כלשהו עם מדינות אירופה. היהודים הם אלו שיצרו וליבו את איבתן של בעלות הברית כלפי גרמניה, ולכן כל סכסוך שיווצר כתוצאה מכך, ויגרור מדיניות אלימה כלפיהם, יהיה באשמתם הבלעדית.[262] בעיצומה של המלחמה גבלס טען כי היהודים הם שחרחרו את המלחמה והם אלה שמובילים אותה, וגרמניה חייבת לבצע "החלטות קשות" (אך בלתי נמנעות) כדי להגן על החברה הגרמנית מהאיום היהודי. העם הגרמני, שהוא הכוח היחיד שמפריד כעת בין היהודים להשתלטותם הסופית על העולם, ניצב בפני בחירה: או להיכנע ליהדות הבינלאומית, ולהביא לשעבודה של האנושות כולה, או להיאבק בה במלוא המרץ. הוא חותם את מאמרו: "כשהם תכננו מלחמה שנועדה להכחיד את האומה הגרמנית, הם גזרו על עצמם את מותם".[263] אם היהודים זממו להשמיד את האומה הגרמנית באופן טוטאלי, אי אפשר להאשים את גרמניה, שהמלחמה הזו נכפתה עליה, בתגובתה הקיצונית, שהרי במלחמת הגזעים הקיומית, יכול להיות רק עם אחד מנצח.[264] במאמר אחר, גבלס מתאר באריכות את הגינותם ואת טוב ליבם של הגרמנים, אשר בעת כיבוש צרפת האכילו את תושביה הרעבים.[265] הוא מדגיש שהצרפתים הם אינם האויב, אלא היהודים המפעילים אותם. לצד הממד הקוסמי, של היהודים כזוממים להרס האומה, הוא מנסה לפנות גם לליבם של הקוראים: על היהודים מוטלת האשמה על כל מוות של חייל גרמני, כיוון שהם אלו שגררו את מדינות העולם לשדה הקרב (צבא האויב, לעומת זאת, מנוקה מאחריות). כפי שהעוול שנעשה לכל

---

[257] Hitler, Speech to the Reichstag on 30 January 1939.
[258] Goebbels, "The Jews are Guilty!"
[259] Goebbels, "Boycott Committees Against Jewry in the Entire Reich.
[260] Schellenberg, Review of the book **The Jews in Germany.**
[261] Schuster, "The 'Dear' Jews". ההדגשה לא במקור.
[262] Hitler, Speech to the Reichstag on 30 January 1939.
[263] Goebbels, "The War and the Jews." תורגם על ידי כותבת העבודה.
[264] פרידלנדר, **גרמניה הנאצית והיהודים**, עמ' 123.
[265] Goebbels. "The Jews are Guilty!"

גרמני במלחמה הוא עוול אישי, כך גם כל אזרח גרמני נושא באחריות אישית. אמנם חל איסור על פעולה יזומה כנגד יהודים, אבל מי כל שיעמוד לצידם – ייחשב לבוגד לאומי. בנאום שנשא הימלר ב-1943 בפני חייליו, שנועד למנוע מהם להכחיש את מודעותם לרצח מאוחר יותר, הוא מתאר את השמדת היהודים כשליחות מוסרית, כחובתם של החיילים כלפי עמם להשמיד את מי שזמם להשמיד אותם.[266]

שני הדימויים, של היהודי כתת-אנושי ושל היהודי כעל-אנושי, משחקים תפקיד חשוב בהכשרת המדיניות הקיצונית. הדה-הומניזציה, שמוציאה את האנושיות מהיהודים על ידי הפיכתם לחיות ולמחלות, גורמת לניתוק רגשי מהיהודים ולתחושה שלארים, בשל עליונותם, יש יכולת להפעיל עליהם סמכות (כפי שלבני אדם יש סמכות "טבעית" לקביעת גורלן של החיות), וכן מציג את סבלם כפחות משמעותי מסבל אנוש.[267] אולם כפי שהודגם בסרט "היהודי זיס", אין די בדימוי התת-אנושי שלו כדי להפוך את זיס לאנטגוניסט בעלילה. יש להוסיף לו ממד של עליונות המתבטאת, לדוגמה, ביכולתו להטעות ולהונות את הגרמנים. חוזקו ועורמתו של זיס מתבטאים בכך שהוא מובס רק כאשר יתר הדמויות מגייסות את מירב כוחותיהם ומתגודדות יחדיו.[268] האלמנט העל-אנושי הופך את האיום היהודי לבהול, ומאפשר את תיאורם של היהודים כאשמים במותם. בשנות ה-40, האחדת החזית של מלחמת החוץ וההשמדה הופכת את ההשמדה לכלי הכרחי של הגנה עצמית, בדיוק כמו שליחת חיילים אל שדה הקרב. במקום תעמולה שמפוצלת לכמה אויבים שונים, האויב הוא אחד, המסר הוא פשוט והשנאה כלפי היהודים מתעצמת. הם האחראים, באופן ישיר-מבפנים או עקיף מבחוץ, בכמעט כל עוול שנעשה לגרמניה.

גם דה-הומניזציה וגם דמוניזציה מוציאות את הרכיב האנושי שביהודים. שלילת היסוד האישי שביהודים, ובעקבות זאת שלילת היכולת של הארים להזדהות עמם, הגבירה עוד יותר את האדישות שהייתה נפוצה זה מכבר בגרמניה כלפי ההליכים שננקטו כנגד היהודים. הוצאת הרכיב האנושי שבהם היתה שלב מכריע במעבר בין אלימות להכחדה שיטתית.[269] אף על פי ששני הדימויים שנדונו בפרק זה מציגים את היהודי כלא-אנושי, כל דימוי מציג את היהודים באופן שונה בתכלית. עלו בפרק דימויים של היהודים כחולדות או כטפילים תת-אנושיים, דימויים שמתבססים על גועל והם אולי מרתיעים, אך לא מהווים סכנה שמחייבת פתרון כוללני או נחשבים ל"איום המסוכן ביותר שאי פעם איים על החיים, החופש והכבוד של האנושות".[270] לעומת זאת, האיום של העל-אנושי הוא איום מבוסס פחד, שנועד לעורר תחושות של חוסר אונים כלפי קבוצה אכזרית ושולטת. היהודים מעוררים בו-זמנית תחושה של אימה מגורם החזק מהם ותחושת גועל מגורם נחות. מעבר לעירוב מכוון ומטעה בין שני רגשות חזקים, כפי שאטען בתת הפרק הבא, ההכלאה בין שני הדימויים הללו פוסלת מגוון רחב של אפשרויות התמודדות עם הבעיה היהודית.

---

[266] Himmler, Speech delivered in Posen on 4 October 1943.
[267] Schulte-Sasse, **Entertaining the Third Reich: Illusions of Wholeness in Nazi Cinema**..p. 80.
[268] Schulte-Sasse, **Entertaining the Third Reich: Illusions of Wholeness in Nazi Cinema**, p.80-81.
[269] איאן קרשו. **היטלר, הגרמנים, ו"הפתרון הסופי"**. תל אביב: עם עובד, 2007.
[270] Goebbels, "The War and the Jews".

הקוהרנטיות שמאחורי הסתירות: לשם מה תעמולה מבוססת ניגודים?

הדימויים שבחנתי בחלקו הראשון של הפרק מציגים את היהודי כאיום מורכב, כאויב שתוקף מחזיתות רבות. אוסף הדימויים כולל ארבעה מתחים מרכזיים. המתח הראשון הוא המתח בין הדימוי של היהודי כגלוי לכל, כמי שנושא את יהדותו לראווה, ובין היהודי כישות סמויה ומסתווה שפועלת במחתרת. המתח השני נוגע למשמעות הכפולה שניתנת לפשעיו של היהודי, כפי שהודגם על ידי הדימוי המיני של היהודי והדימוי של היהודי כאיום כלכלי. הרובד הבסיסי של הפשע היהודי הוא איום פרטי וממשי שפוגע מיידית באינדיבידואל. מעליו מולבשת המשמעות החברתית של כל פשע יהודי נושא, ונוצר דימוי של היהודי כאויב החברה או הגזע. בחלק מהמקרים מולבש על היהודי רובד נוסף: היהודי כמי שפועל באופן קוסמי כנגד האנושות כולה. המתח השלישי נוגע להגדרתו של היהודי באמצעות אידיאולוגיות סותרות: כליברל וקפיטליסט, בולשביק וקנאי דת. המתח הרביעי הוא הפער בין הדימוי הנחות והתת-אנושי של היהודי, כמי שהארים הנעלים יוכלו לגבור עליו בקלות, והדימוי העל אנושי שלו, הלובש ייצוגים שטניים ונחשב למספיק חזק ומתוחכם בשביל להסיט את בעלות הברית כנגד גרמניה ולהוביל למלחמת עולם. דימוי זה רלוונטי הן למרחב הגרמני ולמתח שבין היהודי כנחות מהגרמני וכמי ששולט בגרמניה, והן במישור האוניברסלי, בו היהודים נדמים לחיות, טפילים ומחלות ובה-בעת גם לשליטי העולם ולאיום על קיומה של האנושות. לאורך הפרק הצעתי פרשנות אפשרית לתועלת התעמולתית של שימוש בכל דימוי נקודתי שכזה. כעת אנסה להסביר את המשמעות הרחבה העומדת מאחוריהם, כאשר הדימויים מופיעים זה לצד זה כחלק מנרטיב תעמולתי אחד.

אם ניקח כל דימוי באופן מבודד, במנותק מהמכלול, יהיה קשה להבין מדוע הוא תומך במדיניות קיצונית וכוללנית. אולם אם מציגים אותם זה לצד זה, מתקבלת תמונה מורכבת ומבלבלת. כדי למצוא פתרון לבעיה היהודית צריך להתמודד גם עם איום ברור ומובחן, וגם עם ישות מסתורית ומעורפלת שפועלת במסווה. אם פועלים במישור האישי בלבד, היה מניח את הדעת לכלוא מאחורי סוגר ובריח את האנסים ואת הגנבים שביהודים. אולם הדימוי המיני והדימוי הקפיטליסטי כוללים נרטיב לאומי, לפיו פשע מיני משמעו פגיעה בטהר הגזע הארי (והאנושות כולה), ופשע נקודתי של גנבה וניצול הוא חלק קטן מהמערך המסועף של הקפיטליזם היהודי העולמי. גם אם יימצא פתרון כוללני לבעיות הללו (כגון עידוד הרבייה בגזע הארי), הוא לא יטפל בפגיעה האישית בנערה הנאנסת או באזרח הגרמני שנושל מנכסיו. הניגודים האידיאולוגים בדמותו של היהודי מקשים אף הם על זיהוי הסכנה ועל התמודדות עמה: כך שאם, בזכות אריזציה או חרם כלכלי, יימצא פתרון שיאפשר את ההתגברות על הקפיטליזם היהודי, תיוותר הסכנה של היהודי הבולשביק, השש להשתמש באמצעים אלימים על מנת להדיח את המשטר ומנסה לכונן מהפכה בולשביקית עולמית (מה גם שאריזציה מטפלת באיום הכלכלי היהודי הפנים-גרמני, ולא בסוכני הקפיטליזם העולמי או הקומוניזם האוניברסלי). אם אף האיום הקומוניסטי יטופל, באמצעות ניצחון על ברית המועצות ודיכוי סופי של הזרמים הקומוניסטים בגרמניה, הדימוי של היהודים כקנאי דת עדיין יאיים להחריב את עולם הערכים הגרמני ולחולל פשעים איומים בארים. אם יוכלו הנאצים ליישם מדיניות יעילה כנגד קנאי הדת היהודים הקלים לזיהוי, יוותרו היהודים הליברלים שיוצאים כנגד השמרנות, ומן הסתם מוטמעים יותר בחברה ומסתווים בה. נחוץ אפוא פתרון שימגר את ארבע הזהויות השונות של היהודי בעת ובעונה אחת. עודף הדימויים הללו מרוקן מתוכן כל אספקט בדמותו של היהודי: אי אפשר לזהותו לא בתור קנאי דת ולא בתור קפיטליסט, לא בתור אנס ולא בתור קומוניסט, לא בתור ישות מובחנת ולא בתור כוח נסתר, אלא פשוט כיהודי. הפתרון אינו יכול להיות נקודתי לאיום ספציפי, משום שהזהות היהודית פועלת במישורים רבים ונגדיים במקביל.

אם היו מתמקדים בדימוי התת-אנושי של היהודים, כמי שנחותים מהארים מבחינה גזעית, אינטלקטואלית ותרבותית, היה אפשר לראות ביהודים סכנה לתרבות ולטוהר הגזע, אך לא איום כוללני שהארים ניצבים מולו בחוסר אונים. שכן אם היהודים היו תת-אנושיים ותו לא, היה ניתן לכלוא אותם בבידוד, להרחיקם בדרך כלשהי מהארים, כך שלא ידבקו במחלותיהם. אולם הקופים והעכברושים תופחים ומרחיבים את ממדיהם לכדי קנוניה יהודית בינלאומית ששואפת להרס הציביליזציה המערבית ומובילה מלחמת חורמה כנגד גרמניה. מהדימוי הזה עולה מצב חירום ממשי, לפיו הגרמנים נתונים בסכנה משמעותית. אולם אם דימוי זה היה מופיע ללא דימוי היהודי התת-אנושי בצידו, הפתרון הקיצוני והכוללני ביותר לא היה בררת המחדל. שהרי אם היהודים הם מובילי המערכה כנגד גרמניה, ניצחון במלחמה, או התנקשות במנהיגי בעלות הברית, לצד נישול כוחם של היהודים השולטים בעיתונות, בכלכלה ובתרבות בתוך גרמניה עצמה, היו ממגרים את האיום. ליהודים ה״קטנים״ והחולים בגטאות, אין דרך לפעול לטובת קידום האינטרסים של אנגליה ושל ברית המועצות. ההכלאה בין הדימוי העל-אנושי והתת-אנושי היא שפוסלת את האפשרות של ההתמודדות רק עם היהודים השולטים בגרמניה ובבעלות הברית. גם אם גרמניה תנחל ניצחון במלחמה, יוותרו היהודים התת-אנושיים ברחבי אירופה, שטפילותם ומחלותיהם מהוות אף הן סכנה לאנושות, ותת-אנושיותם מעניקה הכשר מוסרי (לא פחות חזק מההכשר לפעולה קיצונית בשעת חירום) להשמדתם. הגירתם המוחלטת למדינה מרוחקת היא פתרון המתקבל על הדעת לנוכח הדימוי התת-אנושי של היהודי, אולם בהתחשב בדימוי העל-אנושי, הגירה מעין זו למעשה תספק ליהודים מאחז ומקום שליטה ריכוזי ממנו יוכלו להוציא את תוכניותיהם להשתלטות נרחבת יותר על העולם.[1] גם פתרון שיתמקד בניתוק הקשרים שבין היהודים למדינות האויב וביטול מעמדה המכריע של הקנוניה הבינלאומית אינו מניח את הדעת. שכן, גם אם יצליחו הגרמנים להתנקש בכל יהודי המקורב לרוזוולט, צ׳רצ׳יל וסטלין (וכפי שפורט קודם לכן, יש רבים כאלה), זה לא יטפל בהמוני היהודים שמסתובבים בגרמניה ומחוצה לה, המחללים את טהרת הגזע ומפיצים לכלוך וזוהמה. היהודים אמנם אשמים במלחמה – אבל הניצחון במלחמה אין פשוטו כמשמעו ניצחון על היהדות. היהודים מחללים את גרמניה מלמטה, באופן יום יומי, עד לרמה הכוללנית והקוסמית. החל בעוול אינדיבידואלי וכלה במאבק קיומי בין גזעים – היהודים הם איום בכל סדר גודל אפשרי. צריך למצוא פתרון שישים סוף הן לבעיה היהודית שמחלחלת וזורעת הרס מלמטה והן לבעיה קוסמית ומאיימת שנכפית על גרמניה מלמעלה.

עם כל דימוי שנוסף לסבך ויוצר מורכבות וסתירה, נפסלות עוד ועוד אפשרויות להתמודדות מתונה יותר עם הבעיה היהודית. עולה מהתעמולה שהיהודים ״מתקיפים״ מכל כיוון אפשרי ושבלתי ניתן להימלט מפניהם. כל כך הרבה דימויים סותרים מקשים על גיבוש מדיניות שתפתור כל אספקט של סכנה בדמותו הרב-גונית של היהודי. מדיניות זו צריכה לזהות את היהודי באמצעות מאפייניו הקבועים, אך גם לדעת להבחין בו מתחת למעטה ההסוואה וההיטמעות; גם לטפל בפגיעה האישית בקורבנותיו, וגם לפתור את האיום שהוא מהווה על החברה והגזע; הפתרון צריך לטפל באיום היהודי על מגוון זהויותיו הפוליטיות, אם כליברל, קפיטליסט, קנאי דת ובולשביק. ולבסוף, הוא צריך למגר גם את היהודים התת-אנושיים מפיצי המחלות, וגם את היהודים העל-אנושיים המאיימים להכפיף את העולם למרותם הבלעדית. הדרך היחידה לפתור איום שלובש צורות כה רבות ופוגע מכיוונים שונים ולא צפויים היא באמצעות אימוץ של מדיניות קיצונית וכוללנית. כיוון שהוא פוסל בזו אחר זו דרכי התמודדות מתונות יותר, סבך הדימויים המתוחכם בתעמולה טומן בחובו הצדקה העיקרית לביצוע רצח העם.

[1] Baumbock, ״Jews Practice World Politics״.

מלבד מהניתוח הרציונלי של פסילת אפשרויות לפתרון, לעודף הדימויים הסותרים יש אפקט רגשי חזק. צרכן התעמולה הממוצע מוקף בהמון דימויים סותרים: היהודי הוא גם כנימה וגם שטן, גם קפיטליסט חזירי ונצלן וגם קומוניסט נפשע, גם ליברל מסכן מסורות וגם קנאי דת חשוך, גם נחות מהגרמני וגם שולט בו, גם בעל סממנים מובהקים וגם בלתי-נראה ובלתי מורגש. שילוב זה מעורר בלבול ופחד מפני אויב מופשט וחסר מאפיינים. מעבר לכך שעודף הדימויים הסותרים גורמים ליהודי להיות לגמרי "סמוי", כלומר חסר מאפיינים לחלוטין (מרוב שהוא "הכל" הוא הופך ל"לא-כלום"), כשמתמודדים עם איום לא מובחן שמתקיף מהרבה חזיתות מתעוררת תחושת חרדה ו"מצב חירום". האזרח הקטן הוא חסר אונים אל מול האיום, כל כך סבוך שבלתי ניתן אפילו לגבש בדמיון את מאפייניו המוחלטים.[2] אני משערת שחוסר אונים זה מאלץ אותו להניח למשטר – למי שמבין מהו האיום היהודי ויודע כיצד להיאבק בו – לפעול בלא הפרעה. במובן זה עודף הדימויים הסותרים יוצר תעמולה "משתקת" ולא "מפעילה", בהתאם להוראותיו המפורשות של גבלס: "זה התפקיד של הממשלה להתמודד אתם. לאף אחד אין זכות לפעול על דעת עצמו, אך חובה על כל אחד לתמוך בצעדי המדינה נגד היהודים...".[3]

התעמולה מעלה את הנרטיב לפיו מורכבותו של האויב אינה מאפשרת לעם לזהותו ובטח שלא להיאבק בו. הבררה היחידה שברשותו היא לשתף פעולה עם מדיניות המשטר, בלי לצפות להבינה. ואכן, פרט למקרים חריגים (כמו המאמר הקורא לחרם כלכלי[4], או המאמר שמורה לאזרח הגרמני מתי וכיצד עליו לעצור יהודים[5]), לא מצוינות בתעמולה הוראות כיצד על האזרח לפעול כדי להתמודד עם האיום. לחלופין, התעמולה הנאצית משרטטת תמונת עולם מאיימת בו היהודי הוא אויב שמתקיף מכל כיוון אפשרי והלחימה בו היא למעלה מהישג ידו של האדם הפרטי. בהתאם, רוב הפעולות האלימות כנגד היהודים נעשו ביוזמת המפלגה, גם אם במסגרתן היא עודדה חלקים מהאוכלוסייה לקחת בהן חלק. במהלך המלחמה הגסטאפו אף ניסה לדכא פוגרומים ואלימות ספונטנית מצד האוכלוסייה כנגד יהודי גרמניה, בעוד שבשטחים הכבושים התירה המפלגה לגופים הכפופים תחתיה לנהוג באלימות.[6] מכאן ניתן להסיק שגם אם המפלגה הושפעה לעיתים מ"לחץ מלמטה"[7], היא רצתה לשמר את שליטתה על מינון הפעולות האנטישמיות האלימות ועל אופן ביצוען, ולכן פעלה כדי לתפעל את הציבור כרצונה, למנוע פעולות עצמאיות של אינדיבידואלים שלא בהוראות המפלגה ולהתיר מדיניות אלימה לגופים הכפופים לה. שונאי היהודים ה"פעילים" היו שיעור קטן מהאוכלוסייה. רוב תושבי גרמניה התנהגו באופן פסיבי בכל הקשור ל"שאלת היהודים".[8] בדיוק את הפסיביות הזו התעמולה האנטישמית עוררה באמצעות הייצוג האמורפי של היהודי. עודף הדימויים הופך את הקהל לזקוק למפלגה לשם חשיפת האויב וביעורו, ולכן עליו להיות קשוב למדיניות שהיא מכתיבה. פעולות ספונטניות הן חסרות תועלת, שכן לאזרח הקטן לא יועיל לגזול את כספו של היהודי העשיר אם היהודי יכול להופיע גם כבולשביק, או לצאת כנגד היהודי האנס אם היהודים הם גם המפעילים של בעלות הברית. כל פעולה שיעשה על דעת עצמו תהיה חסרת משמעות בהתמודדות עם האיום היהודי.

---

[2] Friedlander, "'Europe's Inner Demons': the 'Other as Threat in Early Twentieth-Century European Culture".

[3] Goebbels, "The Jews are Guilty!". תורגם על ידי כותבת העבודה.

[4] Goebbels, "Boycott Committees Against Jewry in the Entire Reich!".

[5] Zarnack, "What Everyone Must Know: When May I Arrest Someone?".

[6] Otto Dov Kulka. "Popular Opinion in Nazi Germany as a Factor in the Policy of the 'Solution of the Jewish Question': The Nuremberg Laws and the *Reichskristallnacht*". From **Popular Opinion in Totalitarian Regimes: Fascism, Nazism, Communism**. Edited by Paul Corner. Oxford: Oxford University Press, 2009.

[7] Kulka, "Popular Opinion in Nazi Germany as a Factor in the Policy of the 'Solution of the Jewish Question': The Nuremberg Laws and the *Reichskristallnacht*".

[8] קרשו, **היטלר, הגרמנים, ו"הפתרון הסופי"**, עמ' 183, 234-233.

איאן קרשו טען כי "הדרך לאושוויץ נסללה בידי השנאה, אבל רוצפה באדישות". לדידו, היהודים לא העסיקו את דעתם של הגרמנים כיוון שהם נדמו לאיום מופשט שאין לו קשר לחיי היום יום.[9] לדעתי, הסתירות שבתעמולה הנאצית לקחו חלק משמעותי בעיצוב הפסיביות של גרמנים כלפי האיום היהודי. דימוי היהודי למפחיד ומאיים מאחת, תת-אנושי וכאוטי מאידך, ומעל הכל עמוס במטענים אידיאולוגים ודימויים סותרים שמכסים אותו במעטפת עמימות, הם שגורמים לאיום להיות "מופשט", ומרוב שהוא קשור לכל אספקט בחיי היום-יום, הוא לא מתקשר לכלום באופן פשוט וממשי. האדישות עליה מצביע קרשו לא נבעה בהכרח מחוסר אכפתיות, אלא אולי דווקא מתוך הכרה בגודל האיום, אך בצידה חוסר יכולת להתמודד עמו באופן עצמאי.

כפי שנכתב בפרקי המבוא, המבנה של משרד התעמולה הנאצי היה ריכוזי ומפוקח בדקדקנות. משרדו של גבלס וסוכנויות אחרות כיוונו את התעמולה מלמעלה, ולכן נראה שסביר להניח שמאחורי הדימויים המגוונים והסותרים עמדה מחשבה ואסטרטגיה. לצד זאת, יש לציין כי בגרמניה הנאצית פעלו סוכנויות תעמולה שונות עם אג'נדות שונות (מקומיות, כלליות, של משרדים ותנועות שונות) והתאום ביניהן היה רופף. אולם באותם מקורות ממש ניתן למצוא דימוי של נחיתות לצד דימוי של שליטה, או תיאור סטראוטיפי של היהודי לצד דימוי של היהודי כמעורה היטב בחברה. התעמולה האנטישמית היא לא אוסף מקורות כאשר בכל מקור יש דימוי אחד והמקורות עצמם סותרים זה את זה, אלא שרבים מהדימויים הסותרים מוצגים באותם המקורות. בנאומים ובכתבים של היטלר וגבלס עצמם מופיעות סתירות מהותיות (לדוגמה - בנאום המפורסם שמנבא את הסטת היהודים במלחמה[10], במסמך תעמולתי שפרסם על ידי המשרד הראשי של הס"ס[11], ובכתבים שונים של גבלס[12], שהוא המכתיב העיקרי של המסרים שיש להעביר לסוכנויות התעמולה). הסרט "היהודי הנצחי", שנוצר תחת פיקוחו הצמוד של גבלס, יוצר הכלאה בין רוב הניגודים שדנתי בהם: יש בו יהודים גלויים ויהודים סמויים, יהודים כנחותים מהגרמנים וכשליטים, קנאי דת, רוכלים וקפיטליסטיים ומהפכניים קומוניסטיים, תיאור של היהודים כמגפה וכחולדות וכן תיאור של היהודים כשליטי העיתונות, הכלכלה, התרבות וכבעלי השפעה מכרעת בדמוקרטיות המערביות.[13] גם בסרט "היהודי זיס" שנוצר אף הוא תחת פיקוחו והכוונתו של גבלס, מופיעה דמות מורכבת של היהודי: לעיתים חזותו גלויה ולעיתים הוא מצליח להסוות את יהדותו, היהודים הם מחד גיסא מרופשים ומוזנחים ומאידך גיסא עשירים, נאמר שהיהודים אינם חכמים, ואולם זיס מצליח לתעתע את הדוכס ולהפנות כנגדו את כלל יועציו בתחבולות. הדימויים הכלכליים, הדתיים והמיניים אף הם משולבים באישיותו הספק מעוררת גועל וספק מטילה אימה של דמות היהודי הראשית. מקורות אלה, שללא ספק היו מפוקחים על ידי המפלגה, מכילים ספקטרום של דימויים מורכבים וסותרים, ומכאן שהסתירות הן חלק בלי נפרד מטקטיקות התעמולה שהוכתבה מלמעלה, והטיעונים הכפולים אינם נובעים בהכרח רק ממתח בין סוכנויות תעמולה שוליות המחזיקות בתפיסות שונות של היהודי.

אולם גם אם הנאצים השכילו לשלב את מגוון הדימויים בתוך נרטיב אחד, ייתכן ששכיחותם של הדימויים הסותרים אינם רק תוצר של הכוונה מלמעלה. ייתכן שמשרד התעמולה הבחין בכך שהדימויים המנוגדים שסוכנויות שונות מפיצות עובדים בצורה יעילה, גם אם זה לא היה קו הפעולה המתוכנן מראש. מתקבל

---

[9] קרשו, **היטלר, הגרמנים, ו"הפתרון הסופי"**, עמ' 182-185.
[10] Hitler, Speech to the Reichstag on 30 January 1939.
[11] SS Main Office, "The Jew".
[12] Goebbels, "The Jews are Guilty!".
[13] Hippler, **Der Ewige Jude.**

על הדעת שמשרד ניצל את האפקטיביות שבחוסר האחידות במסרים התעמולתיים שכבר היו קיימים במערך התעמולתי, ואימץ אותם. בין עם סוכנויות שונות שהציגו תאוריות מנוגדות קיבלו הוראות לעשות כן ממשרד התעמולה, חיקו אותו או שהדבר קרה באופן טבעי וכביכול "מנותק" מהנרטיב שניסה לגבש משרד התעמולה, הן הרכיבו יחדיו פרדיגמה אחת שמציגה סתירות.

הופעתם של דימויים סותרים במקור אחד יכולה להפריך את הטענה שאין קוהרנטיות מאחורי ההצגה המגוונת ורווית הסתירות של היהודי. הרי אולי דווקא החיפוש אחר קוהרנטיות הוא הטעות: אפשר לחשוב על מערך תעמולה שמנסה "לירות לכל הכיוונים", כך שלכל חלק בציבור הגרמני יותאם הדימוי האנטישמי המתאים לו: המעמד הבינוני-גבוה והלאומנים מפחדים מהקומוניסטים, בעוד הפועלים סולדים מהיהודי הבנקאי וכן הלאה. ואולם, אם התעמולה מנסה "לירות לכל הכיוונים", אין טעם להציג שני דימויים סותרים ביחד. יותר יעיל לפרסם כרזה של היהודי ככנימה וכרזה נפרדת של היהודי כחברו של צ'רצ'יל ולהפיצם בנפרד לקבוצות הרלוונטיות. הצגתם של דימויים סותרים באובייקט יחיד היא מבלבלת, ואיננה שווה לסכום ההשפעה של כל דימוי בנפרד, ולכן אם היא מופיעה, ובייחוד בצורה רווחת ומקיפה כפי שהיא מופיעה בתעמולה הנאצית, צריך להימצא בהצגה המשולבת ערך כשלעצמה.

איני מתיימרת לטעון שהתועמלנים הנאצים יצרו יש מאין מערך תעמולתי המתבסס על סתירות ועל ניגודים. כפי שהראיתי בפרק השני, תעמולה אנטישמית עוד לפני הנאצים כללה הרבה מאפיינים מנוגדים וסותרים. מעבר לכך, יוצרי התעמולה בגרמניה במחצית הראשונה של המאה העשרים אכן נתקלו בהרבה "סוגים" שונים של יהודים: קומוניסטים ובנקאים, "יהודי מזרח" מובחנים ויהודים "מוטמעים", אינטלקטואלים ורבנים. לכן זה לא מפתיע שהתעמולה מתייחסת ליהודים בו זמנית כקפיטליסטים, כקומוניסטים וכקנאי דת. אולם עצם הניצול והשכלול שעשו הנאצים למגוון הדימויים הקיימים וגיבושם לכדי נרטיב אחד הוא המשמעותי. היקף משרד התעמולה וחדירתו לכל תחומי החיים של האזרחים, בשילוב עם מבנה הסתירות והניגודים המתוחכם (גם אם הדימויים המרכיבים אותו אינם פרי המצאתה של האנטישמיות הנאצית), הם שיצרו את אפקט "חוסר הבררה" ובעקבות זאת את ההצדקה למדיניות הקיצונית.[14] אמנם מנסחי התעמולה וקהל היעד שלה נתקלו במציאות במגוון דמויות של היהודי, אך התעמולה הנאצית מעולם לא היתה מוגבלת לתחום מציאות אלא עסקה בסילופה, והיא גלשה לא אחת אל מחוזות הפנטסטי.[15] השאלה "מיהו היהודי?" היא זניחה לעומת השאלה "איך צריך להציג אותו בתעמולה כדי שייתפס כמאיים ביותר?", ולכן ניתן למצוא בתעמולה כרזות המתארות אותו ככנימה עצומה שגודלה כשליש מכדור הארץ. התועמלנים בחרו במכוון להשתמש בשלל דימויי היהודים הרלוונטיים העומדים לרשותם (גם הבנקאים וגם הבולשביקים, גם הרבנים וגם האינטלקטואלים) ליצירת האפקט התעמולתי הרצוי. מעבר לכך, כל דימוי של היהודי הוא דימוי כוללני ("כל היהודים הם קפיטליסטים חזיריים", "כל היהודים הם בולשביקים" וכן הלאה), והטענה שמקצת היהודים הם נחותים ומקצתם נעלים, מקצתם קפיטליסטיים ומקצתם קנאי דת לא עולה מהמקורות שבחנתי. כל דימוי מתיימר לכלול את כל היהודים, וכך נוצרות הסתירות הבלתי-ניתנות לגישור בדמותם.

ראינו שהתבנית של התעמולה הנאצית, המתבססת על מגוון, ניגודים וסתירות, פוסלת אפשרויות מתונות להתמודדות עם הבעיה היהודית ומותירה אפקט רגשי חזק ותחושה של "חוסר בררה", השוללים מצרכן התעמולה את היכולת ליישמה בכוחות עצמו. בפרק הבא, אבחן תופעה מקבילה של תעמולה כנגד אויב,

[14] להתבססות על דימויים ישנים יש גם ערך פוזיטיבי: דימויים ישנים מעניקים לתעמולה תוקף ויכולים לסייע לצרכנים להתרגל למסרים במהירות ולדבוק בהם בקלות רבה יותר.
[15] דרך דימויים של יהודים כחיות, דרקונים, בעלי כוח לא פרופורציונלי, סילוף נתונים בדבר היקף השפעתם בגרמניה ובעולם וכולי.

והיא התעמולה האנטי-קולאקית בברית המועצות הסטליניסטית. באמצעות בחינת דימויי הקולאק העולים ממנה אבדוק האם או באיזו מידה מתקיימים בה הניגודים שעלו מהתעמולה הנאצית, ובהתבסס על ההשוואה אאפיין את הנרטיבים השונים של כל תעמולה ואת האופנים השונים בהם כל תעמולה מבקשת להפעיל את הקהל היעד.

פרק רביעי: התעמולה האנטי-קולאקית

בפרק הקודם הראיתי שמאחורי מגוון הדימויים של היהודי בתעמולה הנאצית עומד נרטיב מרכזי אחד, שמשרטט אויב אמורפי גדוש במאפיינים סותרים. נרטיב זה מחייב פתרון כוללני לבעיה היהודית וכן מכיל אפקט "משתק", לפיו קהל היעד של התעמולה הוא משולל כל יכולת להתמודד בכוחות עצמו עם האיום היהודי. בפרק זה אעסוק בתופעה נוספת של תעמולה כנגד אויב, התעמולה האנטי-קולאקית בברית המועצות. בחלקו הראשון של הפרק אפרוס את דימויי הקולאקים כפי שהם עולים ממאמרים, נאומים, כרזות וסרטים מהתעמולה הסובייטית שהופצה במהלך תכנית החומש הראשונה. בחלקו השני של הפרק אנסה להחיל על התעמולה האנטי-קולאקית את תבנית הניגודים והסתירות שהוצעה בפרק הקודם. לאחר ההשוואה, אטען שעל אף הדמיון באופי התעמולה ובדימויים העולים בה, הנרטיב שהיא מציגה הוא שונה בתכלית מהנרטיב שמציגה התעמולה האנטישמית, ותואם למטרתה השונה של התעמולה האנטי-קולאקית.

דימויי הקולאק בתעמולה הסובייטית

הקולאקים מוצגים בתעמולה הסובייטית בראש ובראשונה כאיום כלכלי וכגורמים "אנטי-קומוניסטיים". הטענה העיקרית כנגד הקולאקים היא שהם מובילים מאבק מעמדי בסירובם לשתף פעולה עם המדיניות הסוציאליסטית, מתוך שאיפה להנציח את המצב בו מיעוט קטן של איכרים מרוויח בעוד שרוב האיכרים שרוי בעוני. לפי נרטיב זה, הצלחת הקולקטיביזציה מותנית בדיכויו של הקפיטליזם הכפרי, המיוצג באמצעות הקולאקים.[1] מעבר לכך, הקולאקים מואשמים בניסיון לגרור את האיכרים העניים והבינוניים לחוסר פעולה עם המשטר.[2] בנאום שנשא סטלין ב-13 בפברואר 1928, הוא פורס את הנזקים העלולים להיגרם כתוצאה מהמשבר באספקת התבואה: העלאת מחירי המזון, היחלשות הצבא האדום, פגיעה בהתפתחות החקלאית וקיפאון בתהליך התיעוש.[3] הקולאקים מוזכרים כגורם הראשון למשבר הנרחב: הם מתחזקים ומתעשרים, מונעים את תוצרי התבואה מהמשטר בכוונה להעלות מחירים, משתפים פעולה עם "הספקולנטים העירוניים" וסוחפים את האיכרים הבינונים לחבל במדיניות המחירים הסובייטית. הוא מזכיר את סיסמת המפלגה: "הסתמכו על האיכרים העניים, בנו ברית יציבה עם האיכרים הבינוניים, ולעולם, ולו לרגע, אל תפסיקו להילחם בקולאקים."[4] הוא ממשיך ודורש מארגוני המפלגה להיצמד למדיניות הגבלת "הנטיות הנצלניות" של הקולאקים המחזיקים במאגרי התבואה.

מדיניות "ההגבלה" של הקולאקים מוחלפת במהרה במדיניות של "השמדתם כמעמד", החלפה שכונתה כ"אחד מהמהלכים המכריעים ביותר" במדיניות הסובייטית[5], והוצגה כ"זכותה של המפלגה".[6] עם קיבוע הבסיס המטריאליסטי הדרוש מתוצרתן של החוות הקולקטיביות, כך טען סטלין בנאומו בפני סטודנטים

---

[1] Joseph Stalin. "A Year of Great Change". **Pravda** (3 November 1929). From **Documents of Soviet History.** Volume 5. Editor: Alex G. Cummins. Gulf Breeze: Academic International Press, 2000. p. 128-135.

[2] "After the Plenary Session of the CC of the CPSU". **Pravda** (18 November 1929). From **Documents of Soviet History**. Volume 5. Editor: Alex G. Cummins. Gulf Breeze: Academic International Press, 2000. p. 144-147.

[3] Joseph Stalin. "First Results of the Procurement Campaign and the Further Tasks of the Party" (13 February, 1928). From: Marxists Internet Archive.

[4] Joseph Stalin. "Problems of Agrarian Policy in the USSR". Speech delivered at the conference of Marxist students of the agrarian question on 27 December 1929. From **Soviet Government** edited by Mervyn Matthews. London: Jonathan Cape LTD, 1974. Document 66. p. 330-331. תורגם על ידי כותבת העבודה.

[5] Stalin, "Problems of Agrarian Policy in the USSR".

[6] Central Committee of the VKP. Decree published on 5 February 1930. From **Soviet Government** edited by Mervyn Matthews. London: Jonathan Cape LTD, 1974. Document 67. p. 331-332.

ל"בעיה החקלאית", ניתקה התלות של הסובייטים באספקת התבואה מן הקולאקים, וניתן להחליפה בתבואה המסופקת על ידי החקלאות הקולקטיבית, ולדכא את ההתנגדות הקולאקית כליל.[7] בנאום נוסף שנשא בפני תלמידים שנה בלבד לאחר מכן, סטלין מעיד על כך שהחוות הקולקטיביות הצליחו לדכא את ההתנגדות הקולאקית ולהרוס את המעמד הקולאקי[8], אולם ממשיך לתאר את הקולאקים כאויבי האיכרים וכמי שתועלתם באה על חשבון תועלת הכלל. סטלין מציב את החוות הקולקטיביות, ואת הצטרפותם של האיכרים הבינוניים והעניים אליהן, כתנאי לניצחון על הקולאקים ולגאולת האיכרים מן המעמד המנצל. הוא ממשיך וטוען כי תהליך הדה-קולאקיזציה התאפשר בזכות של החוות הקולקטיביות והוא חיוני להתגבשותן, ולכן יש ליישמו בנחרצות רבה יותר מבעבר:

"אנחנו חייבים לרסק את הקולאקים, להשמידם כמעמד. אם לא נציב לעצמנו את המטרות האלה, המתקפה תהיה רק הצהרה, מטרד זניח, ביטוי ריק מתוכן, כל דבר פרט למתקפה בולשביקית אמיתית.... אנחנו חייבים להתכונן אליה ולאחר מכן לתקוף את הקולאקים, לתקוף מספיק חזק כדי למנוע מהם לקום על רגליהם בשנית".[9]

כדי להצדיק את תהליך הדה-קולאקיזציה, דיכוי הקולאקים לא אחת הוגדר כ"אמצעי חירום"[10] שצריך לנקוט לשם שימור הישגי המהפכה הסוציאליסטית. הסצנה השנייה בסרט "אדמה" מתארת את ניגוד האינטרסים שבין האיכרים העניים לקולאקים. בסצנה מופיעה אסיפת איכרים, מרוטים ונסערים. אחד מהם קורא בעצבנות בעיתון, מתרעם על כך שקולאק בשם "בלוקון" מחבל בעבודתם, מחביא את זרעיהם והורג בעורמה את חיות המשק שלהם. האיכרים כובשים את פניהם בידיהם בצעקות ובבכי על העוול שנעשה להם. רק האיכר וסילי מחזיק בגישה אופטימית. הוא טוען שבקרוב האיכרים יקבלו לידיהם מכונות, ויתאפשר להם בעזרתן לקחת את אדמותיהם של הקולאקים ולהביסם. וסילי עובר לקולחוז למרות התנגדות אביו.[11] לאחר הגעתו המיוחלת של הטרקטור לקולחוז, וסילי מכריז כי זהו סופם של הקולאקים.[12]

האיום הקולאקי, על פי התעמולה, נתפס כגדול יותר דווקא באזורים המרוחקים ממרכז השליטה (לרוב הרפובליקות הסובייטיות טרום המהפכה). מאמר ראשי בעיתון "פרבדה", שפורסם בנובמבר 1929, ראשית הקולקטיביזציה והמאבק בקולאקים, מתאר את הקולאקים כמי שידם על התחתונה (משום שהם נכשלו במשימתם להסיט את האיכרים ולא מנעו את התקדמות הקולקטיביזציה), אולם מציין כי הקולאקים באוקראינה הם "בעלי כוח כלכלי בולט וניסיון פוליטי".[13] בדומה לכך, מאמר שפורסם ביולי 1932 מגדיר את ניסיון הקולקטיביזציה באוקראינה ככישלון חרוץ.[14] לפי המאמר, טענות האיכרים האזוריים שהקומוניסטים הם האשמים ברעב הן "שקר קולאקי", בעוד שבפועל הקולאקים האוקראינים האנוכיים לא קוצרים את התבואה ומביאים את מחוזותיהם לחרפת רעב. בינואר 1928, סטלין נשא נאום בנוגע לבעיית מילוי המכסות בסיביר. לדידו, הבעיה אינה נובעת ממחסור בתבואה, אלא מהחמדנות

---

[7] Stalin, "Problems of Agrarian Policy in the USSR".

[8] Joseph Stalin. "Liquidation of the Kulak as a Class". (27 December 1930). From **Documents of Soviet History**. Volume 5. Editor: Alex G. Cummins. Gulf Breeze: Academic International Press, 2000. p. 175-188.

[9] Stalin, "Liquidation of the Kulak as a Class". תורגם על ידי כותבת העבודה.

[10] "After the Plenary Session of the CC of the CPSU".

[11] Alexander Dovzhenko (director). **Earth**. Kiev Studios, 1930. Minutes 10:53-15:05.

[12] Dovzhenko, **Earth**. Minutes 32:20.

[13] "After the Plenary Session of the CC of the CPSU".

[14] Mykola Skrypnyk. "III All-Ukrainian Party Conference. Discussion of Comrade Kosior's Speech. Comrade M. O. Skrypnyk's Speech". **Visti VUTsVK** (11 July 1932). From **The Holodomor Reader** edited by Bohdan Klid and Alexander J. Motyl. Toronto: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 2012. p. 236-237.

הקולאקית.[15] הקולאקים שומרים לעצמם את התבואה וממלאים בה את אסמיהם. כדי להגדיל את רווחיהם, כן טוען סטלין, הם דרשו לשלש את המחיר שקבעה הממשלה עבור התבואה. הוא ממשיך ומציין כי קיימת הצדקה חוקית למאסרם ולהחרמת רכושם של הקולאקים בשל פשעיהם. כל עוד הקולאקים פועלים בשטח, כך הוא מכריז, החבלה במילוי מכסות התבואה תמשיך להטריד את תושבי סיביר. על האיכרים חלה חובה לעבור לחוות הקולקטיביות ולנצח בעזרתן את הקפיטליזם הכפרי. נאום של לזר קגנוביץ' מתייחס לבעיה הקולאקית בצפון הקווקז.[16] לפיו, בחבל ארץ הקובן קיימים קולאקים המתנגדים למהפכה ומחבלים בזריעה וברכישת התבואה. הוא מדגים את טענתו על ארגון קולאקי, המקושר גם לארגון "השומר הלבן" שהתגלה במחוז סלאביאנסק. ארגון זה הצליח לחדור למערכת הכלכלית הסובייטית ולהחלישה באמצעות זריעת הרס בחוות הקולקטיביות וחבלה בסיפוק התבואה.

"נוציא את הקולאקים מהקולוחוז".

אף על פי שהחוות הקולקטיביות נתפסו כחלופה לחקלאות הקולאקית[17], הקולאקים עצמם לא הורשו להצטרף אליהן, גם אם היו נכונים למסור בכניעה את כל רכושם. משימת "טיהור" הקולאקים מהקולוחוזים הוכרזה כדחופה לשם השלמת בידודו הפוליטי של הקולאק.[18] למרות שהקולחוזים קמו מלכתחילה כתגובת נגד לעוצמתו של הקפיטליזם הכפרי, הקולאקים הצליחו להסתנן גם אליו. לפי התעמולה, מדובר במצב אבסורדי היות שהקולאקים מטבעם הם אויביה המושבעים של התנועה הקולקטיבית.[19] חוסר התאמתם של הקולאקים למסגרת החוות הקולקטיביות באה לידי ביטוי גם בכרזות שהופצו על ידי המפלגה. כרזה אחת מתארת אסיפה של איכרים: איכר צעיר כשגבו לקהל מניף את ידו, ויתר האיכרים צופים בו, אחד מהם מכווץ את אגרופו בזעם.[20] כתובת הכרזה,"נוציא את הקולאקים מהקולוחוז", מעידה על מטרת האספה: לרקום מזימה לגירוש הקולאקים מהחוות הקולקטיביות. בכרזה

[15] Joseph Stalin. "Grain Procurements and the Prospects for the Development of Agriculture" (January 1928). From: Marxists Internet Archive

[16] Lazar Kaganovich. Speech delivered on 23 of November 1932 at a joint meeting of the enlarged bureau of the AUCP(B) and the bureau of the city committee and activists of the Rostov-on-the-Don. From **The Holodomor Reader** edited by Bohdan Klid and Alexander J. Motyl. Toronto: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 2012. p.244-245.

[17] Central Committee of the VKP, Decree published on 5 February 1930.

[18] Stalin, "Problems of Agrarian Policy in the USSR".

[19] "After the Plenary Session of the CC of the CPSU".

[20] Stalin, "Liquidation of the Kulak as a Class". "נוציא את הקולאקים מהקולוחוז". Soviet Propaganda Archive. תרגום: יונתן ורשקוב. נספח ב.1.

אחרת, הקוראת לאיכרים להצטרף לקולוחוז, מופיעה איכרה עם חיות משק.[21] בפינה הימנית מופיע הקולאק: קטן, כאילו באמצע נפילה, מידו האחת נשמטת סכין וידו האחרת אוחזת בחבל. מעליו הכתובת "ניתן לקולאקים דחיפה ידידותיות", ומשמעותה היא שהאיכרים העניים והבינוניים מוזמנים לקחת חלק בקולוחוז, ואילו הקולאקים אינם רצויים בו.

"הצטרפו אל החוות הקולקטיביות" (ניקולאי טרפסיקורוב, 1930).

"הלאה קולחוזים!" (בוריס אפימוב, 1933).

הגדרתם של הקולאקים הייתה בראש ובראשונה הגדרה כלכלית[22], והמאפיינים הסטראוטיפיים החיצוניים והפנימיים שיוחסו להם תאמו לה. קריקטורה שפורסמה בשנת 1933 ממחישה את ההבדלים שבין הקולאק לאיכר העני, דרך הצגת האיורים שלהם זה לצד זה. משמאל עומד האיכר העני: לבוש בטוניקה בלויה ומטולאת, נעליים ישנות, בעל זקן מדובלל, מחזיק ספר מסמכים ישן בידו ומאחוריו חשבונייה. גופו הרזה מורכן קדימה וידו על חזהו, כמו בהבעת כניעה. מימנו מוצגת דמותו של הקולאק: רוחבה כפול מרוחבו של האיכר ולבושו מהודר (מכנסי עור בוהקים, חולצה לבנה, ווסט עם מדליון ואבזמי כסף, מעין מגבעת ומגפיים נוצצות). בניגוד להבעת פניו החייכנית של האיכר העני, הקולאק פוער את פיו בזעם, לחייו אדומות, כאילו באמצע צעקה. הוא נשען אחורה באגרופים קפוצים, אוחז ברובה (בקונטרסט לשפת גופו העדינה של האיכר והציוד הבלתי מזיק אשר ברשותו). הקולאק קורא "הלאה קולחוזים!", ואילו האיכר העני אומר: "אנחנו בעד הקולחוזים".[23] קריקטורה זו ממחישה את עושרו ואת תוקפנותו של הקולאק, לעומת האיכר העני שנשמע לדרישות המשטר. פערים חזותיים דומים מופיעים גם בסרט "אדמה": הקולאקים לבושים בחולצות מעוטרות, במכנסי עור ובנעליים נוצצות, בעוד שהאיכרים העניים והרזים לבושים בבגדים פשוטים, מהוהים ומלוכלכים, ומתהלכים בשדה יחפים.[24]

מאפייני הקולאק כשמן, עקשן, עשיר ואנוכי חוזרים ומהדהדים בתעמולה. בכרזה שפורסמה תחת הכתובת "נמגר את הקולאקים", הקולאק הוא בעל מאפיינים דומים. הוא לבוש בבגדים טובים, שמן, פיו פעור

---

[21] . "הצטרפו אל החוות הקולקטיביות" (ניקולאי טרפסיקורוב, 1930).
Iconography of Power by Victoria E. Bonnell. Berkeley: University of California Press, 1997. Figure 3.4. נספח ב.2.
[22] Katz, "Mass Death under Communist Rule and the Limits of 'Otherness'".
[23] "הלאה קולחוזים!" (בוריס אפימוב, 1933). Lenta.Ru. תרגום: יונתן ורשקוב. נספח ב.3.
[24] Dovzhenko, **Earth**. Minutes 23:00-24:30.

בכעס, עומד באמצע שדה כשרובה בידו.[25] את השדה מקיפים טרקטורים, ככל הנראה מהחוות הקולקטיביות, חורשים את השטח סביב, בעוד שהוא מגן באלימות ובהבעה עקשנית ועוינת על חלקתו, לא מאפשר להם לחדור אליה. הקולאקים השמנים והלבושים בקפידה, כך מתואר בתעמולה, נהנים מבתים נקיים יותר וממזון טוב יותר[26], כלומר רמת חייהם גבוהה באופן משמעותי מרמת חייו של האיכר הפשוט. מעבר לעושרם הבלתי-פרופורציונלי, הקולאקים מאופיינים בתעמולה כאנוכיים וכחסרי מוסר. כך לדוגמה, בנאום של חבר מפלגה מסופר על פועל שנפל במשמרת לילה אל תוך מכונה.[27] אף כשהיה על סף מוות ורגליו נשברו, הפועל שעבד לצדו לא עצר את המכונה ואפשר לעמיתו לסבול. מאוחר יותר התברר שעובד זה היה קולאק במסווה. חוסר המוסר הקולאקי מוצג גם במאמר על הבעיה הקולאקית באוקראינה: "...הקולאק ייצא למלחמה חמוש בסיסמה: 'אל תשברו אותנו, תדאגו לעצמכם, קחו [תבואה] לעצמכם, אל תדאגו לטובת הכלל, קחו מה שאתם יכולים לכיסכם הפרטי, החביאו את זה בבור'".[28] לפי ציטוט זה, הקולאקים אינם שותפים לערכים הסוציאליסטיים המקדשים את טובת הכלל ואת ערכי הערבות והשיתופיות, אלא בעלי עמדה קפיטליסטית המייצגת אנוכיות.

"נמגר את הקולאקים".

תיאור דומה של הקולאקים מופיע בסרט "ישן וחדש". התצלומים הראשונים מתארים את עניים של האיכרים: הם חיים בצפיפות בחוות קטנות, מתפרקות ומטונפות. בחוות אלו נמצאים זקנים תשושים, אם החובקת ילדה בייאוש, תינוקות בוכים וחולים וחיות משק חסרות השגחה החולקות עם האיכרים קורת גג.[29] לאחר מכן הסרט מתמקד בסיפורה של מרת'ה לפקין, איכרה ענייה אך "אחת מני רבים". מרת'ה היא איכרה בעלת חווה של פרה כחושה אחת בלבד. עם בוא האביב, חסרת תקווה וברגליים יחפות, מרת'ה הולכת לביתו של הקולאק להתחנן שייתן לה סוס כדי שיוכל לעזור לה בעבודת השדה. קרשי העץ ששימשו לה לשער לחוותה העלובה ניצבות כניגוד לשער האיתן והמעוטר סביב ביתו של הקולאק. ביתו הגבוה והיציב מופיע בניגוד לבקתתה המתפרקת. הפרה היחידה שלה, כולה עור ועצמות, מתגמדת

[25] "נמגר את הקולאקים". Soviet Propaganda Archive. תרגום: יונתן ורשקוב. נספח ב.4.
[26] Stalin, "Grain Procurements and the Prospects for the Development of Agriculture".
[27] G. B. Gelman. Speech delivered to the First Congress of Shock Brigades in December 1929. From **Stalinism as a Way of Life** edited by Lewis Siegelbaum and Andrei Sokolov. New Haven: Yale University Press, 2004.
[28] Skrypnyk, "III All-Ukrainian Party Conference. Discussion of Comrade Kosior's Speech". תורגם על ידי כותבת העבודה.
[29] Sergei M. Eisenstein, and Grigori Aleksandrov (directors). **Old and New**. 1929. Minute 2:03-5:09.

בעליבותה לעומת התיש המפואר עם פלומת השיער, השור העצום ואורוות הסוסים החזקים והבריאים שניצבו בחצרו רחבת-הידיים של הקולאק. לאחר סיבוב בחצרו, אשר במהלכו נגלה למרת׳ה עושרו הרב של הקולאק, הגיע המפגש עמו. היא מצאה אותו שכוב על ערמת כריות, רגליו נחות על הדום פרוותי, מכוסה בשמיכה מעוטרת. סצנה זו מתכתבת עם הסצנה הראשונה, המתארת את האיכרים שישנו על חציר. הקולאק מוצג כשמן מאוד. המצלמה מתפקסת על כפלי השומן שבצווארו, על האופן הגרגרני שבו הוא מביא לפיו מעט מן הנוזל הנמצא ליד מיטתו, ומכתים בלגימותיו הגסות את צווארו, בעוד מרת׳ה עומדת מולו כשידיה שלובות בתחינה. אשתו של הקולאק נכנסת אף היא: רחבה, לבושה בבגדים חגיגיים, עונדת תכשיטים ונזרים לשיער, ובעלת כפלי שומן באזור הצוואר והפנים. הזוג מביט במרת׳ה בתוכחה, עד שהכלי ששימש להעברת המשקה מוטח במיכל בזעם לאות סירוב, והקולאק השמן חוזר לתנוחתו על הר הכריות כאילו לא הופרע. בצאתה מרת׳ה רואה איש צעיר ומלא, כל הנראה בנו של הקולאק, רוכב על אחד מני הסוסים הרבים ברשותו של הקולאק, ומצליף בו. בלית ברירה, נאלצה מרת׳ה לרתום את הפרה למחרשה עד שזו גוועה מהמאמץ, בעוד שאיכרים עניים אחרים נאלצו למשוך את מחרשותיהם בכוח גופם בלבד.[30] מעבר להצגת הפערים העצומים שבין המוני האיכרים העניים, הכחושים וחסרי הכל לבין הקולאק המלא והמפונק, הקולאק מוצג כאנוכי, כחסר אמפתיה ומוג לב, כמי שלא מוכן להקריב אפילו מעט מן השפע שברשותו כדי לגאול את חייהם של איכרים אחרים, החיים בתנאי עוני בלתי אנושיים.

מאפיין נוסף של שמיוחס לקולאקים בתעמולה הוא אלימות. ייצוג אלים זה מתבטא בעיקר בכרזות בהן הקולאקים מתוארים כאשר הם מחזיקים ברובה.[31] במאמר מאת מקסים גורקי מצוין שהקולאקים מפעילים טרור על יתר האיכרים, הכולל רציחות, הצתה, ופשעים מ״מכל סוג״.[32] בסרט ״אדמה״ מופיע גם כן דימוי של הקולאק כמי שמתנהג באופן אלים מתוך התנגדותו לקולקטיביזציה. ווסילי נרצח בעודו רוקד בשביל על ידי אדם מסתורי.[33] בהלווייתו התברר שהרוצח היה הקולאק. בסצנה שלאחר מכן, הקולאק צועק באימה ״זו האדמה שלי, אני לא אוותר!״ תוך ריצה טרופה.[34] במעמד ההלוויה, הקולאק האשם ברצח מתוודה, מתאר את הרצח לפרטיו ומחקה באירוניה את ריקודו של וסילי בעת הירצחו.[35] אולם מעבר לדימוי האלים של הקולאק, כמי שמחריף את המאבק בסוציאליזם עד לכדי רצח (ובכך כמו ״מצדיק״ תגובה אלימה מצד האיכרים הסוציאליסטיים), הסרט יוצר דימוי של אידיאל האיכר על דרך הניגוד לקולאק. וסילי, האיכר שחרף התנגדות אביו הקריב את ביתו על מזבח הסוציאליזם, כולו חדור מטרה ואומץ להילחם באיום הקולאקי, הפך במותו לקדוש מעונה, לאיכר לעילא אשר נרצח על ידי המתנגדים לקולקטיביזציה בשל החלק המשמעותי שנטל במאבק הסוציאליסטי (הרס שדות בני אלפי שנים).[36] הלווייתו של וסילי הופכת לטקס לקידוש ה״חיים החדשים״ שמציע הסוציאליזם[37], ווסילי עצמו מובל כקדוש בבגדים לבנים ובאלונקה לבנה, פרחים מלטפים את שערו ואת פניו, והבעתו שלווה. דימוי

---

[30] Aleksandrov and Eisenstein, **Old and New**, minute 9:08-20:00
בהמשך הסרט מתואר מפנה בחייה של מרת׳ה: היא מחליטה לחונן שינוי בחייה, ומקימה קולחוז שאט אט גדל ואפילו זוכה בטרקטור – קריאה ברורה לאיכרים לעבור לקולוחוזים על מנת לשפר את תנאי חייהם.

[31] ״הלאה קולחוזים!״ (בוריס אפימוב, 1933). נספח ב.3. ״נמגר את הקולאקים״. נספח ב.4. ״הדת היא יסוד עבור הקולאקים״ (1931). History in Posters. נספח ב.5.

[32] Maxim Gorky. ״If the Enemy Does Not Surrender – Destroy Him״. **Pravda** (15 November 1930). From **Documents of Soviet History**. Volume 5. Editor: Alex G. Cummins. Gulf Breeze: Academic International Press, 2000. p. 296-298.

[33] Dovzhenko, **Earth**. Minute 48:10.

[34] Dovzhenko, **Earth**. Minute 01:06:00

[35] Dovzhenko, **Earth**. Minute 01:09:00-01:12:30.

[36] Dovzhenko, **Earth**. Minute 58:10

[37] Dovzhenko, **Earth**. Minute 59:30. סצנת הלוויה אף היא מדגישה את האנטי-דתיות של הבולשביזם: אביו של וסילי מתעקש לקבור את בנו ללא נוכחותם של כמרים ואנשי כנסייה, אלא ברוח סוציאליסטית של שאיפה לחיים חדשים. הוא אפילו מטיח בפני הכומר הבא לנחמו שאין כזה דבר אלוהים.

הקדוש המעונה יוצר ניגוד בולט עם הקולאק האשם וטרוף-הדעת שמופיע בסצנה השזורה בסצנת הובלתו של וסילי לקבורה.[38] בטקס ההלוויה נאמר כי וסילי הולך להיות נודע בעולם כולו בשל גבורתו, והוא מושווה למטוס הבולשביקי הטס בשמיים: מאבקו בקולאקים, אף על פי שזה הוביל למותו, תרם תרומה משמעותית להפצת הסוציאליזם.[39] בצילו של הטקס המרשים התוודותו של הקולאק האשם אינה זוכה לכל התייחסות.[40] הוא כל כך חסר אונים אל מול מפגן התמיכה בסוציאליזם, שהתנגדותו הופכת באחת ללא-רלוונטית. זאת ועוד, בסרט זה הקולאקים מוצגים גם מתנגדים לקדמה. כשמגיע הטרקטור, והמוני האיכרים צוהלים בשמחה, הקולאקים לובשים הבעה מבוהלת.[41] בין אם הסיבה לכך היא דאגה לאינטרסים שלהם גרידא או שמה היא מעורבת בשמרנות והתנגדות לשינויים הטכנולוגיים כשלעצמם, הקולאקים מוצגים בזאת כאויבי המודרניזציה, שהיא אחד האידיאלים המרכזיים שהמשטר הסובייטי שאף להגשים.

"הדת היא יסוד עבור הקולאקים" (1931).

"אין מקום בחוות הקולקטיביות לכמרים ולקולאקים" (ניקולאי מיקהיילוב, 1930).

כפי שמתבטא בסרט, גם הדת נחשבת לאויב המושבע של הסוציאליזם.[42] אולם בסרט זה מדובר בשני אויבים נפרדים שאין ביניהם קשר ישיר. במקורות אחרים מהתעמולה הסובייטית קיימת זיקה מסוימת בין האויב הקולאקי לאויב הדתי. בייצוגים ויזואליים, הקולאקים מוצגים כנושאי סממנים דתיים, כדוגמת שרשראות צלב.[43] לעיתים הקשר בין הנצרות לקולאקים מפורש אף יותר. בכרזה שפורסמה תחת הכותרת "הדת היא יסוד עבור הקולאקים", מתואר קולאק בחזותו הסטראוטיפית (כולל הרובה הטחוב במקטורנו), נשען, כעל מקלות הליכה, על שני ראשים של אנשי דת (המסומנים בצלבים).[44] בכרזה אחרת, שכותרתה "אין מקום בחוות הקולקטיביות שלנו לכמרים ולקולאקים", נראית איכרה עצומה, צבועה

---

[38] Dovzhenko, **Earth**. Minute 01:03:00

[39] Dovzhenko, **Earth**. Minute 01:12:00.

[40] Dovzhenko, **Earth**. Minute 01:06:00

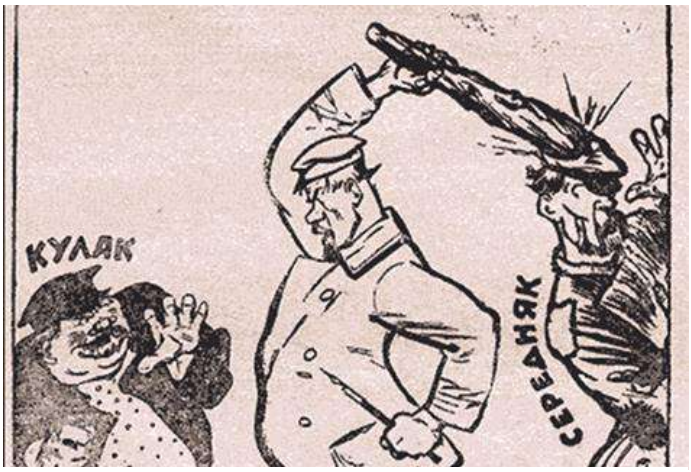
[41] Dovzhenko, **Earth**. Minute. 31:00- 34:10.

[42] הכומר מוצג בסרט כקנאי שוטה, הקורא שוב ושוב למותם של החוטאים. אביו של וסילי מסרב לקבור את בנו בטקס דתי, בטענה שאין דבר כזה "אלוהים", ומביע פקפוק במוסד הכמורה.

[43] "נמגר את הקולאקים". נספח ב.4. "הירקבות היא מתנה לאויב המעמדי" (ניקולאי קורשונוב, 1933). **Iconography of Power** by Victoria E. Bonnell. Berkeley: University of California Press, 1997. Figure 5.13. נספח ב.6.

[44] "הדת היא יסוד עבור הקולאקים" (1931). נספח ב.5.

באדום על רקע שדה ושיירת טרקטורים, מחווה בידה לקבוצה של קולאקים וכמרים לעצור.[45] הכמרים והקולאק מופיעים כחלק מאותה חבורה המבקשת להיכנס לקולחוז אך אינה רצויה בו, ודמויותיהם, פרט לביגוד, הן בעלי מאפיינים משותפים (שמנות, מזוקנות, קפוצות אגרופים וכדומה). כרזות אלו מציגות את הקולאקים כמזדהים עם הדת או כנשענים עליה. כיוון שהבולשביזם החשיב את עצמו כאנטי-דתי וניהל מאבק חריף בכנסייה ובאנשי הדת, הזיהוי שלהם עם הקולאקים יוצר חזית של אויב מאוחד: במקום שני אויבים קטנים, נוצר אויב כללי וגדול. ייתכן שמטרת הקישור בין שתי הקבוצות הללו היא להרחיק את האיכרים העניים והבינוניים מהדת, בשל זיהויה עם המעמד המנצל.

"באקסטזת המכות". **פריוקסקי רבוצ'יק** (11 באפריל 1930).

בכרזה "אין מקום בחוות הקולקטיביות שלנו לכמרים ולקולאקים", הקולאק והכמרים גודלם כעשירית מגודלה של האיכרה האדומה.[46] הפרופורציות הללו מדגישות על עליונותה של האיכרה עליהם, ומציגות הן את הקולאקים והן את הכמרים כאיום זניח המתגמד בצלם של האיכרים המאוגדים בקולוחוזים. יתר על כן, צבעה של האיכרה הוא אדום חזק על רקע שמיים בהירים, כצבע המפלגה, ואילו אויבי המשטר מצוירים באפור על רקע שחור. בחירת צבעים הזו מגדירה אותם כגורמים שלילים (שחור) ולצד זאת יוצרת בדמותם אפקט "דהוי" ביחס לצבע הבולט של האיכרה, ובכך מפחיתה מעוצמתם. פרופורציות דומות מופיעות גם בכרזה "הצטרפו אל החוות הקולקטיביות": מרכז הכרזה היא איכרה המובילה חיות משק, והקולאק מופיע חסר חשיבות, בקושי נראה על רקע אפור, תחת הכותרת "ניתן לקולאק דחיפה ידידותית".[47] אולם נראה ש"דחיפה ידידותית" זו השפיעה באורח קשה על הקולאק, שצויר בפוזיציה של נפילה, מגבעתו המסורתית מנותקת מקרקפתו והבעת כאב על פניו. באמצעות "דחיפה ידידותית" בלבד ניתן להסב לקולאקים נזק משמעותי, ולכן האיכרים החברים הארגונים הקולקטיביים לא צריכים לחשוש מלהתנגד להם. בדומה לכך, בקריקטורה "באקסטזת המכות", מופיע קולאק המתגונן מפני חבטת נבוט.[48] הוא שמן ולבוש בבגדי הקולאק ובמגבעתו המסורתית, אולם גופו מכווץ וידו פרוסה בתנועה מגוננת, והוא מעורר רחמים יותר מאשר פחד. ייצוגים אלה עולים בקנה אחד עם ההתפארות החוזרת בתעמולה

[45] "אין מקום בחוות הקולקטיביות לכמרים ולקולאקים" (ניקולאי מיקהיילוב, 1930).
. **Iconography of Power** by Victoria E. Bonnell. Berkeley: University of California Press, 1997. Plate 3.
נספח ב.7.
[46] "אין מקום בחוות הקולקטיביות לכמרים ולקולאקים" (ניקולאי מיקהיילוב, 1930). נספח ב.7.
[47] "הצטרפו אל החוות הקולקטיביות" (ניקולאי טרפסיקורוב, 1930). נספח ב.2.
[48] "באקסטזת המכות". **פריוקסקי רבוצ'יק** (11 באפריל 1930). Lenta.Ru תרגום: יונתן ורשקוב. נספח ב.8.

בהיחלשותם של הקולאקים, בכפיפותם למדיניות הקולקטיביזציה[49], וכן בכישלון ניסיונותיהם למנוע מהאיכרים העניים והבינונים להצטרף לחוות הקולקטיביות.[50]

"הירקבות היא מתנה לאויב המעמדי" (ניקולאי קורשונוב, 1933).

"הלאה הקולאקים מהקולוחוז!" (1930).

מעבר להדגשת נחיתותם של הקולאקים במסגרת המאבק בסובייטים, התעמולה הסובייטית לא אחת מציגה את הקולאקים כתת-אנושיים. דוגמה לכך מצויה בכרזה "הירקבות היא מתנה לאויב המעמדי", בה מופיע הקולאק בלבושו הרגיל, אך בצירוף מאפיינים פיזיים דוחים.[51] גבו כפוף, פרצופו מעוך ודמוי-פרצוף צפרדע ועיניו צרות ומכווצות. חוסר הפרופורציות בגופו גורמות לחזותו להיות חולה ומרתיעה. בכרזה "הלאה הקולאקים מהקולוחוז", מופיע הקולאק השמן הסטראוטיפי, ידיו שלוחות מעלה, ואגרוף מכוון אל גבו.[52] מימינו, בתיבת טקסט, נכתב כי הקולאקים הם גסים, חייתים, ולא-מתורבתים. בדומה לכך, סטלין תאר את הקולאקים כמי שמונעים על פי גחמות.[53] תעמולה מסוג זה משולבת גם בטכניקות שונות של אנימליזציה. בכרזה "זרקו מדרככם את הקולאקים"[54], דמותו המסורתית של הקולאק השמן פרוסה במרכז קורי עכביש, כאשר יד הגדולה ממנו פי שלושה או ארבעה אוחזת בהם. כרזה נוספת מתארת דגם של חווה קולקטיבית על רקע אדום, וטרקטור שחור וגדול נוסע מכיוונה.[55] לגלגליו של הטרקטור מצויים קולאקים זעירים הנסוגים ממנו: חלקם מחזיקים בכלי עבודה, אחד מתחבא מאוחרי פגר עז ואחד – בעל פני קוף – יושב על שקים (ככל הנראה שקי מטבעות) ואוחז ברובה. הקולאקים, רבים מהם בעלי מאפיינים חייתים, זעומים וחסרי חשיבות בצילו של הטרקטור, סמל הקדמה הסוציאליסטית והקולוחוז. כותרת הכרזה, "השמידו הקולאקים כמעמד", מוצגת כמשימה שיכולה להתגשם בקלות. דימויים של הקולאק כקטן, כחייתי או כנפגע מאמצעי הקולקטיביזציה (כמו טרקטורים) או מיד אשר גדולה ממנו באופן משמעותי, מציגים את הקולאקים כחלשים, כסכנה אשר הסוציאליסטים יכולים בקלות לגבור עליה. נוסף על כך, נחיתותם המוסרית מעניקה גושפנקא למשטר לנהוג בהם באלימות, הן

---

[49] Joseph Stalin. "On the Grain Front". Speech delivered at the Communist Academy in the Sverdlov University on 28 May 1928. From **Soviet Government** edited by Mervyn Matthews. London: Jonathan Cape LTD, 1974. Document 65. p. 325-330.

Stalin, "A Year of Great Change".

[50] "After the Plenary Session of the CC of the CPSU".

[51] "הירקבות היא מתנה לאויב המעמדי" (ניקולאי קורשונוב, 1933). נספח ב.6.

[52] "הלאה הקולאקים מהקולוחוז!" (1930). Soviet Propaganda Archive. תרגום: יונתן ורשקוב. נספח ב.9.

[53] Stalin, "Grain Procurements and the Prospects for the Development of Agriculture.

[54] "זרקו מדרככם את הקולאקים". François Le Guévellou. תרגום: יונתן ורשקוב. נספח ב.10.

[55] "השמידו את הקולאקים כמעמד" (1930). Granger Historical Picture Archive". נספח ב.11.

כיוון שהם הביאו את עונשם על עצמם, והן משום שנחיתותם והצגתם כחיות מנתקת את יסוד האמפתיה האנושית ומאפשרת יחס קיצוני יותר מיחס שניתן ליישם על בני אדם.

"זרקו מדרככם את הקולאקים".

"השמידו את הקולאקים כמעמד" (1930).

לצד שכיחותו של השימוש בתיאור הסטראוטיפי של הקולאק, שלעיתים מופיע בשילוב עם אלמנטים של נחיתות ואנימליזציה, מצוי בתעמולה גם דימוי של "קולאק סמוי", שלובש חזות אחרת על מנת לפגוע בתעשייה, בחוות הקולקטיביות או במדיניות הסוציאליסטית. מאמר ראשי בעיתון "פרבדה" חושף כי למרות שהקולאקים הובסו בשדה הקרב הפתוח, הם מנסים לפעול כנגד המדיניות הסוציאליסטית בדרכים סמויות יותר.[56] חולשת המפלגה וחוסר יכולתה לזהות את האיום הקולאקי אפשרו לקולאקים לחדור למנגנון הכלכלי הסובייטי ולחוות הקולקטיביות. משימת המפלגה הנוכחית, כך הוא טוען, היא לחשוף את הטקטיקות החדשות של הקולאקים ולהסיר את המסכות שהם עוטים בפני ההמונים על מנת להכשיל את המדיניות הסוציאליסטית. מאמר אחר מתאר בפירוט את אופן הסתננותם של הקולאקים לחוות הקולקטיביות: הקולאקים מצאו את דרכם להשתחל לקולחוזים, לתפוס בהם את עמדות ההנהגה ובאמצעות גניבה והסתרה לחבל ברכישות התבואה ולמסור רק כחצי מהתבואה המתבקשת.[57] גם כאן המאמר מצביע על הצורך שבחשיפת פרצופם האמיתי של הקולאקים בפני האיכרים. כמו כן, ישנם סיפורים המתארים מקרי חדירה ספציפיים של קולאקים למערכת הסוציאליסטית, כדוגמת ארגון קולאקי שחדר למערכת הכלכלית כדי להחליש אותה וחיבל בתהליך זריעת ורכישת התבואה[58], או קולאק שהצליח לחדור למערכת התעשייתית וגרם לעוול לפועלים.[59] גם כאן, האויב הנסתר שחודר במסווה לתוככי החברה, לובש את החזות המאיימת ביותר: "אנחנו לא מפחדים להילחם באויב שאנחנו מסוגלים

[56] "Raise Higher the Banner of Proletarian Internationalism!". **Pravda** (10 March 1933). **The Holodomor Reader** edited by Bohdan Klid and Alexander J. Motyl. Toronto: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 2012. p. 259-260.

[57] Stanislav Kosior. "On Errors and Shortcomings in Organizing Grain Procurements in Ukraine". **Pravda** (15 February 1933). From **The Holodomor Reader** edited by Bohdan Klid and Alexander J. Motyl. Toronto: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 2012. p. 257-259.

[58] Kaganovich, Speech delivered on 23 of November 1932 at a joint meeting of the enlarged bureau of the AUCP(B) and the bureau of the city committee and activists of the Rostov-on-the-Don.

[59] Gelman, Speech delivered to the First Congress of Shock Brigades in December 1929.

לראות, אך האויב שעובד לצידנו במכונה, האויב שלבוש באותו אוברול כמונו, הוא האויב ממנו אנחנו מפחדים״.[60]

הסיפור על הקולאק שחדר למפעל לא רק משרת את הדימוי המאיים של ״הקולאק הסמוי״, אלא גם מעיד על ההתייחסות לקולאקים בתעמולה הסובייטית כאל קבוצה בעלת מאפיינים נוספים פרט להגדרתם הכלכלית. אם היו נצמדים אך ורק לפן הכלכלי של הקולאק, התועמלנים לא היו מתריעים מפני הצטרפותם של קולאקים, שמסרו את כל רכושם, למפעל או לחווה קולקטיבית. הרי אם קולאק מוגדר באמצעות ערך רכושו, סביר להניח שבשלילתו האיכר לא ייחשב עוד קולאק ולא יהווה איום. אולם אין זה כך. גם אם הקולאק לכאורה הפך לאיכר מן המניין לאחר שנגזל ממנו רכושו, הוא נותר הגורם עליו מוטלת האשמה בכל חבלה בחוות הקולקטיביות.[61] גם אם הקולאק השתלב בתעשייה על פי חזון התיעוש הסוציאליסטי – עודנו פועל על פי ״אינטרסים קולאקיים״.[62] השימוש החוזר בתעמולה בביטויים ״נטיות נצלניות״ ו״נטיות קפיטליסטיות״[63] אף הוא מרמז על כך שהקולאק אינו מסוגל להפסיק להיות קולאק, גם אם נשלל ממנו הרכוש שמלכתחילה הפך אותו לקולאק על פי ההגדרה.

קיימות בתעמולה הסובייטית מגוון הצדקות לשלילת רכושם של הקולאקים, להגלייתם ולגירושם מהקולחוזים. ראשית, ההצדקה החוקית: סטלין מציין באחד מנאומיו שהקולאקים אשמים בספסרות, ולכן ניתן לתבוע אותם לפי חוק ולהחרים את רכושם לטובת המדינה.[64] הצדקה נוספת לנידוי הקולאקים נובעת מהתפיסה שהלחימה בקולאקים היא הכרחית מתוקף היותה הליך ״הגנה עצמית״ מפני אלו המאיימים להרוס את המפעל הסוציאליסטי. לפי הצדקה זו, לולא הלחימה בקולאקים, הקולקטיביזציה לא תוכל להתממש[65], ובריתם המועצות תוותר בפיגור אחרי המעצמות הקפיטליסטיות, בלי צבא, בלי תעשייה ובלי מזון לספק לתושביה.[66] נוסף על כך, התעמולה האנטי-קולאקית מסייעת בגיוס שאר האיכרים להצטרפות לקולחוז ולשיתוף פעולה עם המשטר. סטלין טען באחד מנאומיו שבאזורים בהם התבצע חינוך למאבק בקולאקים, הקולקטיביזציה הייתה מהירה ויעילה יותר.[67]

---

60. Gelman, Speech delivered to the First Congress of Shock Brigades in December 1929. תורגם על ידי כותבת העבודה.
61. Kaganovich, Speech delivered on 23 of November 1932 at a joint meeting of the enlarged bureau of the AUCP(B) and the bureau of the city committee and activists of the Rostov-on-the-Don.
62. Gelman, Speech delivered to the First Congress of Shock Brigades in December 1929.
63. Stalin, ״First Results of the Procurement Campaign and the Further Tasks of the Party״.
Stalin, ״Liquidation of the Kulak as a Class״.
Stalin, ״Problems of Agrarian Policy in the USSR״.
Stalin, ״Concerning the Policy of Eliminating of the Kulaks as a Class״.
64. Stalin, ״Grain Procurements and the Prospects for the Development of Agriculture״.
65. Gorky, ״If the Enemy Does Not Surrender – Destroy Him״.
66. Stalin, ״First Results of the Procurement Campaign and the Further Tasks of the Party״.
67. Joseph Stalin. ״Dizzy with Success״. **Pravda**, No. 60 (2 March 1930). Source: Marxists Internet Archive.

השוואה

התעמולה האנטי-קולאקית ללא ספק חולקת מאפיינים מסוימים עם התעמולה האנטישמית שדנתי בה בפרק הקודם, ודימויים רבים שנעשה בהם שימוש לתיאור הקולאקים שימשו גם את התועמלנים הנאצים לתיאור היהודים. נקודת הדמיון הבולטת ביותר היא המתח שבין הצגת היהודי או הקולאק מחד גיסא כאיום גלוי ומובחן המאופיין באמצעות סממנים קבועים[1], ומאידך גיסא כקבוצה משתנה, שנטמעת בחברה במסווה מתוך שאיפה להחריבה מבפנים.[2] הדמיון שבין הדימוי הקפיטליסטי של היהודי לדימוי הקפיטליסטי של הקולאק הוא כמעט מובן מאליו, אלא שהקולאק הוא במהותו איום כלכלי אנטי-סוציאליסטי, ואילו הצגתו של היהודי כאיום כלכלי נמצאת בצד הדימוי המיני, הבולשביקי והדתי שלו. בעוד שאין עוררין על כך שהקולאק הוא בראש ובראשונה נציג הקפיטליזם, קשה להכריע מה הוא הדימוי "המרכזי" של היהודי והאם הוא קודם כל קפיטליסט, קומוניסט אנס או מסית פוליטי.

ניכר דמיון רב גם בטכניקות האנימליזציה והדה-הומניזציה שננקטו בתעמולה האנטישמית ובתעמולה האנטי-קולאקית: גם היהודים וגם הקולאקים מתוארים במונחים מעוררי גועל[3] וכנחותים מבחינה מוסרית וערכית.[4] גם היהודים וגם הקולאקים לובשים ייצוגים ויזואליים שמערבבים דימוי אנושי במאפיינים של בעלי חיים.[5] אולם בעוד שבתעמולה הנאצית קיים דימוי משלים לדימוי התת-אנושי של יהודי – הדימוי של היהודי כעל-אנושי וכל יכול, בתעמולה האנטי קולאקית לא מצאתי תיאור של הקולאקים כאיום הרסני, עמוק ומתוחכם. הקולאקים משתמשים בתחבולות ומצליחים לרמות, אולם הם כמעט אף פעם אינם מוצגים כאשר ידם על העליונה, אלא כמי שהולכים ומאבדים מכוחם, לעיתים אף חסרי אונים אל מול הכוח המתגבר של הסוציאליזם. כך לדוגמה, מתואר בתעמולה שהסוציאליסטים הצליחו להחליש באופן משמעותי את כוחם של האיכרים העשירים ולעבור לכלכלה שמתבססת על האיכרים הבינוניים והעניים[6], שהקולאקים כשלו בניסיונם לסחוף אחריהם את יתר האיכרים לאי-שיתוף פעולה עם המשטר[7], שהחוות הקולקטיביות "מגרשות את ההתנגדות הקולאקית מדרכן" והורסות את מעמד הקולאקים, ושאף על פי שעדיין נותרו שרידים קולאקים בחוות הקולקטיביות – הם עתידים להיעלם בקרוב.[8] עולה מהדוגמאות הללו שהמאבק בקולאקים מצליח ומביא לתוצאות חיוביות[9], ושהשפעתם של הקולאקים הולכת ונחלשת.[10] בפברואר 1930 הועדה המרכזית כבר פרסמה צו המתפאר בהחלפה של כמות גדולה של ייצור קולאקי בייצור מן החוות הקולקטיביות.[11] ניתן לראות את התפיסה של הקולאקים כנחותים בבירור בעזרת מדיום הכרזות: כמעט בכל הכרזות שמצאתי, הקולאק מופיע לצד

---

[1] "היהודים מציגים את עצמם". (פיליפ רופרכט, 1934), "The 'Dear' Jews". D. J. Schuster, "הלאה קולחוזים!" (בוריס אפימוב, 1933), Aleksandrov and Eisenstein, **Old and New**, minute 9:08-20:00.

[2] Gelman, Speech delivered to the First Congress of Shock Brigades in December 1929.
Kaganovich, Speech delivered on 23 of November 1932 at a joint meeting of the enlarged bureau of the AUCP(B) and the bureau of the city committee and activists of the Rostov-on-the-Don.
Harlan, **Jud Süß** .Hippler, **Der Ewige Jude**, .Heydrich, "The Visible Enemy".

[3] . "הירקבות היא מתנה לאויב המעמדי" (ניקולאי קורשונוב, 1933). נספח ב.6 Hiemer, **Der Giftpilz.**

[4] Gelman, Speech delivered to the First Congress of Shock Brigades in December 1929.
Harlan, **Jud Süß.**

[5] "הלאה הקולאקים מהקולוחוז!" (1930), "השמידו את הקולאקים כמעמד" (1930).
Hippler, **Der Ewige Jude** ,H. K. Letter to Der Stürmer.

[6] Stalin, "A Year of Great Change".

[7] "After the Plenary Session of the CC of the CPSU"

[8] Stalin, "Liquidation of the Kulak as a Class".

[9] Stalin, "Problems of Agrarian Policy in the USSR".

[10] Stalin, "First Results of the Procurement Campaign and the Further Tasks of the Party"

[11] Central Committee of the VKP, Decree published on 5 February 1930.

לצד זאת, במאמר 'Dizzy with Success" סטלין יוצא כנגד השאננות וקורא ולהיות תמיד בכוננות מפני האויב. אולם גם במאמר זה אין הוא מציג את הקולאקים כאילו ידם על העליונה, אלא מנסה למנוע שאננות כתוצאה מההצלחת המאבק נגדם.

דמות סוציאליסטית או יד של סוציאליסט[12], והוא נראה לעומתה חלוש, מסכן, ומובס (דבר המודגש באמצעות פרופורציה ואמצעים נוספים).[13] כרזות המציגות את היהודי בעמדת נחיתות דומה ביחס לארים ללא ספק מופיעות גם בתעמולה האנטישמית[14], אולם בצידן קיימות כרזות בעלות פרופורציות הפוכות, בהן היהודי הוא הדומיננטי, הגדול והחזק לעומת תושבי העולם המעונים על ידו והמתגמדים בצילו.[15]

בתעמולה האנטישמית בגרמניה, המקורות שמבטאים או מתעדים את ההתגברות על יהודים או את היחלשותם אינם נפוצים כלל. אפילו בשנות הארבעים, כאשר החלה להתגבש ההשמדה השיטתית והיהודים היו חסרי אונים אל מול המדיניות האנטישמית, הם עדיין הוצגו בתעמולה ככוח המניע את המלחמה וכאויב מסוכן. ככל שהיהודים היו בעמדה נחותה יותר – כך התעמולה כנגדם החריפה ותארה אותם כאיום בקנה מידה גדול יותר.[16] התעמולה האנטי-קולאקית, לעומת זאת, הייתה יותר "מחוברת למציאות", ותארה את היחלשותו של האויב הקולאקי בתאום יחסי לתהליך היחלשותו במציאות. ההקצנה של המדיניות מ"הגבלה" ל"גירוש" התרחשה לא מפני שהקולאקים נדמו לאיום גדול יותר, אלא דווקא בשל היחלשותם של הקולאקים ויכולתה של החקלאות הסוציאליסטית להתמודד עם נידויים המוחלט מהמפעל החקלאי.[17] המדיניות האנטי-קולאקית הוצגה כמדיניות מפלה מתוך כוח ועליונות, ולא מתוך חוסר אונים, כפי שעולה לעיתים מהנרטיב הנאצי.

אם מנסים להחיל את תבנית הניגודים והסתירות שהצעתי בפרק הקודם על התעמולה האנטי-קולאקית, עולה שתעמולה זו ממלאת אותה באופן חלקי. הניגוד בין האויב הסמוי והאויב הגלוי הוא היחיד שמתקיים במלואו, ואילו הצירים האחרים הם חסרים. הקולאקים מחזיקים באידיאולוגיה קפיטליסטית ומזוהים עם הדת, אולם אינם משויכים בה-בעת לאידאולוגיה סותרת (כפי שהיהודים הם בו-זמנית קפיטליסטים וקומוניסטים, ליברלים וקנאי דת פרימיטיביים). הקולאקים, בדומה ליהודים, מוצגים כנחותים וכתת-אנושיים, אולם אינם מופיעים גם כחזקים ומנצחים.[18] בהתאם לכך שהתבנית אינה מוכלת במלואה על התעמולה האנטי-קולאקית, התעמולה האנטי-קולאקית מצדיקה פעולה בקנה מידה פחות כוללני וקיצוני: כיוון שקולאקים לא תוקפים מכל כיוון, לא מגולמים בכל אידיאולוגיה, לא צצים פתע כמפעיליו של כל גורם עוין ובעיקר לא נמצאים בעמדת עליונות על הסוציאליסטים – אין צורך לטפל בהם בצורה אבסולוטית. די בהשמדתם ההדרגתית כמעמד, וניתן להסתפק אף במתן יחס שונה לקולאקים מדרגות שונות. מובן שהמדיניות האנטי-קולאקית הייתה קיצונית והפריזה בחשיבותו ובכוחו של האויב, אולם אין להשוותה להשמדה השיטתית שחוו יהודי אירופה, כחלק ממדיניות שנועדה למחוק כל זכר מהם מעל פני האדמה. התעמולה האנטישמית, שמתארת את היהודים כאיום כל כך מורכב, עשיר ואמורפי, תואמת את האופי הכוללני והאבסולוטי של המדיניות האנטישמית, ואילו התעמולה האנטי-קולאקית,

---

[12] הדמות הסוציאליסטית מופיעה כאישה, דבר המדגיש עוד יותר את נחיתותו של הקולאק הגבר. גם השימוש ביד גדולה לעומת גוף שלם מדגישה נחיתות – רק היד, שהיא איבר אחד, גדולה יותר מגופו של הקולאק כולו.

[13] "זרקו מדרככם את הקולאקים", "הלאה הקולאקים מהקולוחוז!" (1930), "השמידו את הקולאקים כמעמד (1930), "הצטרפו אל החוות הקולקטיביות" (ניקולאי טרפסיקורוב, 1930), "אין מקום בחוות הקולקטיביות לכמרים ולקולאקים" (ניקולאי מיקהיילוב, 1930).

[14] "הוא האשם במלחמה" (הנס שוויצר, 1943). נספח א.2.

[15] "העיתונות היהודית" (גרמניה, 1935), "בושה עצומה", **דר שטרימר** (אוגוסט 1935), "אין אנושיות" (1940/1944).

[16] פרינדלנדר, **גרמניה הנאצית ויהודים**, עמ' 92-32.
מהמקורות שניתחתי עולה כי בראשית שנות השלושים הדימויים של היהודי היו בעיקר סטראוטיפיים, מיניים וכלכליים, ואילו במרוצת השנים, ובייחוד עם הפלישה לברית המועצות ותחילת ההשמדה השיטתית, הוגבר העיסוק בקוניה היהודית הבינלאומית וכן הוקצנו התאורים הדה-הומניים של היהודים.

[17] Stalin, "Liquidation of the Kulak as a Class". Stalin, "Problems of Agrarian Policy in the USSR". Central Committee of the VKP, Decree published on 5 February 1930.

[18] הדימוי של הקולאק האלים אמנם מעורר פחד, אך לא מהווה גורם מעורר אימה בקנה מידה משמעותי. על אף היותו חמוש, הוא עדיין מוצג כמנוצח, וגם במקרים בהם הוא מפעיל אלימות. בסרט "אדמה", לדוגמה, הקולאק הוא אלים אבל לבסוף מוכרע ומובס בקלות.

שמתארת את הקולאק כאיום משמעותי אך נקודתי, תואמת את המדיניות הקיצונית אך הבלתי כוללנית שיושמה במסגרת הדה-קולאקזציה.

מעבר לכך, התושב הסובייטי אינו כבול וחסר אונים מול אויב שהוא לחלוטין בלתי מזוהה[19], אלא יודע לאפיין את הקולאק בתכונות הקבועות המיוחסות לו: עשיר, קפיטליסט, דתי, אנוכי. אף על פי שקיים דימוי של "קולאק סמוי", הוא לא משתקף בנרטיב הכללי של התעמולה כמו במקרה של "היהודי הסמוי": אמנם יש מקרים בהם הקולאקים פועלים במסווה, אבל הם תמיד פועלים בדפוסים זהים, לפי תכונות אופי קבועות ולשם מטרה אחידה, דבר שאי אפשר להגיד על היהודי שפועל במגוון דפוסים ולפי מגוון רחב של מאפיינים שונים. האיום הממוקד מסמן את האויב כמטרה שאפשר להתנכל לה, בניגוד לאויב היהודי שעודף הדימויים הסותרים הופך אותו לאמורפי ולבלתי-נגיש. תעמולה זו אם כן לא נועדה "לשתק" את קהל היעד ולהעביר את מנדט הפעולה באופן בלעדי למשטר, אלא לעודד את קהל היעד של התעמולה לפעול כנגד האויב בכוחות עצמו. טענה זו מתבססת לא רק על היעדרותן של הסתירות[20] ועל המיקוד של האויב הקולאקי ביחס לאמורפיות של האויב היהודי, אלא גם על השכיחות של הקריאה הישירה לפעולה בתעמולה הסובייטית, בצד שיתוף קהל היעד של התעמולה בהתקדמות ההליכים ובעיצוב המדיניות, שני אלמנטים הזרים לתעמולה האנטישמית.

בניגוד לתעמולה הנאצית, שרק לעיתים נדירות יידעה את הקוראים מה הן הפעולות שהיא נוקטת כלפי הקבוצה שכנגדה הא מסיתה (וכך שומרת על עמימות האיום), התעמולה הסובייטית מרבה לחשוף את הצעדים שהיא נוקטת כנגד הקולאקים ואת מידת הצלחתם. בנאום שנשא בסיביר, סטלין משתף את המאזינים בתוכניתו המדויקת לגבי הקולאקים: הקולאקים יצוו להעביר את התבואה שברשותם בהתאם למחיר שקבעה הממשלה, אם הם יסרבו הם יואשמו לפי "הקוד הקרימנלי", וכן מצוין לאן תימסר תבואתם של העצורים.[21] בנאום שנשא בפני סטודנטים, סטלין מספר בפירוט רב על מצב אספקת התבואה לפי חתכי אוכלוסייה, ומפרט את הצעדים המדויקים שיש לנקוט בכפרים להחלשת הקולאקים ולקידום המפעל הקולקטיבי.[22] בנאום נוסף סטלין מונה מספר פעולות ודרכי אכיפה שיוכלו לסייע להתגברות על הקולאקים.[23] מעבר לכך שעצם היידוע הופך את הצרכנים למעין "שותפים" במערכה כנגד הקולאקים, פעמים רבות מופיעה אפילו קריאה ישירה להפעלתם: "אם הקולאקים מתערבים בספקולציה שלוחת רסן במחירי התבואה, מדוע אתם לא מעמידים אותם לדין בגין ספקולציה? מדוע אינכם אוכפים את החוק נגד ספקולציה בתבואה?"[24]. בציטוט זה סטלין קורא למאזינים לקחת לידיהם את החוק ולהיאבק בקולאקים. המאמר של מקסים גורקי גם כן מסתיים בקריאה בוטה לאיכרים ולפועלים להתחמש ולצאת למאבק כנגד הגורמים הקפיטליסטיים בחברה.[25] אפילו חלק מהכרזות האנטי-קולאקיות מכילות מסרים הקוראים לצופים לנקוט פעולה. כך לדוגמה, כרזה אחת מתארת אספה של איכרים, כאשר אחד מהם מניף

---

[19] הדימוי של "הקולאק הסמוי" אמנם מוסיף ממד חשאי לקולאק, אולם אין בתעמולה הסובייטית את האפקט שיוצרת תעמולת הניגודים הנאצית, שהופכת את היהודי לחסר מאפיינים דווקא מתוך עודף הדימויים המיוחסים לו.

[20] ניתן לייחס את היעדרותן של הסתירות גם לשוני שבין תפיסת העולם הנאצית לתפיסת העולם המרקסיסטית. התאוריה המרקסיסטית היא תאוריה רציונלית, כך שסתירות נתפסות על פיה כדבר פסול, ואילו האידיאולוגיה הנאצית אינה חפה מסתירות במגוון הנושאים בהם היא עוסקת (לא רק בהקשר האנטישמי). אולם אף על פי שכביכול לא יכולות להימצא סתירות בפרדיגמה הסובייטית, והסתירות לא היוו בעיה בפני עצמן לפי הנרטיב הנאצי, השימוש או חוסר השימוש בהן יצרו סוגי תעמולה שונים באופן משמעותי המצדיקים פעולות מסוג שונה – ובפער זה, ולא בסיבות לו, בחרתי להתמקד.

[21] Stalin, "Grain Procurements and the Prospects for the Development of Agriculture".

[22] Stalin, "On the Grain Front".

[23] Stalin, "First Results of the Procurement Campaign and the Further Tasks of the Party".

[24] Stalin, "Grain Procurements and the Prospects for the Development of Agriculture". תורגם על ידי כותבת העבודה.

[25] Gorky, "If the Enemy Does Not Surrender – Destroy Him".

את ידו, קורא להוציא באלימות את הקולאקים מהקולוחוז.[26] נדמה שהאיכר הנואם נועד להיות מודל לחיקוי עבור האיכרים, ולעודד אותם לקחת חלק אקטיבי בטיהורם של הקולוחוזים מן האלמנטים הקפיטליסטיים. הוראה דומה נמצאת בכרזה בה מופיע הקולאק על קורי עכביש, תחת הכתובת "זרקו מדרככם את הקולאקים!".[27] בכרזה זו הקולאק הסטראוטיפי ממוקם על קורי עכביש ונשען עליהם, בעוד שיד (הגדולה ממנו באופן משמעותי) אוחזת בקורים, מסוגלת לתלשם בתנועה קלה. מלבד ההוראה לפעול, עולה מהכרזה הקלות שבה ניתן לגבור על האיום הקולאקי – ממש בהינף יד – באופן שמתקשר לתיאורו החוזר של הקולאק בתעמולה כדמות חלשה ומובסת. המקורות הקוראים באופן ישיר לפעולה בתעמולה הנאצית הם נדירים[28], וממילא לאור הדימוי המורכב ורווי-הסתירות של היהודי – לא ברור כיצד ובאיזה מישור על הגרמני הפשוט לפעול כנגדם. לעומת זאת, כאשר התעמולה הסובייטית קוראת לקהל היעד לפעול כנגד הקולאקים, ברור לו מי הוא האויב, היכן ניתן למצוא אותו, איך הוא נראה, באיזה עמדות הוא מחזיק ובמה הוא עוסק, פרטים שאי אפשר ליצוק באופן חד משמעי מסבך דימויי היהודים בתעמולה הנאצית. בהינתן אויב אמורפי שאי אפשר לזהותו, קהל היעד של התעמולה הנאצית לא מצווה לפעולה עצמאית.

"אויבי תכנית החומש" (ו.ד. דני, 1929).

אלמנט נוסף שמופיע בתעמולה הסובייטית הוא הופעתם של הקולאקים בצד אויבים נוספים (מעבר לקישור בין הקולאקים ואנשי הדת שנידון קודם לכן). כך לדוגמה, בקריקטורה "אויבי תכנית החומש", הקולאק מופיע כדמות אחת מתוך שמונה דמויות שונות של אויבים. כל שמונה הדמויות הן באותו הגודל ובאותה פוזיציה[29], ומכאן שנראות מסוכנות "באותה המידה". בנאום של סטלין המתאר את משבר התבואה, הוא אמנם מציין את הקולאקים כגורם הראשון למשבר, אבל מיד לאחר מכן מונה מספר גורמים נוספים.[30] גם בתיאור פשעיהם של הקולאקים, מצוין כי הם כרתו ברית אינטרסים עם "הספסרים העירוניים" והם נמנים כאויב באותה נשימה עם "הסוחרים הפרטיים", המהווים שרידים נוספים לכלכלה הקפיטליסטית. במאמר אחר, האיום הקולאקי מוצג, תחת כותרת הקפיטליזם, לצד הבורגנות והקפיטליזם האירופאי.[31] בנאום בנושא מצב התבואה באזור הקווקז, מצוין שהאויבים המעמדיים העוינים אינם רק הקולאקים וסוכניהם,

[26] "נוציא את הקולאקים מהקולוחוז". נספח ב.1.
[27] "זרקו מדרככם את הקולאקים". נספח ב.10.
[28] יוצא מן הכלל הוא המאמר של גבלס הקורא להשתתפות ביום החרם על עסקים יהודים (מאורע שניצב ליד ליל הבדולח תחת הקטגוריה של המאורעות החריגים בהם נדרש שיתוף פעולה אקטיבי של אזרחי גרמניה כחלק מיישום מדיניות אנטישמית), ומאמר שקורא לאוכלוסייה לעצור יהודים בעוון "פשעים" שונים, אך לא להענישם. (Das Schwarze Korps. "?When May I Arrest Someone: What Everyone Must Know", Zarnack.
[29] "אויבי תכנית החומש" (ו.ד. דני, 1929). Digital Repository, Duke University Libraries. נספח ב.12.
[30] Stalin, "First Results of the Procurement Campaign and the Further Tasks of the Party".
[31] Gorky, "If the Enemy Does Not Surrender – Destroy Him".

אלא גם "שומרים לבנים" פעילים לשעבר, הבורגנים, והאינטליגנציה הקוזאקית.[32] הופעתם של הקולאקים לצד איומים נוספים היא חשובה להבנת התפקיד שהם ממלאים מסך האיומים העומדים בפני המשטר הבולשביקי. הקולאקים הם איום אחד מיני איומים רבים (בורגנות, סוחרים פרטיים, קוזאקים וכולי), אשר כולם משתייכים למסגרת רחבה ומופשטת יותר – הקפיטליזם. הקפיטליזם, בצורתו הכוללנית ועל ביטוייו השונים, הוא האויב הדיכוטומי של המפלגה, בין אם הוא מתבטא בהתנגשות עם הדמוקרטיות המערביות והפשיזם, במאבק בשרידי האצולה או בפעילות הקפיטליסטית בכפרים. מהתעמולה האנטישמית עולה מסר אחר: היהודים אינם פרט אחד בתוך מסגרת כללית של אויבי גרמניה – אלא מהווים את המסגרת עצמה. הם כוללים תחתם כל איום הנוגע לאינדיבידואל הארי או לחברה הגרמנית: אונס, רמאות, אלימות, ניצול כלכלי ועוני, הפיכה קומוניסטית, פשעי דת, אנטי-שמרנות הרסנית, הכפשת שמה של גרמניה בעולם, מלחמה ועוד. מובן שהתעמולה הנאצית מטפלת באויבים נוספים אשר אינם יהודים (כדוגמת צוענים, שיכורים ופושעים), אולם כן מופיעה היררכיה ברורה בין מסוכנותם של האויבים השונים, שבראשה עומד האיום היהודי, שנחשב לשורש כל הרע.[33] הנאצים הדירו ורדפו קבוצות רבות, אולם היהודים היו הקורבנות שהוכפשו ונרדפו יותר מכל.[34] במקרה של התעמולה האנטי-קולאקית, לא ניתן להגדיר את ה"קולאקים" כ"שורש כל הרע", אלא כביטוי (אחד מיני רבים) לרוע האולטימטיבי, שהוא הקפיטליזם. לפי הנרטיב הנאצי, משום שהאיומים כולם נכללים תחת הכותרת "יהודים", הבסתם, אף על פי שהיא קשה ודורשת אמצעים קיצוניים כי היא נוגעת לכל כך הרבה תחומים, משמעה התגברות על רוב הקשיים שגרמניה סובלת מהם. לעומת זאת, ההתגברות על האויב הקולאקי היא צעד אחד בלבד מתוך שורה של צעדים שיש לנקוט לשם הניצחון על הגורמים הקפיטליסטיים בחברה והבטחת הסוציאליזם בברית המועצות.[35]

[32] Kaganovich, Speech delivered on 23 of November 1932 at a joint meeting of the enlarged bureau of the AUCP(B) and the bureau of the city committee and activists of the Rostov-on-the-Don.
[33] Mosse, **The Image of Man**, p. 178.
[34] ברקאי ומנדס-פלור, **תולדות יהודי גרמניה בעת החדשה**, עמ' 217.
[35] Mosse, **The Image of Man**, p. 178.

סיכום

בעבודה זו הצבעתי על הקשר שבין הנרטיב העולה מתוכן הדימויים המופיעים בתעמולה למטרותיה. טענתי כי דימויי היהודי בתעמולה הנאצית מרכיבים נרטיב מבוסס על סתירות ועל ניגודים, שמהווה הצדקה עוצמתית למדיניות קיצונית והופך את קהל היעד של התעמולה לפסיבי בכל הנוגע ל"בעיה היהודית". לשם ההשוואה הוספתי לדיון תופעה מקבילה, החסרה את הסתירות עליהן ביססתי את הטיעון בנוגע לתעמולה האנטישמית. תעמולה זו, כך עלה מניתוח דימויי הקולאק, אינה מצדיקה פעולה כוללנית בקנה המידה של המדיניות האנטישמית, ומכוונת להפעיל את קהל היעד ולא להותירו חסר אונים אל מול איום רב-גוני שלא יוכל להתמודד עמו בכוחות עצמו.

בפרק השלישי נבחנו עשרות מקורות ראשוניים מהתעמולה הנאצית. על שאלת המחקר, "כיצד תעמולה מצדיקה מדיניות אלימה וקיצונית?", עניתי בהתבסס על הניגודים ועל הסתירות בין דימוייו המורכבים של היהודי. דימויים סותרים אלו פועלים הן במישור הרציונלי, דרך פסילת אפשרויות מתונות יותר לפתרון, והן במישור הרגשי, כיוון שהם מרכיבים אויב מעורפל ואמורפי שיוצר תחושה של "מצב חירום" תמידי. משמעות הצירוף "מדיניות אלימה וקיצונית" התחדדה בעקבות העלאת מקרה בוחן נוסף בפרק הרביעי, התעמולה האנטי-קולאקית. תעמולה זו ניסתה להצדיק גם כן מדיניות אלימה וקיצונית, אך התזה שגיבשתי לגבי התעמולה הנאצית אינה חלה עליה, כיוון שהיא לא עונה על תבנית הניגודים והסתירות שלה ייחסתי את העוצמה שבהצדקת המדיניות האנטישמית. לא ניתן להסיק מכך שהתעמולה האנטי-קולאקית היא "פחות חזקה" מהתעמולה האנטישמית. הפער בין הדרכים השונות להציג את האויב, תואם הן את המדיניות שיושמה כנגד כל קבוצה בשטח והן את הדרישה (או העדרה) להשתתפות קהל היעד של התעמולה בנידוי אקטיבי של הקבוצה הנרדפת מהחברה. לפיכך ה"מדיניות האלימה והקיצונית" שיש ליישם מכתיבה את אופי המסרים התעמולתיים. הסתירות, שהופכות את התעמולה האנטישמית ל"משתקת", אינן מופיעות בתעמולה האנטי-קולאקית המכוונת לפעולה. על כן על שאלת המחקר עניתי עבור כל אחת מהתופעות באופן נפרד: אם ההצדקה התעמולתית למדיניות האנטישמית טמונה במערך של סתירות וניגודים שיוצרים אויב אמורפי שידו בכל, ההצדקה למדיניות האנטי-קולאקית נמצאת דווקא במיקודו של האויב, בהשתייכותו לכותרת הרחבה יותר של "האיום הקפיטליסטי" ובהצגתו כמכשול שאפשר להתגבר עליו.

בנוגע למחקר עתידי, אהיה מעוניינת לצאת מהניתוח של תוכן התעמולה ולבחון מקורות הנוגעים לעיבוד ולהשפעה של התוכן הזה על קהל היעד של התעמולה. אפשר לעשות זאת באמצעות בחינת מקורות וסטטיסטיקות העוסקים בדעת הקהל, וכן עדויות של המוציאים אל הפועל של המדיניות האלימה, הן במרחב הנאצי והן במרחב הסובייטי. לאחר שהגדרתי במחקר זה מה הם המסרים והמטרות של כל תעמולה על פי ניתוח תוכן התעמולה, יש לבדוק האם מסרים אלו הצליחו לעבור לקהל ולעצב את תפיסת עולמו כלפי הקבוצה הנרדפת. כלומר, האם התעמולה הנאצית והתעמולה הסובייטית הצליחו להנחיל את תפיסת היהודי והקולאק? והאם קהל היעד של התעמולה פעל בהתאם למטרה שלשמה נוצרה כפי שזו עולה מניתוח תוכן התעמולה? ממצאי מחקר מעין זה יוכלו לחדד את הקשר שבין מסרי התעמולה למדיניות שיושמה בשטח, במיוחד בהתחשב בעובדה שגם המדיניות האנטישמית וגם המדיניות האנטי-קולאקית צמחו במידה מה מלמטה, מתוך יוזמות פרטיות, ולא רק כתוצאה של הוראות מהמשטר.

כיוון נוסף למחקר עתידי יפנה אל הדמיון, שלא לומר השפעה, בין טכניקות התעמולה השונות. ניתן לראות מוטיבים רבים החוזרים בתעמולה הסובייטית ובתעמולה הנאצית, שאינם קשורים בהכרח לדימויים

הספציפיים של היהודי או של הקולאק. דמיון זה הוא תמוה בהתחשב בעוינות ובפער האידיאולוגי שבין שני המשטרים, וכן גם בשוני המהותי שבין האויבים אותם מנסים להוציא מהחברה – אויב אתני מול אויב מעמדי. דמיון מעניין זה משך את תשומת ליבי במהלך המחקר, ואשמח לחקור בעתיד את הסיבות לו.

זאת ועוד, יהיה מעניין לבחון תופעות תעמולה נוספות על בסיס התבנית שחילצתי מהתעמולה הנאצית, במיוחד כאלה שנועדו להצדיק מדיניות מסוג שונה מהמדיניות שהופנתה כלפי היהודים וכלפי הקולאקים. מחקר שכזה אף הוא יוכל לחשוף ביתר בהירות את הקשר שבין התעמולה ועיצוב המציאות, ולהעמיד את התעמולה האנטישמית בקונטקסט רחב יותר.

אף על פי שתבנית הניגודים שחשפתי מתבססת על תופעה חריגה וקיצונית, החלתה על תופעות אחרות של תעמולה כנגד אויב יכולה להאיר ולחדד את מטרות התעמולה, את אופי האויב שכנגדו היא מופנית ואת קו הפעולה שקהל היעד מצופה ליישם בהשפעתה. שיטת המחקר שלי הייתה לחבר את הדימויים הנקודתיים של האויב לכדי תבנית כוללת ולראות כיצד המבנה של התעמולה והיחס בין הדימויים המוכלים בה מייצרים נרטיב סמוי ומורכב יותר, שאי אפשר להבחין בו אם מתמקדים בבחינה של כל דימוי כשלעצמו. טכניקה זו ניתן ליישם גם על תופעות תעמולה אחרות, בעבר ובהווה. בתור "צרכני תעמולה" המוקפים במסרים תעמולתיים רבים ומבלבלים, חיוני לפתח את היכולת לחבר אותם יחדיו ולראות מה היא התמונה הכוללת העולה מהם. תמונה זו עשויה לחשוף ביתר בהירות את המסרים הסמויים של התעמולה ואת האינטרסים העומדים מאחוריה. לפיכך התהליך שיישמתי על שני מקרי הבוחן יכול לשמש ככלי לבחינת כל תופעה של תעמולה, ולעזור לנו להבין האם התעמולה המקיפה אותנו מכוונת אותנו לפעול באופן מסוים, או לגרום לנו לקבל מדיניות שמוכתבת על ידי גורמים אחרים.

ביבליוגרפיה

<u>מקורות ראשוניים</u>

היטלר, אדולף. **פרקים מתוך "מאבקי"** בעריכת פרופ' משה צימרמן וד"ר עודד היילברונר. תרגום: דן ירון. ירושלים: אקדמון, תשנ"ה.

Bauer, Elvira. **Trust No Fox on his Green Heath and No Jew on his Oath.** Nuremberg: Stürmer Verlag, 1936. Source: German Propaganda Archive.

Baumbock, Karl. "Jews Practice World Politics". Propaganda-Verlag Paul Hochmuth (1942). From **The Third Reich Sourcebook** edited by Anson Rabinbach and Sander L. Gilman. Berkeley: University of California Press, 2013. p. 742-744.

Central Committee of the VKP. Decree published on 5 February 1930. From **Soviet Government** edited by Mervyn Matthews. London: Jonathan Cape LTD, 1974. Document 67. p. 331-332.

Dusseldorf, Rein R. "Suggestions for Teaching Racial Studies". **Deutsches Philologen-Blatt** (1 November 1933). From **The Persecution and Murder of the European Jews by Nazi Germany 1933-1945** volume 1 edited by Wolf Gruner. Berlin: Walter de Gruyter, 2019. Document 87. p.287-290.

Franz Wulf publishing house. Advertisement for the play **The Dancing Jew**, 20 February 1937. From **The Persecution and Murder of the European Jews by Nazi Germany 1933-1945** volume 1 edited by Wolf Gruner. Berlin: Walter de Gruyter, 2019. Document 267. p. 674-675.

Gelman, G. B. Speech delivered to the First Congress of Shock Brigades in December 1929. From **Stalinism as a Way of Life** edited by Lewis Siegelbaum and Andrei Sokolov. New Haven: Yale University Press, 2004.

German Students Association. "Down with the Un-German Spirit!" **Die Bucherverbrennung** (10 May 1933). From **The Third Reich Sourcebook** edited by Anson Rabinbach and Sander L. Gilman. Berkeley: University of California Press, 2013. p. 449-450.

Goebbels, Joseph. "Boycott Committees Against Jewry in the Entire Reich!". **Volkischer Beobachter** (30 March 1933). From **The Persecution and Murder of the European Jews by Nazi Germany 1933-1945** volume 1 edited by Wolf Gruner. Berlin: Walter de Gruyter, 2019. Document 17. p. 117-121.

Goebbels, Joseph. "The Jews are Guilty!" (16 November 1941). **Das Eiserne Hertz**: Reden und Aufsatze aus den Jahren 1941/42. From **The Third Reich Sourcebook** edited by Anson Rabinbach and Sander L. Gilman. Berkeley: University of California Press, 2013. p. 737-740

Goebbels, Joseph. "The War and the Jews." **Der Steile Aufstieg** (9 May 1943). Edited by Randall Bytwerk, 1998. Source: German Propaganda Archive, Calvin College.

Gorky, Maxim. "If the Enemy Does Not Surrender – Destroy Him". **Pravda** (15 November 1930). From **Documents of Soviet History**. Volume 5. Editor: Alex G. Cummins. Gulf Breeze: Academic International Press, 2000. p. 296-298.

Habermann, Paul, Laudien, Arthur, and Tobler, Rudolf. "Heritage and Mission". From **Deusches Lesebuch fur Jungen**, Fifth-Grade Edition. Bielefeld: Velhagen & Klasing, 1941. From **The Third Reich Sourcebook** edited by Anson Rabinbach and Sander L. Gilman. Berkeley: University of California Press, 2013. p.248.

Heydrich, Reinhard. "The Visible Enemy". **Das Schwarze Korps** (15 May 1935). From **The Third Reich Sourcebook** edited by Anson Rabinbach and Sander L. Gilman. Berkeley: University of California Press, 2013. p. 197-199.

Hiemer, Ernst. **Der Giftpilz.** Nuremberg: Julius Streicher, 1938.

Himmler, Heinrich. Speech delivered in Posen on 4 October 1943. From **The Third Reich Sourcebook** edited by Anson Rabin Bachc and Sander L. Gilman. Berkeley: University of California Press, 2013. p. 785-791.

Hitler, Adolf. Speech at the ninth NSDAP rally in Nuremberg on 13 September 1937. From **The Persecution and Murder of the European Jews by Nazi Germany 1933-1945** volume 1 edited by Wolf Gruner. Berlin: Walter de Gruyter, 2019. Document 295. p. 734-743.

Hitler, Adolf. Speech to the Reichstag on 30 January 1939. Edited by Carmelo Lisciotto. Website: H.E.A.R.T, 2011.

H. K. Letter to Der Stürmer. **Der Stürmer** (January 1936). From **The Persecution and Murder of the European Jews by Nazi Germany 1933-1945** volume 1 edited by Wolf Gruner. Berlin: Walter de Gruyter, 2019. Document 222. p. 580-582.

Huber, Engelbert. "The Anti-Semitism of the NSDAP". **Das ist Nationalsozialismus** (1933). From **The Third Reich Sourcebook** edited by Anson Rabinbach and Sander L. Gilman. Berkeley: University of California Press, 2013. p. 192-194.

Kaganovich, Lazar. Speech delivered on 23 of November 1932 at a joint meeting of the enlarged bureau of the AUCP(B) and the bureau of the city committee and activists of the Rostov-on-the-Don. From **The Holodomor Reader** edited by Bohdan Klid and Alexander J. Motyl. Toronto: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 2012. p.244-245.

Kosior, Stanislav. "On Errors and Shortcomings in Organizing Grain Procurements in Ukraine". **Pravda** (15 February 1933). From **The Holodomor Reader** edited by Bohdan

Klid and Alexander J. Motyl. Toronto: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 2012. p. 257-259.

NSK.[1] "Positive Racial Protection Now!". **Meeraner Zeitung** (12 July 1935). From **The Persecution and Murder of the European Jews by Nazi Germany 1933-1945** volume 1 edited by Wolf Gruner. Berlin: Walter de Gruyter, 2019. Document 174. p. 474-476.

Panizza, Oskar. **The Operated Jew**. Translation: Jack Zipes. **New German Critique**, No. 21, Special Issue 3: Germans and Jews (Autumn 1980). p. 63-79. Published by Duke University Press.

Rathenau, Walther. "Hear, O Israel!" (1897). Translation: Thomas Dunlap. From: German History in Documents and Images.

Reichsfuhrer SS Central Office for Racial Policy. "Racial Policy". **Rassenpolitik** (Berlin, 1942). From **The Third Reich Sourcebook** edited by Anson Rabinbach and Sander L. Gilman. Berkeley: University of California Press, 2013. p. 169-171.

Rein, Richard. "Suggestions for Teaching Racial Studies". **Deutsches Philologen-Blatt** (1 November 1933). From **The Persecution and Murder of the European Jews by Nazi Germany 1933-1945** volume 1 edited by Wolf Gruner. Berlin: Walter de Gruyter, 2019. Document 87. p. 287-290.

Rosenberg, Alfred. "The Jewish Question as World Problem". Speech delivered on 28 March 1941. From **The Third Reich Sourcebook** edited by Anson Rabinbach and Sander L. Gilman. Berkeley: University of California Press, 2013. p. 728-731.

Schellenberg, Alfred. Review of the book **The Jews in Germany**. **Zeitschrift des Vereins fur Geschichte Schlesiens** (December 1936). From **The Persecution and Murder of the European Jews by Nazi Germany 1933-1945** volume 1 edited by Wolf Gruner. Berlin: Walter de Gruyter, 2019. Document 259. p. 658-659.

Schickednaz, Arno. "A Concluding Word on the Jewish Question". **Nationalsozialistische Monatshefte** (January 1933). From **The Persecution and Murder of the European Jews by Nazi Germany 1933-1945** volume 1 edited by Wolf Gruner. Berlin: Walter de Gruyter, 2019. Document 2. p. 83-85.

Schmitt, Carl. "German Jurisprudence and the Struggle against the Jewish Spirit". Speech delivered at the conclusion of National-Socialist Jurist's Organization conference on 4 October 1936. From **The Third Reich Sourcebook** edited by Anson Rabinbach and Sander L. Gilman. Berkeley: University of California Press, 2013. p. 216-218.

[1] Notional Socialist Party Correspondence news service

Schuster, D. J. "The 'Dear' Jews". **Neues Volk** (February 1938). From **The Persecution and Murder of the European Jews by Nazi Germany 1933-1945** volume 2 edited by Wolf Gruner. Berlin: Walter de Gruyter, 2019. Document 13. p. 106-108.

Seraphin, Peter-Heinz. "Jewry in the Eastern European Space". **Das Judentum im osteuropaischen Raum** (1938). From **The Third Reich Sourcebook** edited by Anson Rabinbach and Sander L. Gilman. Berkeley: University of California Press, 2013. p. 223-226.

Skrypnyk, Mykola. "III All-Ukrainian Party Conference. Discussion of Comrade Kosior's Speech. Comrade M. O. Skrypnyk's Speech". **Visti VUTsVK** (11 July 1932). From **The Holodomor Reader** edited by Bohdan Klid and Alexander J. Motyl. Toronto: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 2012. p. 236-237.

SS Main Office. "The Jew". **Rassenpolitik**, Berlin: Der Reichs-fuhrer SS\SS-Hauptamt, 1943. From **The Third Reich Sourcebook** edited by Anson Rabinbach and Sander L. Gilman. Berkeley: University of California Press, 2013. p. 759-760.

Stalin, Joseph. "Grain Procurements and the Prospects for the Development of Agriculture" (January 1928). From: Marxists Internet Archive.

Stalin, Joseph. "First Results of the Procurement Campaign and the Further Tasks of the Party" (13 February 1928). From: Marxists Internet Archive.

Stalin, Joseph. "On the Grain Front". Speech delivered at the Communist Academy in the Sverdlov University on 28 May 1928. From **Soviet Government** edited by Mervyn Matthews. London: Jonathan Cape LTD, 1974. Document 65. p. 325-330.

Stalin, Joseph. "A Year of Great Change". **Pravda** (3 November 1929). From **Documents of Soviet History.** Volume 5. Editor: Alex G. Cummins. Gulf Breeze: Academic International Press, 2000. p. 128-135.

Stalin, Joseph. "Problems of Agrarian Policy in the USSR". Speech delivered at the conference of Marxist students of the agrarian question on 27 December 1929. From **Soviet Government** edited by Mervyn Matthews. London: Jonathan Cape LTD, 1974. Document 66. p. 330-331.

Stalin, Joseph. "Concerning the Policy of Eliminating of the Kulaks as a Class". **Itrasnaya Zveda**, No. 18 (21 January 1930). Source: Marxists Internet Archive.

Stalin, Joseph. "Dizzy with Success". **Pravda**, No. 60 (2 March 1930). Source: Marxists Internet Archive.

Streicher, Julius. "Bolshevism and Synagogue". **Der Stürmer** (1941). From **The Third Reich Sourcebook** edited by Anson Rabinbach and Sander L. Gilman. Berkeley: University of California Press, 2013. p. 724-725.

Zarnack, Wolfgang. "What Everyone Must Know: When May I Arrest Someone?". **Das Schwarze Korps** (7 August 1935). From **The Persecution and Murder of the European Jews by Nazi Germany 1933-1945** volume 1 edited by Wolf Gruner. Berlin: Walter de Gruyter, 2019. Document 185. p. 493-494.

"After the Plenary Session of the CC of the CPSU". **Pravda** (18 November 1929). From **Documents of Soviet History**. Volume 5. Editor: Alex G. Cummins. Gulf Breeze: Academic International Press, 2000. p. 144-147.

"Raise Higher the Banner of Proletarian Internationalism!". **Pravda** (10 March 1933). **The Holodomor Reader** edited by Bohdan Klid and Alexander J. Motyl. Toronto: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 2012. p. 259-260.

Report concerning an antisemitic speech at a meeting of the Women's Office of the German Labour Front. **Werdauer Zeitung** (23 May 1935). From **The Persecution and Murder of the European Jews by Nazi Germany 1933-1945** volume 1 edited by Wolf Gruner. Berlin: Walter de Gruyter, 2019. Document 166. p. 463-464.

"Two Thirds of Currently Jewish Business are Disappearing". **Berliner Lokal-Anzeiger** (16 November 1938). From **The Persecution and Murder of the European Jews by Nazi Germany 1933-1945** volume 2 edited by Wolf Gruner. Berlin: Walter de Gruyter, 2019. Document 160. p. 467.

"What Now, Jews?". **Das Schwarze Korps** (24 November 1938). From **The Third Reich Sourcebook** edited by Anson Rabinbach and Sander L. Gilman. Berkeley: University of California Press, 2013. p. 236-238.

<u>סרטים:</u>

Dovzhenko, Alexander (director). **Earth**. Kiev Studios, 1930.

Eisenstein, Sergei M., and Aleksandrov, Grigori (directors). **Old and New**. 1929.

Harlan, Veit (director). **Jud Süß.** Terra Film, 1940.

Hippler, Fritz (director). **Der Ewige Jude**. Deutsche Film Gesellschaft, 1940.

כרזות, קריקטורות ותצלומים

"אויבי תכנית החומש" (ב.ד. דני, 1929) .Digital Repository, Duke University Libraries.

"באקסטזת המכות". **פריוקסקי רבוצ'יק** (11 באפריל 1930). Lenta.Ru תרגום: יונתן ורשקוב.

"הלאה הקולאקים מהקולוחוז!" (1930) .Soviet Propaganda Archive. תרגום: יונתן ורשקוב.

"אין מקום בחוות הקולקטיביות לכמרים ולקולאקים" (ניקולאי מיקהיילוב, 1930).

Iconography of Power by Victoria E. Bonnell. Berkeley: University of California Press, 1997. Plate 3.

"הצטרפו אל החוות הקולקטיביות" (ניקולאי טרפסיקורוב, 1930).

Iconography of Power by Victoria E. Bonnell. Berkeley: University of California Press, 1997. Figure 3.4.

"השמידו את הקולאקים כמעמד" (1930). Granger Historical Picture Archive.

"הדת היא יסוד עבור הקולאקים" (1931). History in Posters.

"הלאה קולחוזים!" (בוריס אפימוב, 1933). Lenta.Ru . תרגום: יונתן ורשקוב.

"הירקבות היא מתנה לאויב המעמדי" (ניקולאי קורשונוב, 1933).

Iconography of Power by Victoria E. Bonnell. Berkeley: University of California Press, 1997. Figure 5.13.

"היהודים מציגים את עצמם" (פיליפ רופרכט, 1934). ארכיון תצלומים יד ושם פריטים 83027, 82554, 81792, 82304, 83056

"בושה עצומה", **דר שטרימר** (אוגוסט 1935). German Propaganda Archive.

"העיתונות היהודית" (גרמניה, 1935). ארכיון תצלומים יד ושם פריט 101089.

"חימושן של הדמוקרטיות המערבית" (גרמניה, 1937). ארכיון תצלומים יד ושם פריט 101086.

"הגטו: מקום הדגירה של הבולשביזם" (גרמניה, 1938). ארכיון תצלומים יד ושם פריט 78219. תרגום: שושנה לב.

"כל הכנופייה היהודית מוינה" (וינה, 1938). ארכיון תצלומים יד ושם פריט 30416.

"תוצאה של עירוב בין גזעים" (וינה, 1938). ארכיון תצלומים יד ושם פריט 83720

"אין אנושיות" (1944\1940) .Das Bundesarchiv. תרגום: יונתן ורשקוב.

"הקנוניה היהודית" (גרמניה, 1941). ארכיון תצלומים יד ושם פריט 25075. תרגום: שושנה לב.

"98% מכלכלת ארצות הברית בידי יהודים" (גרמניה, 1941). ארכיון תצלומים יד ושם פריט 4032760.

גרסה צבעונית: German Propaganda Archive.

"כל היהודים הם טפילים נושאי טיפוס" (1941). Das Bundesarchiv. תרגום: יונתן ורשקוב.

"מאחורי כוחות האויב: היהודי" (ברונו האניש, 1942).

State of Deception: The Power of Nazi Propaganda edited by Edward Phillips. Washington DC: United States Holocaust Memorial Museum, 2011. p. 102.

"היהודים מסווים את עצמם" (1943). Das Bundesarchiv. תרגום: שושנה לב.

"הוא האשם במלחמה" (הנס שוויצר, 1943).

State of Deception: The Power of Nazi Propaganda edited by Edward Phillips. Washington DC: United States Holocaust Memorial Museum, 2011. p. 135.

"כנימה", **דר שטירמר** (ספטמבר 1944). German Propaganda Archive.

"היהודים בורחים מהבולשביזם" (דצמבר 1944). Das Bundesarchiv. תרגום: יונתן ורשקוב.

"נמגר את הקולאקים". Soviet Propaganda Archive. תרגום: יונתן ורשקוב.

"זרקו מדרככם את הקולאקים". François Le Guévellou. תרגום: יונתן ורשקוב.

"נוציא את הקולאקים מהקולוחוז!". Soviet Propaganda Archive . תרגום: יונתן ורשקוב.

"היהודי כמחלל טוהר הגזע" (פיליפ רופרכט, גרמניה). ארכיון תצלומים יד ושם פריט 82773.

"הקנוניה היהודית נגד אירופה" (בלגיה). ארכיון תצלומים יד ושם פריט 99020. תרגום: שושנה לב.

"השטן פשט את מסכתו" (אוקראינה). German Propaganda Archive.

"האיזנקומדו של וואפן ס"ס הורג את הדרקון היהודי-בולשביקי" (בריסל).
ארכיון תצלומים יד ושם פריט 26067

גרסה צבעונית: German Propaganda Archive.

<u>מקורות משניים:</u>

אוסצקי-שטרן, דניאלה. **שקיעת האלים**. תל אביב: מורשת, 2012.

אריאלי-הורוביץ', דנה. **רומנטיקה מפלדה**. ירושלים: מאגנס, תש"ס.

באואר, יהודה. **הרהורים על השואה**. ירושלים: יד ושם, 2008.

בכרך, צבי. **אנטישמיות מודרנית**. תל אביב: מודן, 1979.

בראונינג, כריסטופר רוברט. **אנשים רגילים**. תל אביב: ספרי עליית הגג, 2004.

בראונינג ,כריסטופר רוברט. **הדרך אל הפתרון הסופי: התפתחות המדיניות הנאצית כלפי היהודים, ספטמבר 1939-מרס 1942**. ירושלים: יד ושם, 2004.

ברקאי, אברהם, ומנדס-פלור, פול. **תולדות יהודי גרמניה בעת החדשה**. כרך ד. תרגום: רעיה נטנברוק-גינצברג, רן הכהן ואירית סיוון. ירושלים: מרכז זלמן שזר, 1998.

גולדהגן, דניאל יונה. **תליינים מרצון בשירות היטלר**. תרגום: איה ברויר. תל אביב: ידיעות אחרונות, 1998.

גיטלמן, מורן. "הגזעת האישה בגרמניה הנאצית". **טבור**, גיליון מס' 8 (2017). עמ' 50-68.

לאפי, דן. **סוגיות מפתח בתאוריית המדיה**. רעננה: האוניברסיטה הפתוחה, 2011.

נוימן, בעז. **נאציזם**. תל-אביב : משרד הביטחון - ההוצאה לאור, 2007.

סנדייר, טימותי. **ארצות הדמים**. ירושלים: כתר, 2012.

פרידלנדר, שאול. **גרמניה הנאצית ויהודים**. תל אביב: עם עובד, 1997.

קרשו, איאן. **היטלר, הגרמנים, ו"הפתרון הסופי"**. תל אביב: עם עובד, 2007.

Alon, Nahi, and Omer, Haim. **The Psychology of Demonization**. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates, 2006.

Amishai-Maisels, Ziva. "The Demonization of the 'Other' in the Visual Arts". From **Demonizing the Other** edited by Robert S. Wistrich. Jerusalem: The Hebrew University Press, 1999. p. 44-72.

Asch, Solomon E. "Studies in the Principles of Judgment and Attitudes: II Determinants of Judgement by Group and Edo Standards". **Journal of Social Psychology** 12, (1940). p. 433-465.

Befu, Harumi. "Demonizing the 'other'". From **Demonizing the Other** edited by Robert S. Wistrich. Jerusalem: The Hebrew University Press, 1999. p. 17-30.

Bonnell, Victoria E. **Iconography of Power**. Berkeley: University of California Press, 1997.

Branenberger, David. **Propaganda State in Crisis**. New Haven: Yale University Press, 2011.

Burrin, Philippe. "Nazi Antisemitism: Animalization and Demonization". From **Demonizing the other** edited by Robert S. Wistrich. Jerusalem: The Hebrew University Press, 1999. p. 223-235.

Chon, Norman. **Europe's Inner Demons**. New York: University of Chicago Press, 1975.

Clark, Toby. **Art and Propaganda**. London: The Orion Publishing Group, 1997.

Cole, Phillip. **The Myth of Evil: Demonizing the Enemy**. Westport: Praeger Publishers, 2006.

Davies, Robert William. **The Socialist Offensive, 1929-1930**. Cambridge: Harvard University Press, 1980.

Friedlander, Saul. "'Europe's Inner Demons': the 'Other as Threat in Early Twentieth-Century European Culture". From **Demonizing the Other** edited by Robert S. Wistrich. Jerusalem: The Hebrew University Press, 1999. p. 210-222.

Gilman, Sander. **The Jew's Body**. New York: Routledge, 1991.

Hake, Sabine. **Poplar Cinema of the Third Reich**. Austin: University of Texas Press, 2001.

Heretz, Leonid. **Russia on the Eve of Modernity**. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

Herf, Jeffrey. **The Jewish Enemy**. Cambridge: Harvard University Press, 2006.

Hunt, Gregg. "Farming Consent: Nazi Anti-Semitic Imagery, 1933-1945". **Perspectives: a journal of historical inquiry**, 38 (2011).

Kats, Daniel. "The Functional Approach to the Study of Attitudes". **Public Opinion Quarterly** 24 (1960). p. 163-204.

Katz, Steven T. "Mass Death under Communist Rule and the Limits of 'Otherness'". From **Demonizing the other** edited by Robert S. Wistrich. Jerusalem: The Hebrew University Press, 1999. p. 266-292.

Kershaw, Ian. "Ideology, Propaganda, and the Nazi Party." From **The Nazi Machtergreifung** edited by Peter D. Stachura. London: George Allen & Unwin, 1983. p. 162-181.

Kershaw, Ian, and Lewin, Moshe. "The Regimes and Their Dictators: Perspectives of Comparison". From **Stalinism and Nazism** edited by Ian Kershaw and Moshe Lewin. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. p. 1-25.

Kulka, Otto Dov. "Popular Opinion in Nazi Germany as a Factor in the Policy of the 'Solution of the Jewish Question': The Nuremberg Laws and the *Reichskristallnacht*". From **Popular Opinion in Totalitarian Regimes: Fascism, Nazism, Communism**. Edited by Paul Corner. Oxford: Oxford University Press, 2009.

Lewin, Moshe. **Russian Peasants and Soviet Power**. Translation: Irene Nove. Evanston: Northwestern University Press, 1968.

Long, Timothy. **Barbarians in Greek Comedy**. Carbondale: Southern Illinois University Press, 1986.

Mosse, George Lachmann. **Nazi Culture: Intellectual, Cultural, and Social Life in the Third Reich**. Translation: Salvador Attanasio. New York: Grosset & Dunla, 1966.

Mosse, George Lachmann. **The Image of Man**. Oxford: Oxford University Press, 1996.

Naimark, Norman. **Stalin's Genocides**. Princeton: Princeton University Press, 2010.

Norris, Stephen M. **A War of Images**. DeKalb: Northern Illinois University Press, 2006.

O'Donnell, Victoria, and Jowett, Garth S. **Propaganda and Persuasion**. Second Edition. Newbury Park: Sage Publications, 1992.

Ross, Corey. **Media and the Making of Modern Germany**. Oxford: Oxford University Press, 2008.

Schramm, Wilber "The Effects of Mass Media in an Information Era". From **Propaganda and Communication in World History**, Volume III. Edition: Harold L. Lasswell, Daniel Lerner and Hans Speier. Honolulu: The University Press of Hawaii, 1980. p.295-345.

Schul, Yaacov, and Zukier, Henri. "Why Do Stereotypes Stick?". From **Demonizing the Other** edited by Robert S. Wistrich. Jerusalem: The Hebrew University Press, 1999. p. 31-43.

Schulte-Sasse, Linda. **Entertaining the Third Reich: Illusions of Wholeness in Nazi Cinema**. Durham: Duke University Press, 1996.

Shirer, William L. **The Rise and Fall of the Third Reich**. London: Pan Books, 1964.

Taylor, Richard. **Film Propaganda: Soviet Russia and Nazi Germany.** Second edition. London: I.B. Tauris Publishers, 1998.

Theweleit, Klaus. **Male Phantasies**. Volume 2. Translation: Erica Carter and Chris Turner. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1989.

Volkov, Shulamit. "Antisemitism as a Cultural Code". From **European Political History 1870–1913** edited by Thomas Mergel. London: Routledge, 2017. p. 243-264.

Welch, David. **The Third Reich: Politics and Propaganda**. London: Routledge, 1993.

Wistrich, Robert. "The devil, the Jews and Hatred of the 'Other'". From **Demonizing the other** edited by Robert S. Wistrich. Jerusalem: The Hebrew University Press, 1999. p.1-15.

Zukier, Henri. "The Transformation of Hatred: Antisemitism as a Struggle for Group Identity". From **Demonizing the Other** edited by Robert S. Wistrich. Jerusalem: The Hebrew University Press, 1999. p. 118-130.

נספחים

א.1. "היהודים מציגים את עצמם" (פיליפ רופרכט, 1934).

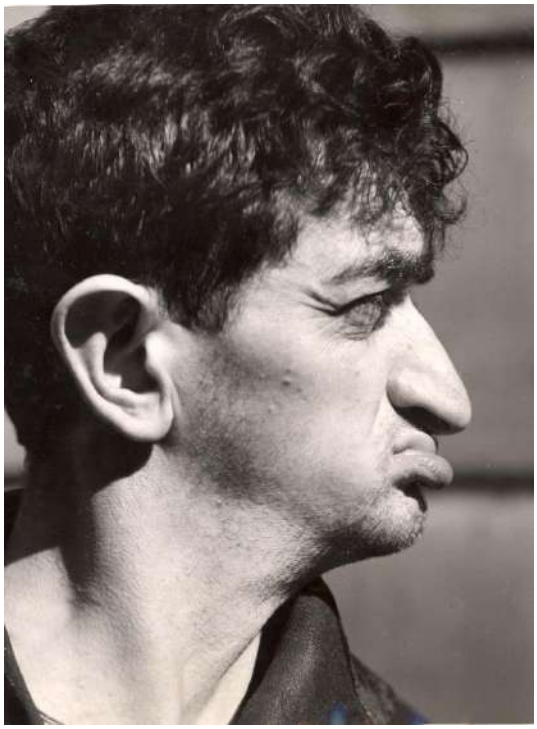
א.2. "הוא האשם במלחמה" (הנס שוויצר, 1943).

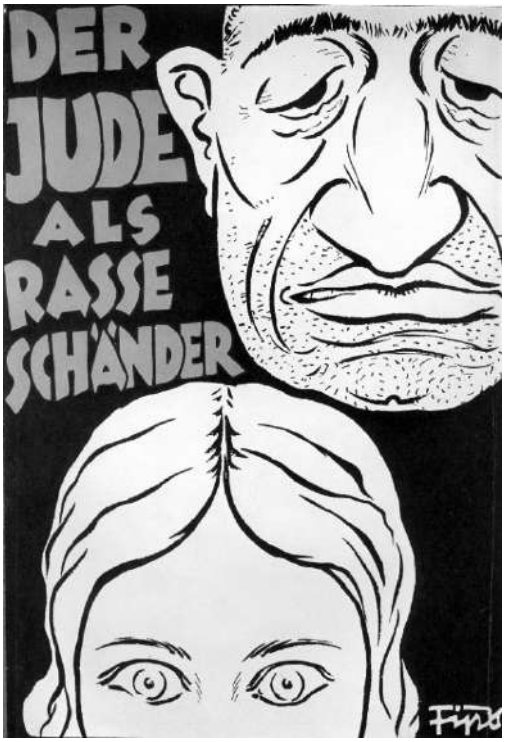
א.3. "העיתונות היהודית" (גרמניה, 1935).

א.4. "תוצאה של עירוב בין גזעים" (וינה, 1938).

א.5. "היהודי כמחלל טוהר הגזע" (פיליפ רופרכט, גרמניה).

א.6. "בושה עצומה", **דר שטרימר** (אוגוסט 1935).

א.7. "98% מכלכלת ארצות הברית בידי יהודים" (1941).

א.8. "הגטו : מקום הדגירה של הבולשביזם" (גרמניה, 1938).

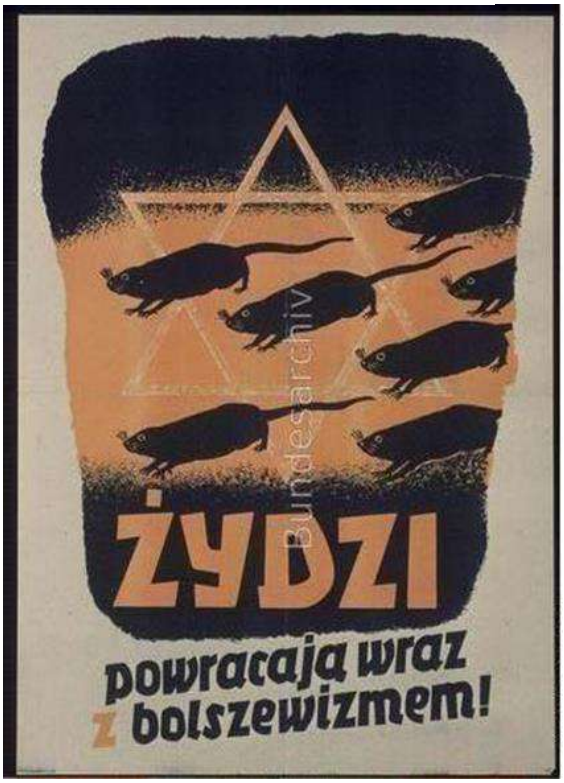
א.9. ״האייזנקומנדו של וואפן ס״ס הורג את הדרקון היהודי-בולשביקי״.

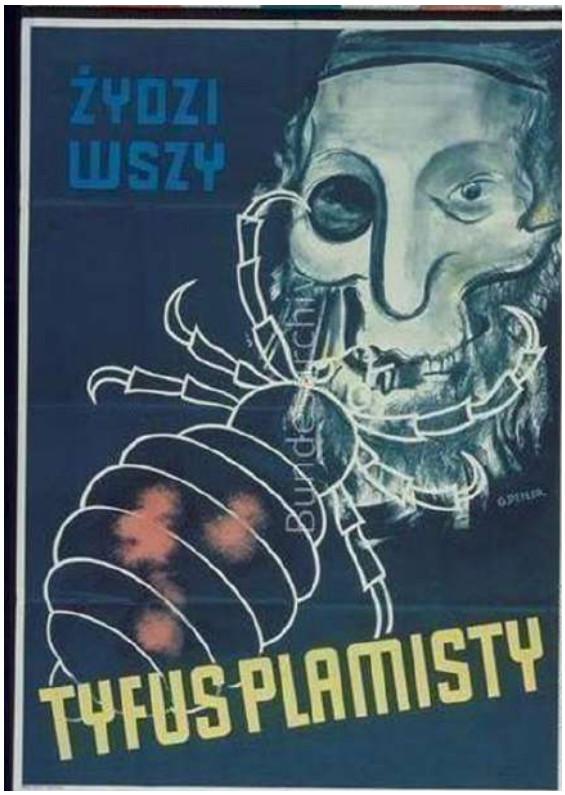
א.10. ״כנימה״, **דר שטרימר** (ספטמבר 1944).

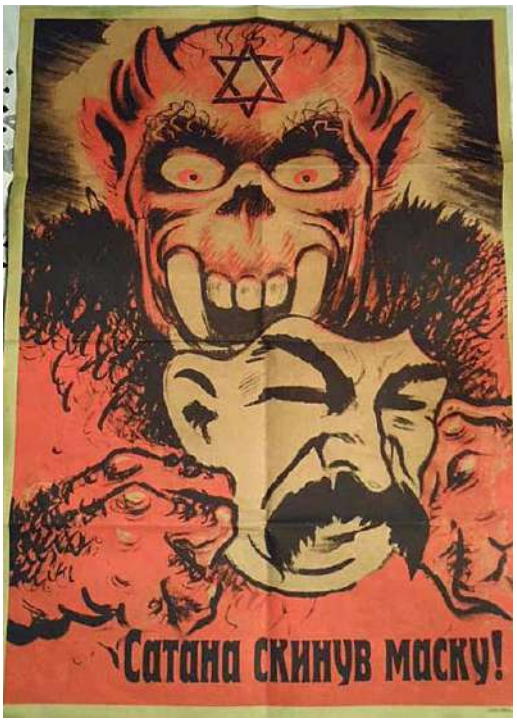
א.11. ״היהודים בורחים מהבולשביזם״ (דצמבר 1944).

א.12. ״כל היהודים הם טפילים נושאי טיפוס״ (1941).

א.13. "השטן פשט את מסכתו" (אוקראינה).

א.14. "היהודים מסווים את עצמם" (1943) .

א.15. "חימושן של הדמוקרטיות המערבית" (גרמניה, 1937).

א.16. "כל הכנופייה היהודית מוינה" (1938).

א.17. "אין אנושיות" (1940\1944)

א.18. "הקנוניה היהודית" (גרמניה, 1941).

א.19. "הקנוניה היהודית נגד אירופה" (בלגיה).

א.20. "מאחורי כוחות האויב: היהודי" (ברונו האניש, 1942).

ב.1. "נוציא את הקולאקים מהקולחוז".

ב.2. "הצטרפו אל החוות הקולקטיביות" (ניקולאי טרפסיקורוב, 1930).

ב.3. "הלאה קולחוזים!" (בוריס אפימוב, 1933).

ב.4. "נמגר את הקולאקים".

ב.5. "הדת היא יסוד עבור הקולאקים" (1931).

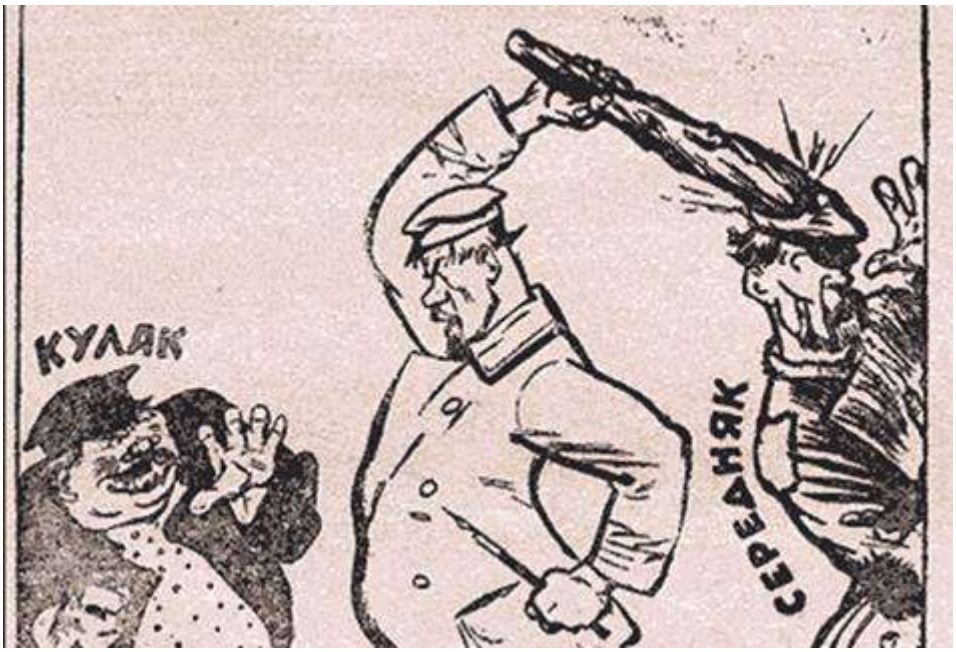
ב.6. "הירקבות היא מתנה לאויב המעמדי" (ניקולאי קורשונוב, 1933).

ב.7. "אין מקום בחוות הקולקטיביות לכמרים ולקולאקים" (ניקולאי מיקהיילוב, 1930).

ב.8. "באקסטזת המכות". **פריוקסקי רבוצ'יק** (11 באפריל 1930).

ב.9. "הלאה הקולאקים מהקולוחוז!" (1930).

ב.10. "זרקו מדרככם את הקולאקים".

ב.11. "השמידו את הקולאקים כמעמד" (1930)

GRANGER.COM

ב.12. "אויבי תכנית החומש" (ב.ד. דני, 1929).

